GEORGII BARTAL
DE BELEHÁZA

COMMENTARIORUM
AD HISTORIAM
STATUS JURISQUE PUBLICI
HUNGARIAE
AEVI MEDII
LIBRI XV.

Usus me genuit, mater peperit Memoria.
Afran. apud Gell. 13. *cap. VIII.*

TOMUS I.

POSONII, 1847.

TYPIS CAROLI FRIDERICI WIGAND.

SERENISSIMO

CAESAREO . REGIO . HEREDITARIO . PRINCIPI

ARCHIDVCI . AVSTRIAE

STEPHANO

REGNI . HVNGARIAE . PALATINO

ET . LOCUMTENENTI . REGIO

CET . CET.

DIVI . IOSEPHI . ANTONII . FILIO

MVNVS . HOC . QVANTVLVMCVNQVE
OLIM . PATRI
MERITORVM . MAGNITVDINE
IMMORTALI . PROREGI
DELICIIS . ATQVE . GLORIAE
IMMO . LVCI . ET . LVMINI . NOMINIS . HVNGARICI
DIEM . SEMISAECVLAREM
A . SVSCEPTO . REGNI . SVMMO , MAGISTRATV
CELEBRATVRO
PIE . DESTINATVM
NVNC . FILIO
PATERNAE . VIRTVTIS . ET . LAVDIS . HEREDI
VELVT . ALTERI . AC . POTIVS . EIDEM
POST . BREVEM . OCCASVM
IN . SPEM . ET . SOLATIVM . ORBAE . PATRIAE
EXORIENTI . SIDERI
IPSO . DIE . XII . NOV . A . MDCCCXLVII
QVO . NVLLVS
AD . DESIDERIVM . POPVLI . EXPLENDVM
AD . LIQVIDA . ANIMI . GAVDIA
AVGVSTISSIMO . CAESARI . ET . REGI
FERDINANDO . H . N . V
CONCILIANDA
DILVXIT . AVSPICATIOR
DEVOTO . SVMMISSAE . MENTIS . CVLTV
D . D . D.

Notitiae praeviae

§ 1.

Summma harum.

Scribere de rebus hungaricis aevi, quod ajunt, medii volentem, ante omnia quid de anonymo Belae Regis Notario tenendum censeat, in promtu habere oportet. Quam igitur Katonaius, vir ab ingenua fide verique diligentia clarissimus, legem constituit sibi, de illo ut quaedam historiae suae criticae primorum Hungariae Ducum praeponeret, valde probo; planeque sentio, ex praesentis instituti ratione praecipuum esse quodammodo munus pensumque meum, ut quoniam in hoc historiarum genere, quod circa initium, incrementum, summamque collocatae aliquo statu per Hungaros rei publicae, mutatasque, crescente aetate, formas hujus repraesentandas versatur, domesticus ille et antiquissimus auctor est, de aetate laudibusque ejus, in retegendis horum Commentariorum fontibus primum disseram, paulloque uberius. Vocantur vero fontes mihi generatim proba quaeque antiquitatis monumenta ejusmodi, quae ad memorias hungaricas, intra modum instituti hujus, seu exequendas seu classicorum instar testium illustrandas, rem igitur causamque praesentem excolendam conferunt. Ortum eorum, si consideres, alteri domestici sunt; alteri externi; dicam de utrisque non plane supervacanea et protrita vulgo: de domesticis prius, de extraneis deinde. Laboris postmodum adjumenta,

et doctas indicabo tum popularium de Hungaria, tum vero praestantissimorum quorumdam Germaniae, Galliae, Angliae ingeniorum de reliqua Europa aevi medii lucubrationes, ad quas vel monito d. Stephani antiquos se in constituenda Monarchia, aequalesque imitatum Augustos profitentis advertere animum par est; extremum de ansa, modoque operis agam, quoad fieri poterit brevissime.

De fontibus operis praecipuis.

I.

qui ex domesticis, vulgo

a) historici audiunt; speciatim:

1. De Commentario anonymi Belae Regis Notarii.

§ 2.

Prima Prayi de auctore Sententia

De aetate Notarii hujus Regii (Cancellarium hodie dicimus) inter scriptores non convenit. Katonaius illam ad aevum Belae I refert, sua tamen concedit voluntate, posse eam non invitis monimentis ad seculum XII. removeri; dum ne rejiciatur ad tertium decimum, quo Bela IV. rerum apud nos potiebatur. Ad Prayum hoc spectat jure Parentis historiarum Hungariae commeritum nomen, qui eum Notarium infra tres Belas collocandum in Annalibus suis contendit; post vulgatum enim per Spiessium diploma Belae III. de a. 1181 iste quoque a sua illa sententia huc [1]) recessit, ut fiducia verborum: „Pauli mei Notarii, nunc autem Epis-

[1]) In notit. praev. ad hist. Reg. Hung. § VII. ad a.

copi Ultra sylvani" hunc demum Paulum diutius quaesitum Belae Regis Notarium scriberet, sibique et multis non vulgaris doctrinae viris etiam persvaderet. Ante, aliquanto, quam altera haec Prayi sententia percrebuisset, Daniel Cornidesius, proprio sibi eruditionis doctrinaeque amplissimae apparatu, nec minori judicio, Commentarium ejusdem argumenti adornavit, quod a fatis ejus Engelius praefixo titulo: Vindiciarum anonymi Belae Regis Notarii, edidit, cura hac sua non de Cornidesio tantum, sed fama quoque Hungariae literatae insigniter meritus. At enim et Cornidesius Notarium illum, cui Belarum adscribat, subductis utrinque rationibus dubitat, lucubrationemque suam his demum verbis concludit: „utramlibet quis sententiam eligat, id saltim evictum se dedisse, anonymum nostrum intra annos **1141** et **1235**, qui scilicet ab obitu Belae **II**-di ad primum annum regiminis Belae **IV**. intercesserunt, floruisse" [1]) Haec viri doctissimi de fructu laboris sui confessio id valet, quantum si diceret: posse omnino Notarium illum infra tres Belas, non tamen ultra annum **1235**. collocari. Quod ei penitus assentior.

---

[1]) Vindiciar. p. 136.

§ 3.

ad Notarium Belae IV. junioris Regis reducta,

Sed per tempus hoc unum in integrum (ita loqui Majores nostri amabant) alterum in partem Reges habuimus, quorum utrique Belae nomen fuit. De illo, Belam **III**. puta, celeberrimus hic auctor egit affatim; de isto, nepos, qui fuit illius ex Andrea filio genitus, nihil admodum; licet anni, quibus aetatem regii Notarii nostri circum scripsit, spatia quoque per Belam hunc **IV**., ut juniorem decursa Regem comprehendant. Quod igitur Cornidesius, neque enim dubitare licet, sensit,

sed omisit dicere, ita, si tibi videtur, accipe. Jam Andream II. Dalmatiae et Croatiae praefectus dum esset, Notarium habuisse. Petrus erat de genere Milke. [1]) Belam item eo Andrea genitum, et anno 1216 solemni coronatum ritu, mox, atque anno 1223 (sexto decimo aetatis suae) provinciarum illarum gubernator renunciaretur, et sigillum [2]) et Notarium, voluntate Patris accepisse. Et hunc quidem hungarum, claris ortum natalibus, literis, pro modo illorum temporum, liberaliter excultum, qui sacris Ordinibus initiatus, a prima inde adolescentia in regia aula versabatur. Regius Notarius hic non tantum intra aevum per Cornidesium meditato descriptum consilio muneri huic praefuit, sed eodem plane, quem ille supremum apposuit, anno (1235) Notarius esse desiit. Is itaque est, a quo cum omnia absunt longissime, quae adversum recentiores Belae IV. jam in universum Regis Notarios non injuria adferuntur; nihil contra absit, quin operis illius non tam existimari auctor, quam statui possit. Quod ecquidem, ne multis te morer, ita mihi persvasum profiteor, ut primae Prayi sententiae ad hunc reductae sensum, contra ipsum Prayum, qui detecto, quod diximus, diplomate, semet amplissima Kollári inter eruditos auctoritate in communem abduci errorem, et de initiali nominis Notarii hujus litera idem cum eo sentire passus est, tamquam jure quodam adoptionis jam meae penitus insistam. Sed prius quam hoc persequar, de exemplo operis Viennensi dicendum est.

[1]) Timon Epitome Cron. ad Emer. Regem. — Katona H. Cr. T. IV. p. 489, 491.

[2]) Pray Hist. Reg. Hung. p. 204, ubi perigraphen quoque Sigilli ejus de hoc et anno 1226 exhibet.

§ 4.

praemissa de exemplo operis Viennensi

Vox „Pdictus," in exemplo operis Notarii Belae Regis Viennensi (autographum hoc, an apographum sit,

postea videbimus) prima, Schvandtnero „Praedictus", Francisco Adamo Kollár, quod siglam in ea latere suspicabatur, interpunctione ex suo ingenio addita „P. dictus" legitur. Utra igitur alteri praeferenda lectio sit, nondum indagatum esse cum viderem, ad ipsum manu exaratum codicem hunc invisere constitui hoc magis, quod illud Kollári jure alioqui celeberrimi de nimia auctoris hujus modestia, per quam evenisse ait, ut non se Magistrum Notarium, more jam recepto, sed dictum Magistrum scriberet, semper mihi non serium satis, prope dixi, nugatorium visum est; judicium autem Belii rectum omnino et sincerum, qui cum Notarium hunc multifariam laudat; tamen aliquo etiam gloriolae adspersum studio, propriis ejus docet verbis [1]).

---

[1]) Sunt haec ad calcem prologi: Felix igitur Hungaria, cui dona sunt data varia; omnibus enim horis gaudeat de munere sui literatoris, quia exordium genealogiae Regum suorum et Nobilium habet.

§ 5.

observatione,

Inspecto penitius codice, quod de eo Cornidesius testatur, plena manu laudo, cupioque certissimum esse omnibus: „exemplum hoc operis non auctoris autographum, sed ex autographo, vel saltim ex vetusto aliquo apographo, non sine mendis pluribus, Sec. XIII vertente, vel ineunte XIV, exscriptum". Addere, si quid judico, poterat: exscriptorem meliori virum animo, quam ingenio primitivam quoque salutandi formulam simplicem illam et, ut inter veteranos amicos, familiarem brevemque, amplificasse, neque illorum, sed suae accomodasse aetati, Belae IV. temporibus citeriori. Etiam haec, quae clarissimus Endlicherus in prolegomenis ad librum eum per se novis curis editum adnotat „primam folii faciem anteriorem vacuam relictam, ad eum haud

dubie finem, ut data opportunitate, a caligrapho aut rubricatore, qui ut apud Graecos vix non semper, ita apud Latinos non raro a librario, qui codicem exaravit, diversus omnino fuit, titulus opusculi, pro ejus aevi more adpingeretur; hoc tamen in nostro, prout et in aliis multis factum esse nunquam" ita se habent, rationemque simul continent vocis „Praedictus", ut quae per exscriptorem in altera folii primi facie, primoque loco posita se ad id refert manifeste, quod hic vir bonus pictoris scribi manu in prima facie voluit. Recte denique Endlicherus libello suo ectypon quoque protypi vocum ad initium codicis positarum subjunxit. Sunt hae istiusmodi: Pdıctus magıster ıncıpıt ploğ ın gesta hungarum ac quondam bone memorıe glorıosıssımı bele regıs hungarıe notarıus n. suo dılectıssımo amıco vıro venerabılı et arte lıteralıs scıentıe ımbuto salutem et sue petıcıonıs effectum". Isthic itaque voces: „Pdıctus magıster" a particulis „ac quondam" longissime, tanto namque intervallo distant, quantum voces recentiori interpolatae manu, rubroque distinctae colore „ıncıpıt ploğ ın gesta hungarum" alienissimo loco hoc, nullo jure occupant. His propositis, quaerere jam juvat, quid si Schvandtnerus haec ita dederit:

„Incipit Prologus in"
„gesta Hungarorum"

„Praedictus Magister, ac quondam bonae memoriae gloriosissimi Belae Regis Hungariae Notarius cet. an nihil is ab accuratione, qua in transumendis sine diminutione vel augmento literis inclaruit, aberret? Atqui ita vir praestantissimus alioquin, bonoque historiae Hungarorum natus ista dedit, vocibus „incipit prologus in gesta hungarorum" ex linea prima, velut loco peregrino, excerptis, positisque in capite; voce autem „Magister" particulisque „ac quondam" quae in Codice illo haud modicum ab invicem absunt, continenti arctissimoque nexu copulatis; quin spatium, quod inter eas librarius vacuum reliquit, et post expulsas inde voces peregrinas multo etiam jam apparuit clarius, seu in

textu signis aliquibus [1]) seu extra hunc quacumque indicaret nota. Quod quidem si fecisset non viri solum a literis instructi, sed harum etiam non penitus rudes advertissent, scriptorem codicis, ut in prima folii facie ita hic quoque a vocibus, **Praedictus Magister**, locum reliquisse vacuum, ut huic pictoris manu et nomen auctoris et gradus honoris, quem ille deinde in Hyerarchia hungarica altissimum ascendit, inferretur, cum quo per particulas „ac quondam" cum cura, et prorsus ad fidem historiae delectas gestum olim per eum Notarii munus bene omnino congruebat. Hic editoris primi oscitatio, et quod familiam ducit, eruditum **Kollári**, in effingenda sigla **P.** arbitrium constituit fontem litium, quibus de sensu ingressus hujus pugnatur. Atque hoc sic detecto, ecquidem non literam **P.** aut cum non nullis **B.** in nomine auctoris quaerere in animum induxi, sed eum ipsum in opere officinaque sua convenire.

---

[1]) Exempli causa: Praedictus Magister . . . . ac quondam bonae memoriae cet. Indicio hujusmodi praetermisso, meliorem vir optimus apud lectores initurus erat gratiam, si textum codicis, uti est, integrum illibatumque edendo, de sensu salvum cuique esse judicium suum voluisset.

§ 6.

vera esse probatur ex Opere ipso,

Quo facto, hoc consequutus sum, ut meam illam de Notario hoc Belae IV. juniori Regi adscribendo sententiam et rationes tueantur jam antea per Prayum, Cornidesiumque allatae, et vero plurimi propugnaculorum instar defendant loci operis, quos illi ad alia festinantes aut penitus silentio praetervecti sunt, aut obiter tantum et in transcursu attigerunt.

§ 7.

Stylo nempe,

Jam primum opus id totum verbis loquendique formulis ejusmodi refertum est, quorum ante aetatem Belae III. aut nullus aut infrequens usus, in consvetudinem auctori nostro familiarem, sensim, et quam maxime Andrea II. Rege adolevit. In illis nomina: Magister Agazonum, Halicia et Lodomeria, Blaci cet. numerantur allata jam per Prayum, et phrases ex Darete Phrigio sumtae, quibus solerter collectis, auctor recentior, argumentum praesens haud modicum illustravit. [1]) His unum modo adjicere liceat, de cujus pondere infra multo judicabis exploratius: axioma nobilium velut sub initium Sec. XIII. nondum vulgatum, in Regesto Varadiensi, hac conscripto aetate, ne semel quidem occurrere; apud Notarium hunc jam non nobilium tantum, sed nobiliorum quoque et nobilissimorum eam esse copiam [2]), ut per sese vel ad depugnandum pro Bela Andreae II. filio sufficiant.

---

[1]) Résö Enselius in Tudom. Gyüjt. a. 1832.
[2]) Confer cap. 14. 15. 46.

§ 8.

locisque ejus

Vetus Prayi sententia capite operis hujus tertio nititur maxime, magis etiam, quam auctor pensi habuerit, dum inauspicatissimum ab ea discedendi secum iniret consilium. Prope enim est, ut cum Plauto dicas: esse

tam hoc quidem tibi in proclivi,
quam imber est, quando pluit;

— verba haec „vel ideo vocatus est Almus id est: Sanctus, quia ex progenie ejus sancti Reges et Duces erant nascituri“ nisi post apotheo-

sin b. Ladislai a. 1192 peractam, duosque jam Hungariae Reges Divorum fastis additos, scribi non potuisse. Haud equidem nescio, epithetum Sanctorum tribui saepe Regibus, quibus honores caelestes decreto Eclesiae non habentur. Quos tamen hic tenet scrupulus, meminisse velim: verba illa esse non scriptoris cuicuimodi, verum Cancellarii, stylo Curiae Regiae, virtutibusque et dignitatibus verborum appendendis insveti, et qui ad haec in prologo ingenue declarat, optimum se duxisse, ut vere et simpliciter scriberet. Quo quidem instituto suo ad vulgi accomodato ingenium, sanctos populo Hungariae Reges adstruere ante annum 1192 nequivit. Quapropter? quia populus antea unum modo Stephanum, sanctum Regem publice, privatimque novit, et ideo festum ejus „Szent Király napja“ festum S. Regis (Reg. Varad. num. 282) vulgo dixit. Est igitur alia appellationis „Sanctorum Regum“ propria quaedam, et plane singularis apud Hungaros ratio, religio vero tanta, ut cum in ea celebritate apotheosis s. Ladislai, lege, opinor, constitutum esset: Regum horum ut Numina in auspicandis proeliis invocarentur; usu deinceps perpetuo et hos propitios solemni carmine „Szent Királyok segétsetek (ss. Reges adjuvate nos) comprecarentur sibi, [1]) et in legum tabulis, appellatione hac, unis his Hungariae Praestitibus indicandis uterentur, quae nullum, speciatim art. 57. 1498. [2]) habitura sit sensum, si nugis, quibus aliqui hoc triumphantem argumento Prayum insectati sunt, quippiam detuleris.

---

[1]) Chron. Dubn. praeclara Podhr. opera Chronico Bud. additum pag. 323: sed Hungari clamantes „Sancti Reges adjuvate nos“ victoriam habuerunt. Vetustae consvetudinis hujus exstantissimum aliud est in lit. Car. Rob. C. D. VIII, v. 2, pag. 203 vestigium, „ubi Deo auxiliante, et sanctorum Regum nostrorum Praedecessorum juvamine opitulante, victoriam laudabilem habuimus.“

[2]) Art. 57. 1498 „ab illis vero, quibus perpetuo aut alio quocumque jure honor alicujus Comitatus hactenus collatus fuisset, auferatur; nisi per sanctos Reges superinde aliquas collationes, sive privilegia habuerint.“

§ 9.

sane quam plurimis quibus, ut par est, illustratis

Illud profecto rectissime Prayus, quod vocabuli Comitatus apud Notarium hunc Parochiae, Castri et Districtus vicem adhibiti usum praesentissimum aetatis ejus esse indicium contendit. Verum tamen argumentum hoc etiam pro Paulo ejus valet; pro Notario Belae IV. junioris Regis, verba ea proprie clarissimeque faciunt cap. 52. „tum Dux Usubunec dedit castrum Bezprim cum omnibus appendiciis suis, et Veluquio dedit Comitatum de Zaránd et sic ceteris Nobilibus honores et loca condonavit" Notarium enim haec digito indice monstrant, cui solemnis concludendorum diplomatum formula „et aliis Comitatus regni tenentibus et honores" ultro sub calamum venerit. Atqui lemma hoc non ante Andreae II. tempora publicis Regum literis inolevisse jam in comperto est. [1]) Ex quibus illae Ladislai IV. „Comitatum Berzencze, non ut honorem, sed in perpetuam possessionem Episcopatui Zagrabiensi conferentis" [2]) haec Notarii nostri verba ita interpretantur, ut studium meum de vi et sententia horum disserendi, nemo sit, quin remittat; restant autem plura, de quibus in mea causa hac per me est explicandum.

[1]) Katona Hist. Cr. T. IV. p. 1050. — Cod. Dipl. T. III. v. 1. p. 108 editae And. II. de a. 1211 literae vocibus „Comitatus tenentibus et honores" concluduntur.

[2]) Anno 1277, apud Katona Hist. Cr. T. VI. pag. 721.

§ 10.

non tam intelligas, quam videas,

Cornidesius ad haec cap. IX. „et jure terra Pannoniae pascua Romanorum esse dicebatur [1]) nam et

[1]) Thomas item Archid. Spal. c. XIV. hist. Salonit: haec regio dicitur antiquitus fuisse pascua Romanorum.

modo Romani pascuntur de bonis Hungarorum" satis habet observare: vix ac ne vix quidem dictum hoc aculeatum jacturum fuisse in Romanos bonum illum, eosdemque in invidiam adducturum, si ab italis parentibus oriundus, vel saltem ab illa non adeo fuisset aversus natione „in causam vero aversionis hujus inquirere, eamque ad certum adfigere tempus lectorum reliquit judicio. Age itaque, amabo te, fac sciam ex his quisnam est, probabilem qui offensionis illius rationem ex temporibus Belae II. arcessere valeat? imo vero dic, quis unus est, qui tametsi, dum ad Belam III. et Gregorium de s. Apostolo ter in Hungariam legatum pervenerit, parumper dubitet, suspensusque animi aliquamdiu haereat; tamen visa Belae IV. ad Alexandrum IV. Pontificem Maximum epistola, hujusque responsione [1]), hac: non in super illa suggestio debet movere cor tuum, quod praedicta Sedes maxime in extraneorum provisionibus [2]) nimium gravaverit eclesias regni tui" non totus in eam rapiatur sententiam, aculeatum dictum hoc ad aetatem Emerici et Andreae et Belae junioris Regis, perstringendamque adultam jam tunc avaritiae legatorum pontificiorum consvetudinem pertinere. Engelius quidem causam aversionis phrasi ea involutae, inde petit, quod sedes episcopales in Hungaria Itali tenuerant. Neque est, quod valde repugnem; praesertim quia non una justae querelae causa, sed plures, et in his provisio quoque Eclesiarum fuit. At enimvero vel hac etiam parte dominatus Pontificum seculo demum Belae III. exerere semet in Hungariam caepit.

---

[1]) Katona hist. Cr. T. VI. pag. 288.

[2]) Insolitam antea obligationem ex Decr. Gregor. VII. initium sumpsisse, hunc namque a. 1079 in Synodo Romana decrevisse, ut recens creatus Antistes, alia inter, jure jurando promitteret „Legatum apostolicae sedis, quem certum esse cognovero, in eundo et redeundo honorifice tractabo et in suis necessitatibus adjuvabo;" luxum item et avaritiam Legatorum hujusmodi discas ex Svorenyio Fasc. IV. p. 142.

§ 11.

auctorem ejus Belae IV. junioris Regis Notarium fuisse

Qui auctorem Commentarii illius Belae II. qui item Belae III. Notarium faciunt, dissimulant locum operis, sententiae utrique pariter, aeqvaliterque adversantem. „Quando Scythici, ait is cap. I, victoriam habebant, nihil de praeda volebant, ut moderni de posteris suis.“ Vim verborum horum, quibus auctor mores castigat aetatis suae, ex eventis temporum Belae II. aut tertii explicare nequicquam tentes; indicium simultatis sunt, quam jam flammigantem Rogerius in miserabili Carmine suo describit „Nobiles, habet ille, cum cordis amaritudine referebant, Reges, qui pro tempore fuerant (inter hos numerantur etiam Bela II. et III.) revertentibus ab expeditione vel captivorum propinquis recompensationem et remunerationem congruam fecisse; villas, possessiones, et praedia, concedendo eis in perpetuum possidenda. Hunc autem (Belam IV.) non solum eis non addidisse aliquid, sed concessa ad jus et proprietatem revocasse.“ Quod quidem Rex hic etiamtum adolescens, auctoritate quidem patris, sed ex suo quoque ingenio fecit perlubenter, nec satis pro cauto, ut qui ea jam aetate aleam de spebus populi jecerit. Atque ad hanc Belae adolescentis parsimoniam comparatum videtur illud cap. XI. „morem esse bonorum Do„minorum suos fideles remunerare“ aliud item cap. XXIX. „morem esse bonorum Dominorum suos diligere fideles“ et quae cap. XXII, XXXIII et XLIX non de militibus tantum, sed nunciis etiam, qui gaudia ferrent, donandis, Belae parum largitori, nec modico, ut videbimus fastu, vir urbanus, placide mollique brachio insinuat [1]).

---

[1]) Sic. cap. IV. „Almum pium, benevolum, largum, sapientem, bonum militem, hilarem datorem omnibus illis, qui in regno Scythiae tunc tempore erant milites“ describit.

§ 12.

Notio finium Caranthanorum;

At at interpellant nonnulli, locus cap. L. „Carintinorum Moroanensium fines, crebris incursionibus diripuerunt, quorum multa millia in ore gladii occiderunt et regiones eorum possederunt et usque in hodiernum diem potenter et pacifice posteritas eorum detinet" pro Bela II. loquitur; nam finibus Carintinorum, ita illi, intestino filiorum hujus bello amissis, nihil quidquam ex hac parte reliquum fuisse, quod Belae III. vel IV. Notarius, per Hungaros, pace aliorum teneri scribere potuerit. His ego aut potius Cornidesio, quippe enim hoc quoque argumento primus ille usus est, ipsum Cornidesium oppono, qui sua voluntate concedit, neque huic loco eam esse vim, ut non plane commodum ad aevum Andreae II. (cum quo Notarius noster temporibus iisdem vixit) trahi possit. Testibus, quos in hanc rem dat, nil mihi nunc opus; neque enim jam hic Carantana hungarica peragere constitui; cum Cornidesio, quem ecquidem nunquam nimis, ne satis quidem laudavero, expostulare fert animus: nihil eum virum nempe gravem, de angulo, qui in extimis provinciae Zaladiensis finibus inter Dravi Muraeque amplexus ridet, curasse, ut quo hic aetate Caroli Magni, aut saltim Arnulphi Imperatoris spectaverit, extricaret. — Pars erat provinciae Carantanae per Carolum M. literis anno 810 exaratis [1]) ita divisae, ut „Dravus fluvius, qui per mediam illam provinciam currit" terminus esset Dioecesium Patriarchae Aquilejensis et Episcopi Salisburgensis. Hanc ad limitem Pannonicum sitam cum contigua regione, Arnulfus, beneficio patris, ab obitu Arnulfi Hungari acceperunt armorum jure. Sed Carantanae horum ditiones, postquam pars in dotem filiae Belae I. cessit, ad praesentem fere modum (fines, et sic ut ad

---

[1]) Integras Hansicius dedit in Germ. sacra T. II. pag. 120.

Rabam et Rabuceam, regiones, partem itaque totius, non totum, Belae Notarius indicat) redierunt; intra quem per Hungaros nunquam non, ac tum quoque, dum Bela III. et Andrea II. Regibus, lis de partibus Carantanis maxime fervebat, et pacifice et potenter tenebantur [1]). Quod isthic delibasse suffecerit, ut appareat: omnino parvum id esse momentum, quod allato superius argumento maximum inesse nonulli existimant. Jam, quod sequitur, non ad hos tantum, quos aliqua causae praesentis cura attingit, sed quosque rem Hungaria diplomaticam qui profitentur, pertinet.

---

1) Hic ille est Pauli Ritteri apud Farlatum Illyr. sacri t. V. p. 402. Archidiaconatus Muracensis (rectius Muraköziensis) de quo inter Episcopos Salisburgenses Zagrabiensesque, ac illos quidem auctoritate literarum Caroli M., hos antiquissimo Hungariae Regum jure, usuque nixos diuturna erat lis, per Gentilem demum Cardinalem sedis Apost. legatum ita sopita, ut ab aetate Augustini Gazottii (Episcopus erat Zagrabiensis) in praesens usque Parochiae illae Muracenses in Dioecesi Eclesiae hujus numerentur in duos Archidiaconi Bexinensis per provinciam Zaladiensem districtus, alterum campestrem, montanum alterum divisa.

§ 13.

Axiomatis item „viri venerabilis“ explicatur.

Cornidesius ad locum operis Notarii Belae Regis „venerabili viro N“ quid apellationes venerabilis, et reverendus differant magno conatu inquirit, censetque epitheto illo Archiepiscopum vel alium principis in hyerarchia gradus virum significari [1]). Hac tamen vice incassum ille tantam operam dependit; melius ejusdem facturus pretium, si quod magis etiam ad rem futurum erat,

---

1) Atque hanc ejus opinionem et Schvartnerus (Introd. in rem dipl. T. III. c. 2. §. 180) et ceteri Diplomaticam professi auctores patrii suam fecerunt.

vestigare continuasset, quid inter venerabilem in Christo patrem, et venerabilem virum Notarii nostri, apud scriptores aevi medii distet? Ex his enim liquet: Archiepiscopos et Episcopos „venerabiles in Christo Patres" apellatos „venerabiles viros" autem ex usu loquendi aetatis illius Praepositos, Canonicosque Eclesiarum, neque hos tantum; verum alios item dictos fuisse sacri et profani Ordinis viros, qui aliquo honoris gradu ceteris praestabant. [1])

[1]) Apud Marculf „praesentibus quam pluribus viris venerabilibus Rachinburgis „cap. I. et VI. Apud Flodoard l. II. cap. IV." petitus idem rex a praefato Praesule per Samniacum Diaconum virum venerabilem. In literis Colomanni R. (Katona Histor. critic. T. III.), tunc Rex venerabiles viros in praestaldos mihi constituit, videlicet Cepham Curialem C. Moysi, aliumque Bathona nomine. Apud Farlatum T. IV. p. 243." in praesentia Episcoporum ac multorum aliorum virorum venerabilium. „Plura vide sis in LL. EE. Ignatii de Batthiany T. III. ubi Synodus Budensis de a. 1308 p. 14. 16. Canonicos et alios inferioris ordinis viros, venerabiles viros apellat. His consonant formulae styli p. 62. 72. 79. allatae, item literae Benedicti Papae de a. 1340 pro parte Eclesiae Zagrab" et venerabilium virorum Capituli ejusdem Eclesiae, pag. 176, aliae item pag. 181. Nuncii sedis Apostolicae" Reverendo in Christo Patri Archi Episcopo Strigoniensi et venerabilibus ac discretis viris, Vicariis, Officialibusque ejusdem Archiepiscopi etc.

§ 14.

Fuit autem vir ille venerabilis Notarii nostri, Nicolaus Eclesiae Cibiniensis Praepositus, post paulo Vice-Cancellarius Belae IV.

Quae quidem ita cum sint, his ego Notarii nostri verbis quem salutatum affirmem, habeo. Nicolaus est Praepositus Eclesiae Cibiniensis [1]) nobilibus aeque, ut

[1]) Cod. Diplom. VII. v. 2. p. 275. et Szvorényi v. c. p. 180.

Rogerius testatur, natalibus ortus, quem cum Notario nostro in juventute, magistris iisdem disciplinae bonarum artium operam navasse, et ut hic primordia gentis, qua editi ambo essent, perscriberet vehementer auctorem fuisse ex prologo operis ejus novimus. Nicolaum hunc deinde Bela IV. anno **1234** Vice-Cancellarium suum renunciavit; Matthiae (hoc enim Notario nostro nomen) dum in vivis esset, familiaritatis, necessitudinisque vinculo, per mortem vero ad Sajonem oppetitam, aequali heroicae quoque fortitudinis gloria in perpetua tempora conjunctissimum.

§ 15.

Biographia auctoris;

Fuit is Belae IV. inde usque a pueritia hujus, ut qui maxime charus, munusque Notarii ejusdem anno, ut diximus **1223** adivit, et per omne laboriosissimum sane, ut ait, seculi hujus spatium, quo Bela IV. Croatiae usque annum **1228**, post deinde Transylvanis praefuit, ita gessit, ut a consiliis ejus semper praecipuus esset. In primis muneris sui auspiciis, honore Praepositi Zagrabiensis auctus, gliscente intra aetatem hanc Pontificum Romanorum in nominandis Eclesiarum Hungariae Praesulibus dominatu, diu non ultra eluctari potuit. Anno tamen **1235** Episcopus Vaciensis [1]) renunciatus Eclesiae huic non longe minus annis quatuor praefuit; a morte namque Roberti Archiepiscopi Strigoniensis, concordi sufragio capituli ejatis, ad sedem hanc postulatus est. Gregorius IX. simulata causa, postulationem minus canonice institutam esse, reipsa, quod in eum sacerdotibus Italis opes Hungariae ligurientibus adversum minus aequo animo esset, tanti auctoritatem mu-

---

[1]) Cod. Dip. T. IV. v. 1. p. 178. Post vulgata per Vagnerum Diplomata terrae Scepusiensis primus eum in seriem Episcoporum Vaciensium Desericius postliminio intulit.

neris impertiri Mathiae cunctabatur. Capitulum itaque socium suum una Praepositum de Scipis Mathiam [2]) de genere Hermanni, cum aliis ad Pontificem delegavit, qui scrupulum ejus submoverent; Bela IV. vero literas ad eum dedit in hanc sententiam „quod dictum Episcopum fidelissimum invenerit, et in omni negotio valde circumspectum et discretum, et praeterea cum multis annis Cancellarius suus fuerit, sciat eundem esse vitae mundae et honestae.“ [3]) Ad quae tandem Pontifex anno **1239** respondit: „Belae Hungariae et Colomanni Regum illustrium et aliorum fidedignorum testimonia de vita et conversatione honesta, literatura et gravitate morum eundem Episcopum apud se reddidisse quam plurimum commendatum.“ Quae quidem laus literati aevo illo admodum rara, postmodum Rogerio alterius de sec. XIII. opusculi, quod de clade tatarica Carmen miserabile inscriptum est, auctori per Innocentium IV. tribuitur. Pallium Matthiae Archiepiscopo Gregorius IX. sexta Martii a. **1240** misit, per Ugrinum Pontificem Colocensem ante aliquanto impositum, quam hoc quoque nominis hungarici lumen ad illum dira acerbissimae cladis nostrae nobilitatum memoria fluvium, editis plurimis heroicae virtutis facinoribus, mortem obiret, rectius: ad societatem sempiternae laudis Duumvirum illorum tertium se adjungeret. [4])

---

[2]) Vagnerus in Anal. Scepusii; in quibus I. p. 293 ceterorum quoque legationis hujus sociorum nomina exstant.

[3]) Katona Hist. Ecles. Coloc. P. I. p. 283.

[4]) De heroica ejus virtute Thomas Archid. Spal. plura.

§ 16.

eximia rerum patriarum peritia

De plerisque diplomatibus Matthiae exaratis manu historiophilus emicat. Ita enim natura comparatum est,

ut, quod quisque contentius exercet, studium celare, et si maxime velit, non possit. Non igitur solo tantum opere illo de gestis Hungarorum, quod equidem cum auctore „exordium Genealogiae Regum et Nobilium Hungariae“ apellari mallem; verum quavis oblata quaesitaque occasione Historiam gentis suae excoluit. In Diplomatibus his illud pro Radus et fratre hujus de Klokocsa filiis jobbagionum s. Regis de Goricza jam Kerchelichius [1]) ut insigne monumentum eruditionis, rebus plenum, eruditissimus ipse jure laudavit. Ad elucubrandum enim Domus Regiae militum primaevamque apud Hungaros liberorum hominum (Szabados Felek) notionem plurimum praestat.

---

[1]) De regnis Dalmatiae cet. notit. praelim. p. 190. 191. verba Diplomatis hujus ,,qui de filiis Jobagionum s. Regis de Goricza oriundi fuerant cet. tanta donavimus praerogativa libertatis, ut tam ipsi, quam ab eis in perpetuum descendentes de domo et familia nostra de cetero (deinceps) censeantur. — Hospites, quos praedicti liberi homines habuerint — decem denarios debent persolvere annuatim pro marturinis; unde quilibet de praefatis liberis hominibus tertiam partem marturinarum habet; duas vero partes, quae ad jus nostrum pertinebant, Radus et haeredibus dedimus.“ operae pretium duxi huc adscribere.

§ 17.

ex diplomatibus per eum exaratis

Gratulatur sibi Ignatius C. de Batthiany Legendae majoris de vita s. Gerardi editor [1]), diploma Belae IV.

---

[1]) In libro, quem ,,S. Gerardi Episcopi Chanadiensis Scripta et Acta hactenus inedita“ inscripsit cum eximia auctoris Legendae apologia Albae Carolinae a. 1790 edito. Operis jam rarissimi exemplar meum Josephi e Comitibus Teleky non solum dignitate Regii per Transylvaniam Gubernatoris, sed eximiae quoque eruditionis laude excellentissimi munus est.

se apud Prayum reperisse, ex quo didicerit Civitatem postmodum Cenadinum, Chanadinum dictam, alio nomine Morisenam veteribus fuisse apellatam. Ego vero, non dici potest, quam valde gaudeam, hoc item tantae diploma utilitatis nostri hujus opus esse Notarii Regii. Neque dissimulo confiteri, venisse mihi in mentem cogitare: ipsam adeo Legendam hanc, scientiae civilis et historiarum distinctissimam luminibus, eundem habere auctorem. Demto enim apud Vionem cap. **23**, quod post annum **1361** adjectum est, reliqua pars aetatem Notarii nostri prae se fert. Styli simplicitas et gratia utrobique eadem; cura priscos Hungarorum mores perscribendi par, et haec quidem Legenda de Domus Regiae, Principumque Domus hujus, provinciae item significatione; de consvetudine Belliducem publicis Comitiorum sufragiis legendi; alia porro Episcopos et Abbates ad locum cathedralem, in quo majora festa, junctasque his Curiae dies cum Rege transigerent, convocandi; de promtissima Hungarorum sacra christiana recipiendi voluntate; mutuis inter Eclesiam graecam, latinamque, uti res in principio erat, germanitatis officiis per recentiores scriptores silentio neglectis, perpetuo denique apud gentem hospitalem conviviorum usu, plura et scitu perutilia et lectu jucunda continet. Verum de Samuele Aba a Regio illo Notario seorsum sentit. Est igitur alius Legendae hujus auctor, sed pietate in Majores, cura in posteros alter idem ferme Notarius.

§ 18.

conspicua;

Ejusdem denique Notarii opus est Diploma Jobagionibus Castri Zagrabiensis campum Turopolya incolentibus anno **1225** collatum, quod nemo peraeque rerum ad veterem Hungariae statum attinentium vel modicum

curiosus ignorare [1]) ex his vero, quantus in ceteris ejus Diplomatibus, quae adhuc latent, thesaurus reconditus sit, conjicere quisque potest.

[1]) Cod. Dip. III. v. 2. p. 451 „ab obligatoria servitute castri Zagrab. eximentes — liberati inferioris officii vinculo gaudeant, et honesta societate servientium Regis — et concessae libertatis Nobilitas in totam successionis posteritatem transfundatur — introducti in participationem regalis domus glorientur de libertatis munere, quod adepti sunt fidelitatis devotione.

§ 19.

summaque commentarii ejus auctoritas.

Atque hunc talem Belae IV. Notarium, etsi hominibus quibusdam vanis, suos qui Majores non in numero principalium personarum per eum habitos injuriam suam interpretabantur, horumque assentatoribus jam olim parum gratum [1]) neque nunc obtrectatoribus [2]) carere cognitum habeam, ecquidem ita recolo, ut quibus eum Belius, Cornidesius, Kerchelicsius, Katonaius et quique solidioris doctrinae viri cumulant, amplissimis laudibus

[1]) Ita Chronographus apud Thur. P. II. cap. 9. „cum igitur Codices quidam contineant, quod isti Capitanei septem Pannoniam introierint et Hungaria ex ipsis solis edita sit, ac plantata; unde ergo venit generatio Akus-Bor-Abae aliorumque Nobilium Hungarorum, cum omnes isti non hospites, sed de Scythia descenderunt etc.

[2]) Quorum agmen Schlözerus ducit. Vide Pray Hist. Regum Hung. l. c. superius. Notarium is Belae Regis partem historiae suae ex cantilenis sumsisse gravatur. Quid ita? an non hoc ipsum vetustissimi rerum Romanarum fecerunt scriptores, non solum promtissima virorum celeberrimorum venia, sed laude etiam singulari? (Niebuhr Röm. Gesch. I. Th. p. 268 et seq. tum IV. Th. p. 28 confer etiam eruditissimas Notas ad Valerii M. l. II. c. I. 5. apud Torrenium adjectas) nam de fide Notarii nostri postea videbimus.

non parem modo, sed superiorem censeam. Unus is ex paucis aevi medii scriptoribus est, cujus fidei integritas, admota Diplomatum face, adeo nihil imminuitur, ut potius crescat laude recens, hujusque in dies opulentior quaestu et arrogentiam calumniatorum spernit et invidiam. Quod quidem ego cum de reliqua, tum vero ea praesertim Operis ejus parte intelligo, quae se ad historiam status jurisque publici Hungariae refert. Hac enim quae tradit, et apprime nosse potuit, et vero, ut diu multum Cancellarius Belae IV., etiam percalluit. Itaque praeter praeclaram historici existimationem, classici quoque testis personam gerit. Cujus Operi huic, velut quod sic a viro profectum est, in disciplina juris antiqui Hungariae scientia, usu, auctoritate omnium, quiqui sunt, qui de moribus, legibusque Majorum nostrorum memorias condiderunt, maxime illustri inter ceteros fontes praesentis instituti, jure princeps debetur locus. Mihi quidem, si quod sentio, veterum dicere verbis licet, unus ille est pro centum millibus.

2. *De Magistri Rogerii libello, quem carmen miserabile inscripsit.*

§ 20.

hujusque laudibus.

Cladi a Tataris a. 1241 acceptae coaevus hic Collegii sacerdotum ad Eclesiam Varadiensem socius moestissimam hanc annalium Hungariae partem pragmatice perscripsit; morum, quibus regnum hoc efloruit, detrimenta, velut praecipuas hujus exitii causas adumbrando. Quod quidem ejus judicium Majores nostri legum Comitiis anni 1267 latarum monimentis [1]) ratum, pensumque habuere. De splendido d. Protoregis Comitatu

[1]) Confer carmen ejus miser. cum art. 6. 9. 10. Decr. a. 1267 in Syll. Decr. com.

parum est, quod Hartvicus commeminit; argumentum hoc pro summa antiquissimi instituti hujus dignitate Rogerius explicat, constatque ex eo maxime, inter hunc Regum Hungariae, eum item, quo Attila, teste Prisco Rhetore, usus est, Comitatum solam modo intercedere vetustatem.

3. *De Chronico Hungarorum M. Simonis de Kéza.*

§ 21.

qui Pater chronographorum Hungariae dicitur.

Simon de Kéza vixit aetate Ladislai IV., cui chronicon suum muneri dedit, exile illud quidem volumine, sed copia rerum locuples; quod itaque laudatur a cunctis Scriptoribus patriis, a me quidem verissime; quando pars ejus postrema de Conditionariis, Udvarnicis, Jobagionibus Castri, Palatino Regni, concessaque ei Udvarnicis regiis utendi facultate sic tota ex rationibus praesentis instituti est. Quae ut per se utilia sint, tamen vereor, ne si nihil aliud, nisi quod auctor hic plene edisseruit, in parte laudum ejus ponas, hae angusto nimis spatio concludantur; brevis est enim, cursimque tractat plurima. Atque in his est etiam data per eum Jobbagionum castri notio, quae uti appellationem hanc sensu latissimo sumtam non aequat, ita ex mente auctoris, pro filiis Jobagionum, accepta sic numeros omnes implet, ut ex hac intelligas maxime, quanti cetera quoque ejus habenda sint. Mihi itaque ille non tam per ea, quae liquide docuit, quam quae elaboranda aliis ita reliquit, ut summos argumentorum apices designaret ipse, magnus, imo vero omnibus fere scriptoribus sec. XIII. praeterquam Belae Regis Notario major est; [1]) hac enim cautionis suae diligentia id praestat,

[1]) Nos editione ejus per Podhradczkium virum veterum literarum hujusmodi sane quam diligentissimum a. 1833 adcurata utimur.

ut quum argumenta, quae commodum indicavimus, peragi, nisi Augustos, quos d. Stephanus in formanda Monarchia hungarica secutus est, fontes igitur exteros consulas, non possint; in ancipiti hoc laboris genere, si ad eum et quem ei adjungo, Thomam Archi-Diaconum Spalatensem synchronum, bonumque auctorem inprimis, respectes, egredi fines veri non queas.

4. *De syntagmate chronicorum M. Joannis de Thurocz commentariisque aliis aevi medii.*

§ 22.

per summos apices

Syntagma chronicorum Thuroczii primum omnium, quae in hoc literarum genere apud nos condita sunt monumentorum typis procusum, pervulgatumque haud mediocris existimationis suae partem, circa medium seculi 18. cedere Notario Belae Regis, partem Simoni de Kéza debuit, quorum opera tum demum se ex tenebris emerserunt. Nunc jam id etiam in explorato est, chronographos veteres, quos idem bona historiarum Hungariae fortuna compilavit, aetate quoque Simone de Kéza inferiores esse. A vita forensi tantum non penitus abstinent. Quae itaque de chronographis medii aevi ubique gentium querela est, [1]) ad hos item pertinet: sola propemodum Regum per hos illustrari nomina; parum vero utilitatis esse, quod ex syntagmate hoc in historiam avitorum institutorum, conversionisque rerum civilium redundet; parum inquam: ne credas nihil eos ab ista parte praestitisse. Quisquis enim ille sit, a quo Thuroczius cap. 50. part. 2. chronici sui sumserat, huic ea per Majores nostros adhibita fides est, ut et Sigismundus

---

[1]) Vide opus: Des assemblees nationales en France. T. 1. p. 212.

Rex priscum ductandi exercitus morem instaurari dum vellet, eum testem in Regesto suo (Propositiones hodie dicimus) ad Ordines regni allegaret [2]) et vero isti, quatenus in vota ejus concesserunt, non plane nullam Chronographi hujus habuisse rationem videantur. Est itaque Thuroczius (atque idem de chronico Budensi [3]) intelligi velim) mihi item pro fonte, sed quem parum uberem pluribusque locis etiam minus limpidum esse ultro agnosco. Sententias enim habet inepto inanique impetu plures [4]) et familiari scriptorum aevi sui vitio pro populi parte populum, pro Magnatibus Communitatis nomen usurpando [5]) ancipitem vocabulorum hujusmodi apud veteres sensum rationemque etiam obscuriorem reddit.

---

[2]) Tomo I. suplem. ad vestigia comit. p. 392. Recole etiam Prol. Decr. II. Regis ejusdem § 4.

[3]) Itidem per Podhraczkium nostrum edito.

[4]) P. I. cap. X. Comunitas — errantemque Rectorem eum corripere, ac pariter et Capitaneos dum vellet, deponere posset. P. II. cap. IX. aliae vero generationes — acceperunt sibi locum et descensum ad eorum beneplacitum cet.

[5]) P. II. cap. 47.

§ 23.

quaedam.

Scriptores ceteros (neque enim omnium inire numerum propositum mihi est) apud Belium, Schwandtnerum C. Ignatium Bathianyium, Kovachichium, Engelium, aliosque reperias: Quid de Bonfinio? oratorie hic et magis adcomodate ad suum ingenium, quam ad rei veritatem scripsisse arguitur. Neque id ego dici de plurima operis ejus parte recusem; extrema tamen Mathiae I. tempora primaque Uladislai II. ea cum accuratione executus est, hactenus auctor ut sit classicus, ipsique Istvánfio historiam seculi hujus retexenti, quantum quidem ad professum commentariorum horum finem, utilitate antecellat.

b) De fontibus domesticis, qui Diplomatici vocantur

§ 24.

Diplomata rite edita

Literae solemnes, id vero est: ad characteres internos externosque lege aut usu coaevo praescriptos exactae, quae ad memoriam rei gestae, jurisque inde enati exarantur, generatim, neque enim ad vivum reseco, **Diplomata** audiunt. Sunt haec plurimi ad institutum praesens momenti, seu titulo professo de negotiis ad rem publicam attinentibus agant uti: leges scriptae, jus consvetudinarium regni Hungariae Stephani Verbőczii coucinnatum opera, [1]) Pacta publica, Tabulae pacis cet. seu aliud agendo ad aliquam simul publici, aut privati juris morumque et consvetudinum avitarum partem illustrandam comparata sint; in quibus classicae de a. 1190 literae b. Petri Quinque Ecclesiensis praecipuum adhuc locum obtinent. [2]) Diplomata nempe faciem, historia imaginem rerum exhibet, quae quibuscunque artis picta coloribus, imo vero tum maxime, nisi vultus illius lineamenta repraesentet, fabula est. De his pro diversissima eorum specie disserere aliorum est negotium; quasdam tamen non tam monendi, quam in medium consulendi partes nobis quoque argumentum praesentis operis imponit.

---

[1]) Ad haec pertinent Literae Mathaei Bani totius Slav. de anno 1270 apud Kercselics notit. prael. de regnis Dalm. ect. p. 201. Cod. Dip. V. 1. p. 87. Regestum Sigismundi Regis apud Kovacsicsium; Literaeque Vajvodarum apud Transylvanos plures, de quibus suis locis.

[2]) Apud Koller hist. Ep. Quinque Eccl. T. I. p. 293.

§ 25.

plurimi ad historiam usus sunt.

Ex Diplomatibus alia juridicam vim probandi habent; alia non item, conditionique huic neque Regum exemtae Literae sunt; ad historiam tamen status publici par est utriusque generis literarum auctoritas, modo ne fides earum suspecta sit; res enim in facto positas continent, sic vero rationis consuetudinum et vitae vitalis quasi formam quamdam exhibent, ex quibus vices reipublicae tutissime colliguntur.

§ 26.

Jure itaque laudantur, qui his colligendis operam impenderunt.

Praeter eos, quorum industriae tabulas legum collectas, congestasque in Corpus Juris debemus, laude simili Hevenesius, Kaprinaius, Cornides, Pray, Katona, Vagner, Bárdosyus, Fejérius [1]) et qui a fiducia popularium singularique in detegendis praecipui pretii opibus hujusmodi fortuna sua primus nominari debebat, Martinus Georgius Kovachichius [2]) ceteris praecellunt.

---

[1]) Laudes editi per Fejérium Cod. Dipl. Hung. vide sis in Neues Archiv für Geschichte ad a. 1829, p. 653. Hunc nos literis C. D. praefixis citamus, eundem tamen significant loci quoque testimoniorum, in quibus soli numeri tomorum, et paginarum visuntur, cum cura selecti; neque enim codex hic mendis vacat; sed nempe non omni genti habere Perzios concessum est.

[2]) Ex his coaluit opus ejus praecipuae notae, praefixo titulo: Vestigia Comitiorum apud Hungaros a. 1790 editum et Tomis III. suplementorum auctum, quod in vest. Com. p. 81 T. I. supl. p. 61 celato nomine laudatus ab insigni jurisperitia, muneribusque publicis vir (hunc Nicolaum Skerlecz fuisse et Kovachichius p. 55, 56 Notionis Comitatuum declarat, et aliunde satis constat) eruditissimis Notis illustravit.

Est tamen pars longe amplissima messis ei etiamnum obnoxia fato, ut seu obstinatia, seu ignavia possessorum insectis illam exedi, quam in publica conferri horrea malit.

§ 27.

Diplomata

Prima rei diplomaticae apud Hungaros aetas, parsque juventae huic propior plurima ambiguitatis venia opus habet. Causa hujus proxima verborum inopia qua pressi Notarii, non paucis vocabulis (uti apud nos Jobagio, Comes, Descensus), quorum sententia hodie certa fixaque est, tamquam mediis et communibus ad plures, interdum etiam pugnantes secum notiones resque abutebantur. Horum itaque significationis diverticula explorata ei esse oportet, qui ad edisserendam, in qua eorum usus est, aliquam veterum institutorum partem accingitur. Neque ab insolentibus verbis peregrinisque loquendi formulis abstinent, quae nunquam, aut longo post tempore jure civitatis donatae sunt. [1]) Plures denique communi scriptorum aetatis hujus vitio genus dicendi sequuntur mysticum, tropicisque figuris offertum, quin tamen vel in hoc sibi constent. Stylum itaque, ne in Diplomatibus quidem eadem subnotatis manu semper aequalem reperias. Quod enim hodie quoque obtinet, ut formulam (minutam vulgus dicit) Mandatorum ordinariorum regni Judicum, ad hos Cancellariamque Regis minorem; [2]) Mandati vero novi cum gratia

---

[1]) De his Styli aevi medii vitiis vide: Savignium Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter. I. p. 402 et locos ibi citatos. Boehmerus, Hontheimius, Estorus praecisam ministerialium notionem, ob multiplicem vocis hujus acceptionem desperant. Confer Comment. per Univ. Bonnensem coronat: „Die Ministerialen von Aug. Freiherrn von Fürth, p. 49, 488 seq."

[2]) Haec penes Personalis Praesentiae Regiae in Judiciis Locumtenentem est.

ad Cancellariam quoque majorem is ipse, qui his opus habet, per se apparatam adferat, non tam existimo, quam video passim in quibusque Diplomatum speciebus ita olim usu venisse, ut Cancellarii plerique vicem suam, ad hunc modum, aliis fungendam haud illubenter permitterent. Quid plura? Artem cogita nullis certis descriptam regulis, de qua satis erit id unum dicere: praeceptoribus Diplomatices literas sec. XI et XII eas maxime probari, quae minimam artis et palaestrae speciem prae se ferunt.

§ 28.

in Hungaria de sec. XI. XII. pauca,

Majores nostri accepta post subactas Pannonias praedia, pro simplicitate morum ejus temporis, armis, non literis servanda; quae vero dono dedissent, tulissentque, solemni in eorum possessionem missione, pactique santimonia satis tuta arbitrati cum sint, diu nulla fere Diplomatum cura tenebantur. Divus Stephanus in Legenda sua (opus erat ejusdem argumenti, atque illud apud Anglos, quod tardius, nescio an hujus Regis imitatione apparatum, nunc quoque nomine Doomsdeybook [1]) exstat) terras omnes, et quae ex primaeva tenebantur occupatione, (descensu) et vero quas ipse dono dedisset, descripsit universas; [2]) possessorum ta-

---

[1]) Anno 1783 jussu parlamenti procusum typis, peractum a. 1081 vide Hume „History of. England vol. I. chap. 4 §. 15."

[2]) De hac cum Clenodiis regni Albae deposita vide lit. Lud. II. ad Capit. Albense a. 1349 „quatenus in Legenda s. Regis Stephani hoc, in quantis locis in regno nostro Nobiles, Jobagiones et populi castri Craco vocati residentiam facere debent, et in quali libertate existunt, requirere debeatis" et responsum Capituli Legendam eam Carolum Regem Patrem ejus ex sacello Ecl. interiore ad se recepisse C. Dipl. III. v. 1. p. 108. Legendam aliam pro biographia ejus sumtam vide sis IX. 1. 787.

men horum singulos singula accepisse diplomata, nec auctor prodidit quisquam, nec literarum probari testimonio potest; regestum vero Varadiense alia omnia perhibet. Ex hoc namque patet: Reges quoque posteros multa quidem Diplomatum, plurima Praeconum, Pristaldorumque ope expedivisse. Horum primus Bela Rex hujus nominis tertius Cancellariorum ad Aulam Regiam munus perpetuum, memoriamque rerum, se coram gestarum esse per Diplomata adminiculatiorem voluit. Non tamen deinceps etiam vel hae relatae semper in scriptum sunt [1]); plures namque Regum donationes non solemnibus eorum, sed Palatinorum, supremorumque Comitum, quibus exequendae voluntatis suae negotium dederant, literis tardius editis, plurima Auditorii (Curiae Regalis) judicia Pristaldis explicita oretenus, ex horum demum relatione cognoscuntur Collegio sacerdotum ad Eclesiam aliquam facta et literis per hos consignata; nam quorum actuum memoriae ad modum hunc consultum non est, per obitum Pristaldorum intermortua sunt pleraque.

---

[1]) Martinus Comes, dum (apud Bern. Pecz) a. 1137 monasterium de Chatar praedio per Regem sibi donato auget, non ad literas, sed testes donationis se refert, quibus „dati sunt nummi in recordationem.“ — Andreas III. causam capituli Budensis, quam civibus castri ejusdem intendere coram se voluerat, Lodomerio Archiepiscopo decidendam oretenus comisit a. 1295. LL. EE. T. II. p. 500. Detricus comes de Zolum et de Scepus significat (in suppl. ad anal. Scep. p. 378), quod Rex (Bela IV.) ore suo ei praecepit, ut Leonardo in Szepes provisionem in terra faceret.

§ 29.

plurima post medium sec. XIII. edita sunt,

Commoda itaque et necessitatem Diplomatum Hungari quam maxime experientia magistra docti sunt. Id non dubium est, per violentas praesertim, quae cladem

a Tataris acceptam sequutae sunt, bonorum occupationes, summamque in penuria testium, quorum partem magnam clades ea, majorem fere pestis malum hausit, probandi coram judicibus legitimi juris molestiam monitos plerosque, non minorum tantum facultatum, sed valentiores quoque Nobiles solicitudinem de juribus suis etiam, quae non Regum donatione, sed ex prima occupatione accepissent, Diplomatum Regiorum praesidio firmandis suscepisse.

§ 30.

proba et improba.

Neque tamen vel tum res diplomatica, licet jam paullo elaboratior sagaciorque, ex naevis, quos supra indicavimus, eluctata novorum quin imo accessione intricatior; judicium vero de fide literarum multo etiam magis arduum redditum est, quod ex necessitate diplomatum fraus quaestuosissimum ausa nefas, ut alibi, apud nos quoque plures fabricandis falsis literis instituerat officinas. [1]) Ex quo judicari potest: nullum in examinandis veteribus chartis rigorem supervacaneum; ad figendum vero sensum eorum, aures eruditas usuque et longiori exercitatione subactum, hujusque generis studiis penitus innutritum necessarium esse ingenium.

---

[1]) Confer cum his, quae Katona Hist. Crit. T. IV. p. 547 notat. Fraus haec ne Mathiae quidem eradicari temporibus potuit. Vide stylum Curiae ejus apud Kovachich n. 50 p. 486. num. 62. p. 494.

§ 31.

Vis et potestas Usus tam in re diplomatica, qvam omni praesentis instituti parte tanta est,

Ancipitem diplomatum sensum Usus interpretatur, qui, ut recte Cicero, praecepta magistrorum superat

omnium. Vis et potestas hujus in tribunalibus maxima est; in Commentariis his nihilo minor, praesertim ubi de consuetudine aliqua Majorum, novo propiorique ad aetatem nostram instituto permutata agitur. Itaque regulae instar accipe sis: literas quidem axiomata juris veteris quae continent, pondere hoc, non numero aestimari; alioqui nihil esse vitandum magis, quam ut ne fortuito diplomatis unius tantundem deferas indicio, quantum nisi consentientibus plurium diplomatum indiciis ejusmodi, historiaeque, deferi nequit. Nicolaus Skerleczius provinciae Zagrabiensis, dum viveret, Supremus Comes, idemque eruditissimarum ad vestigia Comitiorum Kovachichii notarum auctor, dignus sane, qui Scaligeris atavis editum se ferret, adolescensque Facciolatum eloquentiae magistrum haberet, hac maxime cautione ad laudes profecit suas; parum tamen vel ille ab erroris periculo abfuit, dum ab lege hac discedendo, perigraphen literarum de a. **1232** quae ita habet „Servientes Regis de Zala terram Vizmeth Bartholomaeo Episcopo Veszpremiensi attribuunt contra Ochuz Banum per contumaciam jure convictum" eo accipi sensu concederet, tamquam pateret ex his: forum Judicum Nobilium jam ante id temporis floruisse. [1]) Cui quidem conjecturae et plenus literarum illarum tenor, qui concessam servientibus illis specialem hanc licentiam in exitu plane irritam fuisse testatur [2]) et vero leges coaevae, quae causas hujusmodi vel per ipsos Comites parochiales cognosci vetabant, et plurima, ut infra patebit, Ordinis judiciarii sec. XIII. monimenta ore uno reclamant. Atque haec nos de Diplomatibus generatim, alii quidam de legibus scriptis paullo secus, ita namque

---

[1]) Supl. ad vest. Comit. T. 1. p. 146.

[2]) Fejérius literas has, quarum epitomen mancam Skerleczius viderat, e Coll. Heven. C. D. 3. v. 2. p. 314. dedit integras, nobis ea maxime parte memorabiles, qua multos per potentiores inique opprimi et jus suum persequi, propter distantiam judicum, nequaquam posse adfirmant.

summunt, ut his saltim plus confidere se posse arbitrentur. Quorum quidem opinionem hanc nos plurimorum errorum matrem dicimus; illi quid de ea teneant, deinceps ipsi secum constituent, si perpenderint uberius, leges quasdam nunquam, alias multo demum tardius quam latae sint, et rursus alias ea solum parte, qua usus, perpetuus earum interpres, arbiter, censor concessit, ad vigorem pervenisse.

§ 32.

ut Magistrorum omnium praecepta

Habet igitur diploma quodque paullo vetustius deliberationem, nec qui verba ejus, idem mox rem etiam tenet. Quis ignorat sententiam Prayi [1]) quanti, qualisque in rebus hungaricis viri, qui ut erat de moribus aliarum per Europam gentium minus sollicitus, cum parum nosset prisco Germanorum instituto, exemploque Pontificis Maximi [2]) Ulfum pseudo presbyterum attonso capite adustaque stigmate fronte mulctari praecipientis, id deinde apud Hungaros quoque in usum venisse, ut qui auctore judice, falsi convincerentur, infamem notam hujusmodi referrent, ita lapsus est, ut locum Diplomatis Belae Ducis Slavoniae [3]) quo calumniae reus

---

[1]) In notit. praev. hist. Reg. Hung. pag. LXXIII.

[2]) Rem omnem fusius Thomas Arch. Hist. Salon. c. XVI. narrat.

[3]) Est hoc de anno 1268 (C. D. XI. p. 407.) „Demetrio et aliis super requisitione ipsius tertiae partis perpetuum silentium imponentes, ut convictis in calumnia manifestis, et Demetrio uni ex eisdem qui assari debebat, pro hujusmodi litis refricatione, ad petitionem aliquorum Baronum nostrorum parcentes, partem capitis sui abradi fecimus in signum oprobrii et memoriam ultionis.“ Aliae Laurentii de Hedervára Palatini de eodem anno (VII. v. 5. p. 35.) sequentia habent „Ipsum Adam tamquam calumniatorem assari fecimus, cum patre vero ad instantiam adversariorum misericordiam fecimus.“

quidam assandus innuitur, ad literam accipiendo hanc saevitiem in moribus Majorum nostrorum maxime reprehendendam statueret [4]).

[4]) Rem ipsam legemque de calumniatoribus eorumque poena ex aliis Belae IV. Regis litteris intelligas, secundum quas Actores „exhibuerunt privilegium Domini Regis, quod evidentissime demonstrabat, ipsum Ponich super nota seu vitio multiplicationis calumniae per definitionem Domini Regis, et Baronum suorum, qui tunc praesentes aderant, sententiam finaliter et omnino convictos exstitisse; per fora igitur et civitates proclamari praecipitur, ut ubicunque idem inveniri posset, ad praesentiam Domini Regis vocaretur" pro imprimendo sibi charactere, qui juxta approbatam regni consuetudinem, manifestis calumniantibus infligi et imprimi consuevit. Vide Cod. D. T. IV. v. 3. p. 386. VII. vol. 5. p. 351.

§ 33.

superet,

Martinus Georgius Kovachichius paulo ulterius progressus [1]), eoque duce Fesslerus confectoribus quoque falsarum literarum, et qui legi de moneta per neminem alium, quam regem feriunda injuriam facerent, rogum struxerunt. Cui quidem horum funeri ipse adeo Fejerius meus, dici enim id sibi, qua est humanitate per amicum patietur, operam dedit. Tanta etiamnum de frugifero fructuosoque diplomatum usu praecipienda, seu ut in re praesente, pridem per alios animadversa recolligenda sunt. Diu namque est, cum celeberrimus Transylvanorum Praesul ad cap. 51. lib. 1. Decretorum Colomanni de fure capto sine concrematione ignis tenendo notavit, de inustione stigmatis in eo sermonem

[1]) In praefatione ad formulas solennes styli, pag. VIII.

esse, quae enim adustio rectius dicitur, eam apud aevi hujus scriptores concremationem audivisse [2]). Et reapse secundum mysticum aevi medii stylum, uti furem cum concrematione ignis triduum teneri, ita falsi damnatos assari, vivereque postea etiam haud paulo meliori, quam Acilium Valerii Maximi [3]) conditione potuisse, vixisseque omnino eos etiam Hungariae Reges bene salvos, quorum Notarii, ut crimen laesae majestatis indicarent, monstrum verborum „pro interfectione Majestatis nostrae" posuerunt.

---

[2]) Haec ille prorsus ex sensu literarum Detrici Curialis comitis de minori comitatu Poson (VIII. v. 1. p. 83.) de a. 1301, quibus Udvarnici quidam „ob deductam ibi manifestam falsariam, clavibus castri faciei eorum inustis" extorres aguntur. Actusque ille diserte crematio dicitur, alibi assatio. Quae dici de hoc non domesticorum modo, sed plurimorum apud alias quoque gentes Scriptorum aevi medii vitio possent, celeberrimus Gvizotus in suo Cours d'hist. mod. II. p. 236. 237. occupavit.

[3]) L. 1. c. VIII. n. 12.

§ 34.

arrogantiamque eorum, qui pridem desita in praesentem juris et obligationum normam erigunt,

Aberrationes virorum clarissimorum notavimus, non quo crederemus eos auctoritate nominis sui existimationi Majorum nostrorum magnopere offecisse. Etsi enim vel maxime verum id esset, quod concedi nequit, fuisse omnino aliquid hujusmodi in moribus eorum; tamen vitium hoc temporum non magis verti vitio Hungaris posset, quam priscis Germaniae populis, apud quos homines malos assandi consuetudinem et multo caeptam prius, et seculo demum 14. desitam Grimmius testis est. Attingendae nobis eae videbantur, ut sub exemplo virorum, quorum industria studiisque tot alia evigilata sunt veterum literarum quaesita, clarum fieret, quantum homi-

nes umbratiles, aut repentina tumultuariaque doctrina, in explicandis primaevis consuetudinibus, institutisque, praesertim si arrogantia, livor, aut assentatio adrepsit, a vero aberrare potuerint, aberrentque hodie etiam saepissime. Sed hos facile cognoscas modica poenu diplomatica homines; ad conficiendos enim, quod unum student, famosos libellos sola sibi malignitas sufficit. Est genus aliud Scriptorum, meliores illi quidem animo, sed qui dum ad usum diplomatum praejudicatas adferunt opiniones suas, non minori fere in vitio sunt. In his id minime ferendum, quod particulas quasdam veteribus decerptas literis, nulla neque usus, neque subsequentium legum cura, in perpetuae legis vim elevant et ex hac quid in praesens usque recte, ordineque aut praepostere actum, constitutumque sit, pro modulo suo metiuntur; parum gnari: non minus arbitrium esse, si privatus obsoleta desitaque, quam si nova et non antea usu cognita pro lege habenda contendas. [1])

---

[1]) Leges et consvetudines, non quae fuerunt aliquando, sed quae usu nunc ipsum vigent, normam actionum constituunt. Atque haec brevissima via est ad cognoscendum, quid inter Comentaria haec, et Institutiones juris Hungarici differat. In his tit. 82. 1. et art. 26. 1715 cardinales leges sunt in causis, quae ex defectu, ut loquimur, enasci solent. Quis contra has aliquid eorum obvertat, quae de primaeva terrarum descensualium indole tradere ad institutum praesens pertinet? nemo sane, nisi cui mens laeva sit. Caput Juris consvetudinarii de necessitate consensus Regii (I. tit. 65.) sanctum est; licet ex Capite proxime praecedenti clarum sit: rem se ante Lud. I. tempora secus habuisse.

§ 35.

eorum item, qui vetustissima quaeque ex ingenio recentis aetatis aestimant, errorem redarguat.

Diversi ab his, sed non eapropter etiam a recto absunt propius, qui nihil de eo soliciti, quantum inter

aetates populi non minus, quam hominis cujusque, ac diversa illarum ingenia distet, hac vetustissima quaeque, qua recentissima appenduntur, pensant trutina, ita prorsus, tamquam ad praesentem status publici, aut Institutorum Hungariae rationem, cultumque non gradibus ventum esset. Quod quam fugiendum sit, Montesquieum [1]) et post eum dicere plurimos audias, qui si verba sua praestitissent, in plurima Commentariorum horum parte nobis liceret esse brevioribus. Notas profecto his adjicere multo pauciores oporteret, [2]) si quaedam docenda solum, non vero plura, quae scriptores hoc lapsi errore pro veris tradiderunt, traduntque, non dedocenda essent. Haec de Diplomatibus domesticis generatim; jam in specie:

---

[1]) Transporter dans ces siècles recoulés tous les idées du siècle, ou on viet, c'est des sources de l'errant celle, qui est la plus féconde. De l'esp. des lois l. 30. chap. 14.

[2]) Testimonia hujusmodi continuae saepe orationi per Katonaium nostrum interpolata laudat Garampius ab ingenio, scientia, copia celeberrimus. Ego, quod Piitterus, quis hoc Germaniae literatae sidus non noscat? fecit, mihi item officii instar esse ratus „cunctis et singulis in argumentis, quantum potui, non adivi modo et consului, sed et allegavi fontes, nec allegavi solum, sed et ipsa eorum verba apposui, gnarus probe commoditatis, qua, qui statim ante oculos sunt, leguntur, periculi, quo secus negliguntur, fontes."

1. De Regesto Eclesiae Varadiensis.

§ 36.

Synchronum hoc est operi Notarii Belae Regis,

Aequale temporis, auctoritate vero et utilitate proximum est operi Notarii Belae Regis Regestum Eclesiae Varadiensis, cura Georgii Martinusii servatum, editumque anno 1550 Claudiopoli, quod jam Kitonicsio laudatum, Mathias Belius, adjectis notis Tomka Szászkii,

anno 1735 sub prelum revocavit. Libellus hic vere aureus, lumen, lux, oculi mei causas forenses continet intra annos 1207—1235 [1]) ob summam reverentiam loci, in quo S. Ladislaus, delicium quondam gentis suae, sepulchro conditus jacebat, non ex vicinis modo, ut Kollário videtur, sed remotissimis regni partibus, ad Eclesiam Varadiensem per varios missas [2]) judices, ut examine ferri candentis aut sacramento ad sepulchrum illud nuncupando dirimerentur. His praeterea mixtos plurimos manumissionis, multos divisionis, venditionisque praediorum et alius generis actus habet, pro securitate juris consignatos literis; in summa: ad ordinem judiciorum, administrationisque publicae rei formam, qualis hac aetate viguit, cognoscendam plurimum commodat. Nostra itaque collectanea haec aetate antiquiora, varietate materiarum uberiora sunt, quam scita Curiae Regum in Gallia de annis 1254—1273, quae „Olim" inscripta, eruditorum manibus teruntur.

---

[1]) Id unum doleas seriem annorum in editionibus regesti hujus non observari; initium causas exhibet de a. 1219; aliae de a. 1216, 1217, 1221, 1235 hinc illincque se emergunt; antiquissimae Cepano (1207) Potho (1209) Palatino gestae sunt.

[2]) Ex provincia Posoniensi insulaque Csaloköz (Scuth) n. 258. Comaromiensi vicoque Ekel n. 20. Jaurinensi, in quo Kis et öreg Néma num. 19. Baranyensi 93. Castriferrei 364.

§ 37.

et ad explicandas styli Diplomatum vices,

Praedium in Regesto hoc summitur, ex primaeva acceptione vocis, pro portione terrarum bello captarum allodio, capite item ditionis haereditariae, villis, oppidisque obsitae, aut latifundio agroque nondum habi-

tato. [1]) Vocabulum idem sec. XVI., Verböczio teste, agrum significat, in quo antea homines degebant, ab his ita jam inopem, ut et aedificiis et colonis careat, quasi praedae expositum. [2]) Ex quorum comparatione satis opinor, intelligitur, quantum usus tempusque imperium, non in res modo, verum ipsas adeo voces habeat. Apellationis Nobilium, velut, quae more in Curia veterum Imperatorum, Pontificumque Romanorum, diu solis tantum summatibus aut ab his in magnas genitis opes tribuebatur, pro prisca hac parsimonia, nullum, uti jam alibi diximus; frequens Comitum, frequentissimum liberorum, liberorum hominum, terras suas e prima occupatione, jure haereditatis, jure patronatus tenentium; Jobagionumque naturalium, qui scilicet Jobagiones S. Regis dici solent; Jobagionum a generatione (quos aevi sequentis diplomata naturaliter Servientes regios vocant, et puros ac naturales regni Nobiles) ac demum Jobagionum de Castrensibus exemtorum cet. isthic occurrit vestigium. [3])

---

[1]) Num. 202. „de villa Loch praedio Martini, 298 de villa Vosian praedio Simonis, item de villa Numen praedio Sebus cet. num. 92. 100. 103. 108. 202. de praedio campestri 345. Praedia vocantur etiam bona Eclesiarum num. 203 et 274." invenit in domo — de villa Dusnik praedio monasterii S. Joannis Bapt. et statuit quemdam de villa Yzthari praedio Michaelis."

[2]) Operis trip. P. II. tit. 24.

[3]) Epithetum nobilis, si cui alteri, Crachino certe amplissimo Kupuloniorum genere nato congruebat; tamen et hunc regestum hoc num. 379. Jobagionem de genere Cupulon apellat. Sane, dum Geyza II. literas suas (Cod. Dipl. II. p. 129) „multotum regni nobilium, quorum praesentia adfuit: scilicet Bani Beli, Joannis Episcopi, Antimii Episcopi, Gereonis regiae Curiae curam gerentis, Joanus Comitis, Apa Comitis, Zasich Comitis, Gabrielis Dapiferi, Caiphae Magistri Pincernarum, Bogislai regiae Camerae praesidentis testimonio firmatas" scriberet, appellatio Nobilium nondum in alios vulgata liberos fuit. Sed de his plura suis locis.

§ 38.

adumbrandamque veterem judiciorum formam et administrationis publicae rationem,

Suprema judiciaria auctoritas penes Regem; qui cum principibus eam viris per se, aut per missos regios istic exercet. Magistratus praecipui: Palatinus et Judex Curiae Regiae; quorum iste Regio adhaeret lateri; ille, cum saepe ad Curiam Regis, saepissime, passimque extra hanc, nec uno loco, sed, ut ita dicam, ubique est. Regiae missionis honor, provinciaque loco Palatini jus dicendi plerumque Comitibus Castrorum defertur, velut qui ordinarios illos Regni Judices gradu dignationis proximi sequuntur. Propria horum jurisdictio, in pervisione exercitus castri, etiam ad Jobagiones castri naturales; in causis contentiosis ad populum castri inferiorem pertinuit. Atque in hac muneris parte longe amplissima Vice Comitis opera utebantur. Nihil tamen vetabat, quin hujus quoque generis hominum causas Duumviri illi Ordinarii Judices regni, nemine alio medio, deciderent. Eadem teste Regesto hoc Tribunalium Dominorum (sedes Dominales hodie dicimus) conditio. Nisi namque speciali Regum privilegio secus cautum esset, supremi per regnum Judices hi, auctoritate ordinaria, neque hi tantum, sed Comites quoque parochiales jurisdictionem in colonos inquilinosque privatorum, contra, quam apud gentes Jure alligatas feudali obtinebat, exercuere. Arbitrorum plurimus hac aetate usus. Ex his arbitros parochianitas; provinciales Palatini Assessores, quos hic jam ipse delegit, jam per comprovinciales delectos ad judicium adhibuit, bonosque homines in regesto hoc plurimos reperias. Bilochi Regis istic, pro munere officii sui, jam cum Praefectis villae, jam cum Comite aut Curiali Comite Castri de furtis et latrociniis quaestiones instituunt. Erat et Curiali Comiti Reginae, Comitibus praeterea Thavernicorum, Venatorum et Praeconum Regiorum

suum cuique forum, per quod pro re nata, examen quoque ferri candentis decernebatur. Principem, vulgo, majorem, ducem, exercitus (Hadnagy), Praefectum Castri (Várnagy) Centuriones, Majorem Praeconio, (Magistratus provinciae fuerant Comite inferiores) ex hoc inprimis Regesto novimus. Cujus indicio territorium Castri cujusque pro Comitatu accepti in tres, pluresque pro amplitudine centuriatus (Districtus, processus hodierno loquendi usu) descriptum; his qui praefuerant et census Castrensium in rationes redigere, et vero, in causis Castrensium minoribus, Judicum obire munus tenebantur. Hospites denique suis paruerant villicis, generatim liberi; liberi ex hac vel illa gente; saepissime debitores liberorum denariorum compellati.

§ 39.

plurimum utilitatis praestat.

Est igitur Cimeliarchium, cujus supremas lineas dedimus, verus propriusque historiae status Jurisque publici Hungariae fons ex ipso rerum tractandarum usu scaturiens, et hic quidem tam largus, ut decies regestum hoc si legas, adhuc tamen sit, quod repetita lectione referri in adversaria mereatur. Redibimus huc saepius, de eo plene persuasi, neque eos, qui omnem meliorem generis nostri partem nullo non tempore nobilem (nemes) dictam arbitrantur; neque illos, qui judicium ferri candentis ad nobiles nihil attinuisse vulgarunt, vulgaturos haec fuisse, regestum hoc si contentius lectitassent. Quod jam ad illos item scriptores pertinet, qui tantae huic judicum multitudini, judices etiam servientium (Szolga Biró) statim in principio rerum hungaricarum adjicere properant. Obtrectatores denique Bullae aureae Andreae II. (hoc decreto ejus de a. 1222 nomen) dum jura nobilium vi ab hoc extorta clamitant; illi item, qui aliqua de feudis adspersi auditiuncula, hanc pro complexu omnis apud Hungaros juris publici privatique vendi-

tant, hoc imprudentes agunt, ut palam faciant, de regesto hoc non constare sibi; ex hoc enim alia omnia didicissent, quae percensere non est hujus loci.

2. *De Corpore Juris Hungarici.*

§ 40.

Pars hujus praecipua leges sunt, publicis Comitiis conditae;

In re pervulgata multus esse nolim; tantum moneo: „Decretis, constitutionibus et articulis Regum inclyti regni Hungariae, ab anno Domini 1035 ad annum post sesquimilesimum octogesimum tertium, publicis Comitiis editis" ita Nicolaus Telegdius et Zacharias Mosoczius summi viri collectanea sua anno 1584 procusa typis apellarunt, Martinum Sz. Iványium, dum haec anno 1696 quartum prelo committerentur, Corporis Juris Hungarici praefixisse titulum. Hoc itaque solis initio legibus scriptis continebatur, iis videlicet, de quarum tabulis Duumviris illis innotuit. At enim harum, quae paulo fuerant vetustiores, pars eos maxima latuit, eratque sane diu, cum nulla neque aliorum opera ad has fieret accessio. Singulari Martini Georgii Kovachichii industriae illa servata videtur fortuna, ut quum totum se reserandis diplomaticis historiae Hungarorum politicae fontibus daret, id demum consequeretur, plurima ut erueret Regum Decreta antiquissima. Quae per eum diversis vulgata temporibus, filius non dissimilis patri, libro, quem syllogen Decretorum Comitialium Inclyti regni Hungariae inscripsit, complexus est. [1]) Leges hae, luci redditae tardius, auctoritatem fori non habent; ad historiam status Jurisque publici Hungariae faciunt tantum, ut ab his demum detectis ea efloresceret laetius.

---

[1]) Edit. Pest. a. 1818.

§ 41.

ac Decretum tripartitum Verböczianum.

Auspiciis Uladislai II. elucubratum, Ordinumque regni ac Regis illius probatum consensione. Quod anno 1517 privatis auctoris Stephani Verböczii, aliorum deinde impendiis iterum iterumque excusum anno 1628 Corpori Juris adjectum est. In laudando hoc domestici Juris compendio plures praestanti ingenio viri operam posuerunt. Horum omnium judicio is auctor, et gestis Magistratibus et eximia juris peritia laudeque forensi clarus celebratur. Jure id quidem optimo; sed enim hoc ipsum, et quam multa praeterea in testimonium amplissimae ejus eruditionis, integerrimaeque in concinnando opere hoc fidei verissime dici contra ardeliones quosdam possint, tum demum cognosces, si doctrinae ejus capita, ad leges et antiquorum sententias diplomatum perpenderis. Ad quod Institutum praesens et materiam praebet amplam et facultatem.

3. De codice Juris Budensium et Thavernicali

§ 42.

quorum ille auctoritate fori inferior, huic ad usum Instituti praesentis antecellit.

Urbis Budensis, quae olim jura et statuta fuerint, Michnaius et Lichnerus docent; edito nuper Codice horum ab a. 1244—1421, adjectisque, ut Belii et Tomka Szászkii ad Lyceum Poson. successores agnoscas, eruditissimis notis [1]) Harum summa est: urbes Hungariae, et quae per Germaniam tardius efloruerant, Jura nonnulla communia, sed hungaricas inde a primordiis suis propria plura, eam vero in his consequendis conditionem

---

[1]) Buda Városának Törvény Könyve 1244—1421. Pos. 1845.

habuisse singularem, ut, quae cuperent, ipsae proponerent Regibus, et ab horum liberalitate sibi donata referrent passim omnia; hanc adeo, si quae a sententia Magistratus liberis Civium suorum sufragiis delecti, ad exterae urbis alicujus Primores, quam Thavernicorum Regalium Magistrum, aut Praesentiam Regiam provocare mallent, extraordinariam, nec tam molestam sibi, quam supremae per regnum judiciariae potestati adversam facultatem. Planeque ita res habet, de qua inferius. Codex hic et aetate et ubertate materiarum Codici Juris Thavernicalis, cujus articuli per Joannem Thuz de Lak, Magistrum Thavernicorum Regalium Sigismundi Regis collecti feruntur, et ad solum forensem usum spectant, multum antecedit, sed illius norma viget hodieque, hujus fructus longe amplissimus ad Historiam Juris publici pertinet.

II.

de fontibus exteris

a) historicis.

1. De Prisco Rhetore.

§ 43.

qui Hunnorum rectius Chunorum,

Quo inter domesticos Notarius Belae Regis, eo mihi inter exteros loco Priscus Rhetor est, principe scilicet, Ammianoque Marcellino et Agathia, et Theophilacto Simocatta et aliis gentis suae luminibus superiore. De Attila hic, Hunnorumque scribit moribus: memini equidem. Horum, Hungarorumque historiam conjungendi consvetudinem diu est, quod scriptores quoque probae notae abruperunt; non nescio; nihil tamen muto. Etsi namque non ille sim, qui telam historiae Hungarorum

ab rebus hunnicis exordiendam magnopere contendam; multum tamen hac super re et aequo animo cogitanti mihi, nihil tam videtur extra dubietatem positum, quam Hunnos Hungarosque eadem propagatos stirpe, communibus item moribus, consuetudinibusque vixisse, per Priscum, Jornandemque descriptis. Post conditam Monarchiam, infusamque Hungariae peregrinitatem, plura exterorum ad nos derivata aut importata sunt scita, sensim avitis permixta consuetudinibus. Secerni hae ab illis rite nequeunt, nisi ad caput fontis, hucque redeas, qua purus adhuc sua tantum, non rivorum etiam mole volvitur. Ad maxima igitur Belii in historiam Hungariae merita, maxima eo labore facta est accessio, quo Priscum Rhetorem Caroli Cantoclari opera ex graeco in latinum conversum, praefixo titulo: Attilae missis acceptisque legationibus illustris, divulgando, fontis hujus aditum quam facillimum reddidit. [1])

---

[1]) Laudarunt Priscum omnes omnium aetatum eruditissimi viri; nemo magis, quam celeberrimus Gvizotus, qui eum Tacito anteponit, et in suo Cours d'hist. mod. IV. in gallicum conversum edidit cum praefatione, ex qua sola rite assequaris, quid verbis „L'idée fundamentale de la liberté dans l'Europe moderne, loi vient de ses conquérants,“ Cours d'hist. mod. II. p. 230 significare propositum animo habuerit.

2. *De Leone sapiente et Constantino Porphyrogeneto scriptoribus augustis.*

§ 44.

qui Hungarorum mores describunt,

Quae de communibus Hunnorum Hungarorumque moribus nunc admodum delibavi, Leo sapiens classico testimonio confirmat; si praesertim Tacticorum ejus caput 18 per Franciscum Adamum Kollár latine redditum cum Ammiano Marcellino conferatur; eadem enim habet

omnia verbis deducta suis; contra, quam Regino fecerat, qui ut de moribus Hungarorum accuratissime conscriberet, locum Justini de Parthis totum dedit. Constantinus Porphyrogenetus quaedam etiam de forma reipublicae hungaricae, qualis haec sub Ducibus fuit, in libello adfert, quem de administrando imperio filii gratia conscripsit, non modo non adversantia (qui decumanus opinionis nonnullorum error est) Notario Belae Regis, verum prorsus ad praemuniendam hujus auctoritatem comparata. Neque tamen nihil inter Leonem sapientem et Constantinum, qua res hungaricas attigerunt, ad fidem interest. Cominus et per se se comperta, imo vero oculis visa suis refert ille, non itaque tam historiographum quam testem agit, nec eget interprete; hic plurima ex auditu, acceptaque ab aliis habet, quorum nihil quidem infra verum, sed parum est, quod ad literam summi pro vero possit.

3. De Hartvico genere comitum ab Ortenburg edito, Episcopo Ratisbonensi

§ 45.

Stephani Protoregis Hagiographo.

Frater hic fuit Ulrici Comitis ab Ortenburg, qui cum uxore Sophia, Belae I. Regis Hungariae filia partem simul Carantaniae Hungaricae adeptus Ducis Carinthinorum nomen sibi adjecit. Episcopus renunciatus, quod ab eo Colomannus Rex Hungariae petebat, ut B. Stephani Protoregis vitam perscriberet, tam promte, quam accurate praestitit libello singulari; conditaeque simul auspiciis d. Regis illius sacrae et profanae reipublicae Hungaricae initia eximie percoluit [1]).

---

[1]) Opus ejus Jos. Podhradczky a. 1836 edidit utilissimis auctum notis.

4. De Ottone Frisingensi Episcopo

§ 46.

parteque annalium ejus, quae est de Hungaris.

De Lamberto Schaffnaburgensi, Dittmaro Hermannoque contracto, qui Hungarica quoque memorant, suo tempore; nunc de Ottone, filio d. Leopoldi Marchionis Austriae, eodemque Frisingensi deinde Episcopo. Hic nondum luctum ex illata per Geysam II. Austriis clade acceptum eluxit, imo vero dolore hujus tum urebatur maxime, dum in Annalibus suis de moribus Hungarorum ita scriberet, tanquam qui Schlözero antevertere, hocque prior illud acerbissime dictum Manlii „Teque feris dignam tantum Germania matrem" Hungaris iratus impingere voluerit; tamen vel sic animo a nobis maxime alienum impensissime laudo, tam commode se habent, quae de systemate militari Hungarorum frequentissimisque congregationibus reipublicae causa, scire posteros, muto a literis seculo 12 voluit. Verba ejus inferius dabimus, hic namque in eo tantum sumus, ut ne auctores praecipuos, quorum industria horum Commentariorum fundus est, inornatos taceamus [1]).

1) Ottonis Frisingensis Episcopi de gestis Friderici primi Aenobarbi Caes. Aug. libri duo. Edit. Argentin. de a. 1515.

5. De Calimacho, Dlugosso et scriptoribus aliis exteris,

§ 47.

qui res etiam hungaricas aevi sui percerpserunt.

Calimachus, Aeneas sylvius, idem qui postea sumto Pii II. nomine Pontifex maximus, Dlugossus, et Duumviri Itali: Vincentius Gvidotus et Antonius Baro Burgio, nos

prae reliquis scriptoribus exteris adjuvant. Horum postremus Comitia, quae anno **1525** in campis **Rákosiensibus** caepta **Hatvaninum** translata sunt, literis suis complexus et operis summa utilitate et exemplo profuit, quo in scribendis Comitiorum diariis praeivit. [1]) **Gvidotus** utriusque tam sacrae, quam profanae reip. in **Hungaria** aevo **Ludovici II.** statum non minori solertia, quam eruditione repraesentat perinsigni. [2])

---

[1]) Epistola scripta italice ad Jacobum Sadoletum, quam in latinum conversam Kovachichius in Vest. Com. p. 558 et seque. dedit.

[2]) Gevay Urkunden zur Geschichte von Ungarn im letzten Drittel des Jahres 1526. Wien, 1845.

b) De fontibus diplomaticis externis.

§ 48.

Ad cognoscendum

Hansitius, si nihil aliud, quam solas modo literas **Episcoporum Bavariae** ad **Joannem IX. Pontificem Maximum**, duodecimo, ut **Katonaius** computat, principatus **Arpadi** anno exaratas vulgasset, tamen erat ille mihi cum cura memorandus, quod hac ejus industria novum de priscis ritibus **Hungarorum** exstat documentum meae de illorum **Hunnorumque** moribus apprime consentaneum sententiae; nunc vero hoc res loco sunt, ut et initia propagatae ad eos religionis christianae, et ipsi adeo primaevi ditionis eorum termini, et subsequae horum statusque reipublicae universae apud nos vicissitudines clarius ex literis **Pontificum Maximorum** et diplomatibus noscantur, quae singulari ejusdem **Hansitii**, **Baronii Rajnaldique**, **Muratorii**, **Dogielii**, **Dobneri**, **Pertzii** et **Peziorum**, aliorumque diligentia collecta, jurisque publici facta sunt.

§ 49.

primaevum utriusque reipublicae Hungaricae tam sacrae quam profanae statum

Magnus itaque ex his ad praesentis quoque operis rationes proventus est; quod tamen ad institutorum Monarchiae Hungaricae primordia: vere videor posse contendere: scriptores patrios in repraesentanda primaeva hujus imagine eos maximo cum fructu elaboravisse, qui Petri de Réva expergiti monito, Diplomata domestica cum Capitularibus Regum Francorum contulerunt. Quod dum Ignatius Comes de Batthyán facit, omni jam et ipse adseveratione adfirmat, non ovum esse ovo similius, quam primas Hungarorum Francorumque leges. Idem hoc Kollárius videt, cui qua veterem habendorum in Hungaria Comitiorum modum ex institutis Francorum adoptatum perhibet, his ratione animoque lustratis, hactenus et ipse assentior, neque mirari satis possum, qui studium hoc scita hungarica cum illis Francorum comparandi, tam utile et tantis commendatum testimoniis, apud nostros refrixerit, hocque ex eo maxime tempore, quo neminem latet, illum in Capitularibus Regum Francorum repositum omnis rerum divinarum, humanarumque scientiae aevi intermedii fontem divo Stephano apprime cognitum; scholas Parisinam et Bononiensem jam sec. XII. frequentatas Hungaris; studium denique juridicum Veszprimii ad similitudinem Parisini conditum, inclinatisque rebus ejus, per Ladislaum IV. (ut eximium Regis fama sua majoris munificentiae genus attendas) instauratum, locupletatumque fuisse. Itaque multos etiam nunc monita d. Protoregis ad filium in scriptoribus Byzantinis quaerere, alios primum Regni Magistratum (Palatini munus) pro nescio quo Curopolatis apud Graecos simulacro habere patimur, et qua leges S. Stephani Diplomatibus quibusdam indicatae deficiunt, injuriam temporum, non nostram quoque illas inter scita Augustorum,

quos ille in ordinanda Monarchia hungarica imitatum se diserte ait, vestigandi moram accusamus.

§ 50.

valde quam opportunis.

Capitularia Regum Francorum Baluzius collegit Chateaubriandio, Savignio, Gvizotoque jure celebratus. Ex quibus hic Commentariorum „Essais sur l'histoire de France" auctor celeberrimus eam ad Capitularia quoque Caroli Magni interpretanda attulit judicii profundissimi solertiam, ut parte hac laboris, aliud quasi agendo, majori ferme historiae Hungarorum, qvam Francorum dissertaverit commodo; nam quae de vetustis Anglorum scitis adjecit: horum, hungaricorumque affinitatis, in cursu nostri hujusce operis non uno, sed pluribus locis exstantissima videbimus monimenta.

De adminiculis Operis

§ 51.

domesticis.

Mihi Niebuhrii in tradendis antiquitatibus humanis vel inprimis placet fides, qui classica rerum romanarum disquisitione sua aeternae cultum providentiae multo etiam magis eruditus, sic omnia ad similitudinem veteris disciplinae descripta [1]) per se auctoris probi officia praestat; ut palam testificetur, eo se cunctis, quorum adjumento in aliqua negotii sui parte profecisset, adstrictum

[1]) Römische Geschichte von B. G. Niebuhr, IV. Th. vol. 1. pag. 117 et 118 cet. Sunt haec legibus historiae per Cic. de orat. l. II. c. 62 rogatis, sed quibus ipse deinde in Epist. ad L. Luccaeum Q. F. obrogavit, prolixiora; quia nempe majora sunt, ac nostro quidem huic instituto accomodatissima.

animo, nihil ut tam vellet, quam non modo sententiae, sed cujusque adeo dicti, quod ab alio sumsisset, referre posse auctorem. Plane meus hic sensus est; qui ut erga Niebuhrium ex re praesenti, ita in alios inde satis, opinor, patet, quod praecipuos, quibuscum mihi usus est, Scriptores non hic primum indicare debeo. Ex his tenet me Kollárius, sed Batthianyius, Kovachichius, Skerlecziusque possident, non utique mancipio et nexu, sed ut sapere ipse etiam per me, et gerere negotium meo remigio, dareque vela in altius possim.

§ 52.

Haec diversae sunt aetatis; ex seculo superiori plurima,

Vetustiora pleraque apud Schvandtnerum, Kavachichium, et in Bibliotheca Juris consultorum Hungariae Ignatii Stephani Horváth, Collectaneis denique literariis habes, quae in Hungaria, Transylvaniaque edita partim interciderunt, partim florent hodieque.

§ 53.

quaedam vero nostri etiam aevi;

Aetas nostra tulit ea quidem auctores multos optimae notae, quorum decus Antonium C. Cziráky [1]) committere non possum, quin propalam summoque cum honore nominem; sed horum pars maxima studiis se dedit, quae sunt de genere politices universo. [2]) Itaque

---

[1]) Cum aliis eruditissimis operibus, tum vero classica Disquisitione sua de modo consequendi summum imperium in Hungaria Budae 1820 de jure publ. hung. eximie meritum.

[2]) Bene auctor Commentarii „Aus den Denkwürdigkeiten der Hel. Kottanerin, Leipzig, 1846." eruditissimus in Praef. precatur „dass die Ungarn über die Mühen des Tages und über ihren dem socialen Fortschritte zugewendeten nächsten Bestrebungen die Wich-

vel in operibus, quae de aliqua avitorum Hungariae institutorum parte, intra superiores hos annos viginti in lucem prodiverunt, aetatem videas, sub ipsa quodammodo rerum civilium conversionis orbita collocatam. Nihil aevi hujus scriptorum quorumdam verecundia accidere ad animum gratius potest. Majorum enim omnia religione quadam colunt, optant tamen enixissime, ut Hungaria semper ea quidem inter aequales pulcherrima, sed hodieque ad priscum Conditorum suorum genium Bellonae Deae induta formam, Minervae deinceps esset similior, et si mortalibus divinare licet, pulchrior. Longe diversi ab his sunt, qui insolens quoddam rerum domesticarum fastidium in speciem sapientiae operibus jactitant suis, tanquam si ne ad consulta quidem, nisi per inconsulta procedi, ac ad instituta nova, salutaria licet, naturaeque rerum maxime consentanea, pravo tantum omnis veteris cultus contemptu posset aditus comparari.

---

tigkeit ernster historischer Studien, die für den Augenblick ganz in den Hintergrund gestellt werden, nicht zu lange aus den Augen verlieren, und dass die grosse Wahrheit, eine segenreiche Zukunft lasse sich nur auf dem Boden einer vollständig gekannten und richtig erkannten Vergangenheit aufführen, auch bei ihnen zur lebendigsten Ueberzeugung werden möge."

§ 54.

sed subsidiariae ad historiam Hungariae politicam scientiae etiamnum in arvo sunt.

Quod igitur pridem exspectamus, ut praeter auctores per clarissimum adnumeratos Kelemenium, existant tandem, qui subsidiarias ad historiam politicam Hungariae scientias percolant uberius, vereor, ne animis alio avocatis, exspectandum nobis sit diutius. Interea, quod viri sapientes, de propriis historiographi partibus a munere curandi, ut apta ad rem exequendam subsidia suppetant, distinguendis, praecipiunt, laudamus nos quidem, sed sequimur id, quod ut gratiae minus, sic laboris

plurimum habet. Historiam namque professi, per intervalla Diplomaticam, [1]) mox Philologiam, mox aliam, ut necessitas jubet, in usum nostrum perpolire scientiam subsidiariam pergimus.

---

[1]) Propylaea rei dipl. apud Hungaros clar. Schwartnerus opere: „Introductio in rem dipl. aevi intermedii" Schwartnerum praelectionibus Stephani Horváth notisque aliunde sumtis amplificatum Pergerus in suo: „Bévezetés a diplomaticába" dedit. Neutrum laude eruditionis diligentiaeque frustrari velim; sed diplomaticam etiamnum desiderari dico, ex qua criticen intelligam Curiae Lud. Regis literas quasdam (IX. v. 3. p. 648) „a principio suae inceptionis, usque ad finem, stylo et cursu regni consvetudini contrarias, imo penitus modo extraneo et abusivo scriptas" pronunciantis.

§ 55.

De adminiculis externis

Grimmius, praeclarissimo, quod anno 1828 edidit [1]) opere, tantam priscis Germanorum consuetudinibus adfudit lucem, ut, C. F. Eichhornio teste, plurima sint, quae in historia juris populi hujus opinionum errore inveterata mutari deinceps oportuerit. [2]) Eximie Grimmius de gente sua; lucis vero illius ad vetustissimas quasdam in Hungaria leges reflexione, de his simul haud mediocriter meruit; quae namque cum hospitibus germanis isthuc commigraverint consvetudines, non jam conjecturis colligi, sed certis judicari testimoniis potest. Recenti auctori antiquissimum jungo, Conringio, Püttero, laudatissimis Germaniae viris, celeberrimoque laudatum Gvisoto [3]) Hincmarum apud Rhemenses Archi-

---

[1]) Deutsche Rechtsalterthümer von Jacob Grimm. Göttingen. Vitam hujus fratrisque legas in Revue britannique Nr. 12, 1845. et Nr. 3. 1846 p. 273.

[2]) Deutsche Staats- u. Rechtsgesch. 1834. I. T. p. 36—37.

[3]) Cours d'hist. mod. 2. p. 339—367.

episcopum, qui ordninem Palatii Caroli M. sibi apprime cognitum descripsit, deditque plura Regis illius doctrinae politicae capita, quae deinde d. Stephanus imitanda sumsit. De utroque plura deinceps in commentariis his, ad quae scriptores hi, praestantissima item Hüllmanni, [4]) Hallami, [5]) Eichhorni, [6]) Meyeri [7]) et Savignii [8]) de institutis legibusque aevi medii opera tanto mihi, vere dicam, qvanto Grimmius Möserusque gratissimo Savignio [9]) suo, majorique poene fuerunt adjumento.

[4]) Gesch. des Ursprungs der Stände in Deutschl. Berlin 1830.

[5]) Geschichtliche Darstellung des Zustandes von Europa im Mittelalter, von H. Hallam, Esq., germ. redditum per B. I. F. ab Halem edit. Lips. 1820.

[6]) Opus supra (2) laudatum.

[7]) Esprit, origine et progrès des Instit. jud. par J. D. Meyer. Paris, 1823.

[8]) Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter. Heidelberg 1834.

[9]) Ibid. vol. 1. p. 115—191.

De ansa modoque operis.

§ 56.

Ansam ad scribenda commentaria haec, privatae haeredii,

Ea provinciae Posoniensis interamnensi parte, quae a fluvio Csalló hungaris Csallóköz, germanis ab antiquo Sküth vel Skith (Scytharum apud Theophanem Ostrokocsiumque nomen est) jam Schütt, [1]) jam Schitt

[1]) In Reg. Varad. n. 225 Shut scribitur, quod cave cum Chut confundas, erroremque erres eruditissimi alioquin Pray, qui Cumanos in Shut, Csallóköz, provincia Posoniensi collocat, quos in Chut provinciaque Nitriensi Bela IV. collocarat. Conf. C. D. V. 1. p. 216.

dicitur, gente editus, quae Buzadum, seculo XII. inclinante, Comitem latum [2]) inter Majores suos numerat, et praedium, cui a filio hujus Belud, nomen Belud-Karcha, Beludháza, idem, quod Belaháza adhaesit, etiamnum obtinet, jam adolescens compereram, haeredio illi hinc populum, illinc jobagiones castri olim confines, continuumque cognominum duodecim villarum Karcha tractum (Karcha szél vulgo) primis Hungariae temporibus inter possessores variae divisum fuisse conditionis. Ab Andrea II. Joannes Pontifex Strigoniensis, longe maximi nominis, villas Pinke Karcsa et Morocz Karcsa terris castri Posoniensis exemtas dono accepit; inde jam nobiles quoque jobbagiones eclesiae illius, hoc locorum ambitu continentur. Inter accolas regionis hujus variae olim de finibus lites amicis partim compositae pactis, partim judice auctore decisae, quarum exitum nosse ex privatis aviti juris mei rationibus fuit.

---

[2]) Idem notat, quod de latus, et de latus se apud Innoc. A. Grimm. de Casis literatis, seu nostro loquendi more perpetuum ad latus Regis, causasque, in Auditorio ejus quae tractabantur, Praestaldum.

§ 57.

publicaeque muneris rationes, et veri ac aequi dabat

Conterminus locis his est vicus Nyék, cujus primos possessores unius, uti dici amat, sessionis Nobiles Schierius, quod genuinam notionem Procerum Jobagionum castri exploratam non habuit, Stephani II. Regis Primates; Prayus errore non minori Jobagiones s. Emerici compellavit. Ultra hunc Várkony antiquissimum [1]) Varchunorum; Magyar paulo remotius, Mo-

---

[1]) Memoriam loci literae continent Lad. IV. Cod. Dipl. V. v. 2. p. 193.

gororum in veteribus literis memoriam servat; sicut Guta Karcha [2]) exoletum Guta-Magyarorum. Ad occidentem solem proximus vico huic districtus de Gelle (Gelle vidék) et series septem florentissimorum hodieque pagorum (vulgo Patony szél) imminet, qui a prisca terrarum castri Posoniensis conditione in praesens quoque parum absunt. Oppidum de Vajka, Danubio adpositum, inde usque a primordiis eclesiae Strigoniensis perpetua liberorum ejus sedes est, caputque nunc ipsum provinciae distinctae, cujus populus supremum Moderatorem, Palatinum Archiepiscopi Strigoniensis, ceterosque Magistratus proprios, et jura per divos Hungariae Reges Eclesiae illi collata constantissimo octingentorum et, quod ultra est, annorum usu tenet omnia. Quae cum antea mihi non incognita fuerint; tamen postquam anno 1810 Notarius Comitatus Posoniensis renunciatus, emensis muneris hujus gradibus, Ordinum ejus provinciae sufragiis Vice-Comitis adivissem munus, et haec et vero priscam Comitis castri Posoniensis auctoritatem cognovi clarius, et, ne singula persequar, antiquissimis Székelyiorum ad Moravam in Székelyfalva, Székelyboldog aszony falva (utroque enim modo Hungaris olim, nam hodie Slavis Szekula dicitur) Speculatorum item ultra Tyrnaviam Sedibus detectis, parvam quamdam, ut intra unius fines Comitatus, sed exstantissimam reperi veteris per Hungariam systematis politici effigiem. Medio tempore Comitia anni 1825 concita sunt. His pro perpetua, quam gratissimus commemoro, Ordinum illorum in me voluntate cum adessem, et postea, dum injunctas mihi art. VIII. legum tunc rogatarum partes fungerer,

---

[2]) Hodie Kulcsár-Karcsa. Ad lacus jacet haud dum penitus siccatos, uti Guta ad Danubium minorem; Gutor, coevus perinde initiis Hungariae locus, ad capitalem ejusdem fluvii ramum. Ex quibus ferme assequor, Guda Macarios Mosis Chorenensis, eosdem illos esse Magyaros, qui Notario Belae Regis Dontői, id vero est ostium Tanais majoris accolentes vocantur.

auctoribus, qui de originibus, vicissitudinibusque avitorum patriae institutorum memorias prodiderunt, ita usus sum, ut, quibus adhuc negotiorum tantum intervalla, deinceps partem quoque temporis negotiis his destinati, velut praecipuis ad haec perficienda adjutoribus darem; nihilque mihi tam gratulor, quam sic deinde etiam aetatem omnem degere potuisse, ut ab hoc rerum veterum hungaricarum studio nunquam penitus avocarer. Itaque postea etiam, atque honorificentissimo, excellentis viri, quave jam fruitur, fama sui ad immortalem gratiam rerum per se in commoda publica gestarum comparata, nunquam non victuri, Georgii Mailáthii nunc Judicis Curiae Regiae, tunc Personalis Praesentiae Regiae in Judiciis Locumtenentis in me studio, ad Curiam Regiam Officii hujus, post paullum singulari benignitate serenissimi C. R. Principis, qui nuper adhuc Prorex Amorque Hungarorum, jam funus summum perpetuumque desiderium eorum est, Officii Palatini Protonotarius nominatus, per divum denique Franciscum Regem ad Cancellarium R. H. Aulicam a Consiliis jussus eram, colui studium hoc, quantum per reliquas muneris partes liceret, hoc magis, quod plura in eo essent, quae uti res nostrae adhuc sunt, ad praesentem quoque usum suppeditarent. Sic adsvetus labor aliam ex alia voluptatem et saepe, nec enim diffiteor, dulcem doloris aberrationem habuit; propositis tamen ante oculos clarorum virorum exemplis incitabatur maxime; quod iterum iterumque cavendum existimavi, ne quantae iis gloriae est, res hungaricas longa pressas nocte ad diluculum adduxisse, tanto nobis dedecori sit non elaborare, ut cum institutis Majorum justae simul eorum laudes in luce ampliori collocentur, quidve in recensu formarum status publici Europae aevi intermedii, de hac vel in primis sentire Civitate deceat, accuratiori vernaculorum generis nostri morum, institutorumque inter se et cum exteris comparatione magis reddatur perspicuum.

§ 58.

studium.

Quod dum, uti par est, adnitor, non mihi dissimulo, multa me videri dicere nova, quaedam etiam excogitare; cum diu, multumque cogitata omnia, sed nempe omnia perantiqua, partim id genus sunt, ut per Notarium Belae Regis, Verbőczium, alios, accurate perscripta, his errore aut arrogantia quorumdam etiam in vitiis ponantur. Ecquidem ita mihi sponte suscepti laboris hujus decursum facilem, exitum non poenitendum opto, uti praeter veri aequive studium, causas alias in Commentariis his adornandis procul habeo; tamen vel sic, plane, quid agam, scio. Assequutus id nemo adhuc est, ut scriberet placentia omnibus; Katonaium ipsum pro Boeoto taxant alii; alii, cum quibus ego sentio, eundem tamquam Historiographorum Hungariae Titanem venerantur. [1]) Horum certe, qui politica attigerunt, esse tam felici licuit nulli, ut non parum popularis aliquibus, aliis parum optimas, idemque copiosus nonnullis, quibusdam inops, jejunus, infansque videretur; cujus denique vitia non multis; haud paucis, quos de genere Mamerci, quisquis ille apud Martialem sit, extra Italiam quoque propagatos reperias, etiam virtutes displicerent. Sed tanti est: non laudare tantum scriptores probae notae, sed horum in recto tuendo etiam aemulari fidem, quove ex his nonnulli in causa aliena Romanorum, hoc nos in propria erga Majores tam bonos, crede mihi, quam fortes viros justo, pio, debitoque perfungi officio. Abunde est epiniciorum, quibus veteres, novique Scriptores Martem praedicant hungaricum; jam

„Larem corona nostrum decorari volo"

---

[1]) Spittlero quoque summa inter literatos auctoritate viro Entwurf der Gesch. d. Europ. Staaten, T. II. p. 251 jure laudatissimum. Vitam ejus Fejérius gratus discipulus dedit in Praef. Codicis Dip. VII. 3.

et quam nemo privatus magis, quam d. Franciscus Rex, hoc quoque nomine Optimus desiderabat, negotium publica omnium, qui in aliquo numero sunt, Scriptorum confessione perarduum, Status publici Hungariae aevi intermedii adumbrare conabor Historiam. 2)

---

2) Hujus conscribendae negotium d. Rex ille Prayo mandavit, qui profectum hinc opus suum: Historiam Regum Hungariae inscripsit, sequentia praefatus ,,Historiam Hungariae, quam statisticam vocant, parabam scribere, cum mihi vel invito alia sub manu exiit; observavi in ipso operis decursu, quam multa nobis in hac Actorum publicorum paucitate, ad hanc rite formandam adhuc desint.“ Haec Prayus; quo in eodem plane, in quo habitabat, literarum genere plus audere cum excusatione, et sine periculo suspicionis arrogantiae itidem soli tantum summae in Majores pietati liceat. Liceat vero: quando haec Gregorii Berzeviczy ,,quos Hungari habemus historicos, non Regni, sed Regum Hungariae historiam scripsere; successiones, lites, bella cet. Sed quis fuerit regni status internus, quae prosperitatis, vel miseriae populi causae, quae diversarum incolarum classium invicem relatio, quis existentiae nationalis et constitutionis patriae habitus? id vix commemorant“ magnam partem eodem nunc ipsum stant loco. Nobis autem videndum est, ne non satis sit id, quod celeberrimus Belius pro suo in Patriam effusissimo studio queritur. ,,Soli Hungari nosmet ipsos amamus negligere, magno, si fatendum, quod res est rerum hungaricarum et melioris famae dispendio.“ Katona in Praef. T. I. Hist. Cr.

§ 59.

Modus in iis conficiendis, qui minimum artis haberet

Commentaria Opus inscripsi, verecundae mediocritatis consilio, ad quod vitae meae curriculum elaboratum est. Non artis, non palestrae gloria mihi quaeritur; in rebus et usu versor; illam igitur, et quam splendidae hypotheses, theoriae, systemata, et aliae hujus generis parum res continent ingenii excellentis laudem, concedens

aliis, ipse sola veritatis ex incorruptis literarum monimentis erutae [1]) jucundissima ducor voluptate; [2]) neque enim non jucundissimum per se est: scribere de gente, quae se (Listii Pontificis Veszpremiensis, et ab anno **1567—1571** Cancellarii Regii censoria haec ad Bonfinium nota est), severitate, praemio, et honore attineri maxime, tantum abest, ut celasset aliquando, ut trito potius profiteretur proverbio suo. [3]) Meque jam totum ut noscas, is sum, cui hortus adeo non tam ille placet dispositus instructusque magnifice, qui sibi ipse jussus quodammodo adstupeat; quam alter hic, sua quasi sponte natus, eductusque, a natura ut minimum qui recedat. Nihil itaque aliud? clivos hic illicque, et latos prospectus habeat, et prateola, et quamdam veluti Marianam

---

[1]) Quam bene Cicero l. de rep. ,,vinci ipsa rerum publicarum natura saepe rationem" tam vere Gvizotus ,,Aucune idée générale ne peut avoir de valeur réelle, si elle n'est sortie du sein des faits, si elle ne s'en nourrit constamment à mesure qu'elle grandit. Item ,,Rien ne fausse plus l'histoire que la Logique, quand l'esprit humain s'est arrêté sur une idée, il en tire toutes les conséquences possibles; lui fait produire tout ce qu'en effet elle pourroit produire et puis se la représente dans l'histoire, avec tout ce cortège. Il n'en arrive point ainsi; les èvénemens ne sont pas si promptes dans leurs déductions, que l'esprit humain." Et rursus: ,,L'esprit humain est comme la volonté humaine, toujours pressé d'agir, impatient des obstacles, avide de liberté et de conclusion; il oublie volontiers les faits qui le pressent et le gênent; mais en les oubliant il ne les détruit pas, et ils subsistent pour le convaincre un jour d'erreur et le condamner."

[2]) ,,Wer Verschwundenes wieder in's Dasein zurückruft, geniesst die Seeligkeit des Schaffens" testatur sibi Niebuhrius; facileque patior Tullium de eo sollicitum, ne parum sit semel ad memoriam consignasse, quod septum undique et vestitum vepribus ac dumetis sepulchrum Archimedis popularibus hujus Syracusanis ipse detexerit.

[3]) Script. min. Kovach. T. I. p. 337.

quercum, et platanum Socratis, quarum umbram sapientissimi Graeciae, Romaeque veteris viri de optimo statu rei publicae, huicque proposita beata civium vita disserentes sequebantur. His ego, ne vel hoc reticeam, auctoribus (nam recentiores plerique in diversum abeunt) non origines modo, civilesque rerum nostrarum conversiones, harumque causas, verum, qua licuerit, Architectos etiam fabrosque indicato, qui in condenda, aut reconcinnanda, qua labefacta est, excolendaque Civitate hungarica elaborarunt. Neque enim de Roma vetere, quam Hungaria verius est dicere „ob hanc causam praestare nostrae Civitatis statum ceteris Civitatibus, quod in illis singuli fuissent fere, qui suam quisque rem publicam constituissent legibus, atque institutis suis; nostra autem resp. non unius esset ingenio, sed multorum, nec una hominis vita, sed aliquot constituta seculis et aetatibus.“ [4]) Juxta cum illis mihi item de rerum publicarum natura Historiam, qualis haec per se est, non qualem Compilatores in sui quisque Systematis usum effinxerunt, Historiam nimirum Matrem illam veritatis, non hanc gerulam infantiae omnium opinionum ancillam consulenti, vita populorum proinde ac singulorum hominum virtute, neque ea tantum, uti sapientissime Aristoteles monet, [5]) quam fortitudinem dicimus, sed hac maxime continetur, quae in justitia, temperantiaque sita est, sine quibus nec Concordia existere, nedum publica cogitari prosperitas potest.

---

4) Cic. de Rep. II. 1.

5) Arist. Politicorum Libri superst. edit. Francof. ad Viadrum a. 1809 lib. VII.

§ 60.

maxime accomodus visus est.

Scripsi latine hungarus, non prisco gentis nostrae vitio: incuria idiomatis patrii; licet hoc, ut in Oratio-

nibus Schedelii mei vides, et foecunditate, et elegantia graecum aequet; nec quo esset aliquid in Sermone latino, pro hac praesertim, quae mihi ejus obtigit, tenui facultate, seu ad intelligentiam accomodatius, seu ad animos in legendo retinendos aptius; verum quod literarum monumenta, quae, ut in re magnam partem nova, pugnacisque generis, praetermitti nequibant, latina; ipse vero alacris animo sim, ut **Hungaria** aevi intermedii, quaeve historiarum hujus, ad eam simul de optimo Civitatis statu doctrinam opes sint, longo seculorum labore et experientia comparatae, horum aliquanto Commentariorum indicio, iis etiam, qui vernaculam nostram nondum callent, qvamprimum innotescat.

LIBER PRIMUS.

DE ABORIGINIBUS

POPULORUM GENERIS HUNGARICI;

speciatim:

HUNNORUM (RECTIUS CHUNORUM)

VARCHUNORUMQUE MORIBUS.

Ut in corporibus magnae dissimilitudines sunt (alios videmus velocitate ad cursum, alios viribus ad luctandum valere: itemque in formis aliis dignitatem inesse, aliis venustatem) sic in animis existunt majores etiam varietates.

Cic. de Officiis l. I. cap. XXX. 8.

De Aboriginibus populorum generis hungarici.

§ 1.

Magyari, Simoni de Kéza et aliis vetustissimis Scriptoribus patriis Mogori,

Aborigines nostri, quos antiquissimi auctores graeci generico Scytharum nomine comprehendunt, [1]) iidem, qui Parthorum Majores, [2]) sibi Magyari et pro

---

[1]) Strabo rer. geogr. edit. Amstelo. de a. 1707 l. XI. p. 774. Idem l. VII. p. 454. et l. XI. p. 831. recte observat, non quidem Scytharum nomen apud Homerum occurrere; sed nempe hos esse, quos ille Hippemolgos, mulctores equorum nimirum, Galactophagos, id est: vescentes lacte, et Abios, qui sunt in vehiculis habitantes, compendio sic effert:

. . . . . mulctores claros respexit equorum (Jupiter)
lactivoros, Abiosque, hominum gens justior illis
nulla alia est . . .

Etiam illud bene Strabo l. VII. p. 462. „Hos postquam cum variis hominibus res ipsis esse coepit, ex iis luxuriam et cauponum artes didicisse; quae quamquam videntur ad exuendam ferociam ferre; tamen mores corrumpunt, inque locum dictae jam simplicitatis varietatem sufficiunt."

[2]) Just. hist. l. 41. c. 1. Parthi Scytharum exules fuerunt. Hoc etiam ipsorum vocabulo manifestatur; nam Scythico sermone Parthi exules dicuntur. Plura de Scythis Magyarorum Aboriginibus Otrokocsyus, Desericius, Prayus, Petrus et Stephanus Horváthii, Fejérius cet.

prisca dialecti varietate, [3]) Magori, Mogeri, Mogori [4]) dicti.

[3]) Steph. Horváth Rajzolatok § 74. seq. conf. etiam Kollár Amoen. Hist. cet. vol. I. p. 45.

[4]) Quod de villa Magyar in Csallóköz nunquam non Magar scripta adfertur: non est in eo; literas ante me habeo, in quibus Magyar Comitatus Posonien. Sec. XIII. XIV. constanter Mogor; Megyer in Csallóköz Comaromiensi Moger scribitur.

§ 2.

Ogori, Huguri, Agareni, Ugrique exteris vocantur.

Theophilacto Simocattae Scriptori optimae notae Ogori [1]) appellantur; Huguri Menandro; [2]) Auctori synaxarii veteris, quod ad acathistum hymnum in Eclesia

[1]) „Fuit Ogor gens tum numero, tum armorum exercitatione validissima. Haec in Oriente ad fluvium Til accolit, quem Turcae nigrum apellare solent. Ejus vetustissimi principes Vár et Cheunni vocabantur; a quibus etiam nonnullae illarum gentium adeptae sunt apellationem ut Vár et Chunni nominarentur" Stritter Turcicor. c. IV. § 31.

[2]) Ibid. c. II. § 16. Zemarchus autem per arenosa paludis iter faciens attigit rippas non solum fluminis Heich, sed etiam Deich (Geich, Jaik jam Ural) et rursus per alias paludes Atilam (Til, Atel, Rha, Volga, etiam Tanais, Don Major) inde ad Huguros; id est enim: Mazaros Const. Porphir. ita namque hic de adm. imp. c. XXVIII. „sciendum est a principio ad Atel et Geich (Jaik) flumina habitasse, iisque conterminos fuisse illos, qui Mazari atque Uzi cognominantur." Tantis fides Notarii Belae Regis de Dentu Moger: Don tői Magyar (Magyaris Volgam accolentibus) testimoniis nititur; tantumque vicissim ad fidem horum ipse per appositum Don tői (vernaculam loquendi formulam in Sártő, Zsitvató, Marczaltő, Csölösztő recordare) addit momentum; patet enim ex hoc etiam epitheto (Dontőiensium) Ogoros (Mogoros) plurium esse aborigines gentium, communemque harum omnium significare stirpem.

graecorum legitur, [3]) in Annalibus item majoribus [4]) minoribusque monachorum S. Galli, et apud alios vetustissimos quosdam Scriptores [5]) Agareni. Vocem per hos productam corripiunt Slavi, pro asperitate linguae, et qui Ogori, Hugurique Grajis sumus, his Nestorique Russo Ugri et Uhri vocamur.

---

[3]) Nicephorum Callistum plerique putant, vide Appen. ad Corp. hist. Bizant. p. 77 et seq. Et secundum hunc etiam Const. Porphir. qui l. I. Tactic. pro Cutriguris (Varchunis, Avaribus) Agarenos posuit.

[4]) In monum. Germ. hist. T. I.

[5]) Rerum alem. Script. aliquot Francof. 1730 Hepidami Caenobii S. Galli Annales breves ad a. 889, 893, 899, 900 cet. Ita Cedrenus T. II. p. 501. „Thomas manum militum validam coegit tum ipse, tum ab Agarenis accipit, non ex nostris modo vicinis collectam, sed etiam ex remotioribus: Iberis, Zichis, Cabaris.“ Idem igitur Agarenorum, qui Ogororum nominis ambitus.

§ 3.

Hunugari apud Jornandem, quod Hunnos Ogorosque significat.

Hunugari Jornandis, [1]) Hunnugri Ludovico Tuberoni, non mea solum, sed hujus quoque sententia Hun-

---

[1]) „Hunugari autem hinc sunt noti, quia ab ipsis pellium murinarum venit commercium, quos tantorum virorum formidavit audacia.“ Jorn. de rebus Get. Jam Strabo urbem Tanaim fluvio cognominem (maximum barbarorum secundum Panticapaeum emporium L. VII. p. 477.) comercii hujus sedem fuisse notavit l. X. p. 755, 757. instauratam deinde per Chazaros. Coll. rer. Russicar. Mülleri T. II. p. 73. Quos Jornandes Hunugaros, Strabo Scythas „sed quorum singuli populi etiam sua nomina habent“ apellat supra ostia Tanais (Don tő) carnibus et lacte viventes, difficilesque accessu, quia multitudine ac viribus praepotentes (l. XI. p. 754.)

nos et Ugros (rectius Ogoros) significant in unam auspicatissime copulatos vocem, [2]) quam usus quoque probavit; latinis enim Hungari apellamur; nomine hoc ipsam simul, de qua itidem Theophilactus Simocatta explicatissimum testimonium praebet, utriusque cognationem gentis indicante.

occluserunt itinera regionum." Verba Strabonis dedi propria, consona itidem Notario Belae Regis, cujus Don tői Magyari pellibus Zobolorum et aliarum ferarum vestiti carnes (c. I. VII.) et pisces et lac et mel manducabant, servarique ea memori paulisper mente velim reliqua etiam parte, reposcenda mox, dum de perpetua hac finium cura Hunnorum, Hungarorumque dicere adgrediar.

[2]) Schwandtneri Script. rer. hung. T. II. p. 119.

§ 4.

Iidem

Hunnicum hos genus, gentesque Procopius Caesariensis hunnicas vocat, quod in plures abiverunt generationes, quas in Nomades, et Euthalitas dividit, hosque Hunnos albos ad extremam Persidis oram, fixas jam inde antiquitus sedes obtinuisse; nigros alios ad sinus Caucasi cum plaustris et pecude, qua pascua invitabant, errasse; illorum, quod nunquam nisi una cum Medis in Romanam irruperant ditionem, gratum; horum, velut perpetuorum hostium nomen infestum Imperio illi fuisse refert. Atque hi sunt, de quibus Agathias (intra a. 553—559) haec ad memoriam prodidit [2]) „Hunni qüoad genus olim quidem incoluerunt Meotidis paludis eas partes, quae sunt ad subsolanum ventum, erantque fluvio Tanai magis septemtrionales, sicut etiam aliae barbarae nationes, quaecunque intra Imaum montem per Asiam loca habebant; hi autem omnes comuniter Scy-

[1]) Libro I. belli Persici c. III. VI. et VII.

[2]) Hist. de regno Justin. l. V.

thae et Hunni vocabantur; secundum propriam autem gentem pars quidem eorum Kotrigori, (Cuturguri Procopio) pars Utigori (huic Uturguri) alii vero Ultizori et alii Burgundi, et alii, ut illis patrium erat, et consuetum."

§ 5.

etiam Turcae Scriptoribus Byzantinis nuncupantur,

Ogori Theophilacti Simocattae, Abulgazio Madsarii sunt; [1]) Mosi Chorensi Guda Makari [2]) quod cum Don tői Magyaris Notarii Belae Regis convenit. Et his et vero illi communis stirpis propagini, quae proximam Persidi regionem tenebat, apud Scriptores Byzantinos etiam Turcis nomen; [3]) genericum utique, et maxime populo invisum, qui vulgo etiamnum ita appellatur, quoniam ipsi Osmannos se dici, haberique malunt. At vero inter Majores orum, nostrosque, si vel nominis communionem hanc, et vernaculum in praesens quoque complurium vocabulorum utrobique usum consideres, [4]) consue-

---

[1]) Chanus Ochus ei (Kipzak) tradidit notabilem exercitum, ut bellum inferret Urussis, Vlachis, Madsariis et Baskiris, qui habitant ad fluvios Tin, Atel, et Jaik. Hist. gen. de Tartares, traduite du Manuscript par D. A. Leyde a. 1726.

[2]) Hac autem gentes plurimae Sarmatiam alteram incolunt: Chaziri, Hunni, Guda Makari. Recolige, quae ad § 57. Not. praev. subjunximus.

[3]) „Sunt autem Hunni habitantes in oriente Persarum vicini, quos multi usitatiori vocabulo Turcas nuncupant." Theoph. Simoc. l. I. c. 8. „Turcorum gens Unnica fuit" Cedrenus. Irritatus Imperator Turcas Istrum accolentes, qui et Ungri vocantur cet. Zonaras. Et quae plurima ex Constant. Porph. paulo post citabimus

[4]) Cornides in Geneal. Regum Hung. sec. XI. p. 206. locupletissimam comunium Hungaris, Turcisque (Osmannis) vocabulorum penum struxit, auctam deinceps industria Steph. Horváth Cust. Bibl. ad Mus. nat. In his est etiam Kalauz (dux itineris), de quo paulo post.

tudo perantiqua, neque nihil est seu usus seu necessitudinis, qua Finni quoque veteres Magyaros attigerint. Sed de hoc utcunque existimes, non laboro; ea enim instituti praesentis ratio est, ut, quae ultra memorias rerum per populos generis nostri ab sec. IV. post Christum natum gestarum sita sunt, percoli, et quam late Japheti, vel, ut quidam volunt, Chami progenies haec propagaverit sese, vestigari non exposcat; de moribus vero Hunnorum (rectius Chunorum) quaedam quamprimum delibari etiam urgeat.

§ 6.

inter quos Magyari, Hunnique probatissimum genus stirpis sunt.

Quod enim perpetua ad haec, constantique Antenatorum traditione accepimus, seque, Hunnosque ejusdem sobolem stirpis esse; [1]) hoc non aliunde magis, quam ex comparatione vultus consvetudinum, vitaeque vitalis populi utriusque cognoscas. [2]) Est autem haec jam per se

---

[1]) Simon de Kéza l. 1. c. 1. § 3. Thur. Par. II. c. 1. nam Belae Regis Notarius c. V. VII. XII. XXIII. ipsum Almum Atilae fuisse progeniem constanter asseverat; confer etiam c. XIV. XIX. XX. XXXVIII. et XLVI.

[2]) Consentientem habeo celeberr. Savignium o. c. Tom. I. pag. 187. de tribubus Germanorum. Quid de argumento hujus generis Robertsonius (The History of the reign of the Emp. Charles V.) moneat, probe recordor; et de moribus Germanorum Taciti Cluvero penitus adstipulor; habeo tamen mihi persvasissimum: non Robertsonium a Bocharto magis, quam eos a Robertsonio dissidere, qui dum ultra ea, quae fide exterorum testimoniorum adhuc diximus, mores quoque Hunnorum, Hungarorumque plane cohaerere viderint, perpetuae huic Majorum de cognatione gentis utriusque traditioni obtrectare pergant. Memorem praeterea mones: ad Spitlerum ut respectem, caveamque, ne laudes sat per se properi cultus, quae Majoribus nostris sec. XII. XII. jure debentur, pro horum Parentibus occupem. Ego vero studium veritatis professus, nec hanc, nec illam aetatem, impendio alterius, laudandam existimo.

utilis, ad scopum vero praesentis operis sane quam maxime frugifera; quod hoc potissimum adjumento primum domesticumque Juris hungarici principium, in nativis moribus repositum quod est, elucubrari, eorumque refelli commentum possit, qui traditione illa studium primordia rerum hungaricarum splendidiora reddendi involutum cavillantur. At enim sunt haec per se magnifica satis, neque ullo plagii genere opus habent, ut splendore suo scribentem obruant, et modestissimum quemque reddant solicitum, ne dum a conjecturis, opinionibusque vanis ad veritatem revocare rationem nititur, in panaegyrim incumbere viris praenimis doctis videatur. Mihi autem propositum est res Hunnorum, Varchunorumque summatim et ea solum parte, qua ad primaevorum institutorum gentis nostrae origines retegendas, eademque opera affirmandam et veteris traditionis illius fidem et Sententiae celeberrimi **Hallamii** auctoritatem [3]) pertinent, attingere.

---

[3]) O. c. vol. 1. p. 21.

De moribus Hunnorum.

§ 7.

Propria eorum consiliandi ratio

Pars horum, seu per Saporem Regem Persarum, inter quem et Valentem Imperatorem perpetuum fere bellum ardebat, subornata, seu qua alia incognita causa, facta a reliquis examinis instar secessione, circa annum septuagesimum quartum supra tercentesimum semet Europae infuderunt. Alanis, qui ultra citraque paludem Maeotida degebant, armorum felicitate superiores, cum ita hac usi essent, ut fortissimos quosque et bello aptos proficisci secum juberent, prosperos rerum in posterum quoque successus habuere. Cunctis enim populis, in quos

versus Daciam tendentes inciderunt, aut debellatis, aut in fidem receptis suam, brevi biennii spatio omni eo potiti regionum tractu sunt, qui a Tanai ad Istrum, Tibiscumque porrigitur. His mox tum scriptor obtigit Ammianus Marcellinus, homo quidem graecis imbutus moribus, et ab Hunnis haud modicum abhorrens, nec livoris expers; sed ex quo ad praesentis instituti rationem quod attinet, satis certo constat: „Hunnos nullo tunc communi imperio, severitateque, ut ait, regali adstrictos, Duces Primoresque plures, per se libere delectos, recoluisse; sprevisse domos, velut ab usu communi discreta sepulchra, Nomadumque consuetudine, tecta peregre etiam nisi invitos, non subivisse. Refugisse stivam, et bellicis laboribus intentos, conjugibus liberisque in plaustris relictis, ipsos equis diu noctuque velut affixos haesisse. Et deliberatione super rebus proposita seriis, hoc habitu omnes in commune consultasse.“ [1])

[1]) Libri XXXI. cap. II.

§ 8.

diversa

Maximum haec Comitiatum (communis colloquium consilii, Congregationem Comunitatis apud scriptores patrios) significant; nam quod Strabo [1]) Possidonium testem apellando, de Parthis dicit „duplex iis fuisse concilium: unum cognatorum, alterum sapientum, et magnorum, ac ex utroque (simul coacto, generaliter congregato) Reges (hoc Ducum etiam Praefectorumque apud scriptores Romanos nomen) [2]) deligi consuevisse“ non de Parthis solum, sed Hunnis quoque et plerisque generis nostri populis omnibus tenet.

[1]) Strabo rer. geogr. l. XI. p. 515.

[2]) De hoc inferius apud Varchunos uberius.

§ 9.

Atila quoque Duce perstitit.

Inter Duces Hunnorum Atila (Etel dicimus Hungari) belli pacisque potentissimus cum esset, jamque Regum etiam sociorum, aut in clientelam receptorum concilium agitaret [1]), hanc tamen tantae potestatis facultatem ea constanter sapientia temperavit, ut salva tribubus negotia communi cognatorum concilio determinandi facultate, de rebus, quas permeditato geri consilio interfuit, quantum quidem hae tractari cum multitudine natura sua renuebant, solis tantum Primoribus Ducibusque tribuum, magni apud has nominis et existimationis, [2]) consciis [3]) decerneret; de aliis tunc demum, dum communitatem audivisset [4]) statueret.

---

[1]) Hyeron. Rubei Historiarum Ravenn. edit. Venetae 1589 l. II. ad a. 451. seq. Illi tamen (Atilae) haud ita diu post animus denuo rediit, evocatisque ad colloquium apud Curtem, quam hodie Budam vocamus, barbaris regibus, hortatus est vehementer Italiae provinciam, ut agredi Secum vellent, cui cum multis de causis essent assensi cet.

[2]) Priscus ,,contra infinitam Scytharum multitudinem, et Duces magni apud eos nominis et exstimationis" cap. 2. § 2. Non ad Alanos enim solos, sed hos Hunnosque pertinent haec Ammiani Marc. ,,Servitus quid sit ignorant, omnes generoso semine procreati, Judicesque etiamnum eligunt diuturno bellandi usu spectatos."

[3]) Priscus ibidem ,,Itaque non multo post consilium Procerum de his, quae Atila statuerat, habuit."

[4]) Quae hujus fuerit auctoritas, itidem Priscus per verba indicat: ,,Atilas literas ad Imperatorem (Theodosium juniorem) scripsit quantum ad tributa, ut eorum proximae descriptionis gratia legati de his secum acturi ad se venirent, ne si cunctarentur, Scythae, ad bellum prorumperent, nec enim jam, etiamsi velit, in sua potestate esse, Scytharum multitudinem diutius continere."

§ 10.

De perpetuo Atilae Comitatu

Et inter Atilam quidem, ac Primores gentis ea intercedebat necessitudo, horum ut aliquos semper coram adesse oporteret. „Cum enim (verba sunt Prisci) decretam sibi ejus una custodiam corporis haberent, per vices, unus quisque eorum, praescriptis diebus, cum armis circa Atilam excubare tenebantur.“ [1]) Idem hoc tercentis post annis (tantum enim et paulo amplius temporis inter Atilae Hunnorumque et Alanorum et Francorum ejus aetatem, ac Seculum Caroli Magni interfluxit) de Ordine Palatii hujus Hincmarus; de Alfredo autem (Rege Anglo Saxonum) Florentius Vigorniensis prodidit, quando Ministros hujus Nobiles, qui in cultu regio commorabantur, exacto ad Aulam Regiam mense uno semet invicem excepisse testatur. [2]) Quod ecquidem non eo dico, quo aliena scrutari, aut pugnam iis facere vellem, qui cum plura alia, tum morem hunc ab Hunnis ad Francos; ab his deinde ad alios pervenisse existimanti mihi [3]) forte refragari in laude eruditionis ducerent; id unum specto, ut ne qui deinceps perpetuum Primorum gentis ad aulam Arpadi afluxum et refluxum apud Notarium Belae Regis; magnum ad haec et splendidum Regum Hungariae belli, pacisque tempore Comitatum apud Hartvicum, Ottonem Frisingensem, Rogerium, ce-

---

[1]) Cap. I. § 3. Idem Cap. II. § 8. Ad ejus (Atilae) tentorium iter direximus, quod barbarorum multitudine, qui in orbem excubias agebant, erat circumdatum; § 17. „Atilae Custodibus et barbaris, qui eum adsectabantur, eram notus.“

[2]) Du Cange Henschelii p. 415.

[3]) De Conviviis Atilae jam Barthius Adversar. l. VI. p. 15. „plerosque Magnatum ritus, hodie usu per Europam in conviviis frequentes, barbarorum illis non valde absimiles, forte et abinde oriundos.“ Quid de moribus hunnicis in Europam propagatis celeberr. Gvizotus? alibi notavi.

teros viderint, ad peregrina referant instituta consvetudinem, quae Majorum generis nostri propria, [4]) uti apud hos multo obtinuit prius, ita apud horum posteros, quam uspiam alibi, observabatur perseverantius.

[4]) Primus moris hujus similitudinem quamdam Justinianus demum Imp. in Aulam induxisse Byzantinam videtur. ,,Olim namque (ita Procop. Caes. in Hist. arcana edit. Lugd. a. 1623, p. 134.) minime multi, rarenterque Regiam frequentarunt; sed post caeptam horum (Justiniani et Theodorae) dominationem, cum Magistratus, tum reliqui omnes assidue in palatio tempus traxerunt.“

§ 11.

ac lege, quam in acie

Quam in acie instruenda tenuerit legem, in Campis Catalaunicis vides. In medio Atila cum robore gentis suae; similitudinem cornuum multiplices efficiebant populi et diversae, quas ditioni subdiderat, nationes. Hunc Jornandis locum dignum Sigonius censuit, quem enotaret; neque est alter, cui plus momenti ad causam quoque praesentem insit; primum enim exemplum repraesentat legis, quam Salus ipsa, ut aeternitati generis nostri contra tot bellorum discrimina, casusque fortunae consuleret, suggessisse Aboriginibus videtur per omnem horum deinde progeniem, uti cernis, deincepsque cernes amplius, ac per Hungaros quidem usque ad suprema Regum stirpis virilis Arpadianae tempora sic constanter observatae, ut ex perpetua lege hac populi, quos seu armis subegissent, seu petentes in horum admisissent societatem, praegredi eos in praelium euntes, primique excipere hostem tenerentur. [1]).

[1]) Antiquissimum legis hujus vestigium verba quoque Ammiani Marcellini sequentia innuunt: ,,Hunnorum gens ad usque Alanos pervenit; pervasis Alanorum regionibus, quos Tanaitas consuetudo nominavit, interfectisque multis ac spoliatis, reliquos sibi concordandi fide pacta junxerunt.“

§ 12.

castrisque instruendis tenuit.

Indidem et ex Vegetio (l. II. c. 10.) intelligas: morem apud Hunnos obtinuisse, ut castris currus plaustraque in munimentum circumponerent. Qui omnibus de eadem populis stirpe comunis, apud Hungaros quidem etiam seculo tertio decimo, Thoma Archidiacono Spalatensi synchrono locupletissimoque teste, perstitit. [1])

[1]) Hist. Salonit. cap. XXXVII. ,,Circumponentes currus et clypeos undique, quasi pro munimento Castrorum."

§ 13.

Primores Hunnorum bello captos, ditiores qui erant, retinuerunt, inter plures deinde partiendos.

Inveteravit apud Hunnos, ut praecipui ab Rege (Duce) Principes, captivos ditiores sibi seponerent, quos deinde inter plures partirentur. Ita Priscus c. o. cap. II. § 14, cujus verba haec [1]) quanti sint, inde maxime intelligitur, quod sine his ratio, cur articulus 13. accuratissime confecti Diplomatis Albertini [2]) et 15. 1458 [3]), singulari plane

[1]) Et alibi ,,itaque placuit, pro uno quoque captivo Romano, his, qui eum bello ceperant, octo aureos dari." Idem.

[2]) ,,Dum in exercitibus et pugnis Ungaros aliquos de hostibus captivare, vel aliquid aliud lucrari contigerit: tunc ipsi Ungari hujusmodi captivos et lucrum (exceptis notabilibus personis vel capitaneis ipsorum exercituum inimicorum Regiae Majestati in captivos pertinentes, quos nos ab ipsis captivantibus, pro donis condignis recipere valeamus) pro se retinendi vel vendendi aut Ecclesiis, perpetuo servitutis jugo, tradendi et donandi habeant facultatem."

[3]) In Syll. Decr. Com. ,,tunc ipsi Hungari hujusmodi captivos et lucra, exceptis notabilibus personis vel capitaneis inimi-

exemplo, ad solos restricti sint Hungaros, rite assignari non queat; leges vero has cum illo Prisci loco, et Diplomate Belae IV. [4]) si contendas, clarissimum sit: hanc bello captos retinendi facultatem per populos generis nostri, Majoresque nostros usu perpetuo exercitam iterata legum quoque harum constitutione Hungaris solis ita esse adfirmatam, ut usurpare hanc tribunis militibusque, alius qui essent generis, non liceret.

corum Regiam Majestatem decentibus, quos et Majestas Regia a detentoribus pro condignis bonis transferre valeat, pro se retinendi cet."

[4]) Jam Bela IV. cum duos Barones Servianos per Michaelem de genere Chak bello contra Urosium gesto captos et particulam dominicae crucis redimere vellet, in literis suis ita habet „quam particulam dominicae crucis, cum ab eodem Michaele fidele nostro, et captivos suos in pecunia redimere voluissemus; dare recusavit; nisi per Donationem vel concambium possessionis redimere possemus ab eodem." Cod. Dipl. T. IV. vel 3. p. 490. et V. v. 1. p. 238.

§ 14.

Notio libertatis apud Hunnos in adnexa obligationi militandi vectigalium tributorumque immunitate sita fuit.

Bello tamen captis, fidem industriamque si aprobassent, armorum copia libera; id vero disertis etiam cautum legibus, ut „si res in hostico praeclare gessissent, omnia, quae sic acquirerent, una cum libertate propria sibi vindicarent." Legum earundem constitutione, „quiqui apud eos degebant, tolerato bellorum labore, sine ulla solicitudine vitam peragebant; unus quisque nempe bonis, quae ei fortuna indulsit, ita fruebatur, nemo ut illi qua demum cunque in re ne minima quidem nogotium exhiberet, aut molestus esset" [1]) Tributum pen-

[1]) Prisc. l. c. cap. II. § 14, ex quo haec ad verbum.

dere, servumque esse idem, et Atila teste, synonimum habebatur. [2]) Hanc dominii speciem aetas sequior allodialem libertatem dixit; agri vero et possessiones hujusmodi Francis sec. VI. jam salicae apellantur. Progenitores Majorum nostrorum terras ex prima occupatione acceptas descensuales [3]) in vernaculo: szállás vocabant; cui quoniam ea plane, quae terrae salicae apud Francos [4]) inest notio; hoc ipsum diserte observandum hic erat, ne quis de indubia proprietate nostra litem nobis intendat, aut quia vocabula: Dominium ex jure Quiritium, állodium, arimannia, terra salica usu nobis incognita; eam item bonorum indolem, quae vocabulis his alibi gentium significabatur, ignotam fuisse putet.

---

[2]) Atila apud Priscum cap. I. § 4. Theodosium, ait, tradita a Patre nobilitate excidisse, quod tributum sibi pendendo, suus servus esset effectus. De Persis, more suo, immunibus a tributo vide Herodot. l. 3. 97.

[3]) Simon de Kéza cap. I. § 12. isti quidem Capitanei loca descensumque sibi elegerunt, similiter et generationes aliae. Chron. Bud. p. 44. acceperunt sibi loca et descensum. p. 48. Dux Geycha montem Kisczen pro descensu aeterno contulisse comprobatur cet.

[4]) Nam de etymo vocis salicae nondum exploratum est. Salicam terram Montesquieu vocat (Esprit des Lois l. 18. c. 22.) domui, aut loco habitationis adjacentem. Nihil verius; sed enim neque vernaculo nostro szállás quidquam congruentius, aut aptius quod ex szálni (descendere) derivatum, in antiquissimis diplomatibus nostris terra descensualis dicitur, terramque ex prima occupatione acceptam, praedium, haereditatem, proprium, id ipsum nempe, quod Francorum terra salica significat. Confer etiam legum Lombar. Rothar. art. 136. „de illis vero pastoribus, qui ad liberos homines serviunt, et de sala propria exeunt;" verba item Chron. Bud. p. 210. „pro cujus nece Myze Palatinus una dierum ad descensum (Szállás) praedicti Arbucz veniendo" cet.

§ 15.

De onere praestandi ex moribus Hunnorum per homines conditionis obnoxiae commeatus.

Qui communis colloquii, aut alius publici negotii causa, vel Atilae jussu, in loco aliquo versabantur, his incolae, finitimique tributariae conditionis qui essent, commeatus copiam subministrare tenebantur; tam altas radices Hungarorum consuetudo habet, quae (nec enim diffiteor) plurimis vicis hujusmodi, locisque suburbanis, onere descensus (ita enim in legibus, diplomatibusque nostris commeatus apellatur) opressis exitium tulit, [1]) plurimisque licet legibus vetita, seculi demum quarti decimi initio excisa, non evulsa est.

---

[1]) Ita C. D. VIII. v. 7. p. 129. „possessiones praedictae Eclesiae fuissent propter regni convenam (sic) desolatae cet."

§ 16.

memorabilis Prisci locus, et Kalauziorum notio.

Quae Priscus hanc in rem cap. II. § 11. dedit, ita habent: „alio iter vertimus, scythis exterorum deductoribus, nos id facere jubentibus; congerebatur vero nobis ex vicis commeatus; pro frumento cenchrum, pro vino medum, sic enim locorum incolae vocant." Non de Hunnis hic, quos omnis tributi immunitatem habuisse commodum vidimus, verum de veteribus Pannoniarum Moesiaeque incolis bello subactis, sermonem esse jam quisque, opinor, intelligit. Suis igitur ineptiis plaudunt, qui nec cenchrum, nec medum hungaricum esse vocabulum obtendendo, linguam Hunnorum (pro his enim tributariam illam incolarum classem accipiunt) ab hungarica diversam fuisse argutantur. Priscus Scythas exterorum deductores, quo Hunni nomine in vernaculo

appellaverint, si dixisset; nae ille rem nobis gratam admodum, id namque praestiturus erat, ut non mihi solum indubium, verum omnibus testatissimum esset: quemadmodum institutum hoc populis generis nostri commune, sic prorsus antiquissimum nomen Kalauz, [1]) quo viae duces hodieque vocamus, usu jam apud Hunnos viguisse. Ex quo deinde vernaculum nostrum kalézolni (circum circare) et caleses barbarum, quod remne inanimam, an jumentum, sin hominem, et si ita: quem terrae filium, ad adjuvandum iter singificet? in glossariis inter auctores tantum linguae hungaricae minus peritos certari [2]) potest.

---

[1]) Vide illud apud Kresznerics in ejus magyar Szotár. Generationis Kalez memoriam literae C. D. VII. v. 5. pag. 103. conservant. Ex verbis vero Matthiae Corvini ad Galeotum (apud hunc ipsum cap. 28) ,,currus et ductores, pecuniaeque et commeatus sibi dabantur" patet, avitam hanc peregrinis Kalauzios adsignandi consuetudinem, seculo etiam XV. apud Hungaros floruisse.

[2]) Vide vocem Calesis in Gloss. du Fresnii digest. per Henschelium a. 1841. aliam item ,,Calinus minor."

§ 17.

Atilae in alienigenas,

Onesegius, qui secundum Atilam plurimum apud Hunnos opibus et auctoritate [1]) pollebat, fraterque hujus Scotta praecipui Atilae bello et pace consultores; secretorum praeterea, scriniorumque arbitri omnes, utpote: Orestes, duo Constantii, atque Rusticii (Belii utor verbis) *αλλο φυλοι* exstitere, professi palam: potiorem se ducere apud Atilam servitutem, quam apud Romanos ingentes opes. [2]) Laudat haec Belius: ego vero ad-

---

[1]) Prisc. l. c. cap. 2. § 13.

[2]) Ibid. § 16.

scripsi, ut primum noscas auctorem consilii, quod Arpadus, ceteri deinde Duces ac vel maxime d. Stephanus sequutus est, qui in Hunt Paznano et ipse Onesegium habuit suum, et vero hoc Majorum suorum, imo universi generis nostri in alienigenas, bonos viros, studium etiam filio suo enixissime commendavit.

§ 18.

legatosque exterorum studium.

Hujus item laudis Atilae Priscus testis est, dum legatos Romanos equis et ferarum pellibus, quibus Scytharum Reges ad ornatum uterentur, per eum jam solum, jam etiam per Scythas Principes, ejus voluntate, muneribus hujusmodi ornatos refert. Neque est, quod dubites, Atilam vicissim novas et saepe vanas occasiones legatorum mittendorum excogitasse, et ad suos necessarios, quos liberalitate complecti volebat, has legationes detulisse; quando utrumque eodem apud Hungaros more agebatur.

§ 19.

Juris administrandi cura.

In quibusque tamen muneris sui partibus praecipuam et ceteris negotiis omnibus, etiam quae externae securitatis reipublicae rationes contingerent, potiorem [1]) juris inter suos dicendi curam habuit, facilique omnibus, ad tribunal suum aditu, causas jam solus, jam cum Primoribus cognovit.

---

[1]) Priscus l. c. cap. II. § 17. Atila egressus habitatione gravis vultu cum Onesegio sedit pro aedibus. Hic eum multi, quibus erant lites, adierunt et ejus judicium exceperunt. Deinde domum repetiit et barbararum gentium legatos, qui ad se venerunt, admisit.

§ 20.

De religione Hunnorum.

Ammianus Marcellinus Hunnos, quos alibi [1]) Chunos scribit, nullius religionis vel superstitionis reverentia aliquando districtos asserit, prorsus ad eum modum, uti fratres Praedicatores aetate Belae IV. ad exquirendas per Asiam Hungarorum sedes missi de his asseverant. [2]) Idem tamen de Alanis disserendo, dum hos Hunnis per omnia suppares, verum victu mitiores et cultu refert, admittit ultro: [3]) Alanis Hunnisque communem eam consuetudinem fuisse, ut gladium barbarico ritu humi figerent nudum „earumque Martem regionum, quas circum circant“ (proprie hoc quidem; sed usitatius: obtinent, degunt, habitant suum igitur: ut originem appellationis Magyarok Istene cognoscas) Praesulem, verecundius colerent, non simulacris aliquibus vel templis; communi enim cum Persis opinione, [4]) omnia Deo suo debere esse patentia ac libera credebant, sed illa religionis reverentia, qua deinde repertum Martis gladium Prisco teste prosequebantur. Fuerant denique ex his plures, quos ubi primum in Daciam advenere, Theotimi Pontificis Tomitanorum et Scytharum opera sacris Christianis initiatos, ex Sozomeno et d. Hyeronimo novimus.

---

[1]) Lib. 31. cap. 8. § 4.

[2]) Vide relationem eorum apud Desericium.

[3]) Cap. 2. § 11.

[4]) Cicero de LL. l. II. c. 10.

§ 21.

De victu, cultuque

Priscum cetera etiam, quae in societate legatorum Theodosii ad aulam Atilae versatus experientia comperit, edisserentem si audias, tute cognosces ea Ammiani de

rudiore Hunnorum cultu plane sic esse comparata, veluti si hunc ex moribus, quibus vilissima exercitus varii portio „et jam sine nomine turba" utebatur, aestimandum duxisset; e diverso enim **Priscus**, quemadmodum **Atilam** in omni cultus externi genere nobilissima simplicitate insignem, ita reliquos ad aulam ejus multo luxu, et ipsos adeo equorum fraenos gemmis lapidibusque pretiosis exornatos adfirmat. [1])

---

[1]) Cap. II. § 19. et alibi „hic vero praeseferebat Scytham, qui opibus circumfluebat; erat enim bene et eleganter vestitus, capite in rotundum raso." Cetera Procopius Caes. persequitur in Hist. arc. p. 31. „Factiosi mento et alis intonsis, quas Persarum more prolixe lubebat promittere, sinciput capillitio ad tempora usque nudarunt, coma ad occipitium permissa, ut Massagetae solent, nulla lege difluere; quare et hunc habitum hunnicum apellavere; omnes sibi curarunt vestes arte laboratas. — Humeralia, tibialia, et pleraque calceamentorum genera, Hunnorum ad ritus, nomenque usurparunt."

§ 22.

generatim.

Ex classico hoc constat teste: **Hunnos** intra sua conclusos (cum non parva vernaculae incuria, vanaque alienae lingvae adfectatione) non tam hunnicum, quam **Gothorum** aut etiam **Ausoniorum** idioma coluisse, eos scilicet: quibus cum **Romanis** frequentius erat commercium. Sublatis epulis joculatores, morionesque, ac inprimis eos admissos, praecipuaque auditos voluptate, qui versus in laudes victoriarum, bellicarumque **Atilae** virtutum per se apparatos recitarunt. [1]) **De** coena

---

[1]) Cap. II. §. 14, 20. Et vere et eleganter de his Montesquieu in suis Consider. sur les causes de la grandeur des Rom. „du reste, on ne peut gvères louer sur la bravoure le chef d'une nation, ou les enfens entroient en fureur, au récit des beaux faits

eorum funebri **Belius ad Juvenci Caelii Calani Atilam** disseruit. [2])

---

d'armes de leurs péres, et ou les péres versoient des l'armes, parce qu'ils ne pouvoient pas imiter leurs enfens."

[2]) De vernaculo ritus hujus nomine inferius. Ritus ipse pluribus antiquissimis communis erat gentibus et Athenis quidem morem hunc jam a Cecrope permansisse scribit Cicero de LL. l. II. c. 25.

§ 23.

De bellicis laudibus eorum

Nihil neque Ammianus decerpit, ut qui potius Hunnos **Primatum** suorum ductu, quidquid incidisset, perrupisse; praelium cuneatim, variisque vocibus sonantibus torvum [1]) inivisse; ad pernicitatem leves [2]) et repentinos, dum de industria dispergebantur, non pilandis inimicis castris, sed inferendae vastissimae, quoad ejus fieri posset caedi incubuisse; eo vero omnium acerrimos fuisse bellatores scribit, quod procul missilibus telis, cominus ferro sine sui respectu conflixerint. [3]) Pro-

---

[1]) Idem Romanis mos apud Gellium l. 1. c. 11. Caesarem de bello civ. c. XXIX. 92. Idem Gallis apud Liv. l. V. c. 37. Quae de feritate Hunnorum quidam habent, itidem ex Strabonis sententia hac (l. VII. p. 463) aestimanda sunt: „Jam Ephorus IV. Historiar. libro cum aliorum Scytharum, tum Sarmatarum non unum esse institutum ait, neque alii quidam de crudelitate eorum verba faciunt, quod sciunt animos rerum atrocium et terribilium narratione percelli; cum tamen in alteram partem, neque, quod dicatur, desit, neque exempla."

[2]) Strabo rer. geogr. l. VII. p. 480. peculiare hoc omnibus Scythicis et Sarmaticis est gentibus, quod equos castrant, ut eo habeant eos ad ferendum mansvetiores; sunt enim parvi, verum acres admodum et contumaces.

[3]) Confer. cum his locum Zosimi Hist. l. IV. qui Hunnos stataria pugna minus valuisse, sed partim circum equitando, partim

pugnacula Hunnis nulla; Hunnivár enim flumina erant, quae sola sibi arcis instar esse, munimenta cetera pectore suo contineri, in alienae quodammodo ignaviae obtrectationem ferebant. [4])

excurrendo, partim opportune recedendo et ex equis jaculando immensam passim edidise caedem perhibet, tamquam illa Socratis apud Platonem in dialogo, cui Lacheti nomen dedit, verba „Scythae dicuntur non minus fugiendo, quam insequendo pugnare" et quod ad haec Laches reddidit „equites sane illorum sic dimicant" interpretari et consuetudinem eam autoribus assignare suis vellet.

[4]) Jornandes l. 8. cap. 52. „quas Danubii fluenta praetermeant, quae (fluenta) lingva sua Hunnivár appellant."

§ 24.

vitiisque

Hunnos Ammianus cap. II. l. 31. adeo permutabiles et irasci faciles testatur, ut eodem aliquoties die a sociis nullo irritante saepe desciscant, iidemque propitientur nemine leniente. Cedo; nam has eorum intemperias queritur etiam Priscus; [1]) discordias ad haec et crebra ad hostes transfugia notat. Graves itaque Praefectis poenas dederunt, et transfugae quidem reddi se qui patiebantur, crucis damnati suplicio; erant enim alii, qui perire apud alienos gladio, quam redire ad suos mallent. [2])

[1]) In Bericho viro e Scythiae (Hunniac) primoribus multorum vicorum ibi domino c. II. § 22.

[2]) Priscus: Romani vero multos ex profugis, qui dedi reluctabantur trucidarunt, inter quos et Praefectum Scytharum Regii generis, qui militare sub Atila renuerunt et Romanis se adjunxerunt.

§ 25.

In summa: res hunnicae

De Hunnis mihi sermo est. Quod cogitate moneo quosque, mea haec qui legerint. Omnia enim, quae adhuc dixi, ita communia Majoribus Hungarorum sunt, ut si quis alterum me nefors Plauti velle Amphitruonem repraesentare objiciat, non ille de re male, sed de opera mea pueriliter existimet. Intelligentes rerum harum, puto fore, ut aliud laboris hujus statuant pretium; visa nempe hac morum gentis utriusque similitudine, perpetuaque et constanti, quae mox uberius illustrabitur, omnium partium usus, cultusque vitae Hunnorum Hungarorumque consensione, ipsi quoque facilius in gratiam redeant cum Chronographis patriis, qui rerum hungaricarum velut citeriorum notitia, fidesque non perinde ac hunnicarum longinqua cum sit, has, illasque nullo separatas intervallo conjungunt; id vero illis libenter etiam concedant: quae de prisca Rectoris Comunitatis apud gentem utramque, ne Francos veteres Sismondii memorem, [1]) auctoritate adhibitaque erga vexillum Ducis reverentia promunt, tam certa ea esse, quam quae ab iis de antiquissima Hunnorum, Hungarorumque cruentum gladium, quoties bellum ingrueret, circumferendi consuetudine [2]) et speculatores in omnes

---

[1]) Apud Francos sec. VI. Magistratum hunc Sismondius Hist. des Français T. I. p. 340. in Majore Domus videt ex Mord Dom (juge du meurtre, juge à-mort) derivato, additque. ,,Cet office de grand-juge etoit délors pour les Francs une institution ancienne" Ibid p. 405. ,,dont la nomination appartenoit au peuple et non point au roi." — Un grand juge fut élu cet.

[2]) Vide Istvánffy ad a. 1534. Pericopen Const. exercit. trium Nat. in Transyl. Kovachich script. min. Pray Hist. Reg. Hung. not. praev. p. XXI. XXIII. Kállay: Értekezés a Székely nemzet eredet. III. Szakasz. § 1.

mundi partes constituendi solertia [3]) accepimus, exploratissima sunt.

[3]) Simon de Kéza L. I. c. 3. p. 5. cet. eadem de hoc Atilae instituto, quae Cleomodes Sphaer. L. II. p. 169. edit. Antverp. de Xerxe tradit; nam de tabellionibus Persarum Herodot. l. VIII. 98. agit.

§ 26.

auspiciis Atilae ad summum evectae fastigium

Atila manu suorum fortis, sua tamen admirabili virtute, consilio, civilitateque etiam fortior [1]) quidquid a Tanai [2]) insulisque Baltici maris, ad littora Adriatici et Hemum intercedit, dominatu suo complexus, ut virtutibus illis, ita felicitate earum quibusque sui aevi Principibus potior, nec cuiquam, qui ab aetate ea in praesens inclaruerunt, secundus.

[1]) Priscus c. II. § 13. vide etiam subnexas Belii notas. Nemo tamen unus, Gibbonio etiam teste, neque Priscum penetravit altius, neque de Atila judicavit rectius, quam Cel. Montesquieu in opere superius laud. c. XIX. ex quo sequentia „il suivoit les moeurs de sa nation; qui le portoient a soumettre les Princes, et non pas a les conquérir. Item: Il etoit craint de ses sujets, et il ne paroit pas, qu'il en fut haï „plane ad praesens institutum, quia ad communes Hunnorum, Hungarorumque in usu victoriarum, fructuque bellici laboris, ut per omnem Regum stirpis virilis Arpadianae aetatem videbimus mores pertinent.

[2]) Don Simonis de Kéza l. I. c. 1. § 5. et c. 3. §. 5.

§ 27.

post deinde discordia perditae sunt.

Sed res hunnicas intra spatium non plane unius seculi ad hoc gloriae evectas fastigium, ab obitu Atilae

(a. 454) discordia filiorum perdidit, quae itidem non Hunnorum tantum exitii hujus, sed commune omnium generis nostri malorum semper caput erat. Cujus argumento fatali eo quidem, sed manifestissimo apparet: ad nostri hujus stirpem generis, nosque ipsos (nec enim vel longa aetas labem hanc moribus nostris exemit) haec Thucididis pertinere l. II. 97. „nam huic (Scytharum potentiae) non solum gentes, quae sunt in Europa, sed illae etiam, quae sunt in Asia, si gens una cum una gente conferatur, aequari nequeunt; imo vero nulla earum est, quae Scythis universis, si concordes inter se fuerint, resistere valeat. Quin etiam ne in alia quidem solertia et prudentia, quae in rebus ad praesentem vitam necessariis requiritur, ceteris nationibus sunt similes.“

§ 28.

Plurimi itaque priscas repetierunt Sedes;

Hunni victi pars in Scythiam minorem recessere, sedibus inter Boristhenem, Chersonesum Tauricam, et paludem Maeotida fixis; pars primitiva ultra paludem eam Tanaimque loca haud multo post repetierunt, more vetustissimo proprioque generi nostro, pro multitudine gentium et tribuum diversis compellati nominibus. Hos Bizantinis generatim Uturguros dictos, postliminio ad numerum, nomenque Magyarorum Dontőiensium reversos asserenti Katonaio [1]) lubens me adjungo; nam de Cuturguris, ex quibus Cumanos progenitos existimat, seorsum sentire licet. Utramque tamen gentem ejusdem propaginem stirpis, linguaque et moribus conjunctissimam fuisse, non est quod ambigas. [2])

---

[1]) Epitome Chronol. rer. hungar. p. 7, 9.

[2]) Menandro teste, Saldichus Uturguris qui praefuit, Justiniano Imperatori id frequentissimis legationibus nitenti, ut Zabergam Cuturgurorum (Agareni Constantino Porphyrog. fuerant, qui

arte magis, quam virtute Belisarii superati ultra quoque Bizantinorum meditari exitium videbantur) Ducem bello lacesseret, sequentia reddidit: minime sibi pium ac decens fore: omnes suos contribules ad internecionem usque delere; per haec, inquiebat, hoc assequemur, ut superessent, qui eadem lingva, atque nos uterentur, eadem habitatione, eodem vestitu, atque eadem vivendi ratione; denique hi quoque sunt nostri consangvinei, quamvis aliis Ducibus pareant.

§ 29.

Partem in Dacia perstitisse, hisque Siculos editos esse Majoribus, traditio est perquam probabilis.

Pro posteris Hunnorum se Siculi quoque in Dacia ferunt, nituntur que testimonio Notarii Belae Regis [1]) jam per se amplissimo, sed quod paullo inferius, dum de rerum hungaricarum per Pannonias initiis sermo fuerit, novo reddetur argumento locupletius. Hi ab ultima origine stirpis omnes liberi, postquam vocabulo huic nobilium successit apellatio, nobiles sunt omnes. Nomen iis a vernaculo szőg, vel szeg et hely (extremis scilicet Daciae recessibus) est, in queis post collapsas Hunnorum res consederunt, olim finitimis, custudibusque limitum regni cunctis commune, sed jam soli huic genti proprium. Siculi nullo in ea solitudine cum exteris commercio juncti, proprium Hunnorum ingenium, quin illud moribus peregrinis demutaretur, conservarunt diutissime; nunc enim hoc uno a ceteris gentibus secernuntur, quod cum humanitate cultuque harum, militaris

---

[1]) Cap. 50. „et omnes Siculi, qui primo erant populi Atilae Regis, obviam pacifice venerunt.“ Simon de Kéza l. 1. cap. 4: Isti enim Saculi, Hunnorum sunt residui. Plura vide apud Anton. Verant. in Script. min. Kovach. t. II. pag. 106—109 et inprimis J. Kállay, qui libro singulari: Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéröl, hadi és polgári intézeteiröl a régi időkben. Nagy Enyed 1829, de gente hac meritus est egregie.

simul Majorum fortitudo jam Notario Belae Regis, [2] Mathiae Corvino, [3] et Leopoldo M. Regibus [4] laudata plerisque integerrima constat omnibus.

[2] Not Belae R. c. 51. Sycli et Hungari ictibus sagittarum multos homines interfecerunt.

[3] Diploma Mathiae Corvini de a. 1447 vide in opere: a nemes székhely nemzetnek Constitutioi és privilegiumai. Pest 1818.

[4] Hic in Diplomate de a. 1690 quod apud Transylvanos sacrum audit, §. 14. „siculi genus, ait, hominum bellicosissimum."

De Varchunis, vulgo Avaribus.

§ 30.

Hi adjuncta sibi Hunnorum Atilanorum parte

Seculo sexto, alia generis Ogor ad Til Theophilacti, Atilam Menandri, Etul et Don Kezae, pars vulgo Avares, Hunnique, [1] Theophilacto Var et Chuni, Menandro denique Varchonitae in Pannonias successerunt; postremae hujus apellationis, velut vernaculae memoria in pluribus homonymis per Hungariam vicis etiamnum superstite. His Agarenis item apud Constantinum Por-

[1] „Hunni, qui et Avares dicuntur," Aimono Floriacensi de gestis Francorum l. 3. cap. 11. l. 4. cap. 3. cet. „Contra Hunnos, qui et Avares" habet Herm. Contr. Populum utrumque unius esse stirpis propaginem, cultuque, si religationem capillorum demas, penitus similem bene Sigonius tradit. Ita enim Diacon l. XVI. „Avares habebant retrorsus comas prolixas valde, atque perplexas. Quod ex versu etiam Corippi: Illa colubrimodis Avarum gens dura capillis, horribilis visu, crudisque asperrima bellis" cet. apparet. De nominis Avarum ad Hungaros significandos usu vide Valesii ad Panegyricum Berengarii notam apud Murat. t. II. 393. 394.

phyrogennetam, auctoremque Sinaxarii veteris, de quo supra diximus, nomen. Acerrimi aliquamdiu Byzantinorum hostes, postea Justiniano ad propulsandos Imperii, qua hoc versus Maeotida Pontumque procurit, inimicos operam suam pacti, praelium, uti convenerat, cum quibusdam Hunnorum Atilanorum reliquiis conseruisse feruntur, sed cujus ille fuerit exitus, ut una dies eosdem et hostes et amicos videret, alterique juncti alteris in eandem vulgo Avarum gentem coalescerent. Hanc deinde Albuinus Rex Longobardorum, qui exactis Gothis Pannoniae dominabatur, Gepidarumque liberari vicinia satagebat, ad socianda sibi arma vocavit, decimamque partem quadrupedum, quae essent apud Longobardos, extemplo tradendam et si fortuna subscripserit votis, dimidiam manubiarum partem, totamque Gepidarum regionem iis cedendam pollicitus, [2]) fidem datam re ipsa exolvit.

---

[2]) Ex hist. Menandri Protectoris in Byzant. Hist. Script. edit. Paris. p. 110.

§ 31.

Avariam condiderunt.

Ab Avaribus, qui ex pacto hoc Dacia potiti, post ubi Longobardi per Narsetem in Italiam evocati possessione Pannoniae decessissent, hanc quoque sibi per manus quodammodo traditam acceperunt, omni huic regioni Avariae adhaesit nomen. Teritorium hujus, Slavis Venedis (ad Dravum hi, Savum, Muramque colebant) debellatis, nec multo post Dalmatia quoque mediteranea subacta, prolatum; hac tamen parte seculo VII. adolescente accisum rursus; quod Slavi libertati se asseruerant, Dalmatia vero, secunda Heraclii Imp. voluntate per Chrobatos occupata est. Jacturam hinc acceptam finibus deinde, qua hi occidentem spectabant solem, protensis repararunt. Itaque factum, ut ineunte sec. VIII.

Avaria, et Noricum usque ad fluvium [1]) Anasum, (Enns vulgo) et Pannoniam Danubio Dravoque interjacentem, et Daciam utramque comprehenderet.

---

1) Aetate s. Emerani „amnis (Anesis) inter jacens inter Hunnorum et Bojoariorum gentem.“ Poeta Saxo „Qui medius Bojoarios sejungit et Hunnos“ Eginhardus Cancell. Caroli M. „nam fluvius Anasus medius currens inter terminos Hunnorum et Bojoariorum certus limes duorum regnorum habebatur.“

§ 32.

Duces horum Chagani, scriptoribus latinis Reges dicuntur. [1])

Varchuni iisdem, quibus Hunni Atilani vixerunt institutis. Praeerant iis Bulgarisque veteribus jam ad Volgam sociis, pro numero gentium tribuumque Duces, quorum supremus Chaganus (rectius Csák-Kánus) minus frequenter Bajanus vocabatur. Hac, qui fuerant, potestate, Reges dicti sunt scriptoribus latinis. Inter quos Eginhardo verba „Avares Reges juxta ritum suum habuisse“ tam prospere, quam apte ceciderunt; quando per voces „secundum ritum“ seu institutum, consvetudinesque suas, nomini Regio omnem, quam huic Romanorum ira [2]) adspersit, detrahendo invidiam, brevi-

---

1) Paulus Diac. de gestis Longob. l. IV. c. 38. „Rex Avarorum, quem sua lingva Cacanum apellant.“ Et rursum „Horum Rex, id est Cacanus, cet. Paullo ante c. XII.“ Hunni, qui et Avares dicuntur, bella gravissima cum Francis gesserunt; c. XIII. Cacanus rex Hunnorum pacem fecit. De etymo vocis vide eruditam notam apud Murator. T. II. parte II. p. 245 et seqq.

2) Cic. de Leg. l. III. 7. „sed quoniam regale Civitatis genus probatum quondam, postea non tam regni quam regiis vitiis repudiatum est, nomen tantum videbitur regis repudiatum, res manebit, si unus omnibus reliquis Magistratibus imperabit.“ Eandem Livius l. III. c. 39. sententiam tenet.

ter quidem, sed clare satis significat: auctoritatem horum legibus certis fuisse temperatam. [3]) Quae erant ejusmodi, ut cum Chaganus legatum Mauritii Imperatoris Comentiolum, quod modum in verbis egressus esset, in vincula conjectum morti se se daturum maxime minaretur, Primores gentis adhortatione sua facile impetrarent, ne ultra vincula quidquam in illum tentaret. [4]) Horum, [5]) dum de Hungaria sub Ducibus egerimus, meminisse ex usu fuerit. Illuc spectant haec praeterea ex Annal. Justi Reuberi ad a. 805 „misit Chaganus unum ex optimatibus suis petens sibi honorem antiquum, quem Chaganus apud Hunos habere solebat; cujus precibus Imperator assensum praebuit, et summam totius regni juxta priscum eorum ritum habere praecepit."

---

[3]) Ad eum modum, uti apud Caes. de bell. gall. l. V. c. XIII 27. Ambiorix sua, ait, esse ejusmodi imperia, ut non minns haberet in se juris multitudo, quam ipse in multitudinem.

[4]) Apud Theophil. l. c.

[5]) Verborumque celeberrimi Guizoti cours d'hist. mod. I. pag. 262. „il semble, que (la royauté) soit une tête, qui se puisse placer sur une multitude de corps différents, un fruit, qui puisse naître des germes les plus divers" et quae praeter haec alia eadem lectione tradit alter hic Aristoteles aurea monita.

§ 33.

De lege, quam in acie instruenda Varchuni tenebant.

Lex, quam Avares victis per se Slavinis imperasse Fredegarius testatur, [1]) ut quippe hi primi pugnam inire

---

[1]) Ad a. 623. „Slavi (Vinidi) jam contra Avares cognomento Chunos, et Regem eorum Gaganum caeperunt rebellare. Uvinidi befulci (l. bifulci vel praefulci) Chunis fuerant jam antiquitus; et cum Chuni in exercitu contra gentem quamlibet agrediebant, Chuni pro castris adunato illorum exercitu stabant: Uvinidi vero pugnabant: si vero ad vincendum praevalebant, tunc Chuni praedas

tenerentur, et periclitantibus demum, Hunno Avares subvenirent quo profecta fonte sit, ex dictis liqvido patet. Laudavimus eam tamquam rebus nostris vel inprimis salutarem; reliquum est, ut institutum hoc per Imperatores Byzantinos ab his adoptatum probemus.

---

capiendum adgrediebant: sin autem Uvinidi superabantur, Chunorum auxilio fulti vires resumebant. Ideo befulci vocabantur a Chunis eo, quod duplici in congressione certaminis vestita praelia facientes ante Chunos praecederent. Greg. Ep. Tur. op. om. Paris. a. 1699. p. 627. Eadem post Fredegarium scribit Aimonus Floriac. in gestis Francorum l. 4. c. 9. Vide etiam Muchar Geschichte der Steiermark, II. p. 20.

§ 34.

per Imperatores quoque Byzantinos deinceps adoptata.

Partes lege hac assignatae scriptoribus Byzantinis partes obsequii dicuntur. Ita Anastasius Bibliothecarius de Justiniano „exurgens autem usque Thessalonicum copiosas multitudines Slavinorum partim bello percepit, partim cum ad se confluerent, in partibus obsequii, cum per Abydum transfretasset, constituit.“ [1]) Loquendi formula haec Romanis occidentalibus usu nunquam cognita, apud orientales non ante seculum sextum, at vero tum ita increbuit, ut apud hos, Hunnosque et Varchunos par illius esset vis et sententia. „Cum vero, ait, Constantinus Porphyrogenneta, Agareni Romanos bello infestare, eorumque ditiones et urbes devastare coeperunt, conati sunt Imperatores (aetate Belizarii posteriores) unum Imperium in exiguas portiones (themata) partiri; themaque orientale quartum, pergit, obsequium appellatur; quod populi, qui de hoc fuerunt the-

---

[1]) In hist. sua Eccles. edita Paris. ad p. 115.

mate, praecedere Imperatorem tenebantur." Haec ille operis de thematibus Imperii auctor. [1])

[1]) Lib. I. Alia hujusmodi Franc. Ad. Kollár ad augendam eximiae eruditionis diligentiaeque gloriam collegit, et in Amoen. Hist. Jurisque p. Hung. Vol. I. p. 52—60 deducta Imperatores Byzantinos ab Hungaris accepisse testatur. Possem hoc ipsum jure optimo adfirmare; sed non agam astute: omnia ea nos jam in moribus Hunnorum, Varchunorumque vidimus. Adeo verum est hos, Hungarosque eadem propagatos stirpe, nec mores tantum, sed horum etiam laudes, quae singulis adscribuntur, comunes esse omnibus.

§ 35.

De cura tuendorum finium Chunis, Varchunisque propria.

Jam de Atila proditum est: eum pacis tempore finibus regundis, scribendisque legibus totum intentum fuisse. Varchunorum vero in illis muniendis solertia vel inimicis laudatur. Qua enim aliqua per eos ditionis facta accessio, prima extemplo aditum, seu Strabonis ut verba ponam, itinera regionum occludendi; proxima de terreis castellis erigendis cura fuit. Et ad Anasum quidem, quum nullae antea essent, eorum factum solertia fertur [1]) ut densissimae ad munimentum fluvii illius sylvae succrescerent, incidendis olim aptae indaginibus et clausuris, [2])

[1]) Hassler Geschichte des österr. Kaiserstaates. Freinshemius vero alter Germaniae literatae Curtius, arte et cura effecisse Hunnos scribit, ut arbustis varie implicantibus frondes, tota eorum regio in sepis modum cingeretur. Indaginem veteres vocabant.

[2]) Parare, fieri facere, incidere, secare indagines propriae sunt vetustissimorum hungaricorum diplomatum loquendi formulae, ex quibus hoc ad ocludenda itinera regionum comparatum munimenti genus cognoscas. Ita Not. Belae Regis cap. 21 et 22. „inito consilio constituerunt, ut meta regni Ducis Arpád

haud scio, an Aboriginibus nostris [3]) prius, quam Miltiadi usitatis. [4])

---

esset in porta Mezesina; tunc incolae terrae, jussu eorum, portas lapideas aedificarunt, et clausuram magnam de arboribus per confinia regni fecerunt. Consentit his Chron. Budense ad a. 1066 p. 127 „post haec autem Chuni e superiori parte Mezes, ruptis indaginibus, irruperunt in Hungariam.“ Usum vocis indaginum similem vide sis isthic p. 247, 248, 329 cet.; in lit. Belae IV. „quamdam sylvam nostram, inter indagines regni nostri et confinia Poloniae“ Suplem. ad anal. Scep. Rex idem circumspectans cunctos infirmiores terrae ingressus, caesis ingentibus sylvis, longas fieri fecit indagines, habet Hist. Salonn. c. 37. Rogerius vero in miser. Carm. cap. 16, 34. multo etiam plura hujusmodi. Vide etiam Albericum apud Leibniczium ad a. 1246 „duo castra contra eos formavit (Bela IV.) ultra sylvas, et nemora in partibus eis fecit indaginari, id est in placita (lege pleisseta) redigi.“

[3]) Recole, quae § 3. (1) ex Strabone citavimus.

[4]) De hoc, et patrata anno 490 ante Christum celeberrima pugna Marathonia. „Deinde postero die,“ habet Corn. Nepos „sub montis radicibus, acie e regione instructa; nova arte, vi summa proelium commisserunt; namque arbores multis locis erant stratae, hoc consilio, ut et montium tegerentur altitudine et arborum tractu equitatus hostium impediretur, ne multitudine clauderentur.“ Ope indaginum hujusmodi Julium Caes. contra Morinos, Menapiosque victorem extitisse ex Comment. ejus de bello gall. l. 3. cap. 17 constat.

§ 36.

De munimentis Varchunorum terreis Ringh lingva Germanorum

Viros esse Civitatem, non moenia, neque naves viris vacuas, nisi jam Nicias apud Thucididem dixisset, Hunnos Varchunosque auctores citaremus. Urbes namque his pariter despicatui erant; sed in struendis aggeribus, qui ut non castella, quamdam nihilominus castel-

lorum repraesentarent speciem, cura Varchunis, si non major, saltim exstantior, quam Chunis fuit. — Atque nescio, an ab hoc iis studio Var chunorum cognomen adhaeserit. De hoc munimentorum genere non alienum videtur, quis Bajtayi Scriptoris rerum patriarum vel inprimis literate periti sententia fuerit, referre. Hic narrationem suam [1]) de Ringhis [2]) ad Campum fluvium et pagum Hunnsheim (Tulnam alii, et quidam Chaumburgum putant) per Carolum M. expugnatis ita continuat: „Fuit autem utrumque munimentum ex rotundis novem sepimentis; horum unum quodque latum erat pedes XX; altum pariter XX; structura fuit, ut esse vallorum solet, ex terra aggesta et palis; distantia unius ab alio, quantum tubae clangor emetiri potest; intercapedines vallorum jungebantur domiciliis ita per vicos dispositis, ut vox commode in omnia diffunderetur. Aditus erant pauci et angusti, ut inimicus arceretur; idonei tamen sive ad erumpendum sive ad manubias inferendas. Extimum denique sepimentum densis, frondosisque arboribus tegebant; ut specie nemoris locus esset insidiis opportunus, clauderetque conatus hostium ignavorum. Aliud, pergit Scriptor idem, his consimile propugnaculum habebant Avares in Jazygum regione; complectebatur illud tractum terrae ingentem, quem admodum vestigia ostendunt; aggerum enim duorum, quae supersunt, extimo continentur Sedes Jazygum hungarorum; Berényium princeps gentis oppidum est in valli umbilico, hodieque agger Cursi Regis (in verna-

[1]) Acceptam a monacho Sangallensi coaevo. Rer. gall. et franc. Scrip. T. V. p. 122.

[2]) Annal. Lambert ad a. 796: „Pipinus pervenit ad locum, ubi Reges Avarorum cum Principibus suis sedere consveti erant, quam in nostra lingva Hringe nominant.“ Idem auctori de conversione Bojoariorum Ringh dicitur. In Annal. Fran. Reuber. ad a. 796 „eorumque Regia, quae ut dictum est, Ringus, a Longobardis autem Campus vocatur. Perczius. Monum. Germ. histori. T. I. p. 182. nota 24.“ Ring lingua nostra Circulus, annulus.“

culo Csörsz árka) appellatur. „Suspicamur" addit „totam Pannoniam, ceterasque regiones Avarum hujusmodi propugnaculis fuisse communitas. Eos namque domi, praeter Carolum nemo agressus est; forte quod ita obvallati cum essent, hostibus exteris insuperabiles viderentur. Carolus ipse tantum ad Arabonis ostia pervenit. Ringus demum, in quo Regia Bajani fuit, quamque Caroli filius, ac Duces expugnarunt, non poterat a victoribus alia de causa hoc nomine appellari, quam quod munitionis genus rotundum, reliquis proinde simillimum esset." Hucusque Bajtayus pro more suo tam erudite, quam eleganter. [3])

[3]) In hist. Hung. m. ss. per Horányium in memoriis Hungarorum pro merito laudata. Nos de Ringhis plane ex sensu Bajtayi, dum ad hungarica venerimus, plura; hic tantum adnotamus: magno eos conatu magnas nugas dicere, qui Notkeri praetensi, hegin (hege, hecke vox germanica: sepes viva ait, paullo ante laudatus Perczius Monum. Germ. hist. Script. T. II. p. 748) de textu revulsum, formamque hungaricam hagány indutum, pro vernaculo munimentorum horum apud Varchunos nomine venditant.

§ 37.

Quorum licet plura per Carolum Magnum, filiumque expugnata sint, instituti expugnari consilium non potuit.

Quidquid interim ad numerum expugnatorum per Carolum filiumque munimentorum hujusmodi: parum id ad rem nostram; prudentia castrensis hujus instituti (hoc namque, velim, et non forte Gallorum Nerviorum sepes per Julium Caesarem descriptas [1]) cogites), velut ingenio moribusque populorum generis nostri insita, everti cum operibus illis Varchunorum labore factis non potuit.

[1]) De bello gall. l. II. c. 9.

Et munimenta itaque terrea [2]) non unius, sed plurium villarum praesidio per Majores nostros post occupatas Pannonias plurima erecta, sicque non res tantum, sed nomen etiam vernaculum servatum; et quod nosse te quamprimum velim: inde a principio rerum hungaricarum, indagines in usum belli secare, cespitem ad castra congerere, omnemque illum laborem exequi, quem Thomas Archi-Diaconus Spalatensis per verba [3]) indicat „caeperunt locum munire, vallum effodere, componere aggerem, vimineas crates circumplectere" cet., proprium apud nos populi castrensis munus fuit.

---

[2]) Exemplum unum pro plurimis praebet c. XXI. op. Belae R. Not. „communi ergo consilio sociorum suorum, congregatione facta civium, fecit Zobolsu fossatum magnum et castrum fortissimum aedificavit ex terra."

[3]) Vide Hist. Salonit. c. 37. apud Schwandtner. T. III. P. 2. pag. 607.

§ 38.

Bellandi ars Chunis, Varchunisque par;

Et Chuni et Varchuni arte ea prae ceteris populis valuerunt maxime, ut fugiendo, acrius longe se insectantes oppugnarent, dum ex equis in hostem mox versi sagittas immitterent; [1]) sic nempe (verba sunt Agathiae) insectatores ipsi effuso cursu in arcus eorum proruendo, sagittis se induebant, et acriora acceperant vulnera, quod his ipsi ibant obviam. Atque hoc ille itidem hunnicum, vere: quia unius proprium generis nostri, stratagema vocat. [2])

---

[1]) Vide Sigon de occid. imp. L. XX. ad a. 559. Edit. Mediol. pag. 752.

[2]) Agathias l. I. et V. Idem de Narsete „Narses barbarum quoddam et Hunnis magis usitatum stratagema excogitavit; suos enim terga vertere jussit."

§ 39.

Forma jurisjurandi Varchunorum et proverbii „more hungarico jurare" sensus.

Quod mihi sumsi, ut proprium avitarum consuetudinum nostrarum fontem, qua hic per scriptores in alienis negotiis justo magis negotiosos, congestis ex longinquo sarmentis impeditus est, repurgarem, perpetuumque ejus adjuvarem cursum; longioris id quidem laboris, sed quod ad formam jurandi Hungarorum, ne in praesens quidem plene desitam, brevis est. A Menandro Protectore accepimus: Chaganum Avarum, dum adversus Sirmium tenderet, Savumque ponte jungere aggrederetur, Romanis, ne id in noxam suam fieret, sollicitis, ense educto, et in altum sublato, sibi et suis dira quaeque imprecatum, jurasse: ipse ut universaque gens Avarum ad internecionem usque periret; coelum ex alto super ipsos, et ignis **Deus**, qui in coelo est, rueret; sylvae et montes casu et ruina illos obtererent: Savus fluvius superscaturiens eos submergeret; si opere illo quidquam mali Romanis comminiscerentur. [1]) Tremenda haec: minus tamen horrent, quam verba concepta Decreto Ludovici I. subnexa, ea item, quibus Joannes de Hunyad electus regni Gubernator populo palam; [2]) in literis vero fraternitatis bonaeque amicitiae

---

1) Menander Prot. c. p. 128.

2) Apud Petrum de Réva centur V. his verbis: Deus te ita adjuvet; b. virgo Maria tibi ita misercordiam impetret, omnes Sancti sic pro te intercedant; Dei sanctissimum corpus in extremo tuo die ita saluti tuae conducat; terra ossa tua ita suscipiat, et sic die tertia non ejiciat; in universum semen tuum sic non deficiat; in die judicii ita sanctum Dei vultum conspicere valeas; in aeterno inferno ita non sepeliaris, sicut universa in hoc regesto contenta in profectum et utilitatem regni conscripta toto conatu determinata retinebis; nihil in contrarium eorum facies; nec fieri procurabis.

privatim Pongracziis fidem obstrinxit, [3]) non seculo illo, ut Petrus de Réva autumabat [4]) in hunc intensa rigorem, sed mox atque Majores nostri Christo nomen dedissent, ad avitum Hunno-Avarum morem, stylo sacrorum codicum redacta. Ex his quid illud sit in literis Pontificum Maximorum: more hungarico jurare, [5]) satis opinor, intelligitur.

---

[3]) Ibidem.

[4]) Ibidem ad a. 1400. Juramentum simile per viduam ejus Elisabetham Szilagyiam et fratrem Michaelem nuncupatum vide apud Szvorényium o. c. fasc. II. p. 85.

[5]) Vide lit. Nicol. Pontif. de IX. Dec. 1279 ad Ladisl. IV. „Ungarico more jurasti" et rursus „iterum cum obligatione simili, per manum dexteram Regia fide data, Ungarico more similiter et denuo te excomunicatum, et regnum tuum propter hoc justo interdicto fuisse interpositum (haec nempe Rex mala imprecatus est sibi) recognoscens." Confer cum his juramentum, quod ad calcem Corporis Juris in metali reambulatione praestandum inscribitur, atque ita habet: „Et si juramentum hoc per me falsum et dolose esset depositum, haec terra me absorbeat, nec mihi aut haeredibus ac successoribus meis et incolis hujus possessionis meae n. utilis et fructuosa fieri possit, sed pro fructibus et utilitatibus, spinas, tribulos germinet." Ita me cet. Fugit hoc sagacissimi oculos Schwartneri nostri, sicque pag. 278 Introd. suae in rem dipl. sententiam promit, cui etsi maxime velim, subscribere nequeam.

§ 40.

Laudes Varchunorum apud scriptores Byzantinos.

De moribus Varchunorum scriptores, uti in hos aut Slavinos propensiore, vel dicam, minus infesto fuerant animo, varie tradunt. Inter Graecos convenit: fide, probitateque morum Varchunos Slavinis fuisse praestantiores, ingenio vero gentibus scythicis antecelluisse omnibus. Inter Chaganos horum Cursus (Csörsz) rebus

bellicis magnus; animum ejus ex orationibus sapienterque dictis si aestimes, [1]) per scriptores gentis illius celebratis maxime, philosophiam vel nostra hac aetate raram menti suae natura insitam habuit. Is Cursus, dum Bizantinos obsidione per se cinctos acerrima undique fames urgeret, tam obsessis civibus, quam exercitui de commeatu prolixe suppeditavit, nec inducias solum, sed commercium quoque cum suis liberum concessit; servare nempe homines tanti putavit. Inopinatam hanc barbaricam humanitatem ad sua usque tempora propagatam esse Theophilactus scripturarius his testatur verbis suis, posterisque officium delegavit curandi, ut facinus ipsa etiam utilitate exempli clarissimum ab oblivionis injuria, et Princeps, qui tot hominum sibi suisque dira precantium, hominum tamen, salutem commodis suis praetulit, a mortalitate asseratur.

---

[1]) Quanti haec ejus habenda sunt? ,,novi imperare animo meo cum limites egreditur; novi iram debellare; sed in tempore. Desino Prisco irasci Theodore; ille vicissim ex aequo et bono mihi amicus esto.'' Theophil. l. VI.

§ 41.

Varchunis virtute armorum Caroli M. non magis, quam civili discordia victis

Varchunorum per Europam dominatus diuturnior, quam Hunnorum, neque tamen ultra finem seculi octavi fuit; dum enim Thassiloni Bavariae Duci, gener qui fuit Desiderii ultimi Longobardorum Regis per Carolum M. exauctorati, contra hunc opem suam addicunt, infestaque arma, ne postea quidem, quam inter hunc et Imperatorem res transacta est, ponunt, ansam bello decennali praebent, quod Scriptores coaevi Avaricum et Hunnicum, unumque omnium, quae Carolus gessit, dificillimum perhibent. Quo ad Arabonem superati, simili, quae Hunnos perdidit, civili discordia accedente, per Eri-

cum Ducem et tandem Pipinum anno 796 victi, pars hujus se arbitrio commiserunt, pars ultra Tibiscum profligati sunt.

§ 42.

Pannoniae in ditionem Francorum concesserunt.

Avaribus victis, Pannonias Franci habuere. [1]) Per Praefectos hae regebantur deinceps et Comites, ex institutis Caroli M., usque ad Arnulphi imperatoris tempora. Francos rerum suarum arbitros venerati sunt etiam Marahani continentem Pannoniae oppositum tenentes. Ex quorum Ducibus Swatopluhus liberalitate Regum stirpis Carolingicae, Bohemiae auctus possessione, majora concupivit, bonisque et malis artibus, in utroque enim genere eminuit [2]) id assequutus est, ut conditae per se, invito Arnulpho, magnae Moraviae fines ad Pannoniam quoque extenderentur; quod tamen cis Danubium est, ultra Granum paruit Bulgaris.

---

[1]) Imo vero Istriam quoque et Dalmatiam, non tamen etiam urbes Dalmatiae maritimas. Ita nempe Eginhardus in vita Caroli M. c. XV. „Carolus utramque Pannoniam, Histriam atque Dalmatiam, exceptis maritimis civitatibus, quas ob amicitiam et junctum cum eo (Nicephoro) foedus, Constantinopolitanum imperatorem habere permisit, acquisivit.“

[2]) Vide Hormayer Archiv für Geschichte cet. VI. Jahrgang. p. 714. 725.

LIBER SECUNDUS.

HUNGARIA SUB DUCIBUS.

Quae contemplantes expendere oportebit, quid quisque habeat sui; eaque moderari, nec velle experiri, quam se aliena deceant. Id enim maxime quemque decet, quod est cujusque maxime suum.

Cic. de Officiis l. I. cap. XXXI. 9.

De Hungarorum in Europam adventu.

§ 1.

Hungari consilio, auspiciisque Almi profectionem in Europam suscipiunt;

Proprius Scythis belligerandi amor, ex aliis in alias sedes succedendi studio junctus, cui Scriptorum quorundam aut ira, aut ignavia nescio quam perpetuam cedendi necessitatem praetendit, rerum ad haec per Atilam, et reliquam cognati sanguinis multitudinem gestarum memoria, Majores Hungarorum circa a. 884 in Europam duxit. Auctor consilii Almus filius Ugek de progenie Atilae; [1]) Socii pars maxima populi in septem divisi tribus, Ducibus (Capitaneis) totidem delectis, quo sua Almum sic genere opibus, auctoritate praestantem fortuna ferret, sequi parati. [2]) Sed

[1]) Notarius B. R. c. 19, 20, 46.

[2]) „mobilis et ex voluntate parentium constans inter suos Principatus" Vell. Paterc. II. c. 108. Imperium (apud Livium l. II. c. 59.) cujus vis omnis in consensu obedientium esset.

§ 2.

pars Societatem abrumpit et in Lebedia manere constituit;

Ad Susdaliam et qua olim Sarkel castrum Chazarorum late dominabatur, ad fontes Inguli, Ingulcique

delatis non idem omnibus propositum perstitit. Alteri vix dum relictas repetere Sedes; in plagis alteri per Chazaros conditione militiae oblatis permanere, quam quod Almus svaserat, prosequi iter arduum, regnatasque olim Atilae provincias potiri maluerunt. Plagis iis ad Ingulum et Danaprim sitis Lebediae nomen haesit, a Capitaneo Lebedia (rectius Eleudio), quem initum cum Chazara Principe conjugium, curaque, ut infaustissimo discidio hoc captatam per Contribules suos pereundi licentiam sua sapientia temperaret, isthic aliquam diu detinuit.

§ 3.

ceteri, septem tribuum Cumanorum accessione, aucti circa a. 889 fines Pannoniae Bodrogumque in suam redigunt potestatem.

Ceteri ultra quoque Almum sequi perseverarunt. Et rebus ad Kioviam fortiter gestis, spontanea septem tribuum Cumanorum accessione aucti Vladimiriam, Haliciamque Victores emetiebantur. Hic non diu morati, fide obsidibusque acceptis levant signa, et agmine subactorum Kioviensium, Ruthenorumque et Bissenorum praegrediente, circa a. 889 superant montes Havasios et Pannoniam ingressi fines hujus ad Tibiscum, Bodroghumque Valachis et Slavis habitatos, his armorum vim celeritate obsequii redimentibus, in suam redigunt potestatem. [1])

---

[1]) Katonaius de migratione et adventu Hungarorum in opere, cui tit. ,,Epitome chron. rer. hung. fontibus patriis maxime consentanea dedit; levissima illi, qui gentem nunquam non bellicosam et in externos aut domesticos motus inquietam, avitis in Asia depulsam sedibus, in Lebedia pisciculos aut lacertos captare aut dormire annos ducentos, tum vero expergisci repente et ad occupanda accingi regna volunt.

§ 4.

Diversa eorum, qui in Lebedia remanserunt, fortuna

Qui in Lebedia remanserunt, multum dissimili usi sunt fortuna. Etsi namque una Chazarorum tribus, Kabari, facta a reliquis Secessione eorum se adjunxerat societati, avitamque Hunnorum, Varchunorum, Hungarorumque legem, ex qua hos in proeliis ineundis antecedere tenebantur [1]) amplexi, rebus eorum haud mediocri fore adjumento apparuerant; haud multo post tamen compertum usu fuit, accessione hac non tam robur, quam vim inconsultam nimiae libertatis, qua tribus illa agitabatur, increvisse. Itaque evenit, ut numero licet aucti vel primo Pacinacitarum impetui retundendo impares essent, et cedere coacti, alii versus Persidem reverterentur, ut olim obliterato nomine proprio, Saracenis mixti, in terra Syria cognatos suos infestis armis peterent; alii Eleudium, versus loca Atelkuzu Constantino Porphyrogenneto apellata, consectarentur.

---

[1]) Constan. Porphyr. de admin. imp. apud Stritter: „Cabari pars fugientes ad Turcos se contulerant; quia vero fortitudine bellica et strenuitate octo aliis gentibus praestabant (?) iisque in proeliis antecellebant, primum in tribubus locum obtinuerunt.“ Nihil ista Commentario egent, ut legem Hungarorum avitam Constantini deformatam commento agnoscas.

§ 5.

ad adstringendum vinculum unionis tribuum profuit.

Hunc ego in adversis fortem, et cum Almum bellico labore, virtutumque suarum felicitate magnum, tum vero Eleudium, consilio, industria, modestiaque non minorem video; quando oblatam sibi, per Chaganum Chazarorum, Principis dignationem clientelamque deprecatus, auctorem actoremque se praecipuum gessit, ut ad

efficiendam arctiorem conjunctionis tot disparatarum tribuum [1]) copulam, communibus gentis universae sufragiis

---

[1]) Simon de Kéza edit. Podhr. l. I. c. 1. § 5. Append. c. 1. §. 1. puram Hungariam generationes centum et octo nec plures habere adfirmat. Idem habet Thur. II. cap. 2. Has e tenebris eruere laudatissimus mihi Steph. Horváthius Bibl. ad Mus. nat. Custos primus adgressus est, et in opella „Magyar ország gyökeres régi nemzetségeiröl 1820" sex et decem supra quinquaginta generationum hujusmodi nomina reperisse videtur sibi; sunt enim, qui non idem videant. Podhradczkius in edit. Simonis de Kéza, Horváthii sequutus praecepta (generationes itaque Jobagionum castri ab jure gentilitatis arcendo) quod ad numerum illum reliquum erat, non multo post confecit ita, ut huic non tantum nihil desit; sed vel in praesenti literarum veterum inopia supersit etiam plurimum. Ex quo efficitur: genus, et generationem (veteres, nomen utrumque, ut in literis Belae IV. de genere Jüre C. D. IV. 3. p. 403. sensu synonimo vulgo accipiunt) mente Simonis de Kéza, aut potius Leonis sapientis, qui apud Kollárum num. 14 et 27 expressius Hungaros in cognationes, et tribus multas divisos testatur, multo patere latius. Quod de aliis etiam antiquissimis Niebuhrius gentibus docet. Genus in diplomatibus patriis varie accipitur; significat enim: *a)* non modo familias, quarum capita auctores hi Arpado adequant; sed *b)* cognationes quoque Jobagionum castri, ex quibus Acha, Borchot, Bathal, Beco, Barakon, Cadon, Etruh vulgo Etre, a quo Etre-Karcsa, Mogor, Honova, Kunis, Panabest, Penkine, Vasun, Zalonk et in solo vico Georsoke olim (hodie Dercsika) in insula Csalóköz tredecim generationes mihi ad memoriam sunt; *c)* in Litteris autem Capit. Veszprim. de a. 1269 vocibusque: Pouka, Anian, Crys et Anas, de villa Igol pro se ac universis cognatis suis de genere suo; in aliis (Tud. Gyüjt. 1828) coaevis, Jobagiones, qui venerunt de villa Ilod de genere Augustini; Baroch, Ogmand, Ludan, Theton, Vanka, Voyk cet. in his item literarum capit. Jaur. de a. 1331 (VIII. v. 7. p. 233) verbis; „dicens eosdem de genere seu caterva populorum de villa Kon et ad ipsum conditionaliter pertinere" homines conditionis obnoxiae; in Regesto denique Varadiensi et alibi occurentibus formulis: de genere Episcopi Budlu, de genere Petri cet. nescio cujus

Princeps deligeretur unus, elaboravitque ipse quam impensissime, haec ut proaedria, quantacunque esset, Almo vel Arpado lege deferretur. Sic enim gloriae illorum suffragando aeternitati mandavit suam, non de iis solum, sed de universa gente maxime meritus, cujus in salutem omne hoc et voti et consilii et industriae ejus pretium redundavit.

---

census et fortunae homines; in literis Sigismundi Regis (Kallay o. c. Sect. 3) in verbis: ipsam civitatem seu oppidum ad quinque genealogias seu generationes vestras dividendum, generatim lineas, ramos notat. Affecta igitur, non confecta his quaestio de tribubus Hungarorum est. Guizotus (Cours d'hist. mod. II. p. 210, 399. IV. p. 274, 285, 286) vetustissimas Germanorum tribus in duplicem: alteram nempe domi agentium; alteram foris armorum fortunam prosequentium classem divisas existimat, fertque moleste non etiam domesticis horum scriptoribus idem videri. Ego de illa ita sentio, ut non tam ad germanicas, quam Hunnorum, Hungarorumque referendam tribus censeam; nec sine veri specie, quae clarius sublucebit, dum de Castrensibus, Udvarnokis, ipsisque adeo Libertinis, proprio Hungarorum veterum instituto, in civiles et armigeros divisis egerimus.

§ 6.

Arpadus namque, paulo post summus Dux est electus.

Propositum tam salutare, praesertim si huic conditiones quoque interponendi pacti responderent, difficile factu erat, non probare. His igitur per Eleudium ceterosque Duces: Kundum Tosum patrem Lehel, Oundum, Hubam, Tuhutumque avum Gyulae deliberatis, conventisque inter eos et Almum, nec multo post in sanctissimo, quod unquam celebratum est, Hungarorum concilio, auspiciis Almi concito, ad legis aeternae auctoritatem religionemque elevatis; cum Almus per senectutem se excusaret, Arpadus Princeps electus est. Neque enim dubito his, qui ita prodiderunt aggregare me; quum aliter Con-

stantino Porphyrogenneto Arpadus primus inter suos Princeps dici, Hartvico Geyza pater d. Stephani Dux quartus numerari non potuerit; [1]) Almus denique, quod vel hae, quas percerpsimus, itineris in Europam vices ostendunt, sola tantum fiducia consilii et verecundia nobilitatis animi, generisque ceteris potior, omnisque adhuc tribuum societas speciem magis, quam vim systematis, quod dicimus, confoederatarum civitatum tenuerit.

---

[1]) Huic consentit etiam Thomas Archi-Diaconus Spalatensis Hist. Salon. cap. 11. „His temporibus Geyza, quartus Dux Ungarorum, christianus effectus, coepit gentem suam ad ritum christianae professionis paulatim attrahere."

De pacto conditae civitatis hungaricae, delatique Arpado et posteris summi in hac Principatus.

§ 7.

Verba hujus Belae Regis Notarius recitat.

Verba concepta pacti, Belae Regis Notarius literis latinis consignavit, fide sane quam religiosissima. Argumenta, quibus hoc Katonaius, Cornidesiusque, viri honoratissimi evicerunt, exscribere non est otium; rationes tantum adnotabo ex usu rerum petitas, quae ad laudem verissimi hujus illorum judicii pertinent. Unus ille Notarius, velut qui in Regum Hungariae plurium versabatur aula, noverat maxime, quam moleste hi tulerint, nihil de ordine successionis Principum, neque pacto illo, neque legibus posterioribus constitutum esse; nec vero id eum latebat, quanta Hungariae carenti regula ejusmodi,

vel hac causa incommoda evenerint; tamen nec consilii hujus, nec privati erga Reges illos officii rationibus dimoveri se passus est, quin principalem pacti conditionem hanc, iisdem, quibus concepta initio fuit, verbis transummeret. At at anathema peregrinum, paciscentibusque ignotum fuit. De voce concedo: de sententia vocis, pro exclusione a Communitate et proscriptione acceptae, tantum ab est ut admittam, ut poenam hanc Majoribus Hungarorum jam in antiquissimis per Asiam sedibus pro suprema habitam, mox demonstraturum me recipiam. Quo facto clarius apparebit: non Notarium Belae callidum, sed obtrectatores ejus rerum hungaricarum veterum expertes esse funditus.

§ 8.

De primo pacti hujus capite.

Fuit vero hujus caput I. „ut quamdiu vita duraret, tam ipsis, quam etiam posteris suis, semper Ducem haberent de progenie Almi (Arpadi) Ducis.“ In hunc ipsum sensum Notarius ille capite VI. de universa gente „ergo libera, ait, voluntate et communi consensu septem virorum, elegerunt sibi (Hungari) Ducem ac Praeceptorem in filios filiorum suorum usque ad ultimam generationem, Almum et qui de generatione ejus descenderent.“ Lege itaque hac Principatus Arpado, ejusque posteris jure haereditario in perpetua assertus tempora; facultas Principem ex posteris Arpadi eum deligendi, [1]) qui muneri huic par videretur, uti apud Longobardos, Visigothos, Francos [2])

---

[1]) Const. Porphyr: Ante hunc Arpadum Turci Principem alium nullum unquam habuerunt, ex cujus etiam posteris ad hunc usque diem Princeps Turciae constituitur.

[2]) Vide Baluz. T. I. p. 573. de electione Lotharii anno 811; T. II. pag. 216. de electione Caroli anno 869. Hallam o. c. Vol. 1. pag. 125.

Normannos penes populum mansit. Fuitque haec etiam postea, quam Principibus (hujus enim vocabuli vim dehinc appellatio Ducum Hungariae habuit) Reges successerunt, et maxime, dum Rex nullam penitus sobolem, aut filium minorennem vel plures jam adultos filios reliquit, adeo solicite exercita, ut diu nemo unus gravissimorum virorum esset, qui eam non ferendam; plurimi contra ex his ipsis, qui consuetudinem hanc etiam probandam ducerent. Quod igitur in electione Arpadi evenit, ut haec Patre superstite perageretur, apud Duces Regesque sequentes in providentiae abiit consilium, aliarum quoque per Europam gentium exemplo commendatum. Sic vero sera eorum est sapientia, qui post stabilitum tandem providentia art. 2. 1687 jus primo geniturae et singulare hoc grati erga Leopoldum I. Regem animi Ordinum regni specimen, ad omnem foeminei quoque sexus progeniem ejus (art. 3) extensum, id agere instituerunt, ut jus successionis haereditariae, jam ex primaeva reipublicae hungaricae constitutione, huic nascendi ordini alligatum fuisse obtenderent magis, quam ostenderent.

§ 9.

De altero pacti illius capite

Stipulati praeterea electores ab Arpado et Posteris sunt: „ut quidquid boni per labores eorum acquirere possent, nemo eorum expers fieret.“ Ex hac pacti conditione scriptores nostri constitutionum, quae de Regiis donationibus hodieque vigent, originem petunt. Recte illi quidem hoc; neque tamen omnia dicunt, quae ad vim constitutionis hujus pertinent. Agrum praetereunt ex prima occupatione acceptum, titulumque descensus (szállás) quo idem obvenit, tanti apud Majores nostros habitum, ut Reges ipsi donationem, quam irretractabilem tutissimamque esse vellent, descensus titulo facere se disertis verbis declararent. Quod etsi ita esse uberius deinceps demonstrandum est; tamen ne tam re, quam dictu

novum putes, literas accipe Belae IV. qui Detrico filio Mohol, quod eum in conflictu ad Sajonem mortis eripuit discrimini, insignem relaturus gratiam „quaedam, ait, loca venationis nostrae non ut Donationes a Regia benignitate concessas (quas, subaudi, si benignitas modum excedat, revocari posse, ipse paterque facto testati essent) sed ut descensum haereditarium contulimus jure haereditario et irrevocabiliter possidenda." Synonimum his est illud Stephani V. „infundendo in eosdem totum jus Dominii ejusdem terrae, ac si ipsorum descensualis fuisset, a tempore sancti Regis Stephani, seu aliorum progenitorum nostrorum Regum Hungariae illustrium. Adferre plura abstineo; ex literis enim Ladislai IV. verbisque harum: in descensionis titulum juxta morem nobilium Hungarorum jam et hoc prospicere licet, quorsum ea exitura sint, quae deinceps disseremus. Atque nostrum quidem hoc szállás, descensus, in etymo suo cum Francorum sala congruere, [1]) vim juris certe eandem habere, alibi monuimus. Ut enim terrae salicae, itemque Germanorum et Anglo-Saxonum allodia [2]) ita nostrae hae terrae descensuales secus etiam praedia, haereditates, Udvarhely, curiae, vocitatae pleni et absoluti, dominii proprietatisque jure, quod etiam jus Patronatus in veteribus chartis audit, acquisitae sunt; nulli alteri praeter faciendam per dominos earum militiam, oneri adstrictae.

---

[1]) Conringius de Ducibus et Comitib. Imp. germ. thesi XIV. post Marquardum Freherum Salam pro aula sumtam contendit, quae vel sic nihil a nostro Szállás et Udvarhely differt.

[2]) De his vide sis LL. Longob. l. II. tit. 6. § 9. „Si praedium, id est allodium habuerit; meae praedium possessionis haereditariae, hoc est allodium nostrum." Sequentia item Gvilielmi Britonis apud du Fresne „praedium dicitur possessio, villa, ager, seu perpetuum allodium; et dicitur allodium haereditas, quam vendere et donare possum." Plura item apud Cantiani Barbaror. LL. v. II. p. 104—106.

§ 10.

de tertio,

Tertia pacti illius conditio ita habet: „quod ipsi, qui sua libera voluntate Almum (Arpadum) sibi Dominum elegerunt, et filii eorum nunquam a consilio Ducis et honore regni omnino privarentur.“ Hos d. Stephanus c. VII. libri primi Decretorum suorum, quo hoc ipsum argumentum accuratissime pertractat, Majores et meliores, sapientioresque ac honestissimos seniores vocat. Horum alii per summos, quibus praeficiebantur, Magistratus, Ducum Regumque fiebant, alii nascebantur Consiliarii; quod Optimatum horum filii, aut iis editi parentibus essent, qui exemplo literarum Belae IV. Comitibus de Veglia impertitarum hoc donati jure [1]) sunt. Familias hujusmodi Carolus Robertus, primus fuit, qui appellatione Baronum, per Sigismundum pro majoribus Nobilibus accepta distinxit, ut suo loco videbimus; nunc enim, ne res ante tempus suum properare velle videamur, vel pauca haec adtulisse ad istam pacti primaevi conditionem suffecerit, quae ipsa per se satis clare docet: vim suam ad temperamentum delatae Arpado et successoribus supremae potestatis, verbo: ad cautionem pertinere, ne solus suo ipse Princeps omnia nutu, manuque, quod dicitur,

---

[1]) Hunc Belae Regis Notarii locum ante se habuit, qui Comitum de Veglia privilegium de a. 1263 (C. D. IV. v. 3. p. 109) in haec verba conscripsit: Fridericum et Bartholomaeum Nobiles de Veglia eorumque haeredes et successores universos, universis juribus, gratiis, ac honoribus et solemnium libertatum illustrium Primatum regni Hungariae praerogativis participes et communes instituimus, et fecimus atque in consortium ceterorum et numerum vocamus, locumque eis in medio nostri ministerii, in consilio, conferentiis, insuper eisdem hanc libertatis praerogativam, ut nullus Curiae et regni Judicum aut alii ipsos in persona vel rebus quibuscunque coram judicio suo adstare faciat, demta solum propria Regalis celsitudinis persona.

gubernare possit. Imperium itaque absolutum perinde, atque celeberrimus Pűtterus de Germania dixit, gens nostra nunquam novit; quod per singulas usque conditum ex sensu pacti hujus art **31**. a. **1526**, edisserere aetates, ad hujus partes instituti pertinet.

§ 11.

de quarto,

Conventum demum fundamentali pacto hoc: „ut si quis de posteris eorum infidelis fieret contra personam ducalem, et discordiam faceret inter Ducem et cognatos suos; sanguis nocentis funderetur. Mortem verbis his significari nemo non intelligit; hoc tamen Hungari ipsi pridem obliti sumus: poenam hanc, antiquissimo Majorum more, solis tantum criminis adversum salutem Comunitatis publicam patrati reis convictis fuisse constitutam. Ad assequendam igitur conditionis hujus vim, et hoc in memoriam revocare, et ad verba ejus „infidelis fieret contra personam ducalem" haec simul Hartvici de Geyza Duce „et ad hoc roborandum a singulis sacramentum (fidelitatis) exegit" recordari oportet. Ex quibus plura sua sponte consequuntur. Ac primum quidem: Conditores pacti hujus, gravissimis exercitos casibus, de necessitate supremae in omnes (publicam Gvizotus appellat) potestatis intime persvasos fuisse. Alterum: honorem auctoritatemque ejus, qui personam potestatis hujus gereret, sacrosanctam servari voluisse, hancque voluntatem suam ea sanxisse poena, ex qua ipsa appareat: conditam per se Civitatem stare incolumem, nisi persona summi Principis incolumi, non posse. Tertium: s. Stephanum, Decr. l. II. c. 35. non novam de crimine perduellionis legem tulisse, verum casus, per quos in hanc a Majoribus acceptam de fide et fidelitate legem incurreretur, exemplo aliorum Augustorum explicuisse.

§ 12.

de quinto pacti illius capite.

Postrema denique haec conditio est: „ut si quis de posteris Ducis Almi et aliarum personarum principalium juramenti statuta infringere voluerit, anathemati subjaceat in perpetuum.“ Vocem hanc jam superius notavi, dixique amissionem juris Comunitatis, aetate ea, significasse, et hoc suo per me loco demonstrandum recepi. Tu interea, dum ego datam fidem exolvam, d. Stephani ad filium verba: „si super Comites et Principes cervicem erexeris,“ cet. meditare, [1]) huic pacti fundamentalis conditioni, [2]) si non fallor, plane synonima. Id namque, an Duces etiam hoc alligati potestatis modo, sensu Eginhardi Reges ritu Hungarorum dici potuerint, infra deliberabimus invicem.

---

[1]) L. I. cap. IV. § 4.

[2]) Invito mihi veniunt in mentem ea Cosmae de genere Pazman apud Thur. T. II. cap. 63. ad Steph. II. Regem, qui omnia absque consilio suorum Principum facere arguebatur, „nos Barones castrum non oppugnabimus; solus pugna; nos autem in Hungariam recedemus, et nobis Regem eligemus.“

Arpadus, Dux I.

De territorio conditae ejus auspiciis Hungariae.

§ 13.

Rebus fortiter non minus, quam feliciter gestis,

Dicturus de Arpado his electo legibus, cruore paciscentium sancitis, [1]) scutoque, uti non Chazaris modo

---

[1]) Belae R. Not. c. VI. Herodot. l. IV. 70. Pomp. Mela L. II. c. 1. „ne foedera quidem incruenta sunt; sauciant se, qui paciscuntur, exemtumque sanguinem, ubi permiscuere, degustant.“

sed aliis etiam vetustissimis quibusdam gentibus [2]) solenne fuit, elevato Duce; quod Notarius Belae IV., a stirpe Hungarus, suae in illum pietati dedit, ut numine opeque Dei Optimi Maximi eum in peragendo seculo suo usum traderet, perinde, atque omnia ejus, prolixe probo; est enim Arpadus omnino lux, vita, salus nominis hungarici, verbo: is, qui, volente Deo, novum generi nostro fatum dedit.

---

[2]) Taciti Hist. l. IV. c. 15. „erat in Canninefatibus stolidae audaciae Brynno, claritate natalium insigni; igitur ipso familiae nomine placuit, impositusque scuto, more gentis, et sustinentium humeris vibratus, dux eligitur" Greg. Thuron l. II. c. 40. de Chlod. „at illi ista audientes, plaudentes tam palmis, quam vocibus, eum clypeo evectum super se Regem constituunt." Similia habet is l. VII. c. 10. de Gundobaldo. Vide plura apud Grimmium o. c. p. 234. et in Appendice p. 942., citatis apud Montfaucon, Cassiodorum et Raumerum locis. De more eodem, per Romanos in electione Gordiani Caesaris, observato testimonia plurima Rittershusius ad Corippum in App. Corp. Hist. Byzant. p. 510 congessit; phrasim „in regem levaverunt" quam idem vetustissimis scriptoribus familiarem fuisse ait, nostratibus diutissime usitatam videas apud Koller Hist. Ep. Quinque Ecl. Dlugossus quoque l. XII. ad a. 1440 haec habet: „Vladislaus Rex deducitur in eorum medium, et in altum manibus Praelatorum et Baronum Hungariae elevatus, ab eis et universo populo, clamore valido, Hungariae Rex pronunciatur et acclamatur."

§ 14.

conditae Hungariae.

Eo auspice militaris Hungarorum fortitudo Leoni sapienti contra Bulgaros; Arnulpho contra Szvatopluchum probata; nec multo post victoria belli, quod cum Gelu fuit, [1]) acquisita Transylvania, et Gladus, qui a

---

[1]) Gelu hunc blacum, incolas Transylvaniae blacos (valachos) et slavos fuisse cap. 24, 25, 26, 27. asserenti Notario Belae Re-

Marusio ad Danubium usque imperitabat, ad Temesim devictus. Pugnatum deinde cum Salano et auxiliaribus Graecis, commissoque ad Alpár acri proelio, regio omnis, quae Tibisco Danubioque obducta versus Polonorum Ruthenorumque fines tenditur, in Hungarorum redacta potestatem. Menumorotus et qui alii Temesim, Alutam, Marusium, Crisium et Tibiscum accolebant, petentes, datis per meliores habitatores terrae in obsides filiis, in fidem recepti. Fecerunt idem Marahani ultra Ipolim et Granum ad Zsitvam, Vagumque, sed animo haud paulo magis invito, nec prius, quam ad Nitriam debellati, spebus suis excidissent. Pannonia Szvatopluchi et huic proximi Carantaniae fines postremi subacti, vel potius, ne a loquendi more veterum chronographorum discedam, recuperati sunt. [2])

---

gis Nestor antiquissimus apud Russos Scriptor plane consentit. Frustra igitur est Ederus, qui in notis hist. crit. ad libellum Valachorum jus Civitatis in Transylvania reposcentium a. 1791 scriptis pugnam ei dare meditatur.

[2]) „Per Hunnos reversos" Kéza l. II. c. 1. §. 1. „Jure Atilae" Not. B. R. c. 19. 20. Nec nihil illud significat in Annal. Sangall. maj. Perczii ad a. 892 „Arnulphus contra Moravenses pergebat, et Agarenos, ubi reclusi erant (vide supra l. I. § 41.) dimisit."

§ 15.

territorium.

Territorium igitur Hungariae, auspiciis Arpadi ab Havasiis montibus usque ad Alutam; qua vero meridiem spectat, usque ad portam Vaczil [1]) et littora protensum maris, cui Flumen jam urbs, et regiones imminent, in novum fidei Notarii Belae Regis monumentum, erutae

---

[1]) Ad Colubram fluvium, eumque ferme locum, quem Vajlovo sive Valjava Serviae supra Belgradum sita occupat. Ita Hellius in tab. geogr. Hung. vet. Vindiciis anon. Belae R. Not. adnexa.

antiquae **stratae** Hungarorum adjacentes; [2]) juxta Muram Rabamque finibus Carantaniae veteris; [3]) ad sep-

---

[2]) Literas Conradi II. vide apud Bellonum et nominatim de Rubeis p. 503, 504. in quibus a. 1028 exaratis haec sunt: concedimus et perpetuo damus Poponi Patriarchae et Aquilejensi Eclesiae quamdam sylvam in pago Forojulii in Comitatu Variensi Comitis, incipiendo a flumine Lantii, usque ad mare, et sic subtus stratam, quae vulgo dicitur Hungarorum usque ad illum locum, ubi fluvius Flumen nascitur, et ita deorsum est cet. Citat literas has Stephanus item Horváth in Slavinis suis p. 72. ex Muratorio. Alium praeterea indidem locum hujusmodi „magna Ungarorum gens a Syria (Servia?) egressa, in quamdam provinciam, quae adjungitur fimbriis Eclesiae Aquilejensis, primitus venit et ibi habitare coepit.“ Et tertium „Scythas in Pannoniam egressos, quae Aquilejensis Ecclesiae ditioni jungitur,“ et alia plura, quae B. Hormayro in suo Archiv für Süddeutschland vol. II. p. 276 et seq. de maritimis oris his disserenti non succurrerant.

[3]) Recollige, quae de districtu provinciae Zaladiensis Muraköziensi diximus in Not. praev. § 12. Atque hac parte territorium Hungariae Duce Zolta latissime auctum, accisum deinde, aetate Notarii Belae Regis intra hos admodum limites stetisse videtur. Is Notarius fines Carantanos usque ad Rabam fluvium producit. Quam vere: ex literis cognoscas, quarum unas Leopoldus Marchio de Styra ministeriali suo Rudigero a. 1129.; alias Conradus Archiepiscopus Salisburgensis Canonicis regularibus S. Augustini in Vorau seu Vorove a. 1144 dedit. Illae in Dipl. sacr. Styriae P. II. vulgatae haec habent „tradidi praedium quoddam in Hartperch bavaricae metae, decem videlicet et octo mansus sursum versus stratam hungaricam, a rivo Saven dicto, per Lungvicz alterum rivum, ad tertium rivum Lavencze.“ Hae in laudato B. Hormayr opere pagina 251. editae haec continent: „Et quia eadem parochia potest ampliari a loco, qui dicitur Poutinove usque ad terminos Hungarorum (hos nunc ipsum rivus Lavencz constituit), et usque ad montem Hartperch.“ His adde literas Ottocari V. Eclesiae Voraviensi a. 1163 collatas, quibus praedium Vorau describit: „ab aqua videlicet, quae Vorove dicitur, usque ad aliam aquam, quae Lavencz dicitur. Quidquid inter duas istas aquas continetur —

temtrionem denique Morava ex parte Bohaemorum; qua vero Poloniam attingit, montis Tatur jugis cingebatur.

---

quidquid etiam inter eandem Lavencz et Tucham minorem, item a capite rivuli, qui dicitur Sulzbach, et a capite rivuli, qui dicitur Zelverskevere, a capite etiam, qui dicitur Lengerskevere usque in Hungariam proprietatis habuimus.“ In cit. Dipl. sac. Styr. Quae loca omnia per Doct. Alb. de Muchar in opere: Geschichte der Steiermark V. II. in Carantania superiori, vetustissimoque Comitatu pannonico Dudlipa numerantur.

De auctoritate Principatus Arpadi.

§ 16.

Fuit haec volente populo,

Ad res hungaricas non gradu, sed perpetuo fere victoriarum cursu ad tantam hanc amplitudinem evehendas, plurimum sane bellica gentis virtus contulit. Hanc ad amussim pervulgatae de Chunis, Varchunisque seu Avaribus traditionis cum aprobassent; non plane nihil apud eos item, qui plus vulgo sapuerant, fama valuit, quae ab hac morum similitudine exibat „adesse Atilae, Hunnorumque posteros, ditionesque Majorum suorum reposcere.“ [1]) Quod jactatum in vulgo, appellatio Hunniae Avariaeque etiam tum superstes, in speciem juris postliminii secundabat. [2]) Pars tamen gloriae hujus longe

---

[1]) Notar. Belae R. cap. XII. Slavi vero eo, quod audiverant Almum Ducem ex genere Atilae Regis descendisse, cum magno honore et timore serviebant Almo Duci; adulabantur Duci et suis Primatibus, sicut servi ad proprios Dominos. Idem cap. XX. et XXXIII. timebant eos, quia audierant Ducem Arpadum ex progenie Atilae Regis descendisse; tunc omnes Slavi habitatores terrae, cum magno timore et tremore serviebant eis.

[2]) Ita Carolus M. ad uxorem Fastradam „missus dilecti filii nostri Pipini retulit nobis, qualiter illae scarae, quas prius de Ita-

amplissima ad consilium, raramque inter Capita gentis consensionem et denique laudatam Curtio in Scythis rudibus quoque sapientiam pertinet.

---

lia jussimus pergere, partibus Avariae in Hunnorum confinia residendum, perrexerunt infra fines ipsorum." Bene itaque hos Pascua, Romanorum Notarius B. R. vocat. Avarum et Hunnorum nominibus personant etiam literae Ludovici pii de a. 823. C. D. T. I. p. 155. confer et Rajzolatok Steph. Horváth.

§ 17.

meritoque virtutum Arpadi tanta,

Hac duce Primores, dum recte provident, non pactis nuper initis, sed religione et constantia, qua fides horum praestaretur, peragi orsa posse; nihil cavebant magis, quam, ne quid nisi consentiente probanteque Arpado susciperetur. Vicissim, quae ipsi e republica fore censuerunt, fuerant autem ejusmodi plura (et illud quidem de Moravis Nitriensibus, qui nuper aegre admodum debellari poterant, non tamen in servitutem redigendis, sed transferendis alio, donandisque agro consilium, prope divinum erat) haec a volente Arpado tulerunt omnia. [1]) Sic vero alia ex aliis successerunt fidei in Principem vincula, quorum fortissimum propria is virtute, et, aptissimo ad gerendas res magnas telo, amore populi comparavit.

---

[1]) Not. Bel. R. c. XXXVII. Dux Arpad consilio et petitione suorum Nobilium donavit, accepto juramento infidelium, terras in diversis locis praedictis infidelibus de partibus Nitriensibus ductis, ut ne aliquando infideliores facti, repatriando nocerent sibi fidelibus in confinio Nitriae habitantibus. Sic Nitria hungara facta est.

§ 18.

ut forma civitatis regali generi videretur propior.

Hic igitur, et qui ex posteris ejus electi Duces sunt, Constantino Porphyrogenetae Principes, plerisque scriptoribus latinis Reges audiunt; [1]) et specialiter temporum Toxi Ducis aequalis, nec ineruditus auctor vitae b. Udalrici hunc Toxum; [2]) Ademarus, et ne privatos solum scriptores nominem, Otto Imperator in epistola ad Piligrinum Pataviensem Episcopum, Geyzam, quo parente d. Protorex natus est, Regem apellant; cum his chronographum Thuroczii P. II. cap. XII. et auctorem Chronici Budensis contendas, velim. Horum utrique is Geyza Rex dicitur. Quid? quod S. Stephanus ipse in aureo ad filium libello, dum instituta Majorum moresque, uti his ipse moderatus esset, observandas monet, hos ante regnantes Reges, Reges, puta, sensu Eginhardi vocat, [3]) secundum ritum nempe et consue-

---

[1]) Longam horum seriem vide sis apud celeberrimum, harumque rerum diligentissimum Cornidesium in Genealog. Regum Hung. sec. XI. illustrata p. 323 et seqq. Et auctor quidem Chronici Hildesheimensis et Analista Saxo ipsum etiam Gyulam juniorem Transylvanum Regem vocant. Exercituum Duces Scriptoribus aevi medii passim Reges dici, bene St. Horváth in Slavinis p. 62. notat. Non itaque errore seu Hermannus, seu Hepidanus (aut potius collector Annalium sangallensium majorum apud celeb. Perczium) seu denique Biographus s. Udalrici c. XII; sed comuni ea aetate loquendi usu, duces ad Ratisbonam male mulctatos Reges apellant. Nemo proinde Annales illos, qui ad a. 902 haec habent ,,Agarem a Bajoariis ad prandium vocati, ubi rex eorum Chussol occisus est, et alii, quam plurimi cum eo" reprobaverit; licet hoc ipsum in Annalibus Alemannicis in haec connotatum verba ,,Ungari in dolo ad convivium a Baugariis vocati Chussal dux eorum, suique sequaces occisi sunt" magis probet.

[2]) Labbei nova bibl. manus. lib. Paris 1657. T. II. p. 168.

[3]) Superius l. 1. § 26. explicito; non vero, quem Doct. Joannes Pelzius in sua: Hungaria sub Geyza sive Historica de rebus

tudinem Hungarorum; [4]) in his enim vis rei tota et omne momentum situm est. Quin igitur litem, inter amicos systematis Civitatum, aliosque pro Monarchia qui pugnant, etiamnum flagrantem ingrediar, utrius causa partis solidiorem habeat causam, dabo operam, ut ex usu, Institutisque et legibus coaevis, ceu ritu et consuetudine Majorum appareat.

Geyzae ultimi Ducis et primi Regis Hungarorum domi militiaeque gestis commentatione promit, potestati absolutae proximo. Cui Cornides l. c. sequentia reddit: si is omnis habendus sit Rex, qui regia potestate imperavit apud suos, quique Rex ab exteris nuncupatus est, tunc certe non Geyza demum primus Rex Hungariae dicendus erat, sed omnibus s. Stephani Majoribus inde ab Arpado is titulus aeque debebatur. Quippe Regio jure et potestate imperii hungarici clavum tenebat unusquisque eorum. Haec Cornidesius: Quod enim Vindiciis anonymi B. R. Not. subjicitur: aetate Ducum systema foederativum cum capite haereditario obtinuisse, propriam Engelii continet sententiam. St. Horváth in suo: M. O. gyök. regi Nemz. ostendit se facturum, ut intelligeremus: Arpadum bello tantum ducem, pacis tempore nullam plane supremae partem potestatis habuisse, (p. 63.) hoc an per ea quae in Slavinis p. 99. et seqq. adfert, praestiterit, et ex dictis jam et dicendis deinceps pronum erit judicare.

[4]) Ex usu loquendi temporis sui, jureque multo meliori, quam postea Andreas III. Thomasinam matrem (a. 1294) Mathias Corvinus Elisabetham Szilágyiam, scriptores denique plures Sophiam Geyzae II. sororem Reginas dixerint.

De initiis Comitatuum, horumque et Finium Comitibus.

§ 19.

Jam ante adventum Hungarorum castra plura in Pannoniis exstiterunt,

Sunt, qui de exciso saevitia Hungarorum omni fere per Pannonias populo, castris, urbibus, eclesiis eversis

querantur, rudes scilicet rerum Chronographi. Horum tamen commentis ad tantam hanc immanitatem exaggeratis nos, ne omnes potissimum industriae Chunorum, Varchunorumque reliquias hujusmodi per Hungaros integre servatas enumeremus, [1]) castra: Baranya, Bihar, Bodrogh, Castrum ferreum (Vasvár), Gömör, Horom, Nougrad, Nitria, Poson, Posega, Szathmár, Sopron, Ugocsa, Ungvár, Valkó, Veszprém, Zaránd, Zemplén, opponimus, [2]) urbesque aut species urbium, quarum alias divus Protorex Gyzelae suae dotem dedisse fertur; alias, easque munitissimas, Salamon in cautionem fidei suae Henrico Imperatori pactus est, per Hungaros autem, medio conditas tempore, docuit nemo.

[1]) Castra Bana, Bolerád, Blondus, Gentu, Golgoucz, Olpár, Poroszló, Szumtei, Ursova etc. non solum non destructa, sed ut apud Notarium B. R. cap. 37 custodibus ordinatis commissa.

[2]) Contra certum est: De nova patria ne populo, cultoribusque terrae nudetur, non Arpadum magis, quam Capitaneos et hos quidem viris quoque liberaliter institutis digna aemulatione contendisse. „Usubu igitur et Veluk Menumoroto pacem ab Arpado deprecantur." Not. B. R. cap. LI. Zuardu et Cadusa, quos subjecerunt, tamquam proprium populum suum incolumes et rerum suarum securos esse jubent ibid. cap. XLV. Episcopi quoque Germaniae Ioanni PP. IX. de perfidia Slavorum conquerentes, illatam Pannoniae vastitatem non tam Hungaris, quam his imputant, tamquam quod Graeci de Varchunis (l. I. § 40) idem ipsi de Hungaris perferre ad posteros testimonium voluissent. Vide sis lit. eor. de anno 899 apud Hansiz. T. 1. Germ. s. p. 176—178.

§ 20.

ex quibus aliisque deinceps erectis Comitatus efformati.

Castris his suus singulis miles [1]) et territorium assignatum; populi vero, qui intra fines hujus aut jam

[1]) Not. B. R. cap. XXI. „In eodem loco (qui nunc dicitur Saruvar) infrā paludes Thosu pater Lelu congregata multitudine populi

degebat antea, aut recens adductus est, officia descripta. Castrorum hujusmodi numerus prolatis Hungariae terminis auctus, et quod Belae Regis Notarius testatur, Bars, Borsod et Zolyom a Borsio [2]) Commaromium [3]) ab Oluptulma, Chongradinum Etheo, Szabolchium Szabolcho exstructa sunt. Ab his deinde provinciam singulis adjectam Megye, Vármegye dicere sensim invaluit; vulgus enim et qui ab hoc proxime absunt, situm locorum diu postea quoque, more sibi in Asia familiari, a fluminibus vel adjunctis specialibus, quae sub sensum cernendi caderent, designare, et pro nominibus Castrorum Comitatuumque apellationes: Tömösköz, Körösköz, Bodrogköz, Szamosköz, Muraköz, Rábaköz, Csallóköz, ad similitudinem vocis Etelköz (Atelkuzu) adhibere perrexit [4]) cui haec, et vocabula: Duna melléke, Tiszamelléke, Vág, Garam, Érmelléke cet. Orbászság, Bosznaság (pro Comitatu Orbaczensi et regno Bosniae olim), Nyirság item, Szilágyság, Bakonyság cet. in praesens quoque gratissima sunt. Ex quibus apparet: de Comitatibus seu Castris Constantinum Porphyrogenetam populari-

---

fossatam magnam fecit, et castrum munitissimum construxit de terra et acceptis filiis incolarum in obsides castrum militibus plenum dimiserunt. Post vero Zobolsu et Tosu hinc egressi usque ad castrum Zotmár pervenerunt, et castrum per tres dies pugnando obsidentes victoriam adepti sunt, et filios incolarum in obsides acceperunt, et castrum militibus plenum dimiserunt.

[2]) Not. B. R. c. 34. 53.

[3]) Chomari Plinio populi sunt circa Margianam, Ptolomeo circa Bactrianam, qui et Chomarum eorum oppidum nominat. Comara graecis lembum significat.

[4]) Vulgaria haec Comitatuum, Districtuumque nomina occurrunt in literis quoque Regum. Ita Lud. I. (IX. v. 4. p. 567) in Comitatu seu Districtu de Temeskuz; in aliis (IX. v. 1. p. 245) sub districtu Rabakuz cet.

[5]) Const. Porphyrog. de adm. Imp. c. 40. ,,ulteriora vero, quae omnia Turcis habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus transcurrentibus. Eorum primum Temesis est; alterum Tutes; tertium

ter; Notarium Belae Regis literate loqui, ac illum quidem ex ore vulgi, audituque, hunc ex certa literarum explanatione accepta in medium adferre; tamen vel sic convenire inter utrumque: Hungariam in plures provincias pro fluminibus, rectius: castris fuisse jam Arpadi aetate divisam.

Moreses; quartum Krisus; quintum Titza.“ Cap. 42. „et habitant quidem trans Danubium Turci in terra Moravia, atque etiam ulterius inter Danubium et Savam fluvios“ manca solum et quasi inchoata haec est comitatuum cognitio, perfectae harum rerum peritiae scriptoris domestici ac praesertim Notarii Regii neutiquam comparanda.

§ 21.

Notio castrorum Győr et Szolga-Győr,

Secus se res habet cum Geuru et Geur veterum. Hoc enim nomen plurimis olim terreis per Hungariam castellis commune, in vetustissimis literis perfrequens, vulgoque omni notissimum, longa aetas tantum non penitus obliteravit. Quaesivit igitur jam eruditissimus Timon de notione castri Szolga-Győr. Sequitur, ut ei respondeamus. Notarius Belae Regis (Timoni haud dum cognitus) cap. XXI. haec habet: „et dedit ei (Bungernec) castrum, quod dicitur Geuru, et illud castrum filius suus cum suo castro, quod dicitur Borsoud, unum fecit Comitatum.“ Vox, quae Notario huic, Regestoque Varadiensi, et antiquissimis Scriptoribus aliis Geuru sonat, nobis in vernaculo rotundum annulumque latinorum; haec, quod jam Bajtaius supra occupavit, Germanis Ring significant. Ne itaque credas cum Varchunis Rhingos quoque periisse, unius tibi memoriam in provincia Borsodiensi nunc admodum resuscitavimus; alter ad Arabonem fluvium armis Caroli M. eversus, sed per Hungaros reconcinnatus iterum, nomine Geuru [1]) hodieque floret;

---

[1]) Regest. Varad. num. XIX. „Nixa de villa Néma impetiit quemdam de alia Néma judice Nicolao Comite de Geuru Pristaldo

tertius in provincia Pestiensi Ducatus nomine; [2]) quartus in Soproniensi [3]) alii alibi [4]) nomine Castrorum Zolgageur, locis intra suum conclusis gyrum dominabantur; quae nolim regii omnia juris fuisse existimes. Szolgageur nomen erat commune omnium, quae per principales personas aliosque valentiores, sibi gentibusque suis [5]) erecta sunt, terreorum castellorum, [6]) capiti dominii, ut hodie loquimur, synonimum.

Gregorio de civitate Geuru. Hanc Chron. Budense p. 124. Gyur appellat. Őreg et Kis Néma (vide indicem Lipszkyi) jam loca deserta sunt in Comitatu Jaurinensi.

[2]) Steph. V. terras Ducatus de Zolgageur: Toxun, Zoik et Rad, in Comitatu Pestiensi, dedimus monasterio s. Mariae de insula leporum V. v. 1. p. 49.

[3]) Per Belam IV. Comiti Bertrando anno 1257 donatae villae tres, Chalad dictae, ad castrum Zolgageur in Comitatu Sopron. situm pertinebant. Fuit hoc prope Lövő hodiernum. C. D. IV. v. 2. p. 427. fines horum vicorum describuntur IV. v. 3. p. 306.

[4]) De castro Zolgageur in Comitatu Gömör vide literas Belae IV. C. D. IV. 2. p. 138. De terra Szencse castri Zolgageur in Comitatu Barsiensi Lad. IV. C. D. V. 2. p. 332.

[5]) Nomen „Györienses" pro castrensibus gentibus sensu synonimo acceptum habes in literis, quibus Bela IV. possessiones per Colomannum s. Hypolito de monte Zobor collatas enumerat VII. v. 5. p. 89.

[6]) Valent de his ea Strabonis l. V. p. 358. „Hujusmodi est Romae munitio, aliis munitionibus indigens. Ac mihi videntur urbis ejus (nobis vero Hungaris: omnes generis nostri, ut jam apud Hunnos Varchunosque vidimus) Principes de se et posteritate sua ita statuisse: Romanum (nostri item generis) esse: non munitionibus, sed armis, suaque virtute securitatem sibi et opes parare, neque viros muris, sed muros viris defendere. Confer cum his l. 1. § 23.

§ 22.

Comitis item castri,

Gentibus Constantino Porphyrogenetae, vulgoque ut commodum diximus, pro fluminibus distinctis praeter Magnum Principem, alios item praefuisse Magistratus Augustus Scriptor idem testatur, ut novo approbet argumento fidem Notarii Belae Regis, cui Magistratus hi Primates [1]) Rectoresque sonant; quod non privata dominica, sed publica Moderatoris auctoritate provinciae castrorum praefuerant. Ex classico igitur, consentienteque duorum maximi nominis Scriptorum testimonio, Institutum Comitatuum, quod non rationi solum, sed divinae rationi Kollárius jure tribuit, Arpadum auctorem habet. [2])

---

[1]) Ordinaverunt omnes consvetudinarias leges regni, qualiter servirent Duci et Primatibus suis.

[2]) Qui castrum Geuru apud Not. B. R. c. 31. Bungero, Nitriense c. 37. Hubaio; Borsod c. 18, Borsio, Veszprem Usubuquio, Zarand Velukio c. 52. contulit cet.

§ 23.

Comitum finibus praefectorum.

Neque vero sui tantum castris singulis Praefecti, sed quoniam in Instituto hoc id simul spectarunt Hungari, ut castris his et devictas gentes continerent, et adversus hostes in quamdam propugnaculorum speciem uterentur, castra plura ad limites structa, indaginibusque praemunita, unis commissa viris sunt claritudine generis, bellique et pacis artibus inclytis. [1]) Habuit igitur Hun-

---

[1]) Not. B. R. c. 18. „missus est Borsu cum valida manu versus terram Polonorum, qui confinia regni conspiceret, et obstaculis

garia jam Arpado Duce tam Castrorum, quam Confiniorum Comites, quorum hi latinis et qui admodum horum loqui adfectabant, Duces, Marchionesque dicebantur. [2])

confirmaret. Dux vero (Arpad) Borsum in eodem castro Comitem constituit, et totam curam illius partis sibi (ei) condonavit;" c. 37. „Iverunt (Zuard, Huba et Kadusa) usque ad fluvium Morava, et, firmatis obstaculis, constituerunt terminos regni usque ad Boronam et usque ad Sarvar. Et Dux Arpad Hubam fecit Comitem Nitriensem et aliorum castrorum" cet. cet.

[2]) Nomina haec jam in literis, quas d. Stephanus Rex monasterio s. Benedicti in monte Pannoniae a. 1001 impertivit, occurrunt C. D. I. pag. 280; adhibita etiam in sequentibus. Est igitur institutum hoc aetate d. Stephani antiquius; fides vero Notarii Belae Regis harum etiam argumento literarum testatissima.

§ 24.

Quid Gylas et Carchan, Constantini Porphyrogenetae?

Congregatio Communitatis, et usu non infrequenti, ipsa adeo **Communitas** hungaris in vernaculo **Gyüllés** apellatur. [1]) Est vero et id ex antiquissimo loquendi more, ut quod in Congregatione decretum esset, per modum metonymiae Congregationem decrevisse dicamus. Congregationum hujusmodi genera, ut vidimus (l. I. § 8) diversa; haec vero omnia prisca morum simplicitate, potissimum rebus judicariis vacabant. Latuit hoc, neque hoc tantum sed plura alia Constantinum Porphyrogenetum; accidit igitur ei, quod Tacito, dum mores Germanorum describeret, accidisse nemo jam eruditorum gentis hujus dubitat, ut rei consuetudinisque vocabulum,

[1]) Romanis Comitia, teste Varrone, a coeundo, id est simul veniendo; Hungaris eadem a congregando (gyűlni) Congregatio, Gyüllés in vernaculo dicuntur. Quod apud illos obtinuisse auctor idem observat, ut Comitia fuerint et litium causa; hoc apud Hungaros item nunquam non usu venit.

pro nomine proprio Magistratus summeret, nostrumque Gyüllés pro Judice quodam superiori acciperet; huic Carchanum, rectius Kár-Kánum apud gentes quasque pro fluminibus, apud Notarium Belae castris, distinctas diversum adjiceret, Gyla suo inferiorem omnino; quod Communitatis prae Rectore (hunc enim Carchan apud Belae Regis Not. significat) major erat auctoritas. Nihil igitur hac quoque parte luminibus Notarii Constantinus Porphyrogennetus obstruit; praesertim cum viros illustres, qui Charchanorum fungebantur muniis, nominet plures; Gylam neminem.

Antiquissima Hungarorum Instituta, Legesque.

§ 25.

per Notarium Belae Regis indicatae

Venerunt, ita ille, usque ad stagnum, quod dicitur Curtveltou, et manserunt ibi, juxta sylvam Gemelseu, triginta quatuor diebus, et in illo loco ordinaverunt omnes consuetudinarias leges regni, et omnia jura ejus, qualiter servirent Duci et Primatibus suis, vel qualiter judicium facerent, pro quolibet crimine commisso, et locum illum, ubi haec omnia fuerunt ordinata, hungari secundum suum idioma nominaverunt Scerii, eo, quod ibi ordinatum fuerit totum negotium regni. Praeter leges itaque pacti fundamentalis, quaedam de modo quoque regiminis, et administrationis publicae scita sunt. Quae illa? nec Notarius explicuit, nec erui tam longo intervallo speciatim potest. Praestabimus tamen aliud pretii non plane disparis: specimina quaedam consuetudinum dabimus, quae seu ex constitutionibus his, seu Majorum sumtae moribus, perpetuoque consecratae usu, veram exhibent Hungariae sub Ducibus imaginem, veram inquam, nec pictam arte, sed natura effectam; confit enim sua sponte, si, qui adhuc de moribus Hunnorum, Varchu-

norumque delibati per nos sunt rivuli, in unius velut alvei copiam colligantur, cujus speculum eam fide sincerissima repraesentat.

1. *De primitiva apud Hungaros libertatis notione.*

§ 26.

Axiomate eorum

Verba Chronographi veteris apud Thuroczium: unde in ipsis (Capitaneis, Praefectis) venerari potest nomen dignitatis plus aliis et potentiae; nobilitatis vero aequaliter, [1]) Sententiam legis hujus; formulam axioma juris nostri consvetudinarii antiquissimum exprimit: „non Dominorum quemquam plus, nec Nobilium minus habere de libertate.“ [2])

---

[1]) Thur. P. II. c. 9.

[2]) Verbőcz P. I. tit. 2. Atque haec ea est, quam Cic. „aequalitatem per dignitatis temperatam gradus, ornamentumque Civitatis“ vocat; Tacit. autem per verba laudat, „non frustra Majores cum dignitatem Ordinum dividerent, libertatem in comuni posuisse“ antiquissima apud homines nostros Status civilis conditio, de qua agere pergimus.

§ 27.

expressa,

Primam cito legem hanc; non quod in Conventu ad Zer primum condita, sed quia clarissimo indicio est: Hungaros Scytharum Abiorum esse posteros, qui „libertatis modico et aequali usu principibus humiliores pares fecisse“ apud Curtium laudantur. [1])

---

[1]) Curt. l. II. c. 6. num. 11.

Gentem itaque Hungaros ingenuam et liberam Leo sapiens appellat; Filius: Principibus suis non subjectam; quod nomen etiam Szabados felek per Augustum hunc auctorem pro more suo ex vernaculo nostro sumtum testatur; leges praeterea, Diplomataque alia primorum Regum paullo accuratius scripta, ex quibus et appellationis liberorum amplitudinem, [2]) et vero communem eam intelligas hungaricarum hunnicarumque laudem legum „quod in omnes positae sunt.“ [3])

---

[2]) Speciminis instar S. Steph. l. II. c. 27. „ut nemo eorum, qui libero nomine censentur, facere cuipiam injuriam audeat.“ Priv. ejus Pécsvarad. de a. 1015 „dotavimus terris, populis tam liberis, quam servis; liberis scilicet ducentis militibus.“ Recollige, quae ad § 16. Not. praev. de liberis hominibus de Klokocsa adtulimus. In Priv. Belae III. de anno 1186 (Katona H. c. T. IV. p. 313) „dicentes se esse liberos et militari armatu in exercitum Domini Regis equitantes.“ Sághios literae Cap. Jaur. de anno 1331 (VIII. v. 7. p. 233) testantur „liberos, nullaque macula alterius conditionis affectos“ cet.

[3]) Priscus c. II. § 14.

§ 28.

quae explicatur uberius.

Vis appellationis liberorum apud Hungaros eadem diu, quae honestorum; liberum enim, nisi qui honestus, id vero est: nulli servili conditioni, aut arti illiberali vel censui cujuscunque generis adstrictus esset, vocabant neminem. Sed enim vocis utriusque acceptio haec pluribus, ne quid celetur, antiquissimis gentibus communis; id praestantissimi judicii specimen proprium vetustissimorum Hungarorum fuit, ut axiomate nobilium (nemes) ad Duces, Capita tribuum, Praefectosque ornandos usi, summam dignationis civilis in epitheto becsületes (honestum notat) collocarent. Ex quo deinde sequebatur, ut axiomate illo nobilium a Summatibus, more per omnem

recepto Europam, circa finem sec. XII. in quosque vulgato armigeros, Servientes quoque castrorum Jobbagiones nobiles; nobiles tamen et honestos Jobbagiones non alios dicerent, quam qui a generatione liberi, Jobbagiones naturales, aut in Ordinem horum speciali asserti privilegio essent. Patebunt haec deinceps luculentius. Hic satis sit nosse: primaevos liberos, in Diplomatibus sec. XII. primos, veros, et naturales regni nobiles, [1]) naturales Servientes regios dici.

---

[1]) Exempli causa: Steph. V. dum Martinum de Domonya ex jobbagionatu castri in numerum Regalium Servientium transfert, statuit, ut ipse haeredesque eadem perfruantur libertate (summa nempe) qua primi, veri et naturales nobiles regni gratulantur. Ladisl. IV. Jacobum de Barach numero Nobilium regni agregando, vult, ut eadem ipse et posteri libertate gaudeant qua alii puri, veri, et naturaliter nobiles regni gratulantur. His concepta verbis sunt aliae etiam ejus literae C. D. V. 3. p. 345 vulgatae.

2) Jura liberorum (primorum, ut deinceps dicebantur, ac naturalium Nobilium regni) communia.

§ 29.

in dominio pleno rerum suarum

Liberorum quisque et terrarum descensualium et personarum, rerumque bello captarum, aut secus aquisitarum legitime, plenum habuit dominium, non lege aliqua scripta, sed moribus ab ultima stirpis origine derivatis. [1]) Captos itaque bello, cujuscunque dignitatis, ne

---

[1]) Lib. I. § 14.

magno quidem Principi, nisi convento remittere pretio tenebantur. 2)

2) Ibid. § 13. Atque ab hac lege, ceu capite plurimae deinde manarunt donationes Regum, uti loco citato Michaeli de genere Chak, qui duos Barones Servianos; Dionysio item filio Dionysii Magistro Agazonum, qui nominatissimum militem Hertynigum filium Frid. Domini de Pethovia; Seraphino de Akalich parvo Servienti Nicolai C. de Zolom unum Cumanum nobilem in acie captum ad Regem adducenti, sic aliis plurimis merito suo collatae.

§ 30.

et immunitate vectigalium cujuscunque nominis consistebant.

Quae et ex notione honestatis explicita paullo ante sequitur suapte, et usu apud Hunnos, Hungarosque perpetuo obtinuit, tamquam praecipua apud utrosque summi boni portio, aut potius ipsum, judicio eorum, summum vitae degendae bonum.

3. *His adnexum munus militandi.*

§ 31.

Liberi non ipsi tantum per se obibant;

Quidam duplicia in proeliis arma gestarant: humeris quidem ferebant hastas; arcum vero manibus tenebant; universi frameis, loricis, arcubus, hastis armabantur. 1) Atque hic ille est, cujus Liutprandus quoque

1) Leo sap. Tact. XVIII. n. 10. apud Kollár. Novit haec, uti omnia Kollári Ederus; an igitur hic, dum in Dissert. de init. Saxon. in Transyl. Hungaros arma haec, seculis post, a Germanis accepisse scriberet; legem historiae expleverit, facile est ad judican-

summa auctoritate scriptor Sec. X. apud Muratorium meminit, Armorum hungaricorum honor.

dum. Nobis vero et ex his et vero cap. XXV. Notarii Belae Regis „habitatores terrae illius viliores homines essent totius mundi, quia alia arma non haberent, nisi arcum et sagittas," et denique historia casuum monast. s. Galli, contra ipsum laudatissimum Spittlerum, certum sit: eos ab omni, ut ea erant tempora, armorum genere fuisse paratissimos.

§ 32.

sed per homines quoque suos

Et Parthi, quod Justinus, [1] et Hungari, quod Regino tradit, [2] servos quoque suos tam equitare, quam sagittare magna docuerunt industria, quod exercitum non ut aliae gentes liberorum, sed magnam partem servorum habuerunt. Non igitur satis retro auctores respiciunt, qui plebeos seculo demum quarto decimo accingi apud Hungaros armis coepisse tradunt. Nec verba recordantur Antonii Verantii purpurati apud nos Scriptoris sec. XVI. sequentia: „plebeorum nostrorum virtus, vetere jam Majorum nostrorum indulgentia atque usu, non solet esse invidiosa." [3] Atque ab his ego majorem in modum peto, dici sibi per me, sine arrogantia, existiment: hoc potius in Historiis vetustissimorum Hungarorum esse singulare, et ad eximiam, quam Thucidides Majoribus horum ante alias nationes tribuit, prudentiae laudem comparatum, quod morem illum suum constanter retinuerint, nec retinuerint tantum, sed, nullius per Europam gentis alterius exemplo, auspice d. Stephano in Systema redegerint fixum, ex quo et Castrenses, et

[1] Libri XLI. c. 2. 3.

[2] Inter Joan. Pistor. Script. rer. Germ. V. I. p. 90.

[3] Kovachich Script. min. rer. hung. t. II. p. 155. plane ex more Romano Liv. l. IV. 3. „dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret virtus, crevit imperium Romanum."

Udvarnici, et privatorum Libertini in duplicem: armigerorum alteram, alteram rusticorum classem dividebantur. Quod hic indicatum suis locis demonstrare horum Commentariorum institutum est.

4. Vetustissimae Hungarorum de delictis Sanctiones.

§ 33.

humanae sunt.

Eorum, quae adhuc disseruimus, plane simile, et si dicere, quae sentias, argumenti praesentis natura patitur, non inglorium Historiae Hungarorum de delictis item et eorum poenis caput est. Atqui hos in plane barbaris Caucasi accolis numerant Scriptores aliqui. Commodum admones de Caucaso, et barbaris, quibus olim habitabatur. Non locum, non nomen refugio, quando jam Strabo (XI. c. v. p. 790) admiratur maxime „esse in iis alios, quibus usus sit: neminem eorum, qui gravissimum in se admiserint scelus, interficere, sed tantum cum liberis extra suos fines ejicere.“ In his igitur aliis tu mecum, si lubet, Majores Hungarorum deinceps numeraveris, ut quorum hanc esse humanitatis laudem propriam ex hoc genere supremae poenae intelligas, quod obsoleto, et ferme penitus obliterato nomine: amissionis humanitatis, [1]) et registrationis et missionis in causas desperatas; notiori vero: proscriptionis et mediae capitis diminu-

[1]) Ulad. Decr. V. art. 1. § 5. 6. Juris consvet. Verb. P. II. tit. 30. § 3. ac inprimis a. 1298 art. 5. § 7. qui notionem amissionis humanitatis legibus his memoratae ita explicat: „possessionibus omnibus ipso facto privati, ita quod haeredes eorum legitima parte haereditatis denudati, inter nobiles non debeant computari, et ab actibus nobilium atque ab aditu eorundem exclusi maneant, ab omnibus actibus legitimis alieni.“

tionis [2]) significatur. Neque tamen nullum extremi quoque apud posteros suplicii vestigium; sed perduelles hoc feriebantur, et qui ad exercitum vocati venire aut profugi repetere castra detrectassent; nam ceteros plerosque etiam si adversum remp. fecissent, suo illo percusserunt anathemate. Gradus hujus varii, quod alii omnibus nudati bonis, equestrique moti ordine ac uxorum, liberorumque prohibiti consortio pedites oberrare permittebantur; proscribebantur alii una cum liberis; in communem denique alii redigebantur servitutem. Haec ad vindicanda scelera, et crimina maxima in totius patrata Communitatis perniciem. Homicidium apud Hungaros aeque ac alios per Asiam populos certo luebatur armentorum numero, [3]) qui auctore judice (Biro nobis in vernaculo) irrogatus, originem proprio vocabulo nostro Birság dedit. [4]) Mulctam hoc, et redemptionem, compositionemque

---

[2]) Chronog. Thur. I. c. 10. II. c. 19. 63. 64. C. D. VIII. v. 1. p. 83 cet.

[3]) Humeius citatis Homeri; e sacris vero Codicibus Exodi capite 21. 29. 30. hanc redimendi homicidii consvetudinem pluribus vetustis gentibus communem fuisse probat. De Romanis Cic. de rep. II. 9. „multaeque dictione ovium et boum (Romulus) non vi et supliciis coercebat.“

[4]) Bonum virum Kelemenium meum, qui Inst. juris priv. hung. l. III. p. 292. de etymo vocis birsagium conjecturam Kollári in libello „de usu perp. pot. legisl. cet. p. 66, quod quamdam eruditionis adspersam habeat speciem, sententiae Szegedii, eam ex hungarico birság Tyroc. sui P. II. p. 517. recte, vereque derivantis ante habuerit. Hungarus ipse, qui potuit, peregrino adagio: Bursa oculos claudit, dicite birsagium, plus tribuere, quam Sigism. Decr. VI. art. 7. § 1. et consono per reliquam Europam vocabuli birsagium, plane ex etymo ejus hungarico, pro judiciis, adhibiti usui? Quid Kollári bursa commune cum Birschaft ad similitudinem vocis germanicae detorto habet? Atqui ita Barbara regina, consors Sigis. Imp. et Regis in literis suis (vide has apud Podhr. in hujus Buda Pest p. 90) compellat bírság hungaricum. Technicum hoc apud alias gentes vocabulum (quod apud Baluzium plane

homicidii, apud nos, usu vulgari seculo quoque sexto decimo notabat, praeeunte Bela IV. [5]) nisi fallor, ad quamvis mulctae speciem translatum. Delictis aliis, ut in suo vitio quisque plectatur, talionem judicabant. [6])

---

non, apud Du Cangeium in Constit. demum Imperii de officio Palatini reperias) seculis ante vulgare apud Hungaros fuit ad eum modum, uti hoc moniales Vásárhelyienses in lit. mss. utuntur a. 1551, quibus officia incolarum loci hujus describunt: „törvénye pedig eképen vagyon: mikor valamelly ember mást ölend, tehát, ha négy forintot a' birónak adand, avagy házában a' birónak bévetendi; tehát sem a' biró, sem az ispány azt meg nem foghatja; de pőrősével lesz dolga; továbbá, ha ki mást megsebesíttend és verend, a' birónak pedig egy fél sem panaszland, semmi birságon sem marad; ha pedig valamelly fél panaszland, az bűnös fél, két forinton és negyven pénzen marad." Nos igitur sententiam Szegedii tunc dimittemus, dum quis ante aetatem Hunnorum vocem birsagium per Europam viguisse docuerit.

[5]) In priv. Ecl. Strig. de a. 1239 „et X. marcas pro birsagio solvat."

[6]) Regest. Varad. num. 234. 259.

5. Lex Hungarorum de hominibus et jumentis vagis.

§ 34.

Decretorum S. Lad. l. III. cap. 2. 13. 20. accuratius descripta.

His ejus scitis multo antiquior est; ut quae legis Hungarorum nomine jam in literis Geyzae I. indicatur: de profugis hominibus aut jumentis, quomodo detinendis, aut reddendis, vel si herus deesset, in potestatem Regis, Ducis, Comitis, aut Primatis per homines horum (Jókergecs nominabantur) redigendis, [1]) quae jam

---

[1]) Cod. Dipl. T. I. p. 438.

consenescens legibus his d. Ladislai novo firmata est praesidio.

6. De praecipuo Magni Principis Officio.

§ 35.

Primas, novissimasque in bello partes habuit,

Exercitus Ducis, ut praecedat reliquas copias, hasque regredientes sequatur, mos adhuc fuit consvetudine, [1] deinceps inde ab aetate Arpadi constitutione quoque publica in omne aprobatus aevum, quo securitatis externae cura Duci, Regi deinde commissa, jactumque perpetuae hujus apud nos legis fundamentum est, ut generalis exercitus regni (Insurectionem dicimus) non ante in hostem moveret, quam copiae regiae vires fortunamque suam experirentur. [2]

---

[1]) Almum haec jam in vetere ad Dontő patria praestitisse Simon de Kéza l. II. c. 1. Thur. P. II. c. 3. tradunt.

[2]) Decr. V. Sigism. art. 2. Alberti art. 3. anni porro 1458 art. 2. Huc facit etiam institutum, ex quo si Rex, aut jussu regio Palatinus in bello adversus hostem proficiscerentur, Bani Vajvodaeque copias regias cum suo milite educere; prioresque pugnam inire tenebantur, Franc. C. Forgách Coment. l. IV. p. 153.

§ 36.

quod manet etiamnum.

Atque hoc Sigmundus Rex, quem ab eximia priscarum Hungariae consuetudinum peritia jam alias laudavimus, laudabimusque saepius, in praefat. Decreti sui quinti § 1. debitum regale, Officium dignitatis regiae, plane ex antiquissima hac gentis constitutione vocat.

7. *Lex de perpetuis ad fines excubiis servandis.*

§ 37.

itidem domestica Hungarorum est.

Non in Zer condita, sed adlata secum. Qui ad agendas perpetuas excubias has in finibus degebant, nobis Eörii (custodes) latinis Speculatores dicti, praeter curam finium vicem simul cursorum publicorum fungebantur, sub auspiciis Comitum finium, et alterius ab his Magistratus, cui in vernaculo Eör-nagy nomen. [1])

[1]) Kat. H. C. T. VII. p. 591. „Speculatorum nostrorum Eur vulgariter dictorum;" de Eurnagy C. D. VIII. v. 4. p. 375. cet. item Szirmay in not. Comit. Zempliniensis.

8. *Alia quoque de populis amicis in Civitatem hungaricam eadem, qua antea in societatem armorum, conditione recipiendis.*

§ 38.

ut praegredi Hungarorum exercitum teneantur.

Magna, in illo ad Zer Communitatis colloquio, omnium voluntate in eam quoque itum legem est ex Majorum conditam more, ut qua novissime Cabari in societatem armorum hungaricorum recepti conditione sunt, eadem gentes omnes tenerentur, quae deinceps civitatis hungaricae frui juribus vellent. Quod universim ita constitutum, specialiter ad Bissenos et Siculos in Transylvania spectabat, quos Thuroczius more solito Hungarorum praeivisse agmina Chron. sui Partis II. c. 65. Notarius Belae R. c. 50, 51. testantur. Atque haec illa est Siculorum in Transylvania conditio, qua tamquam Hunnorum Ati-

lanorum in Dacia reliquiae, ab Almi Arpadique Hungaris secernebantur. Post ubi Saxones seculo XII. in Transylvaniam; Cumani Bela IV. Rege in Hungariam immigrassent, hi quoque eadem, ex instituto Majorum, alligari [1]) se lege lubenter passi sunt.

---

[1]) De his argumento quoque cap. 26. hist. Salonn. et art. 33. 1459 recte Ederus in Diss. de init. Saxonum.

9. De communis Consilii colloquio.

§ 39.

testimonium vetustissimum.

Locos Chronographorum omnes, qui Concionum hujusmodi usum perhibent, congerere propositum non est; auctorem dabo classicum, aetate Toxo Duci et S. Udalrico aequalem, qui in vita Augustani Episcopi hujus, non modo communis Consilii colloquium Hungarorum, sed ipsam quoque formam ejus exhibet [1]) per verba: „venit ad Regem (hoc Toxum Ducem ornat axiomate) Ungrorum, annuncians ei adventum Ottonis. Qui, ut hoc audivit, suum classicum omni exercitui notum clangere praecepit; de cujus sonitu exercitus totus pugnam Civitatis omisit, et ad colloquium eorum Regis, se conjungere festinavit, qui cum eis autumatione facta, Deo donante a pugna Civitatis cessabat.“ Hoc tum modo Comitia peragebantur palam et sub diu, nec in foro, quod peditum frequentiam, sed in campis, qui et liberos seu milites omnes, et equos, quibus insidentes armisque adornati in medium consulebant, tentoria denique caperent, quae pro hospitiis erant. In Concionibus his Primores auctoritate semper

---

[1]) Edita August. Vind. a. 1595. p. 77.

plurimum, [2]) tantum certe valebant, ut in decernendis negotiis, horum, quam suo, stare miles probae disciplinae adsvetus judicio mallet. Si cui enim alteri, populo hungarico vere: „licere sibi in medium consulere nunquam non satis fuit; hoc retento, reliqua voluntas auctoritati aut gratiae tradebatur.“ Quod namque tardius discrepabat, nullo non tempore ambitione, largitionis quaestu, et id genus vitiis opulentiorum ortum, aut certe impulsum fuit.

---

2) Cic. de LL. III. c. 17. Quod adjicit „Itaque ut omittam largitione corrupta suffragia; non vides, siquando ambitus sileat, quaeri in suffragiis, quid optimi viri sentiant?“ de nostris temporibus, nobilibusque Hungariae tenuioris ordinis dictum puta; atque hoc idem de sententia Aristotelis Pol. l. VI. c. 2. „si modo penes eam consultandi sit potestas, hoc uno contenta est multitudo (agricolarum) urbicolae enim facile conciones frequentant“ aliisque hoc et l. IV. c. 10. analogis apud eum locis tene.

§ 40.

Auctoritas Consilii Communitatis

Maxima fuit. Eo enim eligebantur Principes, [1]) Principes inquam, ut hos a Ducibus seu Capitaneis discernas, qui exercitui communi aeque Communitatis voluntate constituebantur; [2]) Tuhutumo potiundae Transylvaniae facultas communis consilii colloquio hujusmodi data [3])

---

1) Hartvicus ipsis prope verbis biographi S. Udalrici „Geyza convocatis Primatibus ejus, cum ordine sequenti, per communis consilium colloquii filium post se regnaturum populo praefecit.“

2) Chron. Bud. ad a. 966—970. p. 39: tunc igitur Capitaneus Hungarorum nomine Opour, qui illi exercitui de Communitatis voluntate fuerat constitutus. Sim. de Kéza L. II. c. I. § 19: Comunitas itaque Hungarorum cum suis Capitaneis seu Ducibus, quos pro tempore praeficere usa erat, hinc inde cet.

3) Belae R. Not. c. XXVI.

majoraquae belli et pacis acta negotia sunt; [4]) maximo hoc Comitiatu ferebantur leges; hujus judicio damnabantur fidei violatae, proditique nominis hungarici rei. [5]) Denique non perduellionis tantum actionem, capitisque intendere discrimen coram hoc universi populi judicio, sed vel a sententia Rectoris, de quo mox, provocare ad Communitatis Congregationem hanc (Gyüllés) usque ab ultima seculorum memoria nunquam non liberum fuit.

[4]) §-pho super. et Belae R. Not. c. 20, 26, 41, 46, 47 belli, cap. 9, 10, 51 pacis negotia.

[5]) Thur. P. II. c. 9. Chron. Bud. p. 45. Prayi Dissert. ad Ann. vet. p. 240. „Hinc ea apud Transylvanos consuetudo (IX. 3. p. 552) ut Nobiles non alias, nisi in specialibus Vajvodae Congregationibus seu Judicatibus proscribi possent."

10. De Rectore seu Judice Communitatis.

§ 41.

ambitus muneris amplissimi

Magno Principi auctorite Magistratus proximus, populi universi deligebatur sufragiis, ut communem exercitum judicaret; dissidentium lites sopiret; castigaret malefactores, fures ac latrones. Cujus tamen sententiam, si imoderata esset, Communitas (Gyüllés) in irritum revocaret, ac pro re nata Magistratum quoque illi abrogaret. [1])

[1]) Simon de Kéza cap. II. § 1.

§ 42.

quod a fatis Geyzae Ducis restrictum, non penitus sublatum est.

Simon de Kéza, et qui hunc exscripserunt, chronographi Magistratum hunc ab obitu Geyzàe desiise refe-

runt; quod dicere nimium est. In legibus enim, diplomatibusque Andreae I., s. Ladislai et Colomanni constans est Judicis inter summates viros memoria; leges vero Sigismundi, quem antiquitatum patriarum scientissimum dicimus iterum, loquuntur clare: ex sanctorum Regum institutis repetendam eam esse consuetudinem, ut de furtis, latrociniis, aliisque maleficiis hujusmodi per Kézam attactis, in generalibus Judiciis (Palatinus his praeerat, idcirco Palatinalia dicta sunt) cognosceretur. [1]) Quod de origine Palatinalium Judiciorum hic delibare satis sit; per decursum enim operis patebit liquidissime, non munus hoc a fatis Geyzae desiisse; verum, quia Stephanus Caroli M. apud Francos imitatus cautionem, [2]) Archiofficia regni omnia sui esse beneficii voluit; jus Communitatis Judicem hunc deligendi cessasse. Evenit hoc populo illubente, ut qui perpetuo deinceps tenebatur juris hujus postliminio recuperandi desiderio. Huic nihilominus, ne Andreas quidem II. impetrari a se passus est, ut deferret; [3]) licet art. 1. et 8. Bullae aureae auctoritatem primi hujus olim a Duce Magistratus restabiliverit totam. Par ceteris Regibus et nonnullis etiam alienior usque ad Albertum sensus, qui se auctorem art. 2. 1439 praestitit. Ab hoc igitur tempore, neque tamen illico, ipse itidem populus suis confert sufragiis dignitatem, cui praefectus qui erat, aliquamdiu Regis; [4]) postea, praeeunte, ni fallor, Bela IV. [5]) Regni Palatinus non infrequenter,

---

[1]) Decr. II. art. 5. confer. art. 4. 1486 et 35. 1492.

[2]) Conf. L. I. § 25. ad (1) cit. apud Sismond. locos.

[3]) Art. 3. 1231: „Si Palatinus interim male administraverit negotia Regis et Regni, suplicabunt nobis, ut utiliorem loco ejus constituamus, quem volumus; et nos precibus eorum annuemus."

[4]) Palatinus meus, Palatinus noster, formulae erant ante conditam Bullam auream usitatae C. D. II. p. 198. „meo Comiti Palatino F." et quae alia hujusmodi III. v. 1. p. 396, 429. IV. v. 1. p. 420. cet. habent.

[5]) C. D. IV. v. 3. p. 133. „Palatinus regni, Palatinus regni nostri." Simon de Kéza App. c. II. § 2. „Palatino regni qui pro

constanter deinde dictus, Sigismundo autem Rege, jam Magistratus ipse **Palatinatus Regni** appellatus est. [6])

utilitate Nobilium praeficitur." Vide etiam Scita Lad. IV. de Cumanis cet.

[6]) Sigism. a. 1437 apud Pray H. R. Not. praev. p. XXVII. ad honorem et dignitatem Palatinatus regni nostri Hungariae; — quibus ceteri Hungariae Palatini.

§ 43.

Haec de primis germanisque Hungarorum legibus:

Atque haec praecipua sunt legum apud Hungaros sub Ducibus capita, quae non aliqua non ineruditorum indicia temporum, sed cumulatissima repraesentant sagacis bonaeque mentis ac ingenii civilis specimina, digna sane, quibus promulgandis Praeco solemne carmen: „Vox Dei et universae Comunitatis" praefaretur. [1]) In fascem ea collegi, non sine oblectatione quantulaecunque hujus operae, clarius enim ex hoc jam dilucet: plurima in scitis Majorum fuisse, quae d. Stephanus Decretorum suorum l. I. c. VIII. filio sollicite observanda praeciperet; quaedam mutata per se, in quibus suum exemplum ei pro lege esse vellet. Ita ego: alii hoc velim unum demonstratum existiment: Hungariam nec sub Ducibus fuisse barbaram; Stephanum autem, quem reip. reperit statum, huic perpoliendo limam, non bipennem evertendo adhibuisse, libro altero demonstrandum exspectent: nunc enim de prisca Hungarorum religione dicendum est.

[1]) Chron. Bud. Podhr. p. 14. Simon de Kéza l. I. c. 2. § 1.

De religione, ritibus, doctrinaque morali veterum Hungarorum.

§ 44.

De religione eorum Theophilactus verissime refert.

Chronographi antiquiores, plerique monachi, quod impensam in conversionem Hungarorum operam multam existimari velint, his et Deos et idola adstruunt; sed nomina horum, ritusque populares ex iis si quaeras, frustra sis; nec enim aliud quidquam elicies, quam equinas illos pulpas esitasse, [1]) et se suaque diris (vel ut illi loquuntur daemonibus) addicere [2]) id vero est: mala quaeque sibi imprecari in more habuisse. His Otrokocsium, Belium, Cornidesium, praecipua Hungariae eruditae sidera, adjungi maxima gloriae horum injuria fuerit; tamen et hi, ne plures alios memorem, non Martem tantum, sed et Herculem, et Mercurium iis adsignant, non alia fere causa, quam ne hoc quoque cultus genere Majores nominis hungarici, in quibus pro incomparabili pietate sua ornandis omnes eruditionis suae copias explicant, Graecis Latinisque inferiores videantur. Hodie haud quisquam jam est nobiliorum scriptorum, qui ambigat: hac etiam parte Theophilactum Simocattam vero proxima referre. Haec in summa eadem sunt, quae Herodotus de religione Persarum [3]) consignavit. Ita namque hic: „Soli, Lunaeque sacrificant, et telluri, igni, aquae atque ventis, hisque solis sacra faciunt, jam inde ab initio“ Theophilactus vero de Hungaris: „Turcae, ait, admo-

---

[1]) De simili more Germanorum operaque Pontificum in hoc sufferendo vide Schmidt Gesch. der Deutschen T. I. c. 1.

[2]) Vitium iis cum Romanis veteribus commune, teste Livio.

[3]) Lib. I. c. 131, 138. l. III. 16. Quibus similia ea etiam parte, qua Soli (igni) equos imolasse referuntur, Strabo, Curtius, Justinus plura.

dum stolide ignem colunt, aeremque et aquam venerantur, telluri hymnos concinunt, adorant autem tantummodo, et Deum nuncupant, qui hanc rerum universitatem aedificavit."[4]) Quam haec vere Theophilactus, fasti loquuntur monasterii ad s. Gallum, cujus olim prata pie gratis Hungarorum in Deum suum Opt. Max. hymnis personabant. Atque hunc derivata a Chaldaeorum Eschta, [5]) (ignem notat) vocabulo „Isten" et progenitores Majorum nostrorum et nos appellamus hodieque; apud eos non per Sacrificulos, ut alibi passim, externo cultui auctoratos, sed militari cujusque virtute veneratum; nam et praeliandi initium conclamato ejus Numine factum, et victoria ei in acceptis relata, caesisque, in praecipuo pretio qui fuerant, albi coloris equis, inter lauta convivia celebrata, [6]) et ipsa Communitatis edicta ad addendam his sanctitatis speciem „pro voce Dei" promulgata habitaque sunt. [7]) Hominem non omnem mori, sed a fatis quoque superstites animas credebant, et quos bello interemissent, in omnem temporum aeternitatem inservire ipsis teneri. [8]) Daemonem malum Ördög vocabant, hujusque velut omnium inter vivos calamitatum auctoris vim, quibus male vellent, imprecabantur, et, quia implacabilem crediderant, nullo dignabantur sacrificio.

---

[4]) Confer Liedeman Gesch. der Meinungen, III. Theil de Samoedis; et Görres Mythengesch. der asiatischen Welt 1. B. p. 210.

[5]) Radicem hanc refert Esküttt (juratus) et esküvő nostrum, quod actum solemnem notat fidem sacramento obstringendi. Vide etiam Not. Belae Reg. c. 27.

[6]) Is Dominus omnium apud Belae Reg. Not. c. 39, 46, 49, 50; apud Chron. Thur. Part. II. c. 3. Vide plura in classica Cornidesii Disser. de vetere Hung. religione, alia item Joan. Horváth Canon. Veszprim. in Tud. Gyüjt. a. 1817.

[7]) Vox Dei et Populi hungarici. Simon de Kéza Podh. p. 17.

[8]) Chron. Thur. P. II. c. 25: Est namque fides Scythicorum, ut quoscunque viventes occiderent, in alio seculo ipsis servire teneantur.

§ 45.

Ritus et doctrina moralis

In pangendis foederibus inciso aliquantulum corpore, mixtoque in calicem sanguine, et acinace aut sagittis intinctis, se multis verbis devovere, (tam late olim dirae imprecationis consvetudo patuit) et demum calicem non per eos modo, qui foedus facerent, sed etiam comites, qui adessent ebibi; Scytharum apud Herodotum, Medorumque apud Solinum et Cumanorum etiam sec. XIII. apud Joinvilleum more, Hungaris quoque solenne; dum fidem exteris paciscerentur, luculentius testaturi, quam male perire velint, si eam violarent, canem, lupum, aut aliud hujus generis animal, gladio consecare sveverunt. [1]) Amnes, fluviique et loca his proxima, ut in vita gratissima, ita praecipua honoris, qui defunctis habebatur, species erat: juxta hos sepeliri. [2]) Justa mortuis convivio solvebantur. Quod in funere praestitum tór; [3]) rebus laetis acceptum, etiamnum áldomás

---

[1]) Apud Hansitium Episcopi Germaniae ad a. 899. „Quod nos praefati Schlavi criminabantur, cum Ungaris fidem catholicam violasse, et per canem, seu lupum, aliasque nefandissimas et ethnicas res sacramenta et pacem egisse" cet. de hoc Hungarorum more abunde testantur. Joinvilleus in vita s. Lud. (Histoir de s. Louis; edit. Paris 1761 p. 104) de Cumanis, sanguineque per hos, dum cum graecis paciscerentur, incisis corporibus, emisso idem narrat, adjicitque, canem in medium paciscentium eductum, ambarum partium gladiis petitum, minutimque concisum fuisse, imprecantibus identidem barbaris, ut eodem modo pereant, qui foedus jam jam initum essent violaturi. Cornides o. c. et supra ad § 13. n. 1.

[2]) Not. B. R. refert Ketel et Tulmam juxta Danubium cap. 53. Arpadum juxta caput parvi fluminis cap. 56. Botondium prope fluvium Verőcze cap. 57. Thonuzobum ad portum Obad cap. 57. conditos. Juratur ab illis ignis et unda Deus; habet Sidonius.

[3]) De caenis funebribus Hunnorum alibi; nomen harum Stava apud Jornandem ejusdem labii est, cujus medum, aut pravda (ita

(ex áldani laudare, concelebrare, bene precari) dicimus. Religiones universe, ut apud populum a superstitionibus abhorrentem, paucae; tanto vero plura proverbia, quibus recte vivendi praecepta, ori quoque vulgi sine magistro insererentur. Horum unum, quod severitate, et honore et praemio regi Hungaros perhibet, occupavimus alibi; repetimus nunc, ut memineris illa apud Thucididem „honore, metu, utilitate evecti maximis argumentis" non unius apud hos viri sententiam, sed totius judicium gentis fuisse. Cui plane consentaneum etiam hoc est paullo ante allatum, quo per eos nascendi pretium omne in honestate ponebatur. Plura enim adferre consulto supersedeo, probe gnarus: communi mortalium vitio, alienas virtutes neminem, nisi hactenus, audire libenter, qua eas similibus aut suis aut suorum laudibus aequari existimat. Singulis singulae uxores; [4]) sed nomina Öregbik Uram, Kisebbik Uram, Közepsö Uram (ita hodieque mulieres de vulgo fratres mariti vocant) antiquissimae retinent memoriam consuetudinis, quae de uxoribus, liberisque communibus apud Scythas Abios, ad similitudinem doctrinae Platonis, viguit. [5]) Nobis more vetustissimo emi uxor (venni) vendique (eladni) dicitur; dote, quam maritus paciscitur, pro pretio accepta. [6])

Slavinis judicium ferri Varadiense vocabatur). De áldomás Hungarorum, simulque cultu Dei sui, pulcherrimus in scriptoribus rer. alem. Goldasti p. 32. exstat locus, qui ita habet: Vinum quoque plenis cuppis in medio positum sine discretione, quantum quemque libuerat, hausit; postquam vero mero incaluerant, horridissime Diis suis (?) vociferebantur. Clericus autem linguae eorum bene sciolus (propter quod etiam eum vitae servaverant), cum eis valenter clamabat cet.

[4]) Belae R. Not. cap. I. „solummodo unusquisque suam habebat uxorem."

[5]) Scythas Abios ex instituto Platonis uxores liberosque communes habuisse. Vide sis apud Strabonem Geogr. p. 300.

[6]) Emptionis uxorum apud Hebraeos quoque usum I. l. Mosis XXIX. 18. I. Sam. XVIII. 25. indicant.

Vela mulierum hungarica anonymus apud Muratorium; [7]) hunnica pridem antea Priscus, tamquam speciale quiddam memorarunt. Sed haec Münsteri „omnia crudelitatis genera scriptores, praeter pollutam utriusque sexus pudicitiam, quam domi, militiaeque semper coluerunt, in eos commentantur" [8]) de Hungaris per laudatissimum auctorem hunc scripta sunt.

---

7) Antiquit. ital. aevi medii T. III. „in altero curru (reginae Elis. matris Lud. I.) deductae prosequebantur aliae mulieres nobiles hungaricis velis et corollis purioris auri in capite ornatae.

8) Sebast. Münsteri cosmus. univ. edit. a. 1550 l. IV. vide etiam Fessler Gesch. von Ungarn, I. Thl. 1. B. p. 330. Speculum item priscae Hungar. milit. discipl. in Belii ad Hist. Hung. adparatu.

De reliquo Hungarorum vitae habitu.

§ 46.

Testimonium Leonis sapientis.

Quibus Justinus Parthorum, iisdem, uti jam adnotavimus alibi, verbis Regino mores Hungarorum descripsit. Clarius, profecto, populum utrumque unius esse propaginem stirpis dicere nequiverat. Idem Leo sapiens praestat, qui dum de moribus Hungarorum dissereret, fieri nequibat, quin cum Ammiano Marcellino, Priscoque conveniret; sicque plane consentanea et de virtutibus et vitiis Hungarorum traderet, ut licet haec sua ipse experientia acceperit, sumsisse ab iis videatur. Senserit haec eruditissimus quoque Hallamius. Qui ante hos viginti et quod ultra est, annos, ipse item sic de Hungaris sec. X. scripsit, ut hos disserte Hunnos appellando, si non populares, vultu certe moribusque, Atilae simillimos asseveraret.

§ 47.

cum iis, quae Ammianus Marcellinus, Priscusque de Hunnis tradit, plene convenit.

Quod enim Leo in Hungaris admiratur, ita hos, dum inimicum in fugam vertunt, tota mente animoque in hoc persequendo defigi, ut nihil ardorem hunc, praedae, opumque cupiditas, proprium Romanorum vitium, moretur; id Ammianus Marcellinus jam in Hunnis laudavit. Hungaros inconstantis gentem animi, et ex multis conflatam tribubus dicit Leo, frequentiaque ad hostem transfugia nec paenarum impediri severitate posse. Quod nos de Hunnis ex Prisco jam antehac diximus. Hungari secundum Leonem non ipsi tantum armis tegebantur; sed equorum etiam, quibus nobiliores vehebantur, anteriores partes aut ferro aut denso centunculo muniebant. Nihil novi: ut in populis ejusdem generis ac stirpis. Quod cum nemo tam sine oculis sit, qui, in tanta luce hac, vocare in dubium possit; quae de Hungaris adhuc dicenda sunt, breviter percurram.

§ 48.

Occupatio, opes, vestitus;

Hungari, cum ruris quoque colendi periti essent; [1]) diu tamen praecipuas opes in copia armentorum pone-

[1]) Ruris peritiam veterum hungarorum vernacula instrumentorum ejus nomina testantur. Quod tamen quidam eunt adsertum, hac quoque laude Magyaros, indicio etiam nominis hujus, ceteris Scythis praestitisse, non dum ad hoc credendum inductus sum. Video enim paullo minus. Quid igitur? Semper apud eos venationi potius, quam agro colendo intentos tam exilem fuisse rei frumentariae numerum, ut carnibus et lacte, communi cum Hunis et Alanis apud Ammianum Marcellinum; Germanis apud Julium Caesarem more; non frumento, uti Romani et Slavini, vescerentur. Stat igitur, hac etiam parte, sua Belae IV. Notario ad cap. I. v. VII. fides.

bant, quae cum escae, tum lactis potus causa, simul vero, ut frequentiae amplitudinisque castrorum speciem praebeant, secum trahere consueverunt. Pecuniae nomen ipsum, post suum ex Asia egressum, a peregrinis mutuati, commoda, quae sobrius ejus usus praestaret, cum in antiquis sedibus commercia vice rerum exercuerint, non noverant; mox tamen eadem cum ceteris Europae gentibus per satietatem fame vexabantur, quae animum ad appetendas improbas etiam divitias impellit. Ferarum tecti antea pellibus, linoque, in ceteris victoriae muneribus miles hoc; Primores, etiam quae ad luxum opulentiamque cultus faciunt, et a Graecis quidem imperiales vestes, coronas, stolasque deposcebant. [2])

---

[2]) Conditiones pacis cum Ruthenis apud Not. B. R. cap. IX. „ut duces et primates filios suos in obsides darent, tributumque annuatim persolverent 10 millia marcarum et insuper victum, vestitum et alia necessaria;" cum Galliciensibus cap. XI.: tria millia marcarum argenti et ducentas marcas auri; et vestes nobilissimas tam Duci, quam omnibus etiam militibus suis condonavit. Adde epist. Epis. Bojoariae de a. 900 apud Hansitium T. I. p. 176. „donavimus illis (Ungaris) nullius pretiosae pecuniam substantiae, sed tantum nostra linea vestimenta." De imperialibus vestibus, coronis cet. vide sis Const. Porph. de adm. imp. cap. XIII. cet.

§ 49.

Convivia, ludi militares Hungarorum.

Ad epulas laetissima acroamata Hungaris quoque sales joculatorum, et maxime versus, in fortia Ducum militumque facinora conditi. Et haec lingua patria in convivio canendi consuetudo diu postea quoque, et Galeotto Martio teste, etiam ad regias Mathiae Corvini epulas obtinuit. [1]) Finitis conviviis, saltare coram Prin-

---

[1]) Galeot. de dictis et factis Mathiae R. cap. XVII. Idem morem hunc Romanorum (veterum) fuisse recte advertit; testem enim

cipibus, et luctari, quosdam etiam armis coucurrere, et quantum disciplinae bellicae nossent, ostendere consuevisse itidem jam non ex solo Notario illo, [2]) sed in novum fidei ejus argumentum, etiam ex Chronicis monasterii s. Galli de seculo X. novimus. [3]) Caenas Germanorum consuetudinemque consilia publica in his agitandi Tacitus laudat; hanc tamen post paullum desitam apud eos, neque illi inficias eunt, qui in hac aliquem gloriae reponunt quaestum. In libello Notarii Belae Regis non bella, non negotia alius generis plures, quam convivia paginas occupant; prorsus ut sit veri simillimum, quemadmodum Persas in vino, [4]) ita Hungaros in convivio de rebus maximis consultasse. Usus namque vini non ille quidem incognitus nostris, quod vel nomen hujus vernaculum indicat; sed, ut pro modica copia, parcissimus antea, sic post aditam Europam largior, neque tamen ultra fuit, quam ex quo verum hoc esse cognoscas: animos vino florentes, ad praeclara facinora etiam alacrius evibrari. Quod ad posteros: pleraque Comitiorum sec. XVI. diaria, scripta per nuncios Comitatuum Civitatumque, plus

---

habet Cic. Tuscul. Disput. l. IV. cap. II.; errat tamen imperitia rerum nostrarum, dum Romanorum morem hunc ab Italis defluxisse ad Hungaros existimat.

[2]) Cap. 46.

[3]) Apud Goldastum p. 32. „et effusa laetitia saltant coram Principibus et luctantur. Quidam etiam armis concurrentes, quantum disciplinae bellicae nossent, ostendunt.“ Morem hunc ad reliquam deinde Europam propagatum esse contendit Cornidesius, cui Eichhornii de initiis torneamentorum apud Germanos sententia nihil plane refragatur. Exempla vero, quae Badikus in neues Archiv für Gesch. anni 1833 adfert, Hunnorum (neque enim dubito his consuetudinem eam jam familiarem fuisse) per Europam dominatu posteriora sunt.

[4]) Strabo edit. Amstelod. de a. 1770 p. 1067. „Persae de rebus maximis in vino consultant, eaque Decreta ipsi firmiora censent, quam quae sobrii faciunt.“

ferme de flore coenarum, quam de historia rogatarum legum continent. [5]

---

[5]) En unum ex plurimis exemplum de anno 1578 sumtum ex Diario Nuncii urbis Eperjesiensis: „Postea ad splendidum convivium, quo a Reverendissimo Domino Locumtenente excepti sumus, accessimus, omnium nostrarum curarum et molestiarum obliti, juxta illud Anacreontis veteris poetae graeci: bibendo mihi vinum aerumna dormit omnis.“

§ 50.

Majus ferme iis quoque in peregrinas linguas, quam suam studium.

Ad addiscendas linguas peregrinas ingenio facili et juxta cum Hunnis promptissimo, dum huic minus caute indulgent, pari linguae vernaculae incuria, non plane nulla deinde pars eorum, Slavis finitimi qui erant, ad hos abiit. [1])

---

[1]) Tabularia consule Comitatuum hujusmodi, videbisque gentem, quae plurima egerit factis memorabilibus per Valerium Maximum laudatis conferenda, quaedam vero etiam anteferenda, studium, quod Romanis praecipuum fuit, ut latinae vocis honos per omnes gentes venerabilior difunderetur, (ibid l. II. c. 2.) penitus neglexisse. Verba certe Velleii Paterculi II. 110. „In omnibus Pannoniis (vixdum subactis per Augustum) non disciplinae tantum modo, sed linguae quoque notitia Romanae, plerisque etiam literarum usus et familiaris animorum erat exercitatio“ scripta videntur, ut quae nostra usque ad superiores hos aliquot annos, in hoc providentiae genere inertia fuerit, solertiae illius comparatione clarius appareat. Si quid enim aliud, hoc certe Sismondius (Hist. des Fran. T. III. p. 451) verissime. „Les hommes de nos jours peuvent retrouver des Ancêtres parmi les Francs ou les Gaulois, qui habitèrent la même terre; mais ce n'est, que parmi ceux, qui parloient français, comme eux, qu'ils reconnoitront des Compatriots.“

Zoltanus, Dux II.

§ 51.

Qui suis primum auspiciis tantum;

Qua viri fide, consilioque fuerint, quorum opera adjutus Arpadus immortalem sibi Conditoris Hungariae gloriam confecit, ab ejus apparuit obitu sane quam manifestissime. Horum enim initiorum exitum, ex familiari populorum generis nostri vitio, inconstantia animi, discordiaque aestimantibus res prope certa videbatur: Hungariam recentem, nec compactam satis, Arpado, praecipuo illo unionis vinculo, sublato ad primum mox impetum collapsuram. Et Ludovico quidem Germaniae Regi fixa stetit sententia: nimis plus, quam satis tutum vicinis esset populis, crescentem rem hungaricam non alias opprimi commodius posse, quam dum veteri ei gentis malo, aliud etiam hoc accessisset, ut puerum aetate nondum pubere haberet Principem. Cupidissime itaque corripit arma; sed quorum non alter erat successus, quam ut gentem irritatam acrior repellendi, post inferendi etiam aliis belli cupiditas incesseret; Primates vero, qui dum Zoltanus adolesceret, vicem ejus in procuranda republica obibant, munere suo, praesentis periculi admonitu, multo etiam magis diligenter, industrieque fungerentur. [1])

---

[1]) Ad Primores hos spectare verba Const. Porph. videntur: „Ad Archontes Turcarum mittitur Bulla aurea bisolida cum hoc titulo: „Literae Constantini et Romani Christum amantium Imperatorum Romanorum ad Archontes Turcarum" Const. Porphyr. de Cerim. aulae Byz. Lipsiae 1751. p. 399.

§ 52.

nam eo puero Primores rempublicam administrabant;

Communitate itaque ad communis consilium colloquii convocata, auctores huic fuerunt, eligendorum plurium Rectorum, qui interea, dum flos populi bello daret operam, domi sub Duce juri reddendo praeessent, curarentque, ut justitia et aequitate populus in officio contineatur. Itum deinde est ad deligendos Ductores exercitus, quod proprium semper erat Communitatis negotium, quoties universis ejus viribus esset opus. Causam justam neque fortuna destituit; hac enim comite, victis Bavaris; Saxonia deinde, Thuringia Alemanniaque devastata; Ludovicus ad Augustam Vindelicorum dira affectus clade ad redimendam praesente pecunia, pactoque tributo, pacem adactus. Neque eo minus, cum ab hoc solvendo cessatum esset, postea etiam, quam Conradus suffragiis Ordinum Germaniae Rex electus fuisset, hac discordiis intestinis distracta, annuae in Bavariam, Alemanniam, Thuringiam, Saxoniam, Alsatiam et Lotharingiam excursiones susceptae sunt.

---

[1]) Vocabuli Rectorum, quo Notarius B. R. utitur, sententiam per eum explicitam confirmat Priv. mon. de Zala ad a. 1091 in verbis „ne per praedictos Judices, Comites seu Rectores Comitatuum et collectarum exactores cet. Priv. item Steph. V. Abbat. S. Mart. de monte Pan. a. 1270 datum „nec per praedictos eorundem comitatuum Judices, comites seu Rectores et Collectarum exactores.“ Bela IV. Laurentium Judicem curiae Regiae, Aulae suae Judicem et Rectorem appellat.

§ 53.

post ubi adolevisset, manu etiam, Marteque suo

Verum has, bellaque per Zoltanum postea, quam adolevisset, sine cessatione gesta, quod domesticis pro-

inde ac exteris auctoribus perscripta sint, persequi supervacaneum, neque hujus instituti est. Marte gesta haec sunt prospero, aut, cum maxime, sic tantummodo adversante, ut populos, qui ex praelio superiores nonnunquam discesserant, vicisse magis, quam nostros succubuisse taederet. His itaque missis, eo magis attendi animum in hoc velim: Zoltanum, pro bellicoso ingenio suo, non finitima solum, quibus evastatis Hungariam tutiorem fore arbitrabatur; sed Italiam quoque Galliamque armis percurrisse, et licet per Henricum Ottonemque Imperatores, plus vice simplici, male mulctatum, cum spei contra fortunam quoque insisteret, Bavariam iterum iterumque, Alemanniam, Franconiam, Alsatiam, Lotharingiam, Galliam et Italiam depopulatum, spoliisque et aere, quo hic illicque inducias vendidit, locupletem, amplissimum undique captivorum omnis ordinis, aetatis sexusque in Hungariam numerum coegisse. In his artifices multi; plurimi cujuscunquemodi opificium callebant; omnes vero instar seminarii erant, ex quo deinceps eadem apud nos, qua Regum, Praelatorum, Comitum, Vice Comitum apud Francos villae frequentabantur, succrevit classis incolarum regni, ministerialium Regis, Eclesiarumque, vulgo Udvarnokorum nomine in legibus, diplomatibusque cognita. [1])

---

[1]) Sim. de Kéza App. c. II. § 3.

§ 54.

Hungariam non modo conservavit, sed auxit etiam multifarie

Idem armis in Orientem conversis Imperatorem Graecorum ad exorandam pacem compulit, hacque, pacto tributo, concessa partem Valachiae ultra Alutam Hungariae adjecit; limitesque hujus ex parte Teutonicorum, usque ad pontem Gunczil (Gunczillech, etiam Conczillech Hormayro [1]) [adeo vera Notarius Belae Regis re-

fert [2])] ultra Anasum protulit, facta Ruthenis potestate, castrum, cui deinde Medelic nomen, prope fluvium illum construendi [3]). De finibus Carantaniae, Arpado Duce ad territorium Hungariae adjectis, diximus; Zoltano Duce Carantania inferior, Marchiaque proprie dicta, quae in chartis veteribus Marchia quoque Czillejensis et rursus Marburgensis, nec infrequenter Pettoviensis scribitur, tota, et haud scio, an latius, quam per Varchunos (Avares) antea dominata fuerit, subacta est. [4]) Sic ille artibus belli Patrem, studio in hospites, et hunc [5]) et atavum Atilam, utrique enim in advenis praesidium quoque auctoritatis suae quaerebatur, aequavit. Ex his Ismaelitas, ducibus Bila et Bolcsu de terra Bular (Kéza Belar alias Berata) venientes castro Pest; militem Heten indidem oriundum agris amplissimis donavit. [6])

---

1) Kleine histor. Schriften nota ad Leop. Ducem p. 12.

2) Cap. 57. Cf. Fejér VIII. 4. Praef.

3) Memoriam Ruthenorum etiam mons, qui in literis Ottonis II. de a. 979 Rusnik dicitur, servat apud Bardosium.

4) Gesch. der Steiermark von Dr. Albert v. Muchar, II. Band, pag. 10, 11 et 276. Confer etiam Dandulum chron. l. VIII. cap. X.

5) Eximiam hujus in hospites munificentiam Not. B. R. c. 43, 46, 57. cet. laudat.

6) Ibid. cap. 57 et apud Simon. de Kéza.

Toxus, Dux III.

§ 55.

moribus asper, accepta ad Augustam Vindelicorum clade,

Zoltanus excusatione valetudinis usus, non tam per aetatem, quam labores militares confectae, re ipsa, ut

ne hoc etiam providentiae genere Patre inferior esset, Communitatis convocavit consilium, impetravitque facile, ut sibi filius Toxus a. 947 subrogaretur. Hic, ut erat, moribus asper, bellorumque, etiam dum nulla probabilis suppeteret causa, appetentissimus, plura et adolescens et vir gessit audaciae, quam fortitudini propiora. Magnoque, ut fit, Ducis vitium hoc, et inflammata per eum apud multitudinem pecuniae sitis, genti universae stetit. In Italia factionibus inter Lotharium et Berengarium juniorem scissa, Germaniaque secunda usus fortuna, anno 953 bello, quod inter Ottonem Imp. et Luidolphum filium, generumque Conradum exarsit, per hos interpellatus, perlubenter semet implicuit; sed ex hoc solam fere saevitiae famam, alia vero in Bavariam a. 955 adducta expeditione, quod non jam ex virtute militum fortuna se dedit, ad Augustam Vindelicorum cladem retulit, non hanc quidem, quae nonnullorum opinio est, internecinam, sed desideratis nostrorum plurimis, admodum gravem, suplicio vero, quod hostis victor Leele, Bulsoque Ducibus captis irrogavit, etiam infamem.

§ 56.

animum ad mitiora adjecit.

Has rerum vices, non multo post, territorii Hungariae, qua ultra Anasum tendebatur, jactura secuta cum sit; Toxus, ne dum aliena labefactare pergeret, sua penitus subvertat, animum ad paccatiora adpulit. Bissenis igitur, Duce Thonuzoba qui advenerant, sede ad Tibiscum assignata, [1]) de justae deinceps defensionis

[1]) Bisseni hi discernendi sunt ab iis, quos teste Notario Belae Regis jam Zoltanus ultra lutum Moson collocavit, non jam novis villae quoque olim, nunc praedii Flancsendorf, vicinorumque ad Wolfsthal Austriae monticulorum (C. D. III. v. 2. p. 59) incolis, aut quibus terra Legingthou (Katona Hist. Crit. T. V. pag. 241) habitabatur.

rationibus, quam invadenda Germania, cujus praesidio jam Marchia quoque orientalis instaurata esset, meditari satius duxit. Sed saluberrimus experientiae, sapientiaeque ejus fructus erat, quod filium Geyzam, qua belli, qua pacis, at enim hujus vel maxime informari jussit artibus.

§ 57.

Prima propagandae ad Hungaros fidei Christianae initia.

Auctores certi scriptum reliquerunt: jam Bulsum, de quo nunc admodum diximus, Gyulamque Transylvaniae Ducem, consilio et opera Constantini Imperatoris Graecorum, Constantinopoli sacro perfusos latice, Patriciorumque adscriptos ordini fuisse. Doctrinam iis Theophilus, urbis illius Pontifex impertiit, redeuntibusque Hierotheum adjunxit, qui sede in Dacia collocata, et ipse et socii sacro munere suo praeclarissime functi sunt. His magistris, jam Sarolta filia Gyulae, quae postea in manus Geyzae Ducis convenit, Christi coluit fidem.

Geyza, Dux IV.

§ 58.

Gentem ab adsueta jam praedandi lubedine, ad pacis ducere studia nititur,

Geyza post fata Patris Dux electus, dum secum considerat, etiam quae legitime parta essent, perire inter tot infestas, damnisque suis expergitas nationes posse, sibi ipse negotium dat longe maximum, bellicisque Patrum laboribus multo difficilius: imperare genti nihil neque post acceptas clades, a priori ferocia remittenti pa-

cem, eamque ab adsueta jam praedandi lubedine ad meliores artes avertere. Uxor ei, ut diximus, Sarolta [1]) fuit, magni et illa animi mulier, Christianis ad haec innutrita sacris; tantumque pollens, ut regnum viri tenuisse manu diceretur. Et Geyza quidem suum hoc propositum mox ac praeesse coepit, vicinis principibus constare voluit, dataeque fidei hac animi constantia respondit, ut severus in suos, mansuetus liberalisque in alios pro Rege se ferre videretur, eoque per scriptores etiam patrios appellaretur nomine.

---

[1]) In vita s. Adalb. Ann. Ecl. Germ. T. IV. p. 547. „quae totum regnum viri manu tenuit, et quae erant viri, ipsa regebat, qua duce erat Christianitas caepta.“

§ 59.

reperitque hanc ad amplectenda sacra Christiana facilem.

Geyza, dum hoc pacis studium suum Ottoni Magno per legatos (anno 973) affirmaret, facturum se recepit, ut qui propagandae in Hungaria Christi fidei susciperent laborem, et hujus adeundae et navandae in causam hanc sanctissimam operae inimpeditam facultatem haberent. Quod quidem ille sua itidem sponte (Otto enim mox supremum obiit) ad eum modum praestiterat, ut Pilgrinum Lauriacensem Episcopum multis oraret precibus, veniret, ut ipse, aut alios ad opus hoc delegaret. Presbyteros hic ex monachis, Canonicisque, ac, de singulis eclesiasticis gradibus, Clericos misit, eo instructos mandato, ut quae Bonifacius (Vinfridus vulgo) sociique in Germania olim egissent, in Hungaria ipsi agere sui esse nossent munus officii. Quamquam vero hi, quia linguam populi, quem docere debebant, non noverunt, magis etiam temere, quam Angli apud Germanos hunc adgressi laborem sunt; dedit tamen vel sic se negotium

apud Hungaros adeo promptum, [1]) ut intra spatium non plane unius anni, ex nobilioribus Hungaris utriusque sexus admodum quinque millia nomen Christo darent. Quod dum Piligrinus ad Benedictum VI. refert, significat una: ita Barbaros animo esse comparatos, ut licet adhuc gentilitate sint quidam detenti; neminem tamen ex subditis suis sacro prohibeant lavacro, nec sacerdotes impediant, quin, quo velint, libere proficiscantur; strui jam et oratoria, eaque Christi personare laudibus, et paene cunctam hungaram nationem ad percipiendam fidem sanctam pronam esse. [2]) Laeta initia haec bellum pro Henrico Bavaro contra Ottonem II. susceptum intercepit. Hoc post biennium (977) composito, Piligrinus, quem interea Benedictus VI. Archiepiscopum, facta ei presbyteros et episcopos in Hungaria quoque constituendi potestate renunciarat, plures jam in hanc praecones misit, qui, ut per Pontificem eum jussi sunt, sua sancta praedicatione pararent domino plebem perfectam. [3]) Atque his jam Geyza etiam cum familiaribus suis sacro se fonte submisit abluendum, spopönditque solennibus verbis: labori se parsurum nulli, ut qui suae sunt ditionis, christianis omnes initiarentur ritibus.

---

[1]) Literas Pilgrini ad Bened. VI. P. a. 975 datas vide sis apud Hansiz. T. I. Germ. sacrae p. 211.

[2]) Nimio jam multo plus praetendunt, Katona Hist. prag. p. 119, Fessler l. I. p. 345, qui hungaros potius linguam latinam religionis causa familiarem sibi reddidisse autumant contra quam praecones exteros decuit, hungaricam.

[3]) Literas has Bened. VI. vide apud Katona l. c. p. 921. ad ann. 974.

§ 60.

Sed quorum progressum Benedicti VI. Pontificis edictum de captivis gratuito dimittendis intercepit.

Huic tamen curae dum naviter incumbit, animumque Hartvico teste, jam ad constituendos juxta aestima-

tionem suam episcopatus adjicit, offendit in obicem, quem omnium minime computabat. Ut enim in morali doctrina Christi nihil admodum erat,[1]) quod pars populi sanior in medio sui propagari multum recusaret, modus quidem lustrationis, quo delicta eluerentur, placuit etiam, aut certe non displicuit plurimis; ita dum intelligerent, Benedictum VI. rebus non tam gestis prospere, quam ultronea animi gentis inductione judicioque, ad vota ejus adfluentibus, non jam cupere solum, sed praecipere etiam: christiani captivi ut omnes gratuito dimitterentur,[2]) odium gentem universam et praeconum illorum et religionis, quae Pontificis praetendebatur mandato, cepit longe acerrimum. Itaque evenit, ut eorum etiam, qui sapere audebant, non pauci peregrinos curiones hos, alieni tantum arbitrii ministros; doctrinam vero Christi non ad suam, sed captivorum procurandam salutem arreptam suspicati, quam alacres se antea, tam contumaces dehinc in Geyzae studia exhiberent. His namque et piis maxime Saroltae conatibus, res omnis propagandae inter Hungaros religionis adhuc stetit. Quae postquam in scopulo hoc adhaesisset, praecones unde venerant, reversi sunt, addita sic suspicioni aliqua etiam veri specie, eaque Hungaris relicta laude: ita hos juribus institisse suis, ut ab omni in illos injuria abstinerent.

---

[1]) S. August. Retract. l. 1. c. XIII. 3. Res ipsa, quae nunc christiana religio nuncupatur, erat et apud antiquos, nec defuit ab initio generis humani, quousque ipse Christus veniret in carne. Unde vera religio, quae jam erat, caepit apellari Christiana.

[2]) Simon de Kéza App. c. II. de hoc Eclesiae Romanae mandato plura, quae Chronico ejus nondum vulgato et Stiltingum, et Timonem, magni Scriptores nominis latere potuerunt; nunc, dum ultra, quam fines Hungariae patent, non opus tantum, sed nobilitas quoque conditoris ejus, auctoritasque celebratur, nec ignorare, nec tacita transcurrere legibus Historiae integris licet.

§ 61.

Geyza ipse mediis propagandae fidei Christi, etiam dum a cura hac cessasse videtur, prudenter intendit.

Pars tamen Hungarorum, quae Melitium obtinebat, injussu Geyzae, imo eo obnitente, omnem late viciniam populabatur. Leopoldus itaque Babenbergicus per Ottonem II. Marchionis titulo Austriae praefectus, in eos movit, arceque illa expugnata Hungaros ad montem Cetium a. 984 rejecit. Movisset forte iterata jactura populum alium, ut Principi ad pacem et otium, quaeve, sine depopulatione et praeda, colendis agris comparantur, certissima commoda vocanti, dicto audientem se praestaret; Hungaros non item; qui ut commune cum Hunnis Varchunisque genus, hoc quoque indicio, cognoscas, dum arma superessent, nil quidquam eorum, quae his parta, etiamsi amissa viderentur, non recuperandum ardentibus consuetudine bellandi animis et tunc fortunae etiam, ut fit, obiratis jactitabant. Hi igitur cum flecti semet in praesens non paterentur, frangi vero nisi proviso ampliori virium robore, et exterorum in Hungariam invitandorum auxilio non possent, tergiversari res cogebat. Cessit itaque necessitati Geyza, neque tamen secius ad suum illum scopum, patriam bellico maxime partam labore, pacis jam artibus de integro condendi festinabat, ut sapientis fuit, lente, maximoque etiam tum in congregandis circum se illustrioris famae alienigenis [1]) studio, dum cura religionis apud eum inter christianos genti-

---

[1]) In his praecipuus Deodatus e Comitibus s. Severini ex Apulia, vir eximiae, ut ea erant tempora, in quaque doctrinae civilis parte, eruditionis, qui formandis d. Stephani moribus praefectus, hunc deinde cum s. Adalberto e fonte baptismi levavit; Geyzae filiique ejus in propaganda fide e primis adjutor; cum opera hac, tum quod Carolum M. delegerat, cujus potissimum similem olim Stephanum esse cuperet, de Hungaris eximie meritus.

lesque ritus ex industria mixtum, penitus refrixisse, vulgo Chronographorum videtur, qui naturales, verasque rerum causas, quidquid item seu per Pontificem, seu Praecones exteros nimia fiducia erratum est, dissimulando, horum quoque culpam Duci populoque, et, ipsi nesciunt, quorum idolorum cultui, fide non satis proba, imputant.

§ 62.

Eo etiam tum superstite, anno 993 filius ejus Stephanus Dux eligitur.

Haec Hungariae, ut in tanto peregrinorum confluxu, non jam asiaticae, nondumque europeae facies fuit, quum Geyza anno 993 „convocatis Primatibus ejus, cum ordine sequenti, per communis consilium colloquii, filium suum Stephanum post se regnaturum populo praefecit, et ad hoc roborandum a singulis sacramentum exegit.“ [1])

---

[1]) Verba sunt Hartvici biographi d. Stephani. De vi horum Gvizotum (Essais sur l'hist. de France pag. 145, 156) si placet, consulas; intellecturus tantam eam esse, ut ad Regiam potestatem nihil nisi nomen desideretur.

Stephanus, Dux V.

§ 63.

Provisis mediis, consilium Patris effectum dare adgreditur;

Stephanum altero, postquam electus est, anno, patre etiamtum vivente, per divum Adalbertum sacro ablutum fonte, ut ea, quae Pater contrariis suorum studiis interpellatus, peragere nequibat, ocius effecta daret, et doctrina per Deodatum Comitem, eundemque Paedago-

gum suum tenero adhuc penitus insita, et solennis impellebat sponsio, cujus conditione Gysela Henrici Ducis Bavariae, postea Caesaris, et Brunonis Episcopi Augustani soror, per Patrem, Ottonis Imperatoris cognata, se ei conjugem dedit. Mox igitur, atque clavum reipublicae a patris capesseret obitu, (a. 998) qua literis, qua legatis circa vicinas gentes dimissis egit, effecitque, ut multi praesbiteri, et clerici, Abbatesque et monachi (verba Hartvici sunt) nil proprium habere cupientes in Hungariam undique commigrarent.

§ 64.

Convocatoque Optimatum Concilio, legem de redimendis Captivis Christianis condit;

Inter haec celebrato fidelium Concilio, cum non ipse, conjuxque minus, quam Pontifex Romanus captivos Christianos servitutis eximi jugo cuperent, de mediis ad finem hunc deliberavit. Summa consiliorum, ut Kéza, longeque clarissime res ipsa loquitur, huc rediit: Caput quidem esse libertatis Hungarorum, plenam ut quisque rerum suarum habeat potestatem, atque in harum numero bello captos quoque censeri; de his nihilo secius reddendis, et Patrum memoria saepius constitutum publice, [1]) et vero quod, novissime apud Ultrasylvanos editum esset humanitatis, liberalitatisque exemplum, ut Gyulam Ducem captivos christianos coemere et libertate donare aequo animo paterentur, [2]) ita esse comparatum ut, ipsis, nisi ad hoc laudis genus tardiores existimari malint, haud mediocriter curandum sit, lex ut hanc

---

[1]) Vide locum Prisci supra l. I. § 13. ad (1) subnexum.

[2]) Ioan. Scylitzes Curop. apud. Koll. hist. jur. patron. p. 8: Ac Gylas (turcicus Princeps) quidem in fide permansit et neque ipse in Romanos impressiones fecit, et captivos christianos emens curavit, libertatemque eis tradidit. Confer etiam Cornid. Geneal. R. H. sec. XI. p. 308.

in rem condatur; ex qua appareat, non se illos aemulari, sed longe post se relinquere voluisse; placere itaque: non eandem tantum Stephano adseri facultatem; sed ipsis item captivis, qui defixum publico Consilio litrum Dominis suis repraesentare valerent, ab his semet redimendi licentiam dari. [3])

---

[3]) Si captivus ipse redimere se voluit, 100 byzantiis se et domum; sin vero sine conjuge et familia fuit, 24 byzantiis se redemit. Sim. de Kéza Podh. App. cap. II. § 3, 5, 6.

§ 65.

publicat; rebelles praelio vincit.

His ita constitutis, Edicto Stephanus imperat: omnes ut Christo nomen dent; a spoliis abstineant; captivos Christianos litro, quod maturo Meliorum, Majorumque defixisset consilio, redimi permittant. Causam hac temperatam lege, nullus equidem dubito, faciliorem ad animos aditum habuisse. Principes tamen complures, et pars magna populi hanc de bonis suis deminutionem, simulque religionem, cujus haec tandem posceretur merces, rebus ut cedere suis, communemque in medium consulendi libertatem, cum servili imperatae per paucos legi obsequendi necessitate commutare cogerentur, detestati omnique injuriarum genere Duci insultantes, ejus se subducere auctoritati moliebantur. Res ad bellum intestinum, denique ad praelium deducta, quod inter male contentos, Duce Kopano Comite Simeghiensi; Copiasque Stephani, magnam partem exteros stipendiarios milites, quibus Vencelinum Comitem de Vasserburg Bavarum praefecit, ea utrinque militari virtute gestum est, ut viderentur et hi et illi obstinavisse animis aut vincere, aut emori. Victor, propitio sane ad majora rerum hungaricarum initia belli arbitrio, Stephanus fuit.

§ 66.

Votum, quod ante praelium nuncupavit, hoc patrato mox exolvit.

Hic, quod exemplo Caroli M., quem jam adolescens tota mente, atque omni animo intuebatur, ante praelium vovit, [1]) hoc sic perpetrato feliciter, exolvere nihil cunctatus, decimam partem fructuum [2]) provinciae Simeghiensis, monasterio d. Martini in monte Pannoniae, cujus fundamenta pater jecerat, in perpetua tempora addixit, primumque dedit argumentum propositi, quod deinceps, more itidem Caroli M., tota vita religiosissime tenuit, ut quoties majus quoddam severitatis ederet specimen, ad id, quod huic ex iniquo nefors inesset, quodammodo expiandum, omne rebellium peculium eclesiis, monasteriisque struendis devoveret. Quod ejus exemplum alii porro Reges sequuti sunt. Et eas quidem, quae hac victoria in suam redactae sunt potestatem, facultates opesque omnes in dotem monasteriorum alumnis s. Benedicti excitatorum et quas condidit, Episcopalium sedium convertit.

[1]) Confer literas instituti per Carol. M. episcopatus Bremensis, et quae illae de decumis Saxonum habent apud Pütterum ac alios, cum Lit. d. Steph. monasterio in monte Pann. datis. Cod. dip. T. I. pag. 280. Proles quoque decimatas fuisse cognoscas, non solum ex Chron. Bud. sed et C. D. XII. v. 1. pag. 345.

[2]) Hartvicus in vita ejus cap. V. Thur. II. c. 30, 31.

§ 67.

Munus Apostoli ipse egit diligentissime.

Etsi multi semet in partem laboris propagandae apud Hungaros fidei Christi obtulerunt; propria tamen Ducis opera rigorque hac in re quam maxime eluxit. [1])

[1]) Sacerdotes exteri maxime in administrandis Sacramentis, neque his omnibus, sed quae conferri sine commercio sermonis

Quo factum, ut non multo post maxima Hungarorum pars Christiani aut essent, aut, quod est probabilius, haberentur. Nihil itaque jam impediebat, Dioeceses et Episcopatus designari. Quos ille denos constituit: Colocensem, Vesprimiensem, Bacsiensem, Jaurinensem, Quinque-Eclesiensem, Vaciensem, Agriensem, Csanadiensem, Magno-Varadiensem et Albensem in Transylvania; hisque omnibus Strigoniensem ut Metropolim [2]) et Magistram praeesse voluit. Sunt, qui Vaciensem et Varadiensem ei auctori adscribere dubitent; alii, qui Nitriensem ad eum referant; sed illorum rationes Desericii, Prayique; horum opinationem Katonai argumenta praegravant.

---

possunt, operam posuere. De doctrina religionis verissimum hoc est, quod Verb. I. tit. 11. § 2. tradit: Hungaros non per praedicationem apostolicam, sed per institutionem proprii Regis eorum conversos esse ad catholicam fidem.

[2]) Strigonium eo tempore Metropolim Hungariae fuisse patet ex Arnoldi Chron. Slav. l. 3. cap. 29. „in civitatem, quae Gran dicitur, quae Ungarorum est Metropolis; Auctor synchronus vitae Conradi I. Aep. Salisb. apud B. Peczium cap. 14. habet: usque Strigonium, quae metropolis regni est illius. Ex Roger. miser. carm. cap. 38. „cum Strigonium in Hungaria omnes et singulas praecellat civitates. Vide et Colomanni l. 1. cap. 79. Hoc pro Prayo ad litem, quam ei Sallagius fecit.

§ 68.

Idem communi fidelium consilio Rex salutatus.

A tempore conditi sanctissimi pacti Civitatis hungaricae non alia, neque numero Optimatum frequentiora, neque momento rei deliberandae graviora, neque proventu majora habita sunt Comitia, quam quae anno millesimo concita sunt. Argumentum horum praecipuum: ut auctoritas Ducis ad Regii elevetur Majestatem Prin-

cipatus. [1]) Adfuerunt cum Hungaris, exteri quoque, jam indigenae, quorum pars magna illis medio tempore etiam innupserunt. Utrique explicata sententia, ad eundem exitum veniunt. Hi Regem Stephanum apellandum contendunt: quia illorum, qui praeessent, dignitas, decusque, ad hos item, qui parent, aliqua ex parte redit;

„Et lucente domus multo est augustior igne."

Idem personae urgebant religione sacrae, populi Israelitici exemplo, Codicumque sacrorum auctoritate et consonae de Regio honore doctrinae Aristotelis praestantia. Hungaris proprius nobilis animi sensus pluris, quam haec omnia; Stephanum igitur, quod regere populum moribus patriis, [2]) horumque constantem, sed praecipuam semper consiliorum se habiturum rationem palam pro candore suo testatus est, quae ad addendam Civitati hungaricae firmitatem plurimum collatura essent, Regem conclamant, elevantque ritu avito, ne sibi, ne Stephano invidere gloriam videantur, qua communi Europae judicio Reges antecellerent Ducibus. Mitti itaque Astricum designatum Episcopum Colocensem Romam placuit, qui destinata per Stephanum sacerdotia majora per Pontificem rata haberi; Principi, quem Regem elegissent, Regium impertiri insigne peteret; denique Hungaria populi inope, captivos ad lares suos libere dimitti nequire; potestatem tamen eosdem constituto litro redimendi Regi liberam esse ad Pontificem referret.

---

[1]) Vellem Historiographi qui nonnunquam in unico proelio plurimum verborum consummunt in describendis hujusmodi consiliis, monitum exemplumque sequerentur Dionysii Halicarn. Antiqu. Rom. l. VII. c. 66.

[2]) Etiam in monitis ad filium, cap. VIII. Imitatio Majorum in regali dignitate octavum possidet locum. Quis graecus regeret latinos graecis moribus? aut quis latinus graecos latinis regeret moribus? Nullus. Idcirco consuetudines sequere meas, ut inter tuos habearis praecipuus, et inter alienos laudabilis.

§ 69.

Coronam crucemque ceu Apostolatus insigne a Sylvestro II. P. M. accipit.

Sylvester II. de virtutibus Stephani, toleratisque pro fide et Hierarchia laboribus, qua ex legato, qua vero ex Ottone III. Imperatore, qui id temporis Romae agebat, intellectis, Coronam, quam paulo ante rogatus Duci Polonorum destinabat, Stephano misit, [1]) crucemque ante Regem ceu Apostolatus insigne gestandum adjunxit, diserte etiam facta in literis, quas ad eum dedit [2]) potestate, ut quemadmodum ipse et successores quam maxime e re futurum ducerent, Eclesias Dei sua et Successorum suorum vice disponerent, et ordinarent. Quae licet ita tunc acta esse tam Biographus d. Protoregis, quam ejus, Belae item IV. Diplomata, et denique Simon de Kéza ad memoriam prodiderint; sunt tamen, qui literas eas mala procusas fide; alii cum Kollario, Prayoque cetera sinceras, qua nihilominus „electionis Regis" regnique b.

---

[1]) Assentiuntur haec Scriptores etiam Poloni: Dlugossus, Michael de Michovia, Cromerus cet.

[2]) Literas has vide integras apud Kollár Hist. Patron. Reg. H. p. 46, 47. Fides harum ea parte, qua sequentia continent: largitatem liberalitatis, qua b. Petro regnum ad gentem cunctaque tua ac te in perpetuum obtulisti, digno praeconio commendamus." — Item „regnum quoque a munificentia tua S. Petro oblatum, teque una ac gentem sub protectionem S. Romanae Eclesiae acceptantes, Prudentiae tuae, haeredibus ac legitimis successoribus tuis habendum, tenendum reddimus; qui posteaquam per optimates legitime electi fuerint, teneantur nobis et successoribus nostris debitam obedientiam et reverentiam exhibere; et demum „insuper privilegio Excellentiam tuam, tuorumque meritorum intuitu haeredes ac successores tuos legitimos condecorare cupientes, secundum quod divina gratia te et illos docuerit, Eclesias regni tui praesentes et futuras, nostra et successorum nostrorum vice disponere ac ordinare Apostolica auctoritate similiter concessimus" per Scriptores varie accepta est.

Petro oblati et hujus nomine Stephano redditi meminerunt, interpolatas; [3]) contra nonnulli cum Ignatio Comite de Batthiany celeberrimo Praesule Transylvanorum, loco, quem Kollár in testimonium juris Patronatus Regum Hungariae citare amat, suspectas obtendunt; quia scilicet certas jam et destinatas pro se quisque ad judicium suum adtulerunt sententias. [4]) Ecquidem in omni hac de literis illis quaestione probo candorem Desericzii [5]) et totus ex Katonaio sentio; [6]) praesertim, quod similem de eclesiis disponendi facultatem Carolo M. Hadrianus, Leo VIII. a. 964. Ottoni M. dederit, [7]) rectius: restituerit; nihil itaque nec ratione denominationis Episcoporum, nec juris liberae electionis Regum literae hae, quarum jam Gregorius PP. VII. meminit, ab usu aevi illius alienum continerent; causa vero satis plausibilis reddi nequeat, ob quam literas has, uti obtenditur, seculo XVI. confieri Pontificum Romanorum interfuisset magnopere.

---

[3]) Quod Prayus ad verba literarum harum „habendum, tenendum, regendum, gubernandum et possidendum" advertit: stylum haec diplomaticum sec. XIII. apud Hungaros redolere, leve admodum viroque tam erudito minus dignum; sed de hoc lectores, quibus Grimmius, et citatae per eum similes germanicae, latinaeque tautologiae formulae, aetate literarum Sylvestri multo antiquiores notae sunt, prolixius monere, mera, puto, mora esset.

[4]) Prayus speciatim juri successionis haereditariae, jus primogeniturae adnexum fuisse contendit in Notit. praev. ad Hist. Regum Hung. Contra Comes Ign. de Batthiany LL. EE. T. III. p. 12. pro libera Regum electione stat; sed T. I. p. 138. jus patronatus Regum Hung. a Concilio Constantiensi arcessendum ratus, literas has, parte, qua de jure legationis Apostolicae agunt, suspectas asserit, a Prayo hactenus egregie defensas.

[5]) De Majoribus Hung. L. V. P. IV. cap. 6, 7. ubi de subjectione aut potius devotione spirituali, et majore, quam literis his contineatur, per nonnullos PP. usurpato in Hungariam arbitrio plura.

[6]) Hist. pragm. Hung. P. 1. p. 169—181.

[7]) Walther Lehrbuch des Kirchenrechts. Bonn 1836. p. 434.

LIBER TERTIUS.

DE CONSTITUTA

AUSPICIIS DIVI STEPHANI

MONARCHIA HUNGARICA.

Cum ingressus fueris terram illam, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, et posscderis eam, habitavarisque in illa, et dixeris, constituam super me Regem, sicut habent omnes per circuitum nationes; constitues eum, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum.

Deuter. XV. 11.

I. REX S. STEPHANUS

ab anno 1000—1038.

De coronatione Regia.

1) Vetustissima actus hujus religio.

§ 1.

Solemnia coronationis

Ex formula per Sylvestrum II. transmissa, Stephanus eodem, quo Carolus calvus apud Francos, Otto M. apud Germanos, Vilhelmus conquestor apud Anglos, eclesiae ritu [1]) a. 1000 die assumtae in coelos Virginis Strigonii Rex coronatus est. Actus hujus vim, si ex verbis conceptis, et ritus, quo peragebatur, cerimonia-

[1]) Confer de his: Hume History of England vol. 1. chap. IV. § 2. post. Ordar. Vital. p. 103. Malmesbury p. 271. Collect. des Mém. relat. à l'hist. de France VII. p. 89, 92. Carol. Lud. Haller, Restauration der Staatswissenschaften V. cap. 91. p. 283 et seqq. Chausel sur le sacre des Rois. Vittichind Annal. l. 2. Möser Deutsches Staatsrecht. Pütter Inst. jur. publ. Germ. Monum. Germ. hist. Perczii T. IV. pag. 384 seqq. 503 seqq. Ritum benedicendi et coronandi Reges Hungariae, qui obtinuit, dum Albertus V. Dux Austriae in Regem Hung. coronaretur vide sis in Cod. Dipl. Hist. epist. diligentissimi Peczii T. III. p. 228 et seqq.

rumque in consecrandis Episcopis similitudine aestimes, tantundem coronari fuit, quantum regali auctorari sacerdotio. Pro eo nempe, ut qui Rex, idem et Sacerdos esset, apud Hebraeos quidem Melhisedechii; apud Romanos Numae, et aliorum Regum; [2]) post eversam vero rempublicam, traditi Octaviano Caesari Pontificatus etiam maximi exemplum stabat. [3]) Quam igitur Samuel in Salomone oleo uncto exercuit, Reges Pontificum ordini auctorandi consuetudinem, Hierarchia Romana non minori suae, quam Regum auctoritatis praesidio, jam sexto post Christum seculo instauravit. Post paulo alterum item Romae veteris morem: sceptra et diademata Regibus ad confirmandam horum potestatem dono mittendi, in usum revocando, ut ritus hic tanto esset augustior, coronam, qua caput uncti redimiretur, adjecit, et omnis hujus muneris fungendi provinciam ita sibi, suisque ministris servavit, ut ex monitis [4]) ac precibus, quae in medio rei

---

[2]) Niebuhr o. c. P. 1. p. 358, 361.

[3]) De Romanorum more hoc plura Zosimus Hist. l. IV. quae ita continuat ,,Primus quidem Numa Pomp. hunc honorem adeptus est, omnesque deinceps qui Reges apellati sunt, ac post illos Octavianus ipse, quique post eum Romano in imperio successerunt. Simul enim atque summum imperium quisque accipiebat, amictus ei sacerdotalis a Pontificibus offerebatur et continuo Pontificis M. titulum usurpabat. At ceteri quidem Principes universi lubentissimis animis hunc honorem accepisse, et hoc usi titulo videntur, adeoqne Constantinus etiam potitus imperio, itemque post illum reliqui ordine secuti, et Valentinianus atque Valens. Quum ergo Pontifices, ex more, Gratiano talem amictum (stolam) attulissent, aversatus est, id, quod petebant, ratus: non esse fas illiusmodi habitu Christianum uti'' cet.

[4]) Monita hujusmodi apud nos in usu fuerant usque inaugurat. d. M. Theresiae juxta illud Num. cap. XXVII. 18. ,,Summe tecum Josue filium Nunis, virum, in quo est spiritus meus, et imponas manum tuam illi, sistensque illum coram Eleazare sacerdote, et coram toto coetu, mandatis instruas illum ante oculos eorum, et impertiaris ei de gloria tua, et auscultet ei totus coetus filiorum Israelis.

actu recitantur, facile cognoscas: praecipuum instituti scopum ad sacram civilemque potestatem arctissime conjungendam, et quam Regibus, Sacerdotibusque sacri codices attribuunt, auctoritatem, mutuo vinculo, innectendam collimasse. [5])

Summam monitorum horum habes apud Peczium l. c. Ad quae ibidem Juramentum Pacis sequitur, hocque nuncupato oratio Benedictionis, in qua animum ad verba „et super hunc famulum tuum Albertum, quem suplici devotione Magistrum Christianitatis in tuo munere veneramur, et in Regem eligimus" cet. attendi velim.

[5]) Idem Romanis studium: Nunc Deum munere summum Pontificem etiam summum hominem esse Tacit. Ann. III. 58. Item Hist. V. 8. Honor sacerdotii firmamentum potentiae adsummebatur. Vide etiam Niebuhr l. c. p. 362.

§ 2.

diu eadem apud Hungaros, quae Francos Anglosque;

Solemnia coronationis, seculo XI. et XII. certe nemo, nisi pessumdare et tempus et operam velit, alias apud Hungaros, quam gentes dictas paullo ante quaesiverit. Quapropter? quoniam ut commodum monui, principio mere sacra fuerant, et per omnem Eclesiam Romanam ad eundem peragebantur modum. Non itaque conventibus populi forensibus, Reges corona caput incincti praefuerant; Paschatis hoc, et Pentecostes et Nativitatis Domini festum fuit, quo sacris regio hoc ornatu intererant, non in Hungaria tantum, sed et in Anglia, Gallia et nescio, ubi non? Illud ipsum, quod Honorius P. M. ad Andream II. scribit „jurasse hunc in coronatione sua jura regni sui et honorem coronae se illibate conservaturum," cave, putes ad solum Regem Hungariae referri; iisdem verbis Clemens P. M. anno 1305 ad Eduardum Regem Angliae scripsit. Sed ad primordia revertamur. In Hungaria potestas coronandorum Regum nunquam non penes Archi-

episcopum Strigoniensem fuit. [1]) Is Archiepiscopus ad Aram sacris operaturus [2]) se ad populum vertit, et diadema regale manu tenendo, facta ad hunc et ter iterata, idiomate patrio, interrogatione: an eum, qui coronandus adstaret, Regem juberent? postquam acclamatum, coronandusque posita ad Evangelii librum manu utraque, Juramentum de justitia et pace Eclesiae observanda nuncupasset, eundem oleo Catechumenorum unxit. Missam deinde orsus, post epistolam lectam, coronandum gladio praecinxit; ac tandem assistentibus sibi duobus Episcopis capiti illius Coronam [3]) inter verba imposuit: Accipe coronam, quam sanctitatis gloriam et honorem et opus fortitudinis intelligas signare, et per hanc te principem ministerii nostri non ignores, ita, ut sicut nos in interioribus pastores rectoresque animarum intelligimur, ita et tu in exterioribus verus Dei cultor, strenuusque contra omnes adversarios eclesiae Christi defensor [4]) assistas, regnique tibi a Deo dati, et per officium nostrae benedictionis, vice Apostolorum, omniumque sanctorum sufragio, tuo regimini commissi utilis execu-

---

[1]) Seculo XII. controversiam ei Colocensis fecit, quam deinde Innocentius III. secundum Strigoniensem decidit „considerando etiam, quod, si potestas coronandi Reges Hungariae, penes diversas Eclesias resideret, toti regno grave periculum, et grande posset dispendium generare, cum frequenter inter Regum Hungariae cohaeredes, super obtinenda regni corona, scandalum sit exortum."

[2]) Tubero tradit: ex vetustissimo instituto Abbatem s. Martini pro Diacono, Albensem Praepositum pro Hypodiacono huic adstitisse.

[3]) De qua nobis sermo fuit; praeter hanc enim in Gazophil. Regum Coronas et sceptra plura, ab antiquissimis temporibus conservata fuisse ex Australis Historiae parte pleniori ad a. 1275. (Ladislai IV. Regis tempora) apud Freher. script. rer. germ. T. 1. p. 471 videas.

[4]) Defensorem Christianitatis se d. Steph. apellat. l. II. c. 12. idem notat Ferd. I. Decr. 19. art. 41.

tor, regnatorque proficuus semper adpareas. Similia his sunt, quae sceptro pomoque traditis Regem ita monuit: Sta et retine a modo locum regium, quem et maxime per auctoritatem Dei omnipotentis et traditionem nostram praesentem et omnium Episcoporum, ceterorumque servorum Dei accepisti, et quanto Clerum sacris Altaribus propinquiorem respicis, tanto ei potiorem in locis congruis honorem impendere memineris. [5])

---

[5]) Cum antiquis formulis his, quas totidem verbis Ritus quoque Peczii retinet, contende recentiores, quas apud Schwandtnerum Schmeizel dedit. Formulam juramenti pacis Alberti Regis Peczius l. c. Mathiae II. Regis Doctor Jessenius recitat in libello, cui titulus: Inauguratio, Coronatio, electioque aliquot Imperatorum Hannov. typis Vechelianis 1613. Aetate nostra de inaugurali Regum stirpis virilis Arp. juramento Joa. Czechius, eruditus vir inprimis, in Annal. soc. erud. Hung. T. III. a p. 199—238 disseruit.

§ 3.

nam deinceps non una parte aucta

In solemniis itaque coronationis (de hac enim non electione Regis disserimus) diu nullae, neque primi regni Magistratus partes fuerant. Coronam et Clenodia cetera, in Albensi conservata eclesia, die peragendi ritus, majores eclesiae hujus sacerdotes, ad aram majorem adferebant. Sacris regalibus ad coronationem consecratis, unus de sacerdotum collegio hoc, Regem coronandum induit. [1]) Reliquam et rogandi populi, et peragendae s. un-

---

[1]) Ita de his Ladislaus IV. in lit. de anno 1277. (Cod. Dipl. v. 2. p. 55.) Cum in loco nostro Cathedrali Albae videlicet, solenniter fuissemus coronati, M. Benedictus Albensis eclesiae nostrae Canonicus in ipsa solemnitate coronationis coram Baronibus regni nostri, qui tunc praesentes aderant, declaravit postulando, quod nos, ex institutiones. Progenitorum nostrorum ac consuetudine approbata, qui ipso die coronationis nostrae nos b. Pro-

ctionis et coronae vertici Regis imponendae, provinciam Archiepiscopus Strigoniensis, usu longissimo in Coronatione quoque Caroli parvi [2]) et Vladislai I. [3]) et Ladislai posthumi [4]) functus est solus. Postea caepit, abivitque in consuetudinem, ut simul ac coronandus gladium in vaginam reponeret, Palatinus regni ad summum arae gradum, qua cornu evangelii spectat, ascenderet, acceptaque de manu Archiepiscopi corona, ad Ordines regni obversus, hos sanctissimo carmine: **Magyarok akarjátok-e** (nomen; exempli causa 16. Januarii 1647:) **Az fölséges 4-dik Ferdinand Cheh Országi királyt és Austriai herczeget ez szent Koronával megkoronázni?** ter affaretur, terque reddito laetis acclamationibus: „akarjuk" responso, coronam Archiepiscopo traderet, ut, quod hujus jam esset negotium, perageretur. [5]) Consuetudini huic post conditum art. 2. 1687 jusque primogeniturae Augustae regnanti Domui in perpetua auspicatissime

---

genitorum nostrorum sacris regalibus ad coronationem consecratis induit indumentis, illum alicujus possessionis collatione providere deberemus; nos igitur, quos officium suscepti regiminis edocet: parere consuetudini Progenitorum nostrorum cet., terram populorum Thavernicorum nostrorum de Chuz eidem contulimus etc.

[2]) Thur. IV. cap. VII.

[3]) Dlugossus, qui coronationis ejus solemniis interfuit, et quae praesens vidit, accuratissime descripsit l. XII. ad annum 1440, in omnem historiae ritus hujus partem utilissimus.

[4]) Commentar. cui tit. „Aus den Denkwürdigkeiten der Hel. Kottannerin" paris pretii ad num. 84, 85.

[5]) De munere honorario, quod huic impertiendum fuit, haec in lit. de a. 1325 Car. R. „Et quia bona consuetudo et aprobata, juri consona, rationique consentanea habet, ut Rex tempore suae coronationis et inthronizationis, in recompensationem divini ministerii Eclesiae Strigoniensi, a cujus antistite diadema suae coronationis, et munus suae inunctionis assummit, manum Regiae munificentiae illico aperiat, et oblationem donationum manu Regia largiatur. Nos itaque considerantes, quod dum juris observantia custoditur, Deus laudetur" cet.

stabilitum tempora, successit alia, per quam orta jam olim inter Thomam de Nádasd regni Palatinum et Archiepiscopum Strigoniensem quaestio [6]) an Archiepiscopus vel Palatinus regem coronare debeat? ad eum definita modum est, qui hodie quoque obtinet, ut Corona Capiti Regis per utrumque imponatur. [7])

[6]) Apud Schwandtn. in comment. Petri de Réva de s. Corona T. II. p. 476 adumbrata.

[7]) De praerogativa Civium urbis Budensis, per tempus coronationis, ad portam exteriorem Basilicae Alb. excubias agendi, vide sis Juris ejus art. 6 et 166, et Dlugoss. l. c.

§ 4.

apud Hungaros sunt.

Ad vetustissimos propriosque Hungarorum Regiae coronationis pertinuit ritus, ut Rex statim a coronatione causas aliquot, populo coram, decideret. Sane quam singularis, dignaque posteris Abiorum et testimonio Thucididis [1]) consuetudo; ut enim illi justi, ita haec (Dlugossum audi) „ea causa observari tradebatur, ut Rex quilibet omnia opera sua intelligat debere a justitia ordiri et fundari, et nullum officium esse aeque Regi proprium, quam justitiam colere et administrare et ejus auctoritate inferiores a superioribus et quibuslibet injuriis ac gravaminibus defensare.“ Actum hoc in eadem aut vicina Eclesia. Et Albae Regiae quidem sacris peractis Rex corona redimitus, ex Basilica b. Virginis, ad proximas b. Petri per omnes comitatus ordines concessit, et in tribunal se recepit, ibique apparatu hoc; nam postea, citra hunc, pro numero causarum dies aliquot, in urbe ea, continuanter administrando juri vacavit. [2]) Antiquissimo huic,

[1]) Supra l. 1. p. 27 citato.

[2]) Bela IV. dum filius suus Stephanus coronaretur, se pro tribunali sedisse coaevis literis testatur.

proprioque Regum apud Hungaros Justitiae symbolo, [3]) copulatum deinde aliud est non minus sublime honoris, auctore Carolo Roberto, qui primus ex illo in Eclesia tribunali equites, ut dici amat, auratos creasse fertur. Quod etiamnum usu venit; nam prisca Juris per Regem vixdum coronatum dicundi consuetudo non ultra aetatem Vladislai II. observabatur. [4]) Sed haec hactenus, eaque solum causa, ut constet ritum quoque coronationis Regum suas habuisse vices, in quibus describendis nondum omnes historiae numeri absoluti sunt. Et de juramento inaugurali quidem, quod quaeritur, quibus id verbis primi Hungariae Reges dixerint? horum juramentum de pace tantum et justitia fuisse mihi persuasum: sed quando nam ad veterem generalemque hujus formulam, more apud alias quoque gentes non insolito, speciales providentia Majorum additae cautiones? quibus hae et quod Dlugossus jam juramentum apellat „solitum de fideli administratione regni" conceptum verbis? pars denique augustissima ritus, ut formula sacramenti prolixior, non in Eclesia, verum sub dio, locoque edito, et coram populo universo per Regem jam coronatum diceretur,

---

[3]) Satisfieri patriae consuetudini huic olim, sin aliter, per quamdam saltim simulacri speciem debuit. De Ladislao itaque posthumo ita c. o. num. 89 „do trueg man jn in sand Peterskirchen, do must ich jn wider aufheben aus der wiegen, und müst jn tragen zu einem stuel, und müst jn da nider setzen, als da Gewonhait ist, daz jeder kung der da gekronet wirt da sol nyder siczen" cet.

[4]) Bonfin. de coron. Vlad. II. „sacris rite peractis cum universa Rex multitudine ad b. Petri basilicam contendit, ibique in parato solio resedit, dum aliquantisper jus dicit." De coron. Ferd. I. hanc in rem Ursinus Velius nihil. Solemnia coron. Maximiliani (vide in App. Belii) haec continent: „In eclesia monast. (PP. sodal s. Franc. Poson) exstructus fuit altus et latus thronus, aureo panno stratus, in hoc Rex consedit, per hoc de more ab antiquo observato demonstrare volens, se paratum omnibus, omni tempore, judicium et justitiam administrare."

an jam ante aetatem Uladislai II. caeperit? ipse mecum delibero.

2) De vi et auctoritate coronationis Regum Hungariae.

§ 5.

Initio ad Regii auctoritatem Principatus in electione plus, quam coronatione positum;

De Petro Veneto, Samuele Aba, nemo fuit nostrorum, qui vel id, an? et ubi? coronati sint, adscribere curaret. De Geysa I. et d. Ladislao certum est: illum uno, hunc triennio post, quam Reges electi essent, coronam sumsisse. Quod idem ferme de Bela III. tenet. Diu itaque firma apud Hungaros tenuit opinio: deferri imperium per electionem, exercerique jura Majestatica etiam sine solemni coronatione posse. Ex quo satis, opinor, intelligitur: vulgaria quoque de corona sacra, angelica, epitheta, axioma item: neminem nisi, qui hac rediniretur, pro legitimo Rege haberi posse, non repente enata; sed sensim, salutarique consilio: perniciosa ambitus regiae dignitatis molimina refroenandi, in principium juris publici hungarici adolevisse; Cardinalem itaque Gentilem, qui de hoc Majoribus nostris exprobravit, multo majore venia reprehendi potuisse, quod in cautione hac politica, solam superstitionem spectando, sapientiae seculorum, homo peregrinus, arbitrium suum anteposuerat. [1])

---

[1]) Actum itaque agit etiam Dlugossus l. II. ad annum 997 ita scribens ,,quam (Coronam) in hanc diem parum justa appellatione sanctam vocant; cum nullum metallum possit in se includere sanctitatem, nisi usurpatam vel ementitam.“ Et ille quidem coronam hanc, quoties de ea sermonem facit, materialem appellat; nos nihil horum ei negavimus unquam; sed coronam regni hodieque sacram vocamus, hoc eam epitheto etiam a reginali, de qua infra, discernentes.

§ 6.

neque tamen multo post omnis vis legitimi imperii coronae adserta.

Reges proinde ac Imperatores ritu Eclesiae Romanae coronati, se a Deo coronatos, [1]) Dei gratia Reges ferebant. Nec deerant aevo ulli scriptores, qui Reges hujusmodi non aliis, quam quibus Reges populi Israelitici adstrictos contenderent legibus, per codices sacros descriptis. Quorum sententiae huic verba d. Pauli ad Romanos „non est potestas nisi a Deo“ [2]) et d. Hieronymi „Rex enim erat: alium non timebat; alium non habebat super se“; [3]) haud modice suffragantur. Quo magis admiranda est aequitas et sapientia d. Stephani, qui ex hujus theocratici, ut ajunt, systematis spiritu, unus supra leges, mores, instituta Majorum, solusque supra suos omnes, haec esse omnia cum posset; porro quoque inter suos praecipuus et esse et haberi [4]) praetulit. Itaque cum sacrarum literarum venerationi suae, studium simul artes, quibus Roma vetus creverit, pernoscendi conjungeret, libro, quo monita ad filium complexus est, id egit, ut pri-

---

[1]) Emer. Rex a. 1198. „Quia sanctissimus Rex Stephanus et b. Ladisl. Rex Hungariae, Reges nostri Patres, ordinaverunt recepto Apostolico mandato, ut Rex Ungariae, quicunque fuerit a Deo coronatus per sedem Strigoniensem, in signum catholicae fidei decimam solvere deberet.“ Andr. II. „In nostrae coronationis memoriam, quam de sursum capiti nostro per manus venerabilis Patris Joannis Archiepiscopi Strig. Deus imponere est dignatus, attribuimus, ut annuatim in Adalberti Martyris festivitate canonicis 100 marcae argenti ex regali aerario solvantur a. 1206.“

[2]) Eccl. IX. 4.

[3]) Epist. ad Rust. confer etiam b. Ambrosii ad illud Davidis: Tibi soli peccavi. De absoluto Regum hebraeorum imperio Grotium de jure b. et p. l. 1. c. 3. numero 10. et citatos ibi Livii, Taciti, Arist. locos de Asiaticis adstricte regnatis.

[4]) Lib. I. c. 8. § 4.

morum urbis illius Regum exemplo „legem de suo et posterorum imperio“ tulisse videretur. [5]) Atque hac ille de potestate, quam per coronationem adeptus esset, interpretatur ipse eum ad modum, ut inter fundamenta, dignitatis, officiaque imperii, mores quoque Majorum, id est enim: avita populi jura, horumque integritatem collocet. Cujus quidem is, teste toto regiminis sui tenore, fuit studiosissimus. Non enim tantum de primitivo Civitatis hungaricae pacto nihil, verum ne de ceteris quidem avitis consuetudinibus mutavit quidquam, quod cum religione sacro sancta, et spiritu pacti illius, supremaque omnium curarum laborumque suorum ratione: perpetuitati nominis hungarici consulendi, semet componi pateretur. Reliqua constitutionum suarum parte antiquos et aequales aetate imitatus Augustos, id a se ipso coepit consilium, ut ad auream Comitum, militumque suorum libertatem, argenteam Jobbagionum castri adjungeret, et reliqua multitudine pro portione impertitae his item libertatis distributa, factaque hujus etiam servis spe, in eo esset totus: plerique ut omnes conditae per eum Monarchiae bene cuperent. Quae, dum nonnulla de inauguratione reginali praemissa fuerint, ordine edissertabimus. Nunc vero operae pretium videtur, ut his, quae summatim de vi inaugurationis Regiae, modoque imperii adhuc diximus, verba Verbőczii, qui ad primum abditissimumque antea omnium consiliorum horum fontem: Regalis civilisque apud Aristotelem principatus notionem [6]) proximus accessit, subjungamus. Quamvis, ait

---

[5]) Vide exempla ex Cicerone de rep. II. 17, 18, 20, 21. per Niebuhr Röm. Gesch. P. 1. p. 352 citata: Quisquis idcirco fuerit, qui haec d. Regis monita primus Decretum inscripsit, idem an vetustissimorum Romanorum se id exemplo facere conscius sibi fuerit, haud equidem scio; fecit tamen seu consilio, seu fortuito hoc ipsum, quod iis erat usitatissimum: Decretum appellare solennem Regum vetustissimorum de legibus, quas in moderanda rep. tenere vellent, professionem.

[6]) Polit. l. I. c. 5. l. III. c. 11. l. V. c. 8.

ille, populus iste Hungarorum olim, dum adhuc ritu viveret gentilium, et non Regem, sed Ducem ac Capitaneos haberet directores, omnis potestas condendae legis et constitutionis apud eos fuerit: verum posteaquam ad fidem catholicam sunt conversi, et Regem sponte sibi ipsis elegerunt, tam condendae legis, quam etiam cujusmodi possessionariae collationis, atque omnis judiciariae potestatis facultas, in jurisdictionem s. Coronae regni hujus et per consequens in Principem ac Regem nostrum, a communitate et communitatis auctoritate, simul cum imperio et regimine translata est. A quo jam omnis Nobilitatis origo, per quamdam translationem reciprocam, reflexibilemque connexionem ita mutuo semper dependet, ut sejungi segregarique nequeat; et alter sine altero fieri non possit; neque enim Princeps, nisi per Nobiles eligitur; neque Nobilis, nisi per Principem, creatur. Et hujusmodi Nobiles, per quemdam participationem et connexionem immediate praedeclaratam, membra s. coronae censentur; nulliusque, praeter Principis legitime coronati, subsunt potestati. Qui proprio motu et absolute, potissimum super rebus juri divino et naturali praejudicantibus, atque etiam vetustae libertati totius hungaricae gentis derogantibus, constitutiones facere non potest; sed accersito interrogatoque populo, si eis tales leges placeant? an ne? qui cum responderint, quod sic; tales postea sanctiones (salvo semper divino, naturalique jure) pro legibus observantur.

De coronatione Reginali.

§ 7.

1. solemnitas hujus,

Gyzelam Protoregis consortem, Reginam inauguratam certum, sed locus tempusque, quo solemnia haec

peracta, nondum exploratum est. [1]) Antiquissima traditio et literae Belae IV. de a. 1269 [2]) ab Eclesia S. Michaelis Veszprimiensi stant, quas Elisabetha Stephani V. consors, quum in ea Reginas Hungariae coronari consuevisse dicit; nurus item ejus Isabella, jus patronatus Eclesiae Veszprimiensis ad se et alias Reginas Hungariae constitutas pro tempore pertinere profitendo, satis probabili testimonio confirmant. Agnes Habsburgica altera Andreae III. conjux se specialem Eclesiae Veszprimiensis patronam et in ea sedem Reginalem esse testatur. An exemplo Gyzelae sequentes etiam Reginae omnes, ritu solenni inauguratae sint, ut in re pervetusta, aeque ambigitur. Andreas II. alteram uxorem suam a. 1215, tertiam item (Beatrici nomen) a. 1234, nurum denique, Belae IV. juniori Regi nuptam, a. 1218 coronari jussit. Idem Elisabethae Stephani V., Isabellae Ladislai IV., Fenennaeque primae, alteri item, de qua jam diximus, consorti Andreae III. honos habitus. Elisabetham Polonam Carolo Roberto, [3]) Elisabetham Alberto, Beatricem Matthiae I. [4]) Annam demum Uladislao II. nuptam, atque hanc quidem juxta veterem consuetudinem inauguratam esse Diplomata loquuntur. Quorum testimonio delectus

---

[1]) Hartvicus: Gyzelam, quam unctione charismali perunctam gestantem coronam, regni sociam esse constituit.

[2]) „Ordinamus imo potius ordinatum ac conservatum temporibus ex antiquis praesenti nostra sanctione duratura perenniter firmamus, ut sicut ipsa Veszprimiensis Eclesia prae ceteris regni nostri Eclesiis singularis privilegii praerogativa meruit obtinere: reginalem celsitudinem, sacro diademate insignire; sic et ipsarum aulae cancellaria annexa sibi realiter et possessa hactenus inconcusse cum quingentarum marcarum salario de reginalibus solvendo reditibus annuatim gaudere debeat et perpetuo gratulari." Egyházi Értekezések Joan. Horváth a. 1821 T. II. Cod. Dipl. IV. 3. p. 495. V. 2. p. 337.

[3]) Dlugossus l. IX. ad a. 1320.

[4]) Ritum coronationis Beatricis consortis Mathiae I. vide apud Schwandtner, P. 1. p. 519.

loci a Regum pendebat arbitrio; delectus Episcopi non item; ex vetustissimo enim usu, Pontificum deinde firmato privilegiis, [5]) munus coronandae Reginae Episcopus Veszprimiensis peragit hodieque hunc in modum: ut si Rex Reginaque simul inaugurentur, tam unctio, quam adpositio coronae (ritus enim alii ordinarie [6]) in coronandis Reginis non obtinent) ad eum solum, sin tempore diverso: tum unctio ad Archiepiscopum Strigoniensem, coronatio ad Episcopum Veszprimiensem pertineat. Hic olim officium quoque, hodie titulum tantum, muneris Cancellarii Reginae gerit. Coronam Reginae a sacro diademate non auctoritate solum, sed epitheto quoque Reginalis distinctam, uti mihi videtur, nunquam non habuerunt; [7]) et ab aetate quidem Ferdinandi I. ipsa earum coronatio usu constanti sic peragitur, ut corona sacra dextro earum humero admoveri, capiti corona sua domestica imponi soleat. [8])

---

[5]) Honorii PP. de a. 1220.

[6]) Si enim, ut Maria I. aut diva Maria Theresia, qua Rex coronatur, praescriptus pro hoc servatur ritus.

[7]) Dlugoss. hist. Polon. l. VI. p. 614. Haec (Gertrudis Andreae II. Regis Hung. Conjux) dum viveret, in Eclesiam Vratislav. liberalem se exhibens et munificam, nobilem coronam auream, quam pro ornamento diebus solemnibus gestare consveverat, eidem Eclesiae Vratislaviensi transmisit cet. Isabella consors Ladislai IV. in literis Eclesiae Veszprimiensi a. 1280 impertitis „cum in Reginam Hung. inunctae fuissemus et Deo propitio suscepissemus reginale diadema.“ Quod eximie illustrat vulgati nuper Comment: Aus den Denkwürd. der Hel. Kottan. num. 9. „darnach nomen sie die heiligen Kron do stuend die ander Kron auch inn, damit man die edelen Küniginn auch gekront hat, zu Ungern. Num. 13. „empfalch mir auch ir Kron . . . alles in derselben Kammer, da durch man inging zu der heiligen Kron. Haec ad a. 1439, 1440.

[8]) Vide Casp. Urs. Velii de bell. pann. l. II. p. 38. et Hist. Coron. Ferd. I. ibid. pag. 188.

§ 8.

visque ad solam inaugurationis religionem redit;

Praeter speciem religionis, quae inaugurationi, seu ut dici amat, unctioni sacrae inest, eximiamque sanctitatis opinionem; nullum Reginis jus majestaticum per coronationem acquiritur. Sunt quidem, qui in re codicillari aevi intermedii plus sibi videre videantur; sed nobis firma stet sententia: plus reginas, nisi conjugum, aut filiorum jam Regum concessu, et praeclara populi de ingenio, et voluntate earum existimatione, nunquam potuisse. Fides huic amorque conjugalis, et in parentes pietas, sanctissima semper erant officia, quorum vinculo non privatos modo, sed Reges etiam ac hos quidem eo magis, quod multitudo his ferme similis esset, alligari voluit. Id vero nunquam non tenuit solenne suum, ut vitae Regis sociam, cujus in manu et hujus animus, et cum regiis prolibus, spes quoque et pignora felicitatis futuri temporis essent, omni cultus genere prosequeretur. Multa igitur regiorum consilia, factaque conjugum probavit, multa excusavit; quae nec probari, nec excusari poterant, lege condita abrogavit. [1])

[1]) Vide art. 2. 1442 5. 1453 4. 1527. Typum legitimae donationis Reginarum literae C. D. IV. 3. p. 286; aliae vero pagina 396 ostendunt: harum in Acta Regum consensui idem, quod Baronum regni, neque majus infuisse momentum.

§ 9.

nam de aula, doteque Reginarum communi olim Regis, Regnique consilio provisum.

Divus Stephanus Gyzelae suae, dotis nomine, Posonium, Sopronium, Sabariam adsignasse fertur. [1]) Quod

[1]) Austrii memorant ad disceptanda finalia ad Sárfenék litigia sec. superiori delegati.

ecquidem factum, licet auctor incertus sit, non ambigo. Etsi enim quas Busilla Rogerii Siciliae Comitis filia, eademque Colomanni Regis Hungariae sponsa seu Civitates, seu Comitatus reditusque aerarii in sumtus aulae, dotemque adepta sit, nondum teneamus; verba tamen Gaufredi Malaterra „Die determinato, praesentibus Archiepiscopis et Episcopis et diversis Ordinibus, dos puellae, legali more, in publico protestatur" [2]) palam faciunt: perpetuum apud nos morem [3]) ut dos, reditusque

---

[2]) Murator. T. V. p. 599. l. IV. c. 25.

[3]) In dotem Constantiae Cons. Emerici Regis Comitatus Castriferrei et Sopron. cesserunt. De dote Jolantae conj. Andreae II. vide lit. Honorii PP. de a. 1218, ex quibus hanc per Regem „de assensu Principum Regni" assignatam intelligas. Elisab. vidua Stephani V. Banatum Machovi. Bosniam et Comitatum de Valko ac circa a. 1279 dominium terrae Scepus; Agnes Austriaca Cons. Andreae III. Comitatum Posoniensem. Dotem, quam Sigismundus Rex provida deliberatione, maturoque tractatu ac digesto, Praelatorum et Baronum suorum fidelium consilio praehabito, alteri consorti suae constituit, literae ejus perhibent a. 1424 editae in Dipl. Szécsény. T. IV. Ludovicus II. cum assensu Praelatorum, Baronum, Procerum, Nobilium in universali horum conventu ad diem s. Elisab. anno 1521 celebrato defixam enumerat in lit. per Katona H. Cr. T. XIX. p. 352 et seqq. citatis. Ex quibus bona quaedam Regum anteriorum donatione (uti memoratam isthic Civitatem veteris Budae per Ludovicum I. Regem) Reginis, seu ut literae de a. 1265 (IV. 3. pag. 286) habent, Reginatui collata nemo dubitat. Ex his fuerit Bisztricza, Radna, Szőllős et Király, quas Urbanus IV. PP. apud Katona H. c. T. VI. p. 418 non modo Mariam Belae IV. consortem, sed alias etiam, quae hanc praecesserunt Reginas, a tempore, cujus memoria non existit, tenuisse adfirmat. Insula Csepel, Patakinum, Ovárum, cujus hospites Elisabetha regina privilegio suo a. 1354 recreatos, in spem oppidanae frequentiae impulit; nam Patakinum nativitate b. Elisabethae celebre jam mater hujus Gertrudis And. II. consors tenuit, tamquam Reginalem, ut fide literarum de annis 1273 et 1362 constat, Civitatem. Eandem pari jure insulam quoque Chepel possedisse nihil ambigo; Agnes quidem

Reginis communi Regis, Regnique consilio deputarentur, jam ante Colomanni observatum fuisse aetatem; divo Stephano, puta, auctore coepisse, cujus non decreta modo, sed acta quaeque vim legis, jurisque apud posteros habuere. Bonis his reginalibus, quae variabant (provinciae, quoad fieri potuit, districtusque adsignabantur, loco earum natali [4]) proximae) Jurique per eas reddendo praefecti Barones Comitesque Curiales Reginae; milites vero ex Udvarnicis conscripti gentes, exercituantesque reginales in vetustis chartis vocantur.

Austria Andreae III., Beatrix Mathiae Corvini, Anna Ulad. II., Maria Lud. II. consortes insulam hanc possederunt.

[4]) Conf. Belae R. Notarii cap. XV. et Dipl. citata paullo ante.

Partes, quas in condenda firmandaque Monarchia hungarica d. Stephanus imposuit sibi.

1) Ad figendam climate hoc gentem, omni auctoritatis severitate uti, ducesque nova de novis arcessentes pericula legitimae potestati suae subigere.

§ 10.

Gyulam Transylvanum et alios legitimum imperium detrectantes punit.

Iras Europae placare, gentemque, si in arcessendis periculis eadem, quae Hunnis Varchunisque ferocia perstiterit, eandem quoque vicem subituram, figere climate hoc, religioneque impletam meliori, cujus capacissima esset, ingenii animique sui gloriae servare propositum Stephano et ad scopum hunc, exprimendamque moribus suis, hac etiam parte imaginem imperii Caroli M. omnem

jam supremae potestatis, cujus personam gereret, severitatem vimque adhibere constitutum fuit. Ex utralibet rem parte spectes, tempora erant, quorum nec vitia nec remedia, velut invicem truculenta, satis aequis nunc auribus accipiuntur. Obnitebatur Gyula Dux Transylvaniae; [1]) Tonuzoba item, et Ochtumus libertatis obtentu celata regni invidia non juberi, non regi passi. Ad hos odium praesentis rerum status multos perpulit, cum quibus jam excussa omni reverentia fideque in contrarium praecipites ferebantur. Vicit hos quoque Stephanus, et Thonuzobam quidem Ochtumumque morte; Gyulam perpetuis reclusum carceribus, Transylvaniae, Arpadi olim auspiciis, concessuque comparatae, amissione mulctavit; Carolo M. qui fere solum ad proferendos aut aptandos imperii fines pari usus est severitate, sanctimonia et aequitate causae excusatior.

---

[1]) Ex Zumbor fratre Gyulae soceri d. Stephani genitus. Not. B. R. cap. 27.

§ 11.

His, et nominatim Gyula Transylvano victo, ditionem ejus Hungariae junxit.

Ex hoc igitur tempore Transylvania Hungariae juncta, et per d. Stephanum Zoltano, aeque ex Arpadi progenito stirpe, moderanda credita, per recentiores scriptores plerosque in tertia Hungariae parte computatur, quae deinde Ducibus primogenitisque Regum filiis assignari consuevit. [1])

---

[1]) De veteri hujus nomine latinis Ultrasylvaniae, hungaris Erdeulu vide Thur. P. II. c. 29, 30. Belae R. Not. c. 11, 25, 26, 27. Cornid. Vind. Notarii illius, cum quo tamen nomen Ultrasylvaniae post Belam IV. penitus exolevisse dici nequit.

2) Moribus religione, bonarumque artium cultu informandis intendere.

§ 12.

In hunc ille finem

Thesauros Gyulae junioris, maximamque captivae pecuniae vim, in excitandas Eclesias easque necessaria instruendas supellectile, arcessendos literarum bonarumque artium Magistros, raramque tum, et carissimi pretii mercem, libros ea liberalitate convertit, ut judicari possit, sacrorum cultum, rectamque morum institutionem pro praecipuo ei societatis civilis salutisque publicae praesidio fuisse.

§ 13.

et specialiter: condendam Albae basilicam.

Inter Eclesias praefulgebat basilica Albensis, grandi excitata sumtu, et ad eum comparata splendorem, digna ut esset, in qua primi coronationis, justorumque funebrium ultimi honores Regibus haberentur. Hujus ille custodia templi coronam, ceteraque clenodia et vexillum suum [1]) teneri, curamque Praeposito, et, qui hunc ex

---

[1]) Thur. p. IV. cap. VII. de Carolo parvo ,,dum de consuetudine, sacrae post missae solemnia, regali in fastu, Procerum caterva stipatus templum egreditur, equum auro radiantem ascensurus, insigne s. Regis Stephani vexillum, quo prima dies regni dudum freta fuit, totque per annos pia religione futuris Regibus servatum, illum praecedens testudine valvae tactum, in partes frangitur" cet. Bela IV. in lit. de anno 1250 super terra Rum (apud Lehoczky). ,,Cum vexillo in Eclesia Albensi elevato, pugnaturi contra Albertum Ducem Austriae" cet. Idem facit Ladislaus IV. aqud Kézam L. II. cap. V. p. 72. edit. Podhr. Andreas item III. C. D. VI. 1. p. 116.

adjecto sacerdotum collegio honoris gradu proximus sequebatur, Custodi [2]) mandatam esse voluit. Fuit Eclesia haec in rebus sacris omni Episcoporum potestati exemta; incolae vero locorum, quibus Eclesiam collegiumque id sacerdotum liberalissime impertivit, omni beneficiorum genere eum ad modum exculti, sua ut hac munificentia non imitatus, sed supergressus Caroli M. exemplum videretur. [3])

---

[2]) Innoc. III. PP. „Cum in Eclesia Albensi quaedam dignitas, quae custodia dicitur, ad tuam (Praepositi) donationem pertinens habeatur, cujus curae et sollicitudini ornamenta et privilegia ipsius Eclesiae et diadema etiam Regium comittuntur.“

[3]) Memoriam veteris Eclesiae et collegiati capituli B. M. V. de Alba Regali diligenter exequutus est Szvorényius in Amoenit. Hist. Ecl. regni Ungariae Fasc. V.

§ 14.

Scholamque palatii

Alterum urbis illius decus, schola Palatii fuit, [1]) auctore Rege, qui praeter vernaculam, jam a teneris latinam quoque linguam plene edoctus, uti harum, germanicique idiomatis peritia, sic literarum quoque studio coaevis per Europam Principibus plerisque praecelluit, grammaticis, ut ea erant tempora, studiis aperta, moxque alumnorum et ea docentium frequentia celebris, ut non deessent, qui inde ad alias per regnum scholas adhiberentur.

---

[1]) Legenda major S. Gerardi C. Ign. Bathiány p. 330.

§ 15.

itidem Albae;

Quamdiu a fatis ejus schola haec Palatii floruerit parum constat; sed pars consilii hujus altera non minus commemorabilis, ut quod apud Anglos auctore Alfredo

Rege obtinuit, juvenes clariori nati genere ad aulam Regiam educarentur, in perpetuam apud Reges stirpis virilis Arpadianae consuetudinem venit. Mathias Belae IV. Junioris Regis Notarius; Lodomerius item de genere Monoszló acerrimus autonomiae Regni adversus dominatum Pontificum romanorum vindex, ambo Archiepiscopi olim Strigonienses, in hoc adoleverunt instituto; dum itaque horum in honore memoria erit; semper laudes quoque tam salutaris ad formandos mores consilii permanebunt. [1])

[1]) Belae IV. in lit. a. 1248 de C. Herborto filio Osth Comitis „a tenera adhuc aetate nostra, pariter et sua, in nostra curia laudabiliter educatus.“ In aliis de anno 1264 M. Laurentio aulae suae Judici et Rectori datis „cum adhuc in numero seu collegio juvenum domus nostrae famam pollentem, et nomen duceret gloriosum.“ Elis. Reg. in lit. a. 1285 etiam „juvenes domus nostrae“ memorat. Ex his fuit Luchatsius quoque victoriae de Chunis relatae a. 1284 nuncius. Juvenes hujusmodi praeter Episcopos et Praesules alios, etiam Comites nonnulli tenebant, hungaris Apród ad similitudinem Poris antiqui latinorum. Horum e numero est, memoratus in lit. Lad. IV. de a. 1281. V. 3. p. 122 parvus serviens, et And. III. Ratuldus (ad a. 1299) parvulus.

§ 16.

et hospitia Romae locisque aliis apud exteros pro hungaris erecta, captivae pecuniae propriarumque opum partem magnam impendit

Idem, cum felici Hungarorum ingenio Palladem utramque ex aequo propitiam videret, Romae quoque et in agro Ravennatensi, Constantinopoli praeterea hospitia cum aedibus sacris struxit, liberaliterque locupletavit, ut divini cultus aut literarum latinarum [1]) vel graecarum

[1]) Veteres Grammaticorum scholas Romae et Ravennae, atque in urbe hac sec. etiam undecimo floruisse constat. Vide Savignium o. c.

causa peregre proficiscentibus hungaris, nihil ad finem hunc facile consequendum desideraretur.

3) Imitari, quod apud exteros legibus, moribusque Hungarorum excolendis maxime idoneum esset.

§ 17.

Quem in finem

Locus apud Salustium „Majores nostri neque consilii neque audacia eguere, neque superbia obstabat, quominus aliena instituta, si modo proba erant, imitarentur; Arma atque tela militaria ab Samnitibus, insignia Magistratuum ab Tuscis pleraque sumserunt, postremo quod ubique apud socios aut hostes idoneum videbatur, cum summo studio domi exequebantur, imitari, quam invidere bonis malebant“ [1]) mutato nomine Protoregis Antenatorumque nostrorum laudes continent. Sunt sane ea, quae Rex idem de modo in imitandis exterorum moribus tenendo, in suis ad filium monitis praecipit, ita permeditata evigilataque, ut nec in praesentia consuli eam in rem quidquam oportunius possit; esse nempe leges exterorum, non ad literam, sed pro ponderibus quodammodo summendas, quibus agitata vis interna cha-

---

1) Et apud Tacit. Ann. l. 3. c. 5. „creatique decemviri, et accitis, quae usquam egregia, compositae duodecim tabulae, finis aequi juris.“ Ibid. l. XI. c. 8. Claud. „Majores mei hortantur, ut paribus consiliis remp. capessam, transferendo huc, quod usquam egregium fuerit. In multis enim gentibus esse video, quae non erubescamus imitari. Nec aliter tantum imperium apte regi potest, quam ut quaedam et tradamus illis et ab iisdem discamus. Alex. M. apud Curt. L. VIII. c. 8. n. 13. Strabo l. X. p. 722. Athenienses quemadmodum alias morem suum peregrina adsciscendi, ita etiam, quod ad dies attinet, tenuerunt.

racteris populi proprio ductu, ad cultum indoli suae convenientem feratur. Quod ita per Majores nostros observatum scite periteque Hallamius [2]) de legibus feudalibus advertit, quarum, ut non plane nullam speciem, ipsius certe instituti, imperfectum duntaxat et dimidiatum quodammodo genus apud Hungaros repererit.

---

[2]) Op. cit. P. I. c. 2. p. 167, 168.

§ 18.

plurimi usus Capitularia

Id temporis Capitularia Regum Francorum pro sacrario quodam legum sapientissimarum per omnem Europam recolebantur. [1]) Germani ipsi, tametsi a Francis dissociati, leges Francorum diu summa servarunt religione; dubitari igitur nequit plerosque omnes alienigenas melioris notae, quoniam constitutionibus harum, politica Hungariae, quam innupserant, instituta humiliora esse nollent, solerter elaborasse: ut quemadmodum regia dignitas, ita administrandae reipublicae ratio, potissimum ex norma Capitularium illorum constitueretur.

---

[1]) Baluz. in praef. ad Capitularia haec. Item Joann. Müller Allg. Gesch. l. 8. c. 7. Rottek Allg. Gesch. v. 4. cap. 3. p. 111. Meyer o. c. T. II. l. IV. cap. 1.

§ 19.

Regum Francorum fuerunt;

Haec ea Hungariae parte, cui post repressos Varchunos Pannoniae Francicae adhaesit nomen, non plane incognita usu erant. Inter utramque vero gentem gloriae armorum, libertatisque studiosissimam, ex hac morum similitudine affinitas quaedam, non fortuito, sed ea quasi necessitate innexa, ut, qui olim populus ad soli-

diorem cultum, id, quod consuetudinibus Hunnorum ad laudem inerat, imitando pervenit;[1]) ejus invicem institutis civilibus Hungari plurimum confiderent. Et profecto nec Rex, nec gens universa aliud facere consultius politices compendium potuit, quam quod fecit, scitis Capitularium horum ita in rem suam usa, haec ut non tam adoptasse, quam legibus suis fundamentalibus cognata, a se ipsa sumsisse videretur.

[1]) Not. praev. § 43. not. 1.

§ 20.

q u a e ,

Fuitque fons hic primaevorum Monarchiae hungaricae institutorum, per multum aevi, in praecipuo apud Majores nostros honore. Praeclarissima vero ingenii eruditionisque gentis illius existimatio, huc brevi apud homines nostros adolevit, ut Schola Parisina jam in principio Hungaros haberet alumnos complures; postmodum vero aemula per hos cum reliqua cultiori Europa contentione frequentaretur; ac demum, ad ejus similitudinem Scholae (auctore, credo, Bela III.) literaria Veszpremii aperiretur palaestra, in qua maxime theologia, et quae ad cultum justitiae regnique jura conservanda facerent, palam traderentur. Ignorare denique non oportet: quaedam tardius etiam, dum jam plura ipsi exteris imitanda constituimus, a prisco hoc, adsvetoque per nos derivata esse fonte, quatenus recentiora etiam gentis illius instituta, aliqua se rerum nostrarum utilitate commendabant. [1])

[1]) Speciminis instar, quod T. V. thes. novis. anecd. Edmu. Marténe et Ursini Durand. ind. voc. barbar. habetur „Banderium cohortem esse 400 militum, apud nos art. 20, 1492; quod Lauriers Gloss. du droit. Fran. „nulle autre homme ne peut porter bannier, s'il n'a pas 50 hommes d'armes et les archers et arbalètriers, qui y appartient" art. 27, 1526. 14, 1601 constitutum est.

§ 21.

Canones item Eclesiae, ac Decreta Pontificum, Caesarumque praecipui Juris hungarici veteris fontes sunt.

In quo probando non valde mihi laborandum est; quando nemo dubitat Stephanum, ut erat religionis studiosissimus, Canonibus Conciliorum, Decretisque Pontificum in aedificanda per se republica primas tribuisse. Id vero jam Verbőczius animum advertit: [1]) omnia fere jura regni hujus originaliter ex Pontificii, Caesareique juris processisse fontibus. Quod de jure Pontificio, ut dixi, planum; de Caesareo: Consistorium et Auditorium Regum; Judices ordinarii regni, horumque Assessores, Jobbagionumque Castri et Castrensium nominibus involuti munifices et beneficiarii Romanorum, pluraque alia testantur d. Stephani instituta, [2]) de quibus, sine studio et arrogantia, duo tibi polliceor: alterum: verba libri I. Decretorum ejus de Regibus Romanorum, non ei fortuito, ut quibusdam placet, excidisse; alterum: non aliunde magis, quam Hungariae exemplo colligi: memoriam institutorum Romae veteris nunquam penitus obliteratam, quorundam vero usum etiam conservatum esse. Immo vero Justinianum ipsum ante aetatem Verbőczii aliquamdiu paullo etiam strictiori apud Hungaros sensu dominatum, suo loco ostendemus. Nihilne igitur a Graecis Stephanus sumsit? a Byzantinis, Belius licet hoc et Prayus, et Spitlerus audiant, dicam, auctoritatisque eorum alioqui reverens, voce dicam clarissima:

---

[1]) Oper. trip. P. II. tit. 6.

[2]) Notionem horum nominum Romanam vide sis apud Savignium o. c. T. I. p. 56, 133, 104 cet. Adamum item o. c. I. p. 232, 293, 439. Funke ad vocem Proconsul et ceteras, de quibus, diverso item honoris et muneris, seu, ut nos loquimur, dignitatum et officiorum; Civium item optimo jure, et non optimo jure; Civium perfectorum et municipum significatu inferius.

a Byzantinis nihil plane; ab Aristotele plurimum. Evolvent se haec sua sponte, patebuntque ultro; dummodo initia conditae per Stephanum Monarchiae hungaricae, uti par est, persequamur attentius.

4. Portum et asylum exteris regnum suum esse voluit.

§ 22.

Sic vero non de gente solum hungara

Carolum Magnum Eginhardi, eundemque celeberrimi Montesquii; nam Sismondius de suo, vel hoc, an alicui generis humani bono fuerit? nec ne fuerit? dubitat, [1]) et Alfredum, et Ottones sibi cogitet, quisquis antiquuos et modernos, quos Stephanus imitatum se dicit, Augustos propius nosse desiderat; sed tamen Carolum maxime, cui non tam imitatione et disciplina, quam natura; nec similis modo, sed sic penitus par erat, ut unum qui noscit, noscat utrumque. Instituit hic plurima, fecit vero omnia ferme eadem, quae Princeps ille; hoc vero jam supra ejus exemplum Aristotelisque propositum, [2]) quod regnum suum, verus Hungarorum Quirinus

[1]) Et hic tamen auctor per Gvizotum deinde meliora edoctus de Carolo M. T. VIII. o. c. p. 11. jam haec habet: „Charlemagne concut la noble pensée de régner pour le bien de ses sujets. Il considéra la couronne non comme une dignité, mais comme une charge; pour s' en acquitter, il crut devoir pourvoir, non seulement a la force de la monarchie, dont il profitait; mais à l'ordre interieur, à la sûreté, à la prospérité, à l'accroissement et des richesses, et des lumières de ses sujets, pour leur propre profit. Il se regarda comme comptable envers ses peuples, tandis qu'aucun de ses prédécesseurs n'avoit songé, qu'à lui même, à ses plaisirs, ses vengeances, sa puissance, ou sa tranquillité.“

[2]) Arist. Pol. l. V. c. 2. Dionysius Halicar. P. II. c. 17. Graeci non cuiquam, nisi rarissime, jura suae civitatis impertiebantur; nonnullos etiam solitos esse hospites expellere.

hic, portum et asylum exteris esse voluit.[3]) Ac filios quidem Edmundi Regis Angliae: Edmundum et Edvardum patria extorres velut alter parens accepit, habuitque liberalissime; generatim vero consilio illo et sibi et regno salutari, simul causae humanitatis, aetate ea, per omnem reliquam Europam tyrannide systematis feudalis, ferme oppressae[4]) prospexit. Quod enim filium suum monet: tam prompte eos nutriret, teneretque honeste, ut lubentius cum eo degant, quam alibi habitent,[5]) factis praeivit, et quidquid per populos originis germanicae, quasi ad refellendam Taciti fidem[6]) hospitibus negatum, hoc omne his liberalissime dedit, ipsos adeo, ne quid ad munificentiam Atilae, moribus suis repraesentandam, desideraretur, praecipuos Magistratus. Qui ex hospitibus genere, meritisque inferiores erant, liberorum habiti numero, eaque conditione, ut, quod ad aequalem cum hungaris libertatis politicae defuit gradum, id quidem non tam largitati Regis, quam hospitum illorum defuisse cupiditati videretur. Non itaque verba solum dare Stephanum, sed pluribus alienigenis, quibus civitatem hungaram dedit, testibus cum percrebesceret: aurea Caroli M. tempora, quae non jam per Gallias, non per Germaniam lucerent, velut exstincta pridem,[7]) in Hungaria exorta noviter; quodve adhuc fama,

---

[3]) Verba Hartvici edit Podh. p. 79. regnum suum omnium hospitum patens asylum esse volebat.

[4]) Robertson o. c. Vol. I. nota 29. p. 372 seq.

[5]) Decr. l. I. c. 6. §. 4. tamquam aliis verbis Onesegii (l. I. § 17) de Atilae in hospites liberalitate exprimere sententiam voluisset.

[6]) Meyer T. I p. 37. 141. seq. 256. cet. Grimmius o. c. cap. V. Der Fremde p. 396 seq.

[7]) Et Rottekius quidem Carolo diem obeunte, eodem vestigio politica quoque ejus instituta emortua putat. Allgem. Gesch. edit. a. 1833 T. V. p. 264. Horum vitam Eichornus in simili opere prorogat paulisper. Vide et Baluz. ad Capitularia sua Praefationem, et Hallamium o. c. Vol. I. p. 202—214.

jam res esset abunde comperta usu: obtigisse huic Principem, cui certum sit: regere populum suum institutis liberalibus ad Capitularia Caroli M. accomodatis, seu potius his ipsis Capitularibus, per illum, praevalente gentis quoque in haec sympathia, in vitam revocatis; tanta undique confluxit multitudo domestica fugientium mala, ut Hungaria brevi pusillae nancisceretur Europae speciem, et tamquam portus ac asylum calamitosorum per omnem late orbem celebraretur. Quae igitur, quaeso, haec ratio est: Scriptoribus nonnullis barbaros eos ferosque dici, apud quos jura humanitatis sic florebant; cultos vero, aut saltem his praestantiores appellari, a quibus ea exulabant.

§ 23.

sed per hanc his innutritam principiis, de Europa universa praeclarissime meruit.

Atque ad illam fidei, honoris, gratiae laudem Hungarico nomini asserendam, confirmandamque, et tradendam posteris Stephanus nitebatur totus. Velle eam gens a stirpe nobilis caepit, deditque sobolem, qua, dicam enim, quin apud aequos rerum arbitros assentandi suspicionem verear, non alter magis populus de reliquae rationibus Europae meruit. Haec namque, dum id efficeret, ut quod adhuc per Daciam et Istrum patuit, barbararum gentium immigrationis ostium, oppositu pectoris sui in perpetuum clauderetur; securitatem ei, neque hanc tantum, sed facultatem quoque otio, ad se suaque excolenda bona, fruendi vindicavit; singulos, dum ad se diverterent, prolixe accipere non contenta, tamquam esset aliquid, quod nondum cumulatissime pensasset, contra Tataros diu, Turcas diutius, vallum se, fossamque et antemurale Europae praebuit, militarique fortitudine orbem heroibus, caelos morum sanctitate plurimis, si ita loqui, sine fastidio et arrogantia licet, Indigetibus locupletavit.

De Ordinibus regni variaque horum apellatione generatim.

§ 24.

Ordines regni d. Stephanus ex antiquissima aequalis libertatis lege descripsit,

Ordines inquam regni [1]) nomen enim **Statuum** sensu synonimo in tabulis legum non ante editum per Ferdinandum I. diploma, quod ajunt, assecuratorium, [2]) formulamque nuncupati per eum juramenti; [3]) axioma vero **Statuum** et **Ordinum** articulo demum 1. legum [4]) a. 1536 adoptatum est, divus Stephanus magis

---

[1]) Praef. Decr. And. III. de 1298 § 6. „ac etiam ipsarum eclesiasticarum personarum et ordinum aliorum; art. 2. 1527 juxta contenta literarum omnibus ordinibus datarum."

[2]) Syll. Decr. Com. p. 371. Praelatos, Barones, Nobilitatem, Civitates liberas ac universos Status praedicti regni.

[3]) In Corp. Juris „quaecunque pro bono publico et honore et incremento omnium Statuum ac totius regni" verba itaque juramenti haec, aetate Ferdinandi primi antiquiora apud nos non sunt; licet jam Clemens IX. PP. in suis ad Belam IV. literis (IV. 3. p. 358) phrasi „diversitas Statuum" usus, hocque sensu vox haec jam Ciceroni de LL. l. I. VII. „et quod in Civitatibus, ratione quadam, agnationibus familiarum distinguuntur Status cet." usurpata fuerit.

[4]) De legibus, non rubricis legum, formulaque: Statuum et OO, non vero grammatica vocum „et alii cujusvis status et conditionis homines" acceptione nobis sermo est. Novimus sane articulos omnes, quibus Mosoczius, Kovachichius, familiare, aetati suae axioma: Statuum et OO. praefixerunt, manifesto prolepsis vitio; in nigro enim nihil ejusmodi offendas. Statuum vocabulum,

ex usu loquendi latinorum sui temporis, quam quod ita apud Hungaros jam inoleverit, in majores, minores; seniores, juniores subaudi liberos[5]) partitur. Quam quidem liberorum apud eum in duas classes has divisionem penitus ex Aristotelis mente esse, cui (Polit. l. VI. c. 1.) „duae sunt partes, ex quibus constat Civitas: divites et pauperes" altera alterius verba invicem, uti par est, contendentes, non est, quod moneam prolixius. Majores in legibus Diplomatibusque vetustissimis Principes etiam, Baronesque, Jobagiones, Comites, Nobiles audiunt. Inter hos: Antistites Eclesiarum, quod divina procurarent, primi, diu communi Jobagionum, Baronum, Comitum, Nobilium apellabantur nomine. Minores jam antiquo liberorum, jam militum, quae d. Stephano synonima sunt;[6]) reliqui vulgarium; in summa: qui „Primates cum ordine sequenti" Hartvico;[7]) paulo clarius Comites, militesque in Decretis d. Stephani dicuntur.[8])

Tractatum, qui Ulad. II. cum Frid. Imp. a. 1491 intercessit, hujus ex parte ingressum, in subsequentibus item de a. 1506 literis adhibitum, in legibus nostris diu ancipiti loco fuit. Anni 1527 art. 1. haec habet: „qui soli ex ordine Dominorum utriusque Status venire noluerunt." Contra art. 25. 1536. „Domini etiam utriusque ordinis compareant." Rubrum art. 39. 1518 dum ait: „Consiliariorum et Assessorum ex utroque statu et ordine" indicat: auctorem inter voces has haesitasse, arripuit igitur utramque. Quod ergo Fesslerus de vocabulis his Sigismundi ortis aetate tradit, putatque Statuum apellatione Praelatos et Barones, Ordinum nomine Comitatus et Civitates accipiendas; aliae item nonnullorum opinationes hujusmodi probari vix possunt.

[5]) Lib. 1. cap. 27.

[6]) Idem ut liberos, ita milites, l. 1. c. 4. § 4. generatim pro majoribus minoribusque accipit.

[7]) Ed. Podh. p. 49.

[8]) L. 2. cap. 14. 33.

§ 25.

sola porro quoque dignitate distinctos. Atque ad hos notio populi vetus redit.

Populi nomen liberos olim significabat; post ubi sec. XIII. liberis apellatio Nobilium et demum priscae Comitum et militum formulae, praesens Dominorum et Nobilium successit, notionem populi Juris consulti in angustius: Civium perfectórum Aristotelis; Nationisque politicae Gvizoti, redegerunt spatium. Gens ipsa, quod nullius unquam boni satis jucunda ei sine plurimis sociis possessio esset, Regnicolarum primum adoptavit nomen; axioma deinde Nobilium, per formulam praesentem „nobiles et quos lex sub hac nomenclatione complectitur" cum hominibus quibusque honoratioris conditionis, et omni nominis hungarici flore communicavit.

§ 26.

Sed huic pro liberali genio suo apellatio „Regnicolarum" latior, mox placuit magis.

Nomen Regnicolarum Belae III. familiare, [1]) legumque tabulas sec. XIII. ingressum, [2]) non Comites tantum, militesque, sed hospites etiam d. Stephano qui dicuntur, et omne genus incolarum regni pollens, nullaque conditione servili obnoxium complectitur. [3]) Cujus

[1]) In lit. b. Petri. Quinqueecl. de a. 1192. His si quis alias de a. 1006 (C. D. I. p. 255) obvertat; sibi istas habeat; improbio res sunt improbissimis.

[2]) Vide artic. 35. 1291, 16, 17, 41. 1298 Sylloges Decr. Com.

[3]) Nomen sane auspicatissimum, delectum ad eam Aristotelis l. II. c. 1. exprimendam sententiam „non enim solum ex pluribus

deinceps usus ita inveteravit, ut sigillum quoque regni sec. XIV. (a. 1385) sigillum regnicolarum inscriberetur.[4]) Quare de hoc satis; nam vocabula quoque nonnulla, quae supra attigimus, hoc explicari loco volunt. Labor perquam difficilis, de quo tamen, ne officia mea exprobrare videar, nihil praefabor aliud, quam non me poenitere quantum eo emenso in re profecerim, sine qua ad Historiam Status publici Hungariae veteris profici omnino nihil potest. Ex iis nomen Comitum late patet; Jobagionum vetus latissime. De hac igitur prius; post de Comitibus et Nobilibus quaedam.

---

hominibus (civibus simpliciter et sine adjectione) constat Civitas, sed etiam specie, id est: ordine et fortuna et instituto vitae differentibus." Ibidem „Et vero videtur tum proprie Civitas esse, cum evenit, ut multitudinis societas suis ipsa opibus et copiis cumulata, atque contenta vivat." Idem l. IV. c. 6. Cinnum seu permistionem locupletium et pauperum esse politicam.

4) Vest. Com. pag. 251 Praef. Regnic. ad Decr. Alberti § 4. Decr. Vlad. I. Joannis item de Hunyad „datum a. 1446 in amplissima Praelatorum et Baronum et Regnicolarum congregatione." Diploma inaugurale, quod Ulad. II. pro filio suo edidit. Ex his patet nomen Regnicolarum, adjecto Hungariae, vel universorum, aut, quod idem notat, majorum et minorum epithetis, regnum universum; per se positum (ita vero comparet etiam art. 10. 1687 § 7.) Communitatem Nobilium, Civium, et aliorum cujusvis status et conditionis hominum possessionatorum significare, hocque sensu vigere hodieque.

1. De appellatione Jobbagionum.

§ 27.

De etymo vocis.

Et vocabuli quidem Jobbagionum etymon ipsum adhuc in controversia est. Alii hoc Duce Cornidesio ex Jobb (melior) et ágy (torus), ut si dicas: meliore, no-

bilioreque toro natus, ita derivant „praecipuos, ut nobilium, qui et servientes dicebantur, nomine hoc a primo denotatos, et quia pronum erat servientis et servi vocabula progressu temporis confundi, excelsum Jobagionis titulum, ad infimae conditionis homines denotandos paulatim usurpatum“ autument. Alii ex jobb et adj (dare melius) et rursus alii, inter quos Georgius Martinus Kovachich et Stephanus Horváth praecipui, ex jobb et ág (ramus); nonnulli ex jobb et a' ki (melior, qui) compositum obtendunt; quibusdam, praeeunte clarissimo philologo Révaio ex hebraeico originem ejus arcessentibus. Neque tamen desunt, qui cum Georgio Kalmário et Bárdosio vocem eam pro regni optimatibus (Ország jobbjai) accipiant, omnem sibi viam intercludentes, per quam ad explicationem multiplicis praeterea acceptionis nominis hujus aditus esset. Clarissimus Schwartnerus, quod ubique feudum, beneficiumque synonimo acceptum sensu vidit „ex omnibus, ait, quae in antiquis documentis recurrunt, nominum Jobbág, Jobagio, Jobagionatus adjectivis, spectata item radice jó, cujus comparativus jobb est, meliusque significat, Jobagionem, stylo juris feudalis vetere, beneficiarium, vasallum feudalem; Jobagionatum vero conditionem beneficiarii seu vasalliticam (servitutem conditionariam pro beneficio accepto) vi vocis denotare.“ Ceteris praestantis eruditionis viris etymo vocis Jobagio, hujusque significatu, pro diversitate personarum, quibus tribuitur, diverse explicito, aut suo fato relicto, Jobagiones castri diserte nec Nobilium, nec ignobilium numero inserentibus. Neque hoc admodum reprehendendum est. Classis enim Jobagionum una, eaque frequentissima erat ejusmodi, ut de hac, velut, inter milites udvarnicosque media, haud fere quidquam melius auctores hi praecepturi fuerint, etiam si plus operae in argumento hoc extricando posuissent. Scite namque Justus Moeserus, ut alia, vereque tam tenues aevo medio inter varios, planeque minutulos libertatis gradus distinctiones exstitisse asseverat, ut apta iis designandis verba, ne nostrae quidem huic eloquentiori aetati,

suppeditent.[1]) Enimvero ita se res habet; et si quos alios, Hungaros veteres certe, principio conditae per eos Monarchiae, in gradibus et progressibus his libertatis, cuique generi hominum, qui servi non essent, pro ratione instituti vitae eorum admetiendis, nobilissimoque hoc auctoramento, animis omnium communi devinciendis patriae, curam suam operamque omnem consumsisse, multis rebus, de quibus deinceps dicemus, intelligetur.[2])

[1]) Praeter hunc vide sis coronatam Fürthii: Von den Ministerialen Dissertationem de multiplicibus, praerogativaque et existimatione civili sane quam diversis, liberorum apud Germanos classibus p. 469 et alibi.

[2]) Monitum Aristotelis Polit. l. VI. c. 2. „oportet autem, ut cives omnes rei publicae sint amici, aut certe ne eos, penes quos summa est potestas, hostili odio prosequantur" et quae is hic de colligenda multitudinis benevolentia; l. VII. c. 13. de justitia et temperantia praecipit, moribus institutisque suis professi.

§ 28.

Meliores ea significat;

Quae itaque mea tandem sententia sit, quaeris: eadem, quae Fejérii. An curta illa, nimisque secura sui: Jobbagiones latine Meliores generatim significare? illa ipsa. Sed nempe in veteribus chartis nostris, Jobbagiones non summates modo, sed infimates quoque vocantur? immo vero et medii; verum tamen. Apage, nemo his istiusmodi, velut ex tripode verbis credat; neque id ego abs te, sed, ut dicentem audias, peto. Vocabulum Jobagio formam hanc latinam indutum, et ad nominis substantivi gradum elevatum omnino vernaculum nostrum: jobbak, itemque latinum meliores significat; adhibitum inprimis ad veteres per Europam loquendi formulas: meliores terrae,[1]) meliores habitatores Co-

[1]) In Capitular. Reg. Franc. Baluzii cap. II. a. 819. art. 2. melioribusque hominibus illius Comitatus. Apud Gregor.

mitatus, in hungaricum convertandas. Erat vero vocabuli hujus apud homines nostros gratia tanta, ut non Duces modo, Principes, et Comites, qui apud Belae Regis Notarium [2]) Thurócziumque [3]) alternis vicibus jam meliores, jam jobagiones scribuntur; verum retenta quasi primitiva adjectivi natura, eos omnes, qui natalibus aut muneris auctoritate, aut denique vivendi genere aequalibus praestarent, Jobagiones vocarent. Dispalato hoc appellationis Jobagionum usu, [4]) omni liberorum colono-

---

Turon. l. VI. cap. 45. „Chilpericus, ait, convocatis melioribus francis et fidelibus. LL. Edv. Reg. cap. 20. apud Vilkins p. 20. Summeret duos de melioribus sui Friburgi et duos de melioribus unius cujusque Friburgi et ita se duodecimo existente purgaret se forisfacto. Confer cum his lit. judiciarias sec. XI. et XII. de terra Dombro editas; harum primae a. 1093 desinunt in voces, „aliisque quam pluribus ejusdem terrae melioribus (Cod. D. II. pag. 110) secundae de a. 1163 (ibid. p. 166) jam Nicolaum filium Pauli et Jobbagiones Simeghiensis castri“ habent, sensu synonimo.

[2]) Cap. XI. Dux Lodomeriae duos filios suos cum omnibus filiis Jobbagionum suorum, Duci Almo in obsides dedit; cap. 30. melioribus habitatoribus terrae, qui filios suos in obsides dederunt, cap. 57. Dux vero et sui Jobbagiones obviam ei processerunt.

[3]) Partis II. cap. 61. misitque (Colomannus) cum eo (Almo) duos Jobbagiones sub praetextu honorandi eum. Jobbagiones hi Thuroczio quoque meliores vocantur P. II. cap. 57. Copulch vero, et meliores mortui sunt.

[4]) Eadem apud nos vocis Jobbagionis, quae apud Francos populosque originis germanicae vocis Arimannorum fortuna fuit. Proprie liberos homines significavit (vide exempla apud Murator. rer. ital. T. I. p. 735, 739) usu ad vulgus omne translata. Recte itaque Meyerus laudat observationem Bignonii ad Markulph l. I. form. 18. „sane eo nomine (Arimannorum) servorum seu colonorum speciem significari, multis ex instrumentis manifestum est.“ Tributum denique omne Arimaniam dictum Meyerus disputat; adjicerem: probatque; si Savignius o. c. T. I. p. 192—214 patere-

rumque (nam hos etiam velut prae servis mancipiisque meliore conditione habitos, jam a primo Jobagiones dicere libuit) discrimine confuso, res poenitendae videri operae potest, vocabulum inconditum, vagumque [5]) per cuncta sequi diverticula, spinis et vepribus obsita et ex his recessibus in apriciora proferre; sed nos caepta prosequamur.

---

tur. Conf. etiam Aldermannos Spilmanni. Praeter appellationem meliorum (Jobbagionum) ocurrunt in legibus Hungaricis (vide Bullae aureae art. 11. Decr. And. III. de a. 1291 art. 11. Regest. Varad. num. 26, et 357) etiam boni homines. Verba haec liberos homines notare J. C. de Savigni Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter, I. B. p. 160. et seq. clarissime docuit; quod ita apud Hungaros quoque observatum.

[5]) Instar exempli sunto: Literae Mathaei Bani Slavoniae apud Kercselich Hist. Ecl. Zágráb. T. II. de a. 1270: Nobiles et Jobbagiones castrorum haec jura regni et Banatus redacta in scriptis nobis exhibuerunt; item: super terris Nobilium vel Castri Jobbagionum dicari, commorantes in terris his, non debeant, sed Jobbagiones eorum. In diplomate Lad. IV. de a. 1279 Jobbagionibus castri Zágráb elargito: „nullus collectorum Jobbagiones in curia Jobbagionum castri existentes dicandi habeat optionem."

§ 29.

adhibeturque in chartis veteribus ad Optimates, equestremque Ordinem indicandum;

Jam primum vox ea veteribus meliores et majores, nullo sacri profanique ordinis discrimine, idem igitur, quod apud Romanos Cives optimo jure significabat.[1]) Ingenuos Leonis sapientis, liberos Constantini

---

[1]) Cod. Dipl. II. p. 184 ad a. 1171. „Jobbagiones: Ambrosius Banus cet." Kat. II. Cr. V. p. 276 ad a. 1217 „nostrorumque Jobbagionum: Petri videlicet Geuriensis Episcopi cet. „Mager orzagnak feu jobbagy es nemesy" in vita b. Margar.

Porphyrogenetae, divique Stephani; et denique milites hujus repraesentat in formulis: Jobbagionum a generatione; Jobbagionum naturalium, Jobbagionum S. Regis; Jobbagionum castri, qui vulgo Jobbagiones S. Regis [2]) király fia item [3]) dici amabant, omni reliquo praeter solemnem Regis comitatum, qui et ipsi Jobbagiones Regis appellabantur, armigerorum genere usque eo superiores, ut gradu hoc moveri instar esset supplicii. [4])

---

[2]) Regest. Varad. § 304. Quidam ex Jobbagionibus castri stetit, in ordine Jobbagionum naturalium, qui scilicet Jobbagiones S. Regis nuncupari solent; tunc acceperunt quidam de Jobbagionibus S. Regis et rejecerunt illum, de ordine suo, dicentes: quod ipse non esset de ordine et gradu Jobbagionum S. Regis. Ibidem § 134. villani de Hócz impetiissent 4 villanos de Iku; quod essent quidem Jobbagiones, sed de Castrensibus exemti; illi autem dixerunt se naturales Jobbagiones esse. Ibid. § 143. Jobbagiones castri de Szathmár impetierunt quosdam, quod Jobbagiones essent de Castrensibus exemti; ipsi vero dixerunt se esse Jobbagiones naturales, qui scilicet Jobbagiones S. Regis appellari solent. Ibid. § 146. Castrenses de Kornuzd impetierunt quosdam pro concivibus suis; illi autem dixerunt se Jobbagiones esse a generatione: qui scilicet liberi S. Regis dicuntur. Ibid. § 248. Multitudo castrensium de Borsoud et quidem Jobbagiones ejusdem Castri; omnes alii Jobbagiones tam exemti, quam liberi S. Regis. § 323. filii Jobbagionum S. Regis de villa Gyan, et filii Jobbagionum descensum Comiti persolventium de alia Gyan, et item de tertia Gyan Castrenses.

[3]) Tud. Tár. de a. 1837 in literis a. 1287 separant ipsam villam a terra nobilium Király fia dictorum.

[4]) Vide lit. Stephani V. a. 1269 filiis Nicolai de Gostun, qui primitus Jobbagiones Castri, per calumniam in numerum spiculatorum inciderunt, et rursus in numerum servientium transferuntur, collatas.

§ 30.

adjectis ea causa variis epithetis,

Liberi, Jobbagionesque naturales, in prima styli curialis adolescentia, etiam Jobbagiones honesti,[1]) Jobbagiones Majores,[2]) altiores,[3]) et proceres Jobbagiones [4]) vocabantur, in literis Regum, non item legibus.

---

[1]) Steph. Jun. Rex a. 1263 „filii Jobbagionum castri Albensis, qui descensum Comiti dare consueverunt, suplicarunt cet. nos igitur eosdem de hujusmodi statu ipsorum eximentes, in numerum et collegium honestorum Jobbagionum ejusdem Castri duximus transferendos. Uno denario rem, quae est mille denarium Kovachichius meus aestimat, quando Disquis an, et quid inter nob. et ser. interfuerit § 13. et 20. voces Dipl. a. 1225 manu celeberrimi Notarii Belae IV. exarati „de honesta societate servientium Regis" hoc seculo in summo habitas pretio, ex praesenti vulgari usu, bona alioquin fide interpretatur; credo enim et eas Ladis. IV. de a. 1279 literas, quibus Sagittarii de Zegved in numerum et dignitatem regni nobilium, qui vulgariter servientes vocantur, cum praerogativa, eminentia et honestate aliorum regni nobilium" transfert et alias Belae IV. (IV. v. 3. p. 518) quibus „honestatem et nobilitatem Jobbagionatus" pro synonimis accipit, eum latuisse.

[2]) Andr. II. a. 1215 „Homines Side (Sidó) Alg (Agg hodie), qui editi a suis progenitoribus Castrenses fuerant, a jurisdictione Castri Posoniensis eximimus, et hujusmodi libertate donamus, ut praeter omne conditionis obnoxiae debitum, inter Jobbagiones S. Strigoniensis Eclesiae legitimo titulo computandi fore censeantur et eadem, qua Majores ex iis libertate potiantur."

[3]) Dipl. a. 1266 „quod homines de villa Basth, qui de altioribus Jobbagionibus Castri Bolonduch oriundi fuerant."

[4]) Steph. II. de a. 1165 „istos homines suburbanos Posonienses, a castrensi servitio subduxi, eo tamen tenore, ut inter proceres ejusdem Castri, proceres, filii scilicet (sancti)

Stephani Regis existant. Adde ad haec literas Komlosiorum plurimi in hanc rem omnem usus, ad coronid. Cod. Dipl. in Syll. Dipl. ab a. 1401—1553 in foris probatorum, p. 231. Horum antenatus filius Isabor serviens novi Castri (Sáros) numero Jobbagionum Castri, qui vulgo Jobbagiones S. Regis appellantur, a. 1251 adscriptus; a. 1261 alio Belae privilegio a debito, quo (velut ex castrensibus exemtus) Comiti de Sáros tenebatur, solutus est, ea conditione, ut porro quoque in deferendis ad Russiam legationibus serviret. Hujus filios Lad. IV. Nobiles de Comitatu Sarus appellat. Fiscus Sigismundi R. posteris horum; quia veri nobiles non appellantur in lit. Lad. IV. litem intendit; at vero causa cecidit coram Curia Regis. Quod constanter in oculis habere oportet cunctos, qui argumentum praesens perpolire perrexerint; id vero, nisi abuti operam velint, nunquam non meminisse: judicium Curiae Regiae inde usque a principio Regni, moribus institutisque Hungarorum, auctoritatem habuisse legi scriptae proximam.

§ 31.

quibus hi veri, primi et naturales Jobbagiones, et Nobiles (naturaliter Servientes Regales Ladislai IV.; veri Nobiles exercituantes Ludovici I.) a Jobbagionibus castri,

Splendida proedriae civilis vocabula haec, et quae per se pluris est, quam, quae adhuc diximus, omnia, pervetus eademque plane vernacula apud Hungaros formula, ex qua „Jobbagiones alii erant, qui terras suas vendere possent; alii, qui vendere non possent [1]" partim sua sucreverunt sponte, partim Cancellariae Regum increbuerunt usu, ad hunc primorum, verorum et naturalium Jobbagionum, seu ut Diplomata alia loquuntur „primorum, verorum et nobilum

[1]) Confer cum his notionem allodii l. II. § 9 (5) verbis Guilielmi Brit. datam et literas Cap. Jaurin. de a. 1230 (apud Schwartner de Scult. p. 146) „Joubagionibus Castri Musuniensis assistentibus, et affirmantibus, quod ejusdem conditionis sint, cujus et ipsi sunt, qui libere terram suam possunt vendere."

Jobbagionum" [2]) seu quod Ladislaus IV. apposite dicere solebat „primorum, verorum et naturaliter Servientium Regalium" [3]) verorum denique nobilium exercituantium Ludovici I. ordinem, a Jobbagionibus castri art. XIX. Bullae aureae And. II., sensu stricto acceptis, distinguendum.

---

[2]) Ita proceres Jobbagiones Castri Poson. de Nyék Lad. IV. (C. D. V. 3. p. 253) interpretatur.

[3]) C. D. V. 3. p. 357 „eadem fruantur libertatis praerogativa, qua veri, primi et naturaliter servientes Regales gaudebant. Jam antea idem V. 2. p. 544 eosdem, tamquam veros et naturales servientes nostros Regales, ultra Dravum constitutos, juxta libertatem eorundem Nobilium duximus eximendos.

§ 32.

seu Bellatoribus, Servientibus, exercitualibusque castri, et reliquo populo castrensi,

Hi, quod partim armis, partim opera rustica rei militari inserviebant, primos, veros et naturaliter Servientes Regales gradu quidem libertatis proximi, sed quod ex instituto d. Stephani solam modo possessionem, non etiam dominium haberent agrorum assignatorum sibi, haud modico intervallo proximi sequebantur, justis intra se quoque spatiis divisi. Priores erant bellatores [1]) seu Servientes castri, qui ultra munus militiae, descensum quoque Comiti castri praestiterunt, idcirco in vernaculo Szállás adó Jobbágyfiak, filii Jobagionum descensum (hunc

---

[1]) Regest. Varad. num. 10. „Petrus Joubagio Castri Borsod impetiit Castrenses ejusdem Castri cet. quod officium eorum esset carceres custodire; illi autem dixerunt, quod milites quidem Castri essent ad belligerandum, non ad carcerem custodiendum." Ibid. num. 44. „Quidam impetiti, quod castrenses essent, castrensium pensione, censu, debitores; e contra dixerunt: se non Castrenses esse, sed Castri Jobbagiones."

Szállás nostrum significat) solventium [2]) dicti. Quibus gradu inferiores Castrenses ceteri (rustici) stabant, numerum si spectes, multis partibus plures. Semper hi quoque omnes vulgo Jobbagiones audiebant, eodemque hoc post naturales Jobbagiones, naturaliterque Servientes Regales, in diplomatibus vetustissimis collocabantur ordine, quo nempe ad maximum Arpadi adhibiti feruntur convivium. [3])

---

[2]) C. D. IV. v. 1. p. 381. Fluctus in simpulo excitare velle videatur, qui Szállás adó, Galacs, seu, ut nunc effertur, Kalács adó legere in animum induxerit. Mihi par lectionis utriusque ratio est. Neque enim Szállás proprie domum isthic significat, pro qua in praesens tentoria erant; sed panem inprimis et pecudes et quae alia hujusmodi, rebus ipsis olim; postero tempore autem, ac maxime aetate Regesti Varadiensis (num. 323) per filios Jobbagionum pecunia praestabantur.

[3]) Belae R. Not. c. XLVI. „Fercula, pocula portabantur Duci et nobilibus in vasis aureis; Servientibus, et rusticis (Jobbagionibus Castri ad num. Reg. Varad. 183. sub t. accuratissime explicitis) in vasis argenteis." Quae mihi auream illorum, argenteam horum libertatem significant; an vere, paullo mox videbimus. Ad eosdem servientes hos pertinent verba Belae IV. (IV. p. 288) Nobiles autem non habeant ibi aliquam portionem; nec illi habeant quidquam, qui sunt de genere servientium.

§ 33.

Colonisque privatorum secernantur, quibus aeque Jobbagionibus nomen erat.

Castrenses Jobbagionum retinuerunt nomen etiam postea, quam fracta d. Stephani lege, [1]) Eclesiis, privatisque aliis per Reges sequentes, hac passim conditione conferri caeperunt „ut ne quid de priori libertatis eorum statu deminueretur." Libertinorum significatu accipitur

---

[1]) Lib. Decr. II. cap. 6 et 35.

vox haec jam in literis d. Ladislai Eclesiae Veszpremiensi [2]) datis; deincepsque inde Jobbagiones dicuntur Coloni quoque privatorum, qui mitiore prae aliis justae et clementis servitutis conditione fruebantur. [3]) Neque est, quod humanam apellationem hanc incolis regni, qui in vetustissimis chartis ministeriales simul, libertinique majoris et minoris libertatis appellantur, per Majores Hungarorum pro ea, quae generosissimorum quorumque, uti pridem Thucidides monuit, maxime propria animorum est, simplicitate nobili communicatam, quam potius sequentis cultioris, si placet, aetatis animorum duritiam aegre feras, per quam primaeva Colonorum illorum conditio huc decidit, ut Scriptores ad nostram etiam memoriam existerent plures, nec mediocri fama, qui hominum classi huic servis, quam libertinis propiori, laetum id Jobbágionum nomen, nisi palmari hujus abusu, et nescio qua commutationum civilium tempestate atribui potuisse contenderent. Sed posteri aevi labes haec rogatis, ante superiores hos decem annos, legibus jam detersa, et multa praeclara, quia ad priscae Majorum liberalitatis laudem propiora, constituta sunt. De hac amplius postmodum, hic unum subjungam: nostrae huic vernaculae appellationi Jobbagionum, non Ludovici I. [4]) non Andreae III., quae quorumdam eruditorum opinio est, verum multo anteriori aetate, hanc obvenisse fortunam, ut Cmetonum seu Agricolarum significatione, Jo-

---

[2]) Vide eas ad annum 1081 apud Katona et in Cod. Dipl. Item Reg. Varad. praesertim ad num. 56, 81, 123, 234, 269, 288, 327, 334. Priv. Abb. mont. Pann. a. 1221 „item Jobbagiones, quos M. Geurg pro remedio animae suae reliquerat. Aliud, ex cujus sensu Praeceptor domus Hospit. de Alba super morte Jobagionis sui ordine judiciario Archyn traxit in causam.“

[3]) Fieri enim secus nequibat, ut indicio quoque Reg. Var. num. 252, 254, 305 plurimi alienigenae conjobbagionatum apud eos amplecterentur.

[4]) In literis, quas Ordinibus Poloniae, Cassoviae Budaeque dedit, „Cmetones, habet, sive Ivagiones et Jobagiones“ apud Katona.

baiones apud Polonos jam anno 1255 in familiae [5]) servitiorumque liberalium numero ducerentur.

[5]) In lit. Boleslai Cracov. et Sandom. Ducis, cui Cunigundis, patre Bela IV. nata Conjux (in Supl. ad anal. Scep. pag. 69, 70) „demum praedictos homines Cmetones (agricolas) Jobaiones in villis eorum cet.“

§ 34.

Jobbagiones (Jobbagiones equites, exercituales) dicti sunt generatim milites ex Colonis, Udvarnicisque lecti.

Quos d. Stephanus, praeter liberos ducentos milites, Eclesiae Pécsvaradiensi dedit [1]) ministros, qui serviunt cum equis, 156; hos de genere libertinorum homines, Andreas I. in privilegio Eclesiae s. Aniani de Tichon collato, [2]) equites, Reges alii Jobbagiones equites, Jobbagiones servientes cum equis, Jobbagionesque Eclesiarum exercituales vocant. Idem Udvarnicis Regis, Reginaeque nomen, qui munus militiae, contribulibus suis, [3]) thavernicis, buchariis, cocis cet [4]) lege d. Stephani impositum praestabant, in verna-

[1]) Cod. Dipl. I. p. 296 sequ.

[2]) Ibid. p. 388. Confer cum lit. Belae IV. (IV. 3. p. 418) de reducto horum Jobagionum equitum numero.

[3]) In literis Bissenorum de Arpas (III. v. 1. pap. 362) de a. 1222. „Super Jobbagiones eorum, qui per se possunt ire in exercitum, Curialis Comes non potest descendere.“

[4]) Steph. V. de a. 1266. Cum Sandur cum tribus fratribus, qui de Jobbagionibus thavernicorum Dominae Reginae originem ducunt; item Beud, qui fuerant Jobbagiones exercituantes populorum Dominae Reginae, item Bolosoi, qui de populis Buchariorum Regalium fuerant, item Doma, qui servitium coquorum Do-

culo lovas legények, ab hirta, qua utebantur, veste, (guba hungaris) etiam gubati dicti. [5])

minae Reginae exercebat, multa fidelitatis opera in acie M. Agazonum Curiae Reginae exhibuissent, et in expeditione contra Cumanos decenter armati, habiles, utiles parati fuissent, cum tota terra eorum in numerum et libertatem Servientium nostrorum Regalium, cum plenum gubernaculum fuerimus adepti, duximus transferendos. Idem a. 1270. Dominicum de populis castri Zaladiensis, qui in officio thavernicorum plurimum servivisset, sub castro Fekete holm vulneratum cum fratribus de conditione pristina exemtum in numerum Servientium regalium cum terra ipsorum transtulit.

[5]) Occurrit Gubatorum nomen in lit. And. II. de a. 1213 (C. D. III. p. 149). Qui fuerint? ex diplomate Belae IV. (IV. v. 1. p. 295) patet, quo homines castri Trenchin, qui Regi in Cabatis (guba, Kabát) servire consveverunt, pro eo, quod se in armis militaribus servientes assumserunt, in numerum Jobbagionum s. Regis castri ejusdem cooptavit. Bene itaque Carolus de Aquino et post eum Henschelius in Du Cangeio suo colligit ex Decreto Mathiae R. „Conclusum est, quod tam nobiles, quam eorum familiares et jobbagiones sedem judiciariam inermes ingredi debeant" nomen Jobbagionum militiae etiam genus significasse.

§ 35.

Magistratus denique castrorum et praefecti municipiis.

Populo castri praefecti qui fuerant Major, exercitus, Castellanus, ceteri universe, itidem Jobagiones castri dicuntur in Regesto Varadiensi aliisque Diplomatibus. [1]) His Comes praefuit; Literae igitur, quas

[1]) Regestum Varadiense plurima exhibet usus loquendi veteris, quo honorem Jobbagionis habere, et gerere Magistratum synonimum erat, exempla num. 110, 111, 157, 158, 254, 329, 358, 360, 368 cet. ad quos formula „Jobbagiones castri, scilicet: alia item: „coadjuvantibus eos Jobbagionibus ejusdem castri scilicet:

primus ad Magistratus hos, quantum quidem sciam, Bela IV. dederat, Comiti et Jobagionibus castri inscribuntur. 2) Abiitque formula haec in consuetudinem non ante seculum quartum decimum desitam. 3) Medio tempore nomen idem Primoribus etiam vicorum 4) et municipiorum atributum legimus. Et appellatio quidem Jobbagionum apud Hungaros veteres tam late patuit.

Egeben Principe exercitus, Isaac Centurione, Beda Hadnagy (n. 254) Magistratum castri notat. Quod Tomka Szászkyus ad num. 110 notamque huic sub e) adjectam non satis vidit clare; licet vox Jobbagio, significatu Magistratus jam ad num 42 occurrat „Jobagiones de Bekves conquesti sunt Domino Regi Andrae super Sab et Sycund dicentes, quod injusti Jobbagiones essent, et dilapidatores rerum populi et depauperatores omnium Castrensium." Confer etiam lit. C. D. IV. 1. p. 140.

2) Ita a. 1248 (IV. 2. p. 14). Quapropter praecipimus universis Judicibus, ac specialiter Comiti de Neugrad ac Jobbagionibus ejusdem castri.

3) Rege Carolo Roberto, cui formula haec aliquamdiu ipsi etiam usitata fuit; e. c. in literis de a. 1339 (VIII. v. 2. p. 425) „mandamus, quatenus una cum Jobbagionibus castri accedatis ad faciem terrae."

4) In lit. Bissenorum de Arpas superius citatis „questi sunt, quod eorum libertas per Lucam, eorum Comitem per nos (Palatinum) constitutum, fuisset diminuta; Lucas respondit, quod nihil ex se ipso fecisset, sed in omni, juxta quod Mike jobagio eorum, qui eum praeibat, in debitis exigendis, et in aliis instruxisset, eo modo processisset. Quam ob rem idem Mike, tamquam destructor libertatis fuit judicatus, ita, quod nec ipse, nec aliquis successorum honorem jobagionum possit adipisci. Dicti vero Bisseni timentes, ne in posterum Jobagiones vel Comites eorum, libertati eorum denuo contradicerent" cet. Idem sonat illud in lit. Mich. Pincern. R. Mag. de a. 1253 „universi Jobagiones buchariorum Domini Regis" idem: duodecim de melioribus villae Zombathely IV. 1. p. 132.

2. *De notione Comitum.*

§ 36.

haec multiplex est.

Nomen item Comitis quintuplicium acceptionum explicatur ex aliqua: [1])

[1] Conf. doct. Diatr. Spelmanni de Comitibus.

a) Ita vocantur, qui itinera, castra Regis, majorum Sacerdotum, universe Dominorum comitantur.

1. Magnus et nobilis apud Hartvicum d. Stephani Comitatus.

§ 37.

generatim eos omnes, qui de regali domo censebantur, significat.

Erat jam aula Ducum Hungariae splendida, principibusque viris, quorum alii constanter lateri eorum adhaerebant, alii pro muneris cultusque ratione xe provincia adfluebant, frequentissima. Nihil de veteri hoc, quod jam apud Atilam floruisse vidimus, instituto per Protoregem mutatum, ut qui potius id impense dabat operam, majores ut quique non ornamento solum, sed praesidio quoque regiae domus alterni, ad dies autem festos maximo, quo fieri posset, numero adessent. Magnum ac nobilem ejus, et sequentium Regum Comitatum fuisse ex Hartvico, [1]) Gaufrido, [2]) Rogerio [3]) plane intelligitur,

[1]) Hartv. „descenderat quippe cum illo suo magno et nobili comitatu, in loco campestri fixis tentoriis."

[2]) Gaufridus Monachus S. Benedicti dictus Malaterra apud Murat. T. V. p. 599. l. 4. c. 25. „et cum semper frequens et numerosa manus, ex more cum Rege sit, innumerabilem turbam plus solito rumor nuptiarum conflaverat."

[3]) In miserabili carmine „jura Comitatuum erant diminuta, ex quo viros Comites non haberent et cum incederent, simplices

cujus in numero praecipui qui erant, Comites, Comites Regales, [4]) Jobagiones item Regis; [5]) universi Domus Regia, Domus regalis [6]) dicebantur.

---

milites propter diminutionem Comitatuum putarentur." Apud Th. Arch. Spal. c. 39 „Comitatus Regis (Belae IV.) Rex est, et totus flos reliquorum Hungarorum."

[4]) Vide lit. cap. Strig. de Gregorio Gyarmath per Belam IV. in numerum Comitum Regalium relato. Cod. Dipl. VIII. v. 3. pag. 121.

[5]) Ex his est Conradus, qui a. 1172 monasterio S. Benedicti in m. Pannon. donum facit. Domalebus item, qui ut infidelis consilio omnium Jobagionum Regis a. 1223 amissione omnis terrae suae mulctatur.

[6]) Biographus S. Gerardi c. 10. de S. Steph. „quem Cenadinum (nepotem ex sorore) constituendo Principem domus Regis." Andreas II. Stephanum Kaal „cujus atavus cum Gyzela S. Stephani consorte ex Alemannia advenisset, et in officio reginae illius perstitisset" in pristinum libertatis titulum restituens, in domum suam regiam recipit, vultque ut tam ispse, quam ab eo descendentes de Domo et Familia Regia de cetero (deinceps) computabiles habeantur. C. D. IX. v. 7. p. 270. Cum quibus literas, age sis, contende indicatas pag. 22, ex quibus ac specialiter formula „introducti in participationem regalis domus" quam late sententia vocum harum patuerit, satis intelligitur; plane iisdem quippe hanc, quibus adsectatorum Atilae apud Priscum nomen, fuisse spatiis praefinitam. Locum hujus l. I. ad § 10 subjunximus.

2. *Comites in Legibus ejus, sensu strictiori, pro Senioribus (Dominis) accipiuntur.*

§ 38.

quos Bela III. Magnates vocat

Comitis significatu hoc scribuntur ad calcem diplomatum antiquorum et alias: Episcopi, Principes, et universi, qui pro amplitudine praediorum plures tenuerant

gentes; divo Stephano pro communi vocis hujus ea aetate acceptione Seniores. Sed appellatio haec apud Gallos in voce: Seigneur, Italos: Signore etiamnum superstes, in Hungaria vetustatem non tulit. Vocabulum Magnatum recentius (primus hoc Bela II. ad calcem Diplomatis de a. 1135 fortuito; nam proprie, signateque Bela III. usus est) idem, quod Seniores, Comitesque Stephani pollet.[1] Barones enim Nobilesque, sensu Romae veteris, significat Rege eodem interprete;[2] quos Hungari pro avito jam in Asia cultu Ur, Urak, Urfiak (Dominos) porro appellare perrexerunt, manetque vernacula consuetudo haec in tabulis legum hodieque.[3] Principem hi Domus Regiae Ordinem constituebant, omni Comitum Parochialium, Palatinorumque jurisdictioni per leges sanctorum Regum exemti, diversique non modo a Servientibus, quorum novo nomine hoc, alias pro majoribus quoque Regum ministris usurpato, is itidem Bela priscam militum appellationem commutavit;[4] verum ab eo quoque Servientium Regalium ordine, quem filii et nepotes ejus, ad sarciendam pereuntis ignavia sua veteris Regum Comitatus jacturam, variis Aulitum[5] Fa-

---

[1]) Cum multis, ait ille, a. 1186 tam Magnatibus, quam Servientibus et Jobbagionibus castri.

[2]) Idem in lit. b. Petri Quinqueecl. de anno 1190 „cujuscunque fastigii Baro, Nobilis, Serviens Regius, Castri vel Castrenses, hospitesve nostri" cet.

[3]) Verbőcz. I. tit. 1. § 1. Decreta Regum, quibus sanctionem rogatis addunt legibus. Hac forma: conclusis tandem et finitis diaetalibus tractatibus „iidem Domini (Praelati, Barones, Magnates) et Nobiles ceterique SS. et OO."

[4]) Jam in literis de a. 1156 (II. p. 139) Betlen Bors serviens Regis vocatur; quod non secus, atque literarum de a. 1262 (IV. p. 73) verba: Si Comes Palatinus noster Baronibus seu Servientibus charissimi Patris nostri cet. ministros majores notant.

[5]) Ex literis evulgatis, antiquissimae hodiedum sunt Emerici Regis, quibus Zerzovaium Jobbagionem Castri Posoniensis de Jóka

miliaeque Regiae et Regalis familiae militum [6]) nominibus, ex vicina acceptis Germania [7]) exornatum, meliori, ut videbimus, animo, quam successu aut instituerunt ipsi aut percoluerunt.

Aulitum ordini huic adscribit. Katona H. C. IV. p. 466. Similes Belae IV. quibusdam Castri Bolonduch datas Jobbagionibus literas exhibet. C. D. IV. v. 3.

[6]) Bela IV. a. 1224. „Radus et Fratres tanta donavimus praerogativa libertatis, ut tam ipsi, quam ab eis descendentes de domo et familia nostra censeantur.“ Steph. V. a. 1265. Clementinum et alios de genere Dobra Jobbagiones Castri Bachiensis ex his eximit adeo plene, quod de cetero de domo Regia in numero Servientium Regalium computabiles habeantur. Judices per Belam IV. ad requirendas terras Castri constituti a. 1238 „filii Mihedus de villa Druzmoth ex familia Regis“ terras haberent cet.

[7]) Frider. I. Imp. apud Radevic. de gestis ejus „Comes Ecbertus cum quibusdam aliis Nobilibus et regalis familiae militibus“ cet.

3. *Qui Comitatum Curialem majorum Sacerdotiorum constituebant.*

§ 39.

nam et hi Comites dicebantur olim.

Praesules majorum Eclesiarum, quorum Curiae semper, ut videbimus, et vel maxime sub initium conditae Monarchiae hungaricae, effigies quaedam parvae et simulacra Curiae Regum fuerant, suum aeque Comitatum habuerunt ad similitudinem Regii. Pars hujus praecipua Jobbagiones Eclesiae Nobiles, qui personam Praelati stipabant; inferior Comites Eclesiae Curiales [1]) viri de ge-

---

[1]) And. II. apud Kollár amoenit. v. II. p. 45, equites per And. I. a. 1055 Abbatiae de Tihony datos vocat „Curiales Comites, quos ad tuendum salubriter populos monasterii sui, constituerat.“

nere Jobbagionum officii equestris,[2]) Jobbagionum equestrium [3]) Lovas legény dictorum; Jobbagionum Eclesiae cum equis, [4]) Jobbagionum liberorum, et quae alia horum erant nomina, qui Contribulibus suis generaliter incumbens populos Eclesiae tuendi; cum Praelato, quoties necesse foret, suo sumtu procedendi; omnia litigia Eclesiae manutenendi (defendendi) legationes, quo juberentur, deferendi; Comitatus Curiales vel alias provisiones, cum eis injungeretur, procurandi; munus [5]) speciatim in bello exequebantur, in legibus posteri temporis Gentes Eclesiarum dicti.

---

[2]) Cod. Dip. IV. 3. p. 419: filiis fidelium Comitum Eclesiae conceditur, ut in eodem permanere Jobbagionatu equestris officii possint.

[3]) In lit. Belae IV. libertinos Eclesiae de Ságh, in Jobbagiones equestres, qui vulgariter lovas legény nuncupantur, condonatos vides IV. 3. p. 277, quae simul ad notas quoque praecedentes faciunt.

[4]) C. D. III. 2. p. 192.

[5]) In lit. And. II. de a. 1214 descriptum Kat. Hist. Cr. T. V. p. 191 vide etiam lit. C. D. IV. v. 3. p. 419.

4. Familiaribus, Servientibusque, Dominorum in bello.

§ 40.

idem nomen

Literae per Magistrum Gregorium de genere Becse Gregor, Comitibus Petro et Thomae fidelibus et dilectis servientibus suis, a. 1298 datae [1]) non hoc tantum, quod hic loci delibare constitui, docent, sed probant simul, vere Ludovicum Tuberonem dicere: nunquam non solitum id

---

[1]) C. Dip. VI. v. 2. p. 150.

Hungaris equestris ordinis, ut duos pluresve Comites haberent militiae. [2]) Comites inquam, ut in literis, quibus Magister Georgius de Sóvár merita fidelis sui Petri Comitis dicti Pirus praemiatur; [3]) sic in plurimis aliis pro servientibus, famulis ac gentibus acceptos. [4]) Quo magis mirandum est, existere etiamnum scriptores probae alioqui notae, qui vocabulum Comitis generatim Judicis, aut Ispány significatu accipiendum autumant, eodemque errore et se, et alios jucundissima recordationis priscae Majorum in servos fideles munificentiae fraudare pergunt voluptate.

---

[2]) Apud Schvandtnerum T. II. l. IV. § 11.

[3]) C. D. V. 3. p. 397.

[4]) Sic Akalich parvus serviens Comitis de Zolom (V. 3. p. 122) et ipse semel atque iterum Comes dicitur.

5. *Notio Comitum Udvarnicorum.*

§ 41.

eadem

Ad significatum Comitum Udvarnicorum, post haec, ipsi jam quodammodo pedes ducunt. Non igitur multis contendendum mihi est: Jobbagiones hos fuisse officii equestris, qui in literis pluribus Jobbagiones Udvarnicorum sensu latissimo; in aliis, filii Comitum Udvarnicorum dicuntur. [1]) Munus horum erat, ut Contribules suos civilis conditionis pro virili tuerentur; his et alias et vel inprimis, dum apparatus bellicos, aut ad victum necessaria deveherent, semper praesto essent; horum denique in militia partes fungerentur.

---

[1]) Comites Udvarnici, qui filii Comitum Udvarnicorum dicuntur, habet Lad. IV. in lit. C. D. V. 2. p. 211.

§ 42.

Comitum nomen hoc

Quod usque adhuc, sensu bene latino, pro stipatoribus acceptum vides, nomen post aetatem Constantini M. Imperatoris, ad significandos praeterea omnis generis Magistratus adhibitum, etiam

b) Judices notat:

§ 43.

Ordinarios Regni;

Duumviri, quorum alter auctoritate muneris prae ceteris, qui ad Aulam Regiam constanter excubabant, summatibus viris conspectior; alter Magistratu apud populum uno inferior Rege fuit, Comites ambo, divo Stephano Curiales Comites regni [1]) dicuntur. Hoc idem pollet appellatio Comitum Palatinorum; usu tamen invaluit, ut alterum, qui ad latus Regis jus dixit, Comitem, Comitem Curialem Regis; alterum Comitem Palatinum, Comitem Magnum (Nagy Úr, per syncopen, Nádor Ispány) veteres nuncuparent.

---

[1]) In priv. monast. de Zala apud Katona Hist. Cr. T. I. ad a. 1024: „Sed judicio et potestate ac jurisdictione omnium Judicum, et universorum Comitum parochialium seu Vice-Judicum et Curialium Comitum regni sint exempti.“

§ 44.

Judices, quorum ope Antistites Eclesiarum causas populorum suorum seculares cognoscebant;

Bini erant perinde: alter ad Curiam vulgo Curtem Praelatorum majorum; extra hanc alter in Concione po-

puli juri reddendo vacabat. Ambo peraeque Comites; sed ille Comes [1]) aut Comes Curialis; hic terrestris ad ceteras Eclesias: nam ad Metropolim Strigoniensem ille Comes et Judex Curiae, hic Palatinus Eclesiae hujus, more ab aetate d. Stephani tradito, in literis quoque Belae IV. privilegia Eclesiae hujus confirmantis appellatur.

---

[1]) Regest. Varad. n. 252. „Judice Nicolao Comite Transylvani Episcopi."

§ 45.

Rectores Comitatuum;

Comites olim provinciae, castri, parochiae; muneris horum administri, qui Vice Comites hodie, veteribus Comites Curiales parochiani dicebantur. [1])

---

[1]) S. Lad. a. 1091 (I. p. 467) „a judicio et potestate ac jurisdictione omnium Judicum Parochialium seu Vicejudicum et Curialium Comitum eorundem" inferius: „nec per praedictos Judices, Comites seu Rectores Comitatuum" cet. Literas ante me habeo Chaak Bani, Comitis Zaladiensis et Judicum aliorum a. 1268 per Belam IV. delegatorum (Pauli Jászai et ab animo suo et ingenio eximia rerum patriarum peritia exculto mihi charissimi munus), quarum verba haec „praesentibus Jobbagionibus Castri: Blasio Comite, Gothardo majore Speculatorum, Martino fratre eorundem, Oliverio majore exercitus" nisi usu ista calleas, facile ita interpreteris, ut Blasium illum Castro Praefectum (Castellanum) pro Supremo Comite accipias.

c) Quibusvis aliis praefectos muneribus seu publicis, seu privatis:

§ 46.

Archi officiis regni,

Qui palatinis praeerant officiis, Barones illi quidem, sed Curiales quoque Comites regni d. Stephano. In ho-

rum serie praeumbrante Duumvirum, de quibus commodum facta mentio est, fastigio proximus Thavernicorum, reliqui: Agazonum, Dapiferorum, Pincernarum Regalium erant Comites. Quos uti et quatuor principales Venatorum et Falconariorum Comites, Comitesque Praeconum, causa solum illustrandi multiplicis apud veteres appellationis Comitum usus, isthic attigimus; de officiis enim his alter erit disserendi locus.

§ 47.

officiis aliis generatim.

Loquendi formulae veteres „Comite fluvii Rába vulgo: Vám nagy dicto,“ item: „cum judaeus Teka Comes in reddenda ratione nostri negotii de opere Camerae remansisset“ ac rursus „filius Arnoldi quondam Comitis seu Officialis dicti monasterii, filii Feliciani olim Udvarnici ejusdem“ vocabulum Comitum, officii significatu sistunt. Quid plura? Stephani Comitis de Illésháza, summi ad memoriam nostram viri, sed jam emortui stirpitus, rei frumentariae ministrum qui Comitem, ipsum vero Illésházium nobilem dixisset, nae ille aut inepti homuncionis, aut maligni taxandus erat nomine; nostro hoc aevo certe: non etiam sec. XIV., cujus longe diversum horum vocabulorum usum verba literarum exaratarum a. 1342 „Comes Dyonisius dictus Magyar, officialis Nobilis viri, Magistri Pauli“ satis explicant.

d) significat Gravu Germanorum

§ 48.

vulgo: Gróf;

Simon de Kéza Append. C. I. §. 2. „ad Ducem Geicham venit Comes Tiboldus de Fanberg (Bamberg) qui Gravu (Gróf) Tibold est vocatus; unde de eadem pro-

genie Gravu quidem hodie usque simpliciter nominantur" Gróf utique hungaris, Comites latinis. [1])

[1]) De voce hac (Greve in lege Edv. Reg. Angl. per Guilielm. Conqu. confirmata scribitur) et tam varia ejus, quam vocabuli Comitis acceptione, ipsam hanc legem consule apud Vilkins.

e) et ad imitationem horum creatos per Reges Hungariae liberos Comites.

§ 49.

initio per Andr. II. facto.

Primus, quod quidem mihi constet, Andreas hujus nominis Rex secundus, filios Stephani olim de Goricza, quem Emericus Rex mandato Patris sui dominio Vodicha donaverat, expeditione Hierosolymitana praeclarissime de se meritos, usitato per Germaniam ritu „ex regali nempe solio, Praelatis, Baronibusqne et Proceribus coram, hisque assentientibus" Comites liberos, tituli veri, illibati et eximii creavit, hacque exornavit praerogativa, ut quibus ceteri quipiam veri, eximii ac liberi Comites regni Hungariae, aut in aliis quibuscunque regionibus constituti, iisdem et hi frui gratiis possint. [1])

[1]) Katona H. C. T. V. pag. 294. Literis his Andreas dictis Comitibus, haeredibusque largitur, ut solius tantum Regiae Majestatis subsint judicio: marturinae in Comitatu de Vodicha exigi; generales Congregationes, intra territorium ejus per quemcunque Baronum, et Justitiariorum regni celebrari nequeant. In numero Comitum ejusmodi (Barones deinde aut Domini banderiati vulgo appellabantur) fuit etiam Stephanus, cui Lad. IV. (C. D. V. v. 2. p. 278) concessit, ut populi ejusdem in banatu Slavoniae constituti collectam marturinarum et victualium, quae Solyosma nuncupantur, Bano Slavoniae nullatenus solvere teneantur; sed iidem populi Domino suo, prout ei videbitur, in eadem collecta debeant respondere.

Atque haec de multiplici apud veteres vocabuli Comitum usu hactenus.

3. *De appellatione Nobilium.*

§ 50.

Epithetum hoc principio infrequens,

Diu enim dignitatis, non ordinis apud nos vim hoc axioma habuit; est igitur id seu arrogantia seu sollicitudine nimia factum ineptissime, quod nescio quis, homo ille quidem rudiculus, l. I. Decret. sacri Stephani accuratissime scripto cap. VII. ad voces: Principum, Baronum, Comitum, Militum, nomen Nobilium, id temporis splendidissimum primumque, ad calcem appendit filo, quod nemo non videt, crassissimo. Ad sarcinam hanc Ignatius Comes de Bathiány Praesul Transylvanorum celeberrimus animum pridem advertit; aliam Kovachichius in vocibus: id est Servientem detexit, ex margine fortasse ad textum cap. XXI. lib. II. transpositis. Nobilem appellari, inter nomina honoris, apud nos non secus, atque in Curia Imperatorum Pontificumque Romanorum olim [2]) amplissimum; id vero plane ex more

---

[1]) LL. EE. T. II. p. 54.

[2]) Nobilium et clarorum virorum alii ex divitiis claritatem consecuti sunt, alii ex praestantia generis, alii ex virtute, alii ex doctrina et similibus, quae ex eadem differentia dicuntur, habet Arist. Pol. l. IV. c. 4. Jul. Caes. de Bel. gall. I. 21. „multis sese nobilibus, principibusque populi Romani gratum esse facturum." Cic. ad Attic. L. I. 1. „Cum perspexero voluntates nobilium, scribam ad te" Liv. I. Nobilitate praeferrent, quorum avos Consules viderant. Ceterum vide Alexandri Adami antiquitates romanas per I. L. Meyerum in germanicum conversas T. I. p. 54 et Glossarium D. Du Cange Henschelii ad vocem hanc; et quae Rubino in suo: Untersuchungen über römische Verfassung und Gesch. p. 190. longe vero copiosissime Funke operis „Realschullexicon" auctor celeberrimus ad vocem Nobilitas docet. His compendii causa adjungo literas Mathiae Notarii Belae Regis, (VII. 4. p. 82) ex quibus quantam et hominum

Hungarorum fuit, ut Reges, quoad viverent, Magnificos (Nagyságos) et naturales Dominos (természetes Urok) adfarentur;[3]) mortuos honoris „nobilium" praefatione recolerent.[4]) Neque hoc iis non gratum, quando ipsi, verbi sui regii sanctimoniam, adseveratione nobilitatis hujus adfirmare consveverunt.[5])

et rerum copiam voces: „terrae nostrae nobilis" significent, facillime intelligi cum possit; a dilatanda nota hac abstineo; hoc tamen testor confidentius, verba item celeberrimi Gvizoti „la noblesse est l'oeuvre du temps" (Essais sur l'hist. de France p. 233) utcunque haec de Francis veteribus se habeant; de Hungaris quidem verissima esse.

[3]) Lit. a. 1238 „Cum nos a Magnifico Domino Bela illustri Rege Hung. judices fuissemus constituti." Recepi literas Magnitudinis Vestrae, scribit Favus Abbas s. Mart. de monte Pannoniae ad Belam IV. (Cod. Dipl. IV. v. 3. p. 123) Ladislaus de avo hoc suo a. 1273 „privilegium Domini B. quondam magnifici Regis Hungariae." Aliae de a. 1274 habent „Privilegium Domini Andreae quondam Magnifici Hungariae Regis." Et rursus aliae a. 1305 „Agnes Magnifici D. Andreae quondam Regis Hung. relicta" cet. Quid tam multa? quia cum eruditissimo Schwartnero, mihi negotium est.

[4]) Legenda s. Lad. (Tudom. tár. a. 1834 v. 1) passim „nemes László Király et természet szerént való országos Urok."

[5]) Carol. Rob. in lit. a. 1315 „attendentes, quod regiae munificentiae promissum legitimum sortiri debeat effectum, ut juxta nobilitatis suae legem id, quod sponte tribuit, se debere existimet." Idem alibi, „ex debito nobilitatis regiae."

§ 51.

summisque tantum in regno viris,

Principio itaque ad Duces, Optimatesque in utraque rep. viros;[1]) post, ubi Praelatos venerabilium, Reveren-

[1]) S. Lad. l. III. c. 2. Nobiles majores. In fund. Demes. de a. 1138 Nobiles aulae nostrae ministri. In aliis Ec. Bud. de

dorumque Patrum nomine penitius discerni in consuetudinem vertit, amplissimus hic epitheti nobilium honos ad Barones regni et proximos his Magistratus pertinuit. Palatinus quidem, reddita muneri suo legibus Andreae II. prisca Judicis communitatis auctoritate, jam ipsis adeo Regibus Comes magnus,[2]) nonnullis strenuus miles; stylo tamen diplomatum constanti, et ille et Vajvoda Transylvaniae et ceteri Barones nobiles et honesti Domini appellabantur. Ex his satis superque intelligitur; Comitem Palatinum, ceterosque Barones regni, non olim, quam hodie, auctoritate minores; sed vim, decus, excellentiam appellationis: nobilium, honestorum, dominorum, prisca simplicitatis morum gratia integra, multo fuisse maximam, et quibusque nostri hujus aevi amplissimis titulis ampliorem.[3])

---

a. 1148: cujus rei causa multorum regni Nobilium signata est testimonio, quorum ibi praesentia adfuit (Episcoporum et Primorum.) Steph. III. a. 1165. „quae causa ut firma sit praesentia meorum nobilium: Lucae Archiepiscopi, Ombud Palatini, cet. adscribi feci.“ And. II. a. 1223 praesentibus nobilibus: Dionisio Palatino, Jula Bano cet. Praestito ab ipso Rege et Nobilibus suis, qui tunc praesentes erant, publice juramanto dicunt Praelati Hungariae a. 1223. Thu. P. II. cap. 39, 73, 84. Nobilium epitheto pro magnatibus et cap. 84 pro viris valde magnificis utitur. Apud Not. Belae R. vox ea capite 44 de Csepel insula „ut ducalis esset insula, et unus quisque nobilium personarum suam ibi habeat curiam et villam“ utique viros principes significat.

[2]) Bela IV. in lit. a. 1260: a magno Comite Rolando Palatino. Mich. Ország Math. Rege Palat. in Script. min. rer. hung. t. II. p. 30 aeque magnus Comes vocatur. Vide etiam hist. inaugur. Beatr. apud Schwandtnerum.

[3]) Lit a. 1247 „Coram nobili et honesto Domino Steph. Palat.“ Item a. 1264 „C. Dionisius Domino Rolando Palat. viro nobili et honesto“ a. 1275 „viro nobili et honesto Petro Pal. C. Simeghien.“ cap. Jaur. a. 1281 „quod nobilis vir Joannes

Palat." alibi de a. 1346 „cum ipsi citassent ad praesentiam nobilis viri R. Palat." Capitul. Varad. a. 1320 Literas nobilis viri et honesti Dause Vojvodae; „alibi: Constitutis coram nobis nobili viro Chelleo Vajvoda cet. Quid ni itaque dicere nobis item cum Corn. Nep. in Milti. liceat." Eandem omnium Civitatum esse naturam; ut enim populi nostri honores quondam fuerunt rari et tenues ob eamque causam gloriosi, nunc autem effusi atque obsoleti, sic olim apud Athenienses fuisse reperimus. Non igitur nullo etiam ad § 181 Introd. in rem dip. laudati auctoris temperamento opus est.

§ 52.

qui dignitate praestabant, tributum

Honorem Hungari, non honoris vocabulorum affectantes luxum, summum bonum in libertate, ac quod iis aeque magnum, synonimumque, in honestate posuerunt. Et cum huic militiae conditionem innexam, hanc vero totam in obsequio legitime imperanti debito sitam intelligerent; qui liberi, iidem Servi ejus dici adeo non recusarunt, ut in antiquo Szolga Geur, recentiorique Szolga-Biró, ipsum vernaculum Szolga nobilitarent,[1]) appellationemque liberorum Servientium cu-

---

[1]) Pudor quidam subrusticus in causa fuerit, quod nostrates locum apud Hartvicum, biographum d. Stephani, ex quo milites, servosque synonima Majoribus nostris fuisse nomina clarissimum fit, silentio praeteriverunt. „Multi e servis, scribit ille apud Schwandtnerum, quosdam gladiis caedentes, illorum res omnes abstulerunt" subjicit deinde „Rex iis auditis, misit ocius ad tribunum, sub quo militabant illi, et ad certum diem jussit coram se sisti omnes." Vide etiam edit. Podhr. p. 79. in nominibus his plene consentientem. Peregrinus legum d. Ladislai compilator Szolga vernaculum latino ministri nomine expressit l. III. c. 21. § 1. „Si Comes fuerit; dupliciter cum 55 pensis; si minister: dupli-

pidis etiam auribus acciperent; siquidem perfectae haberet consummatissimaeque et virtutis et status sui civilis dulcedinem. Quod itaque d. Stephanus filium monet, ne quem eorum, quos patres illi fratresque esse velit, Servum nominet, non eo spectat, quasi vero ab appellationibus etiam Szolgám, Fő ember Szolgám, quibus pro insito sibi blandimento non aliae Majoribus nostris gratiores erant, universe abstinendum praecepisset; vis tota consilii huc pertinet: ut cum res grata, ingratissimaque alia, tam tenui distent confinio; summa caveat ope, ne quos dulci servorum suorum devincire sibi posset nomine, servos compellando, pro mancipiis habere, seu ut propriis rem verbis ejus dicam, in servitutem velle redigere videatur. [2]) Atque hic nominibus Szolgám, Fő ember Szolgám, seculo etiam septimo decimo, apud nos perstitit honor, [3]) aequalis ei, qui per Anglo Saxones vocabulo suo Knige habetur. Quod quidem ego cursim attingo; causam enim hujus, propiorisque alterius inter

---

citer cum viginti quinque pensis" cet. Sed usus appellationem ministrorum apud nos Udvarnokis cessit; quos vero Zolga (Servientes) in vernaculo, hos regni nobiles, juxta illud Lad. IV. (V. v. 2. p. 490) „in numerum et dignitatem regni nostri nobilium, qui vulgariter Servientes vocantur" ipsosque Judices, Zolga Biro, Judices Nobilium appellavit; cum alioquin jam in tabulis pacis inter Belam IV. et Steph. V. anno 1262 (Kat. T. VI. p. 360) confectis formula „Servientes, seu nobiles," iterum, iterumque adhibita, diplomaticam quoque nacta dignationem fuerit.

2) Cui ad haec non succurant Hungaro ea Cic. de Off. l. II. c. 14. „Exstant epistolae et Philippi ad Alexandrum et Antipatri ad Cassandrum et Antigoni ad Philippum filium, trium prudentissimorum, sic enim accepimus, quibus praecipiunt, ut oratione benigna multitudinis animos ad benevolentiam alliciant, militesque blande appellando deleniant." Magnum profecto Stephanum! si illud praeceptum suum ab his; majorem, si horum insciens, ex se sumsit.

3) Valentini Homonnai vide Diarium cura erud. Soc. hung. editum.

Huscarlos horum [4]) Huszarosque nostros similitudinis aliis rerum harum curiosis exputandam relinquo.

[4]) Langebeck ad scriptores suos rerum Danicarum T. II. p. 454 de hac Svenonis Regis Daniae Cohorte praetoria plura, de iisdem et Buscarlis lege sis Spelmanni Glossar. p. 95, 195, 305.

§ 53.

sed jam sec. XII. ad Eclesiarum milites vulgatum.

Quae itaque Petrus Rex apud Simonem de Kéza facit, de Spectabilibus et Clarissimis Judicibus, verba non ille ab Hungaris sed Germanis sumsit. Mos erat Praesulum gentis hujus, usu jam ex longo tritus tempore, ministerialibus Eclesiarum suarum nobilium adscribendi epithetum. [1]) Morem hunc Pontifices Hungariae indidem acceperunt. Verba quidem Decret. s. Lad. l. I. c. 41. „Si quis vero nobilium seu militum, aut Comitum“ alia item l. II. cap. 11. „Si quis nobilium vel militum“ Compilatoris sunt aetatis incertae; at vero in Synodo Laurentiana, Colomanno Rege, celebrata (cap. 53) Patres Eclesiae hungaricae jam populum omnem in nobiles et plebem dividunt, habentque in paenis quoque decernendis accuratam duplicis hujus conditionis rationem. [2]) Deinceps inde autem non solum liberos, aut milites per d. Stephanum Eclesiis assignatos, nobiles harum Jobbagiones appellant; sed hos item, quos ipsi ex colonis exemtos in illorum retulerunt ordinem, seu ut dicere amabant, nobilitarunt. [3])

[1]) Hüllmann o. c. p. 446.

[2]) Apud Péterfi p. 61. „Si quae mulier a viro fugerit suo, reddatur marito suo semel et bis: tertia vice, si nobilis est, adjiciatur poenitentiae sine spe conjugii; si de plebe: venundetur, sine spe libertatis cet.

[3]) Lit. Steph. V. de instaur. privil. Ecl. Agrien. (Katona T. VII. p. 581) „mortuo Cleto Episcopo conditionarius Eclesiae praedictae,

videlicet Samuel, propter excessum infidelitatis, dejecta nobilitate, quem idem Episcopus nobilitaverat cet. cet. Confer cum his alias IV. v. 2. p. 749, in quibus verba „in numerum Nobilium Jobagionum Eclesiae nostrae statuendo" idem significant cet.

§ 54.

Styloque Cancellariae Regiae inter veterem, novamque nominis, nobilium, acceptionem fluctuante paradoxa multifariam enata.

Usum hunc Praesulum Eclesiae hungaricae Bela nominis hujus Rex tertius probavit palam, quando in literis b. Petro Quinque Eclesiensi datis liberos, seu milites hujus nobilium Jobbagionum exornavit nomine. Servientibus itaque seu Regis, seu Regni hoc jam tempore non idem tribui epithetum non potuit. Quare liberi quoque homines de Vajka coram eodem Bela „se esse liberos, dicebant, et militari armatu in exercitu Regis equitantes, tamquam decet nobiles Servientes" 1) nulla neque Regis, neque Regni (Servientium) mentione adjecta. Seculi sequentis ingenium varium, ac in Regesto quidem Varadiensi, per omnes hujus paginas serium et ad priscae accomodatum simplicitatis decus; in plerisque contra diplomatibus Emerici ac praesertim Andreae II. fluxum, nec obscure stylus horum ad peregrinam inclinabat artem, liberos homines, milites s. Stephani, et quae alia Ordinis equestris prisca in Regesto illo nomina sunt, per plures non sine intertrimento avitae jurium aequabilitatis dividendi, partiendique gradus, inter quos ad pensandum prisci Regum Comitatus damnum, aliquid dignitatis interluceret. Literae Belae IV. de a. 1244 „quibus Udvarnokos quorumdam fidelium Servientium Comitum suorum" inter nobiles et fideles Servientes regni sui constituit, ut ea, qua fideles milites et no-

---

1) Katona Hist. Cr. T. IV. pag. 313. Confer etiam not. ad § 16. in Not. pr.

biles regni sui libertate gaudeant, nulloque, alio servitio teneantur, nisi in suo exercitu generali sub vexillo regio militent" sunt illae quidem, ut mox primo apparet adspectu, scriptae accuratissime, omnique numero absolutae; quod tamen optandum erat, ut quae deinceps ederentur literae hujus generis, ad hoc veluti prototypon essent accomodatae, sperandum ab adolescentia hac styli curialis hungarici non erat, cui nihil plane idem placuit diu. Reges ad haec et Servientes regni creabant, et vero caeptae nuper consuetudini, quos vellent, in numerum Servientium Regalium, seu Aulicorum [2]) cooptandi inhaeserant. Alia igitur ex aliis subnata sunt paradoxa. Jobbagiones quosdam de generatione (primi illi, consentiente omnium diplomatum fide, verique et naturales erant nobiles regni) in numerum nobilium Servientium Regis, Bellatorumque cum avitis haerediis, nulla licet nova liberalitatis regiae accessione auctis translatos videas: tamquam nec nobiles antea, nec bellatores fuissent; quae tamen praedicata (nobilium, et bellatorum) literae aliae Servientibus quoque Castri vulgo: filiis Jobbagionum Castri attribuunt. [3]) Liberi s. Regis

---

[2]) Cod. Dipl. IV. vol. 1. pag. 333. His ad amussin similes, magnaeque in rem praesentem utilitatis sunt Literae Ladislai IV. de a. 1279 (V. vol. 2. p. 490) quibus Sagittarios de Zegyved in numerum regni nobilium refert. Utrumque Diploma hoc ex Praelatorum, Baronumque regni profectum Consilio gratae formulae „inter nobiles ac Servientes regni" luce se commendat, scriptoribus plerisque aut neglectum, aut dum solas totiesque jam exscriptas Emerici, Andreaeque et nepotum literas admirantur, quibus per nomina Aulitum, Familiae Regiae, Servientiumque Regalium plus splendoris adspersum, aut de vexillo Regio magis sonantia adjecta verba sunt, silentio transmissum. Supinam incuriam hanc usus posteri temporis redarguit; horum enim formula haec diplomatum (Nobilium regni) post, neque ita multo, triumphavit sobrietatisque suae laudem hodieque servat.

[3]) Lit. Lad. IV. (V. vol. 2. p. 504) „ad regalium Servientium seu aulicorum numerum transtulimus" Steph. V. a. 1266 „de

(nam ex his etiam aliqui seu prolixa Regum in eos voluntate, seu quod ipsi hunc peregrini luxum tituli concupivissent, Servientibus Regiis, familiaeque Regiae accensi sunt), jam olim semper agros suos, instar proprietatis verae, et praediorum [4]) haereditatumque, [5]) jure tenebant, tamquam Servientes regni; tamen totum literarum, quibus hoc Servientium Regalium honore donati sunt, textum si percurras, ita ille comparatus est, ut lectori incauto venire in opinionem possit: haud modicum, tantumque ferme inter hos, qui Regis; istos item, qui Regni dicebantur, Servientes interfuisse: priores illi ut nobiles essent; hi non item. Quid? quod in literis nomine Meliorum terrae Zaladiensis (ita Jobbagiones provinciae hujus aetate SS. Regum vocatos alibi diximus) a. **1231** exaratis hi „universi Servientes Regis" (naturales utique)

---

jobbagionatu castri eximentes, ad numerum ceterorum servientium nostrorum regalium duximus transferendos ita, quod tam ipsi, quam eorum haeredes inter aulicos nostros computabiles irrevocabiliter habeantur." Filii Banana et Vahud (in Regesto Comitatus Thurocz. Bubekiano) ad a. 1258, filii Jobbagionum de Thurocz iidemque ibidem ad a. 1266 „fuisse et esse veri nobiles filii Jobbagionum de Thurocz" per Belam IV. dicuntur. Plura suo loco.

[4]) Andreas II. (Cod. D. III. v. 1. p. 198) a. 1217 „quod nos nostri fidelis Uruz Jobbagionis S. Regis de Zala servitium nobis in adventu nostrae conjugis impensum cognoscentes, ipsum a Jobbagionibus s. Regis de Zaladiensi Castro penitus exemtum, liberum et immunem permanere praecipimus, statuentes ut liceat amplius ipsi una cum fratribus, cum praediis, pariter eorundem ad eos jure haereditario pertinentibus aurea et perpetua perfrui libertate et inter Servientes Regis annumerari perpetuo."

[5]) Steph. V. a. 1267 (IV. v. 3. p. 413) „quosdam homines Symarth de villa Basch, qui de altioribus Jobbagionibus castri Bolonduch oriundi fuerant, de Jobbagionatu et conditione castri, qui adstricti tenebantur, penitus eximentes ad libertatem et numerum ceterorum servientium nostrorum regalium cum terris, quas habent haereditarias, duximus transferendos.

scribuntur, Nobilium autem epithetum militibus Eclesiae Veszpremiensis apponitur. Et rursus alibi, quia aetas Regum stirpis virilis Arpadianae, Nobilium (nobilium inquam, ne hoc idem de liberis quoque dici putes) pro habitu facultatum suarum, in majores et minores descriptionem non novit, horum adjectivorum significatu alii Nobiles, Seniores Nobilium,[6] Nobiles honestissimi,[7] alii Jobbagiones castri[8] iidem, qui Nobiles honesti vocantur.

---

[6] In literis, ex Congregatione omnium nobilium existentium a parte Danubii versus orientem in Hajoholm et Heves celebrata, per Steph. V. a. 1271 (V. 1. p. 153) editis, vide sis lumina nominis hungarici, qui ibidem XXV. Seniores nobilium de Dioecesi Agriensi electi dicuntur, plane similes horum, qui St. Steph. Decr. L. I. cap. 7 honestissimi Seniores nuncupantur.

[7] Nobiles honestissimi (IV. 1. p. 149) vocantur quidam praeclaro genere Salamoniorum editi.

[8] Nobiles et Jobbagiones castri in Dipl. Lad. IV. pro Cumanis edito (V. 2. p. 512) occurrunt simul, in quo adhibiti nominis Jobbagionum castri sensum totus literarum harum textus; simile item Mathaei Bani Slavoniae de a. 1270 (V. 1. p. 87) diploma, et denique literae Palatini Omodaei interpretantur (VIII. v. 4. pagina 661) „Cum Jobbagiones castri de Hung ad terram suam Keregen vocatam, de haereditaria sua possessione irruentes, antiquis metis, quamdam particulam addidissent — cum nolimus, quod terra alicujus nobilis per nos occupetur; nec admittimus nostra jura ab aliis occupari."

§ 55.

quae iteratis reprobata legibus, cessare cum fine demum sec. XIII. caeperunt.

Ambagibus his, quas, nisi removerentur, aequatae moribus legibusque avitis libertati gravissimam injuriam

allaturas pars populi longe frequentissima, Jobbagiones a generatione, milites, Servientes Regii naturales hoc querebantur acerbius, quod Servientium Regiorum plures, veterum Comitum instar, ab ipsa adeo Palatini eximerentur Jurisdictione; Andreas II. Bulla aurea de a. 1222 et Decreto de a. 1231; sed is Andreas, itemque Bela IV. tabulis legum a. 1267 intra modum fere cautionis tantum occurrit; enimvero non causae etiam, quae in affectatione moris peregrini, velut salebra haeserat, per eos subventum est. Plus in rem hanc Stephanus V. praestitit: aemulas Servientium Regalium, et Nobilium regni appellationes formula: „in numerum Servientium regalium et coetum nobilium regni" copulando, mentione vexilli seu regii seu regni, quod par utrique ad nobilitatem veram nec divisum momentum inesset, intermissa.[1]) Axioma naturalium Servientium Regalium non ante Ladislaum IV. novimus, qui perpetuum hoc non tam liberalitatis, quam aequitatis suae contra obtrectatores exstare ad posteros testimonium voluit. Andreas III. ulterius progressus, ex inaugurali Decreto suo, utramque et Servientium et Jobbagionum appellationem expunxit; omnium vero plurimum Carolus Robertus, longo namque huic legum, ususque contrarii diplomatum regiorum certamini finem fecit. Magnificorum hic epithetum Baronibus regni,[2]) Nobilium et honestorum virorum axioma Vice Comiti, Judicibus nobilium,[3]) generatim

---

[1]) Cod. Dipl. V. 1. p. 137. Idem in literis aliis p. 210. Nobiles regni, et Servientes Regales pro synonimis, iisque accipit, qui pari cum primis, veris et naturalibus regni nobilibus libertate fruantur.

[2]) Ita jam in literis Alexandri Jud. Cur. de a. 1327 „in praesentia Nobilis ac Magnifici viri Domini Philippi Palatini," Tudom. Gyűjt. a. 1836 v. IX.; in aliis de a. 1333: Magnifici viri Demetrii Magistri Thavernicorum nostrorum plura; in Cod. Dipl.

[3]) Exemplo literarum anno 1344 ad Comitatum de Zala datarum.

Jobbagionibus (Magistratui) Comitatuum; naturalibus vero Jobbagionibus castri, et in horum receptis ordinem praedicatum „Nobilium regni sui, Servientium regalium[4]) jam conjunctim, jam separatim, sensu tamen plane aequali atribuit; se ipsum Excellentissimum, Serenissimumque dici jussit. Haec de Ordinibus regni generatim praecerpenda, mihique vicem quodammodo nomenclatoris fungendam ratus sum, prius, quam de iis speciatim dicere agrederer. Fieri enim hoc commode non poterat, nisi nominum quorumdam vi et potestate, uti par erat, explicita, praemissoque notionis Nobilium non tam examine, quam locupletiori quodam argumenti, quod deinceps tractabitur, indice. Haud parvi enim refert jam hic intelligere: ingenuos, liberos Leonis sap. et s. Stephani, fuisse eos quidem primos, verosque omnino, et naturales nobiles; sed haec totidem faustissima epitheta, seculo demum tertio decimo delecta et in pulcherrimam hanc colligata esse paraphrasin. Usu populari varia iis nomina, sed quae cuncta in milites s. Stephani, ordinem equestrem Regesti Varadiensis, Nobiles denique Servientes regni Belae IV exeunt. Appellationem Servientium Regis eminentiorem aliquamdiu, sed aliam Servientium Regni semper populo gratam magis; illam itaque huic conjunctam, et circa finem sec. XIII. penitus aequatam; omnes denique has cum illius exitu desiisse simultates; prisca d. Stephani Seniorum et juniorum; Comitum et militum, notione, in formula, qua in praesens utimur: Dominorum et nobilium ad primaevum orbem suum redeunte.

---

4) In lit. de a. 1327 (VIII. 3. p. 215) „cave praerogativa gaudeant, qua universi nobiles Servientes regni nostri regales fruuntur" cet.

De Ordine Comitum *seu Seniorum s. Stephani; Dominorum nempe:*

I.

De Praelatis Eclesiarum.

§ 56.

Horum apud Augustos, quos Stephanus imitatus est, auctoritas.

Quae d. Stephanus filio suo de ordine Praelatorum praecipit, ne nimia, aut cum Engelio ante tempus occupata existimes, e re est meminisse, quanta horum apud Gallos, Anglos, Germanos circa primordium sec. XI. fuerit auctoritas. Fuisse hanc summam vel ex locis per Pütterum, Hallamiumque selectis, generatim vero ex celeberrimo Guizoto patet; sunt namque alia praeterea specialia hujus rei testimonia oppido quam multa. Praelati omnium, qui aliquo apud gentes eas numero erant, primi censebantur; praerogativa hac suique a tribunalibus judicum non sacerdotum, omnium praeterea vectigalium immunitate, priscis religionum apud Gallos interpretibus pares;[1]) hoc vero superiores etiam, quod non ipsi modo, sed ne populi quidem eorum, tributa cum reliquis penderent.

---

[1]) Jul. Caes. de bello gall. c. VI. 13. 14.

§ 57.

Praelatos itaque dignitate superiores esse voluit,

Hos itaque consectatus d. Stephanus, Pontifices illos tamquam Christos, a ceteris hominibus segregat, primo-

que post regiam dignitatem collocatos gradu et in Curia et in foro, generatimque in navanda republica sacra et profana, principem tenere locum jubet, omnique aliorum, praeter suam successorumque, jurisdictioni eximit.

§ 58.

providitque, ne fortuna inferiores essent.

Ordine, qui sic superiores facti sunt, fortuna ceteris Comitibus, Senioribusque inferiores ne essent, dotem Eclesiae cujusque emensus est. [1]) Largam sane, ut quae non modo ad satisfaciendum necessitati, sed ad copiam quoque sufficeret. Legem praeterea tamquam cumulum huic suae in Ordinem illum munificentiae adjecit, qua potestatem liberis fecerat singulis: sua dividendi, tribuendi uxori, filiis, filiabusque atque parentibus, sive Eclesiae. Quis legis hujus vix dum conditae proventus fuerit, ipsa adeo justa auctoris spe major, satis inde apparet: quod intra breve non plane unius seculi spatium, qua Regum, qua privatorum largitate, [2]) opes Eclesiarum huc increverunt, non vana ut animum Colomanni solicitudo invaderet, ne rerum, quibus eae monasteriaque jam abundarent, usui aulae regiae decerptarum penuria, honor, dignitasque hujus vilesceret. Exstat ejus hanc in

---

[1]) Speciminis instar sit constituta per eum dos eclesiae monasterii Pécsvaradiensis. Dotavimus, ait d. Rex, populis tam liberis quam servis, liberis scil. 200 militibus; ministris, qui serviunt cum equis, item ministris, qui serviunt cum equis, curribus; vinitoribus, aratoribus, apiariis, tributariis fori, piscatoribus, fabris, praeparatoribus vasorum ad celarium, torneatoribus, pistoribus, cocis, figulis, retiariis, pistardis, aurifabris, carpentariis, molendinariis, opilionibus, agazonibus, subulcis, ministris hospitum, ministris infirmorum, pulsatoribus, balneorum servituti deputatis, quos a stuba stubarios vocare possumus.

[2]) De dote ecl. Veszprim. magnam partem per privatos collata vide literas C. D. T. I. p. 448 et IX. p. 631 et seq. vulgatas.

rem lex, non invitis Praelatis, condita, cujus ex spiritu, ut privatorum quoque juribus, quoad fieri posset, consuleretur, data inde cognatis facultas, terras haereditarias, si Eclesiis collatae essent, redimendi. Itum denique recta adversum legem eam, collationesque hujusmodi, praeter conscientiam et consensum Regis fieri non posse, certe non debere Bela IV., ut erat jurium Fisci studiosissimus, primus edixit; dedit tamen suae in Eclesiam Strigoniensem pietati, ut Udvarnicis et Thavernicis regiis demtis, nobiles quosque possessiones suas ei donare, legare, sine speciali consensu Regis posse concederet. Quod filius ejus Stephanus Varadiensi quoque eclesiae largitus est.

§ 59.

De territoriali Praelatorum jurisdictione.

De jurisdictione, territorialem quam dicimus, ratione causarum civilium, omnibus omnino;[1]) ad capitales vero quaestiones cognoscendas, nonnullis[2]) Praelatis addicta, suo loco; hic compendii causa pericopen damus literarum b. Petri Quinqueeclesiensis, quibus Bela III. jura ei per d. Stephanum collata instauravit. Ita vero ille: omnes possessiones et bona ejusdem eclesiae tam habita, quam habenda volumus esse libera, tam ab Auditorio nostrae majestatis, quamque ab judicio Judicis Curiae nostrae; similiter etiam ab omni jurisdictione et potestate Comitis nostri, qui pro tempore exstiterit, Palatini; prout etiam a nostris Comitibus provincialibus seu parochianis;[3]) sed solum coram Episcopo

[1]) Uti monasterio Pécsvaradiensi a. 1015.

[2]) Atque etiam eclesiae de Zala a. 1024. His consonae sunt literae Belae IV. super juribus eclesiae Albensis in Transyl. 1246. Eclesiae Agriensis 1261 editae.

[3]) In hunc modum enumerat judices Stephanus V. in lit. de a. 1272. Abb. de Pásztó datis „quod populos suos et eclesiae de

vel ejus officialibus debeant dicti populi tam in criminalibus, quam in pecuniariis conveniri; verum tamen si justitiam conquerentibus denegarent; idem Episcopus ad Regiam possit et debeat praesentiam evocari; si vero Praepositus et Capitulum ejusdem Eclesiae conquerentibus justitiam denegarent, solius Episcopi sui et non alterius stabunt judicio.

Pastouth, nec Palatinus, nec Judex Curiae, nec Comes novi castri, nec etiam aliquis jndicum seu Comitum, possit vel debeat aliquatenus judicare.“

§ 60.

De Decumis.

De Decumis, quas ex sententia literarum Belae III. commodum citatarum „cujuscunque fastigii Baro, Nobilis, serviens regius, castri vel castrenses, hospites vel Regis vel cujuscunque alterius de regno liber homo vel servus“ universi itaque, qui de Dioecesi Quinqueeclesiensi essent, de omnibus rebus eclesiae illi quotannis debebant, similique cunctarum eclesiarum cathedralium jure postea videbimus. [1])

[1]) De his ita legenda major de vita S. Gerardi p. 328 apud Batthyan „Ego autem (s. Steph. ad Gerard.) Comitibus meis praecipiam, ut a populo tempore suo decimas exigant, in bladis, quibus uteris; volo autem, ut nullus remaneat, qui eas non reddat.“ Bene „bladis“ etiam fide instaurati a. 1271 primaevi Ecl. Agriensis privilegii Katona H. c. t. VII. p. 581.

§ 61.

Possessiones Eclesiarum ab onere descensus (Commeatus) immunes.

De hoc ita eaedem literae Belae III. „Praeter nostram Majestatem et charissimae consortis nostrae,

nullus omnino Baronum nostrorum, quacunque praefulgeat dignitate, super bonis et possessionibus Eclesiae descensum facere audeat.“ Quod paulo etiam clarius est, quam illud Marculfi: ne judex publicus mansiones, aut paratas vel fidejussiones in villis Eclesiae tollere praesummat.[1])

---

[1]) Apud Baluzium l. I. form. 3.

§ 62.

Praeter communia haec, specialia item nonnullis Eclesiis, Episcopis nempe,

Haec de communibus omnium cathedralium eclesiarum juribus hactenus; nam quod literae illae Belae III. de collata praeterea populis b. Petri Quinqueeclesiensis per regnum commeantibus telonii immunitate habent, ex specialibus privilegiis est, quae pluribus licet communicata Eclesiis, naturam non mutant suam. Horum varia sunt genera religione voti, aut in praemium singularis meriti Praelatorum, per Reges Eclesiis nonnullis donata, in quibus soli itidem Metropoli Strigoniensi is semper habitus honor est: nihil ut esset quidquam, quod alicui per ambitum regni concessum Eclesiae, non huic pariter tribueretur; velut quae locum primatis jam a d. Stephano tenuit, cujusve Antistes, ut rem verbis Belae IV. dicam, „ex perpetua consuetudine unus e primis erat, qui Regi consilio et auxilio, in omnibus arduis et secretis regni negotiis assistere debuit.“

§ 63.

Abbatibusque, collata per d. Stephanum privilegia sunt.

Et diplomatibus d. Stephani et legibus antiquissimis Abbates quoque et Praepositi Eclesiarum Praelatis

accensentur; horum tamen omnium nullo non tempore praecipuus Abbas Ordinis S. Benedicti de monte Pannoniae fuit. Cui privilegium, quo Antistites monasterii in monte Cassino fruebantur, ut in consiliis publicis pari cum Praelatis suffragii jure pollerent, jam per S. Stephanum diserte affirmatum est.

§ 64.

Sacerdotii medii aevi,

De sacerdotio medii aevi inter omnes convenit: et reliquias literarum ejus asylo conservatas; et vero moribus barbaris filum quoddam solidioris doctrinae moralis, quo non singuli modo, sed gentes ipsae quodam velut necessitudinis sensu, invicem propius adducerentur, ejus intextum labore; [1]) usum ipsum auctoritatis judiciariae, quam sibi sacrorum quoque codicum obtentu vendicabat, non mediocri humanitatis commodo cessisse.

---

[1]) C'est au christianisme, á la société religieuse, que nous devons l'esprit de moralité, le sentiment et l'empire d'une regle, d'une loi morale, des devoirs mutuels des hommes. Gvizot. Confer Herderi Ideen zur Philos. der Gesch. d. Menschh. IV. 14—146.

§ 65.

speciatim vero Eclesiae Hungaricae Antistitum

In Hungaria Regis imitati exemplum primi Eclesiarum Csanadiensis et Quinqueeclesiensis Praesules, in sua quisque urbe, de rudimentis literarum et musici cantus tradendis providerunt. Episcopales hae scholae, quas ut in urbibus illis jam sec. XI. frequentiores fuisse concedamus; tamen nec reliquis Episcopis fuit quidquam antiquius, quam ut pro se quisque huic Regis curae naviter inserviret. Negotium hoc Scholasticus et Cantor neces-

sarii eorum adjutores [1]) obibant, quorum opera sic brevi effloruit, plures ut essent, qui primis literarum elementis domi instructi Romam, urbesque superius indicatas ad capiendum ingenii cultum concederent, reducesque aliis, hanc facerent literarum sitim, ut vix dum conditas deinde Bononiae, Parisiisque sublimiorum scientiarum sedes Hungari quoque inviserent; cum cives universitatis Bononiensis in duplicem cis et ultramontanorum classem descripti fuerint, cum Anglis, Gallis, Alemannis, inter Ultramontanos; [2]) Parisiis ex quatuor, in quos alumni dividebantur, nationibus principalibus, Anglorum seu Germanorum censi nomine. [3])

---

[1]) Recole Lehrb. d. Kirchenrechts von Ferdinand Walter. Bonn 1836 p. 390. Constitutiones item Caroli M. de scholis per singula monasteria et episcopia instituendis Capit. I. ad a. 789 c. 70.

[2]) Vide Frid. Carol. Savigni Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter, III. Band p. 187.

[3]) Vide Savigni l. c. p. 349 et cit. ibi. Jacques du Breul theatre des antiquités de Paris p. 456. Ugrinum, filium fratris Ugrini Colocensis Archiepiscopi, virum literatum et naturali facundia praeditum et maxime in divina pagina eruditum, subministrante sumtus Ugrino patruo, Parisiis studuisse refert Thom. Archidiac. Hist. Salon. c. 47. De aliis consule Cod Dipl. et Dissert. Steph. Horváth Tud. Gyűjt. a. 1833 fasc. X.

§ 66.

praeclara

De initiis religionis Christianae apud Hungaros, qui scripserunt, graecissare quidam; horum patronis alii, qui haec latinae asserere Eclesiae pergunt, latinissare dicuntur; neque aliud est litis, ad quam seculo superiori inter partes ventum, si recte eam aestimes, pretium. In hoc namque communi Eclesiae utriusque laudis genere, par est haec item utriusque causa, ut negotium iis cum populo esset, ad cujus animum, nullo idolorum cultu oc-

cupatum, a sobria vero sentiendi ratione laudatum etiam, doctrina Christi aditum haberet haud difficilem,[1]) promtum imo apud eos, qui per Praecones linguae hungaricae usos commercio discrimen, quod inter Deum Majorum suorum, verumque Deum esset, edocerentur.[2]) Successus laboris pro natura et industria Principis se dedit, qui nascentibus initiis praefuit. Et apud Transylvanos quidem bona Gyulae voluntas pietasque rem religionis sacro sanctae haud mediocriter adjuvit; apud Hungaros singularis Stephani ardor munus, quod a Deo sibi assignatum accepit, facto omni potestatis suae usu admirabili ea peregit constantia, ut Magister populi sui factus ipse, judicio quoque Eclesiae universae Hungarorum sibi conficeret Apostoli nomen. Quo factum, ut non jam obstinatio populi, [3]) sed aemula potius in reci-

[1]) Legenda major vitae b. Gerardi: „Confluebant ad eum (s. Gerardum) nobiles et ignobiles, divites et pauperes postulantes, in nomine Trinitatis deificae baptizari. Ducebantur etiam multi per Comites, quos constituerat Rex, et baptizabantur in monasterio s. Joan. Bapt. Stabat enim multitudo populi ad januam; nec erat quies his, qui eos baptizabant, praeter in nocte, et erat eis grandis labor; tamen pro Christi nomine ipsum laborem aequanimiter et voluntarie tolerabant. Populus autem licet adhuc novae plantationis existeret, tamen verbum Dei ferventi spiritu audiebat, meditando in lege Domini die et nocte.“

[2]) Ibidem: „In festivitate b. Joannis Bapt. accesserunt ad Episcopum, quasi 100 viri postulantes sibi sanctificari loca, pro Eclesiis construendis, de quorum devotione Episcopus non modicum laetabatur, factoque convivio ipsos ad mensam invitavit; cumque surrexissent a mensa, obtulerunt Episcopo varia dona et munera et clenodia, equos, boves, et oves, tapetia plurima; mulieres vero anulos aureos, et monilia. Quibus dicebat Episcopus: numquid? propter hoc vos invitavi? Cui responderunt universi dicentes: quia Pater s. audivimus te hodie in sermone Dei protestantem: sicut exstinguit aqua ignem, ita elemosyna exstinguit peccatum.“

[3]) Ita porro legenda ea: „Illi autem praefati septem Monachi (viri literati et ungarica lingua interpretes expediti p. 327) praei-

piendo sacro fonte contentio molesta Praeconibus esset. Utcunque tamen haec sint; me si audias, quiqui seu Stephani seu jam Geyzae aetate, in hujus partem laboris venerunt: venerunt vero primi, qui Saroltam, Geyzae nuptam Duci comitabantur, latini deinde ac praesertim sodales s. Benedicti; horum tu neminem justa impensae in propagationem religionis apud Hungaros operae laude frustraveris; feres tamen simul, quod dicam: alia esse (rem si ira et studio procul, penitius introspicias) prope majora, quae Clerus Hungariae non tam ille quidem, peregre huc qui delatus est, neque paucos parum grato in eam animo hospites dedit; quam hic in ulnis ejus genitus (patriotae in legenda b. Gerardi vocantur [4]) per omne aevum intermedium ita praestare perseveravit, ut altero post conditam summa Praesulum ejus ope a. 1222 Bullam auream Andreae II. de a. 1231 Decreto, Archi-Episcopi, Episcopi diserte jam pro pauperum, infractaeque libertatis vindicibus, ordoque eorum, pro potestate sacro sancta contra vim Olygarcharum, ad auxilium legitimi juris erecta, per populum celebraretur. [5])

bant Episcopum praedicando et baptizando populum, per quos aplicabatur Domino innumerabilis credentium multitudo, quorum oblationes susceptas in urbem transmittebat Morisenam" cet.

4) Apud Batthyan p. 328.

5) Art. 2. 1231. Praelati Eclesiarum et Archi-Episcopi et Episcopi, ad pauperum querimoniam audiendam et infractae forte libertatis confirmationem tenentur interesse judiciis Albae celebrandis.

§ 67.

in utramque remp. merita,

Omnia profecto usque ad aetatem suam Hungariae tempora animo complexus est Mathias Corvinus, dum in suis ad Paulum II. Pont. Max. de a. 1465 literis [1]) Prae-

1) Has integras dedit Katona T. XV. p. 78. cet.

latos regni hujus „in rebus spiritualibus Praesides et Directores religionis; in temporalibus vero maximam esse partem roboris et firmamenti publici“ scriberet. Atque hoc tantum et tam praeclarum de Praesulibus Eclesiae hungaricae judicium fecit ille non semel, sed quod alterae quoque ad Pontificem illum literae ejusdem testantur, totidem magnificis verbis iterum;[2]) non minori meritorum hierarchiae hungaricae, quam suae ipsius aequitatis laude. Nemo enim unus magis cognitum habebat: non unum Hungariae Joannem Alemanum Episcopum, Archiepiscopumque fuisse,[3]) itaque juxta magnas multorum virtutes, magna in aliquibus vitia exstitisse; haec tamen amplissimae illarum utilitati condonanda, et humana hominum,[4]) non Deorum aestimanda esse natura sapienter censuit.

---

[2]) Ibidem pag. 81. „hoc unum tamen repetere dignum duxi, quum Praelati regni nostri in spiritualibus negotiis judices et patroni sint, in temporalibus vero ex magna parte directores et columnae, tum maxime statum nostrum et communis defensionis expeditionem recte procedere sentimus, quum Praelati ipsi plurima pollent auctoritate.“

[3]) Hunc Magno Varadiensem primum, dein Strigoniensem, Praesulem avaritia et, quibus in Hungaria potitus est, grandibus enimvero pro temporum illorum ratione opibus, in Fridericum Imperatorem Mathiae aemulum, collatis infamem Pray apellat in Spec. Hyer. Hung. De eodem vide plura apud Keresztury in Compen. Descript. Episc. Magno-Varad. p. 290.

[4]) Quae de moribus Cleri sui temporis Mathiae opinio fuerit, testatur Galeott. Mart. cap. 11 de dictis et factis Math. apud Schwandtner.

§ 68.

solidissimae d. Stephani in Ordinem hunc liberalitatis laudes sunt;

Verba excitavi Mathiae, quo non alter Regum nostrorum dignitatis suae studiosior fuit. Omnia illum usque

ad aetatem suam Hungariae tempora complexum adscripsi ea, quae veritatis studium professo mihi convenit, fide optima; usque adhuc enim Antistites Eclesiae Hungaricae Pontificibus Maximis, dum intra fines evangelicae missionis suae versarentur, obsequentes; quoties Regis aut populi adfectarant jura iis pro virili obsistentes, eosque constanter vides, qui Conciliis quidem per Philippum Firmanum et Gentilem legatos pontificios celebratis adfuerint, et quae ad disciplinam salutaria essent, suo etiam probaverint assensu; contra, quidquid seu hi, seu Pontifices ipsi autonomiae, juribusque regni, aut civilibus officiis suis adversum imperitassent, non tantum rejecerint, verum in tutanda temporibus necessariis consilio, auctoritate, armis, patriae adversus peregrinum arbitrium libertate, reliquo Dominorum ordini pares, pares autem? immo saepe superiores fuerint.

§ 69.

simulque

Hunc Praesules Eclesiae hungaricae privilegii, latarumque causa sua legum usum fecisse, ac quod paulo ante attulimus, non unius hoc Mathiae, sed populi universi constans de illis fuisse judicium; plurimae praesertim inde ab aevo Andreae II. literae confirmant. Ex his colligas: plures, quum a Regibus equestri adlecti ordini Regioque vexillo auctorati fuissent, hunc eorum erga se animum deprecatos, Eclesiarum renunciari nobiles;[1]) alios in

[1]) Sic Jacob. de Chege per Lad. IV. Nobilium adscriptus numero a. 1291 impetrat ab Andrea III., ut inter jobagiones Eclesiae Alben. referretur, eaque gaudere libertate possit, qua alii puri veri, et naturales nob. Job. Alb. gratulantur VI. v. 1. p. 113. Cod. Dip. T. IV. v. 3. p. 396. Petrus et Paulus Jobagiones castri Keu terras suas Eclesiae B. M. V. conferunt; se ipsos in Jobagiones dictae Eclesiae transferendo ita, ut de terra sua Eclesiae collata, quantum ad eorum usum sufficit, recipiant pro se ipsis, sicut Jobagiones liberi Eclesiae subjecti.

harum se conferre clientelam, quam Olygarcharum potentiam libertati suae timere maluisse. Neutrum falsa aliqua de numinibus sanctorum opinione factum, nec quod capti superstitione animi, uti quidam vulgarunt, quaestui sacerdotibus fuerant; sed comperto: vires Eclesiae hungaricae, quae novella dum esset, brachio regali opus habebat, post ubi peregrinis sacerdotibus indigenae successerunt, horum in Patriam studio laetius augescentes, ad id roboris brevi pervenisse, ut qua auctoritati regiae, qua libertati populi, contra vim et dominationem privatorum validissimo essent munimento; nec locata in se per nobiles regni, in compendium rerum suarum abuterentur fiducia. [2])

---

[2]) De nexu hujusmodi resoluto exempla exstant Ecl. Veszprém. VIII. v. 3. pag. 121. item IX. v. 7. pag. 688; de Strigoniensi VIII. v. 3. p. 121.

§ 70.

providum indicant, in deligendis his, Juris Patronatus usum Regum.

Jure supremi Eclesiae hungaricae Patronatus d. Stephanus, suo ipse arbitratu, Antistites Eclesiis praefecit, quos ad hoc muneris maxime idoneos comperit. Eadem usus auctoritate s. Ladislaus, Duh Bohaemum Eclesiae Zagrabiensi pastorem delegavit. [1]) Par Colomanno animi robur, Pontificibus licet acrius jam obnitentibus. Sanctorum enim Regum illorum secutus vestigia, [2]) non tantum

---

[1]) Vide compendii causa Katona Hist. Metr. Ecl. Coloc. P. 1. p. 231, 232. qui primum apud nos postulationis aut electionis exemplum in Joanne Colocensi a. 1205 ad sedem Strigoniensem translato editum esse docet.

[2]) Ita Geyza II. a. 1158 (LL. EE. T. II. p. 247): concessa mihi etiam b. Petri sedis auctoritate (Sylv. II. literis) volo, ut ubicunque eclesia (Nitriensis) haberet possessiones in provincia cujus-

Praelatos Hungariae libere delegit, sed Dalmatinis etiam deligendi, quem ex medio sui vellent, Episcopi copiam largitus est. [3]) Operam itaque ludunt, qui Regem vel ad admittendum in Hungariam Pontificis legatum difficilem, in dimittendo hoc supremi Eclesiarum Patronatus jure facilem se exhibuisse contendunt. Aliorum ea Regum fuerit seu ignavia, seu pro temporum ratione, erga summos Pontifices indulgentia, ut jus eligendi, vel postulandi Praelati Canonicis remitterent. Hujusmodi quidpiam Emericus, nequid Coronationi Ladislai infantis adversum Hyerarchia tentaret, admisisse videtur, neque tamen vel is jure hoc ita penitus supersedit, ut non ageret plura, de quibus ei Innocentius PP exprobraret. Ex antiqua et aprobata regni consuetudine, in electionibus Praelatorum, assensum Regium postulandum fuisse [4]) literae testantur, quibus Bela IV. Zelandium per Canonicos Veszprimienses „assensu suo, qui commode requiri poterat et de jure debebat, minine requisito" electum Episcopum apud Pontificem queritur. [5]) Idem Pharensibus e medio fidelium ad Hungariam spectantium sibi Praesulem eligendi potestatem fecit, conditione adjecta: ut electus Regiae praesentetur Majestati et ab ipso jura episcopalia recipiat. [6]) Quid plura? una satis Synodus Budensis Philippina cap. XII. testatur: juri Patronatus Regum Hun-

---

cunque Episcopi, vel Eclesiae; cum dominio temporali habeat spirituale; quia etiam sic ordinaverunt S. Reges. Auctor memoriae Ep. Nitr. p. 131. pro temporali recentius „terrestrali" posuit.

[3]) Idem juramentum quod Salonitani Archimystae Pontifici praestare solebant, interdixit, ut juribus Regum Hung. adversum Kat. Hist. Ecl. Coloc. P. 1. p. 167.

[4]) In literis Innoc. III. ad Capit. Strigon. de anno 1205 Kat. loco citato „cum in venerab. fratrem nostrum Coloc. Archiepiscopum postulandum a nobis, contulissetis unanimiter vota vestra, et Regium super hoc obtinuissetis assensum" cet.

[5]) Katona Hist. Cr. T. VI. p. 56. Alias nervosas literas ejusdem vide ibid. p. 170, 180.

[6]) Apud Bath. LL. EE. T. II. p. 364 de a. 1243.

gariae adversum quorundam Pontificum Romanorum arbitrium, stirpe virili Arpadiana superstite, in solidum evelescere usum nequivisse.

II.

De Baronibus majoribusque Ministris Regis, et ministerialium apud Hungaros conditione.

§ 71.

Notio Baronum et Ministrorum majorum

Divo Stephano sequentibusque Regibus vocabulum Baronum (in vernaculo: **Főemberek**, országbeli Főnép) **honestissimos** quosque **Seniores**; et Comites igitur Palatii, qui hodie Barones regni appellantur et Episcopos, et denique Comites Castrorum significabat. Colomannus vim vocis hanc integram servavit, sed Institutum Comitum Palatii ad amussin Capitularium Regum Francorum penitius dum excoleret, [1]) Barones archiofficiis regni praefectos, (Udvari Főemberek) nomine ab iis mutuato **Majores Ministros Regis** apellavit. Nomen enim Ministrorum aevo medio, proinde ac Jobbagionum commune et Barones [2]) et Pristaldos [3]) et Ud-

[1]) Simon de Kéza App. c. II. § 5: Conditionarios Kolomannus Rex ad tantas maneries variavit.

[2]) In lit. Belae II. de a. 1137 „Fanzal Palatinus Comes, Georgius Comes, alii quam plures ministri nostri.“ Geyza II. a. 1158 „decrevimus auctoritate Regia, ut non liceat alicui hominum Bano, Principi et aliis meis Ministris ipsum Archiepiscopum (Spalatensem) molestare.“ Stephanus III. a. 1163. Andreas II. a. 1198. „ut non liceat Bano, Principi, Comiti sive cuilibet Ministrorum nostror.“ cet.

[3]) In lit. s. Ladislai a. 1093 de finibus Dioecesis Quinque-ecclesiensis.

varnokos,[4]) colonosque referebat.[5]) Qui Colomannum sequebantur Reges et Baronum et Ministrorum utuntur vocabulis. Sed hos deinde Andreas II. in Bulla aurea Jobbagiones habentes honorem (ország Jobbágyi) apellavit, tituloque Baronum impertivit etiam Episcopos.[6]) Ab aetate Caroli Roberti jam Barones quoque, nomine, ut dici amat, tales, habemus. Sigismundus itaque honorarios Barones hos Decr. VI. art. 20. Barones seu majores Nobiles; illos Archiofficiis Praefectos Barones majores regni scripsit.[7]) Mathiae denique Corvino hi Barones ex officio, intersertisque Principibus in Hungaria, Nobiles majores Sigismundi Barones dicuntur naturales;[8]) idem art. 50. 1459 Baronum et Spiritualium et Secularium meminit plane ex veteri vocis hujus apud nos consuetudine, in qua explicanda, magni refert, non Prisco tantum, sed Hincmaro quoque ac Spelmanno paullo, quam per nostrates usque adhuc factum est, uti familiarius. Haec de titulo; jam argumentum capitis, si lubet, exequamur.

---

4) Regesti Varad. num. 212, 364 cet.

5) In lit. Geyzae I. de a. 1075. Cod. Dip. I. p. 434.

6) Verbis: venerabilis Episcopus Quinqueeclesiensis Baro noster.

7) In literis, quibus oppida Scepus, pignori locat: „tunc duo Praelati et totidem Barones majores regni nostri."

8) Schwartner Introd. in rem dipl. Budae 1802 p. 267.

§ 72.

ex Ordine Palatii Caroli M. Capitularibusque ejus explicatur.

Vetus est: purpuram ad purpuram esse dijudicandam. Nobis vero Hungaris d. Stephanus, dum Monarchiam suam antiquos, et aequales aetate sibi Augustos

imitando constituisse testatur, si plus in re hac videre volumus, ipse quodammodo instituta sua cum exteris contendendi ostendit consilium. Quod Carolus Belius secutus de Archiofficiis regni jam seculo superiori disseruit, tanta nominis sui gloria, ut qui de hoc postmodum argumento tractarunt, aut exscribere illum, aut ad ejus provocare lucubrationis auctoritatem satis haberent. Posterius fecit Prayus, animo tam solicito, ut quamquam Belium quoque nonnulla hujus generis fugisse adnotaret, quae tamen ea sint, non exprometeret; verecundia, credo, ne tam diligenti Scriptore plus sapere, aut ejus

„haerentem capiti tanta cum laude coronam"

velle attrectare videretur. Quo magis in difficili mihi labor est, non a Belio tantum, sed hoc etiam Historiarum hungaricarum Patre, et quod vel fateri arduum, fatendum tamen est, ab omnibus discedenti Scriptoribus, qui hoc institutum ab aula Byzantina arcessere pergunt. Neque ego isti eorum rationi meam praeferrem, si Reges primum, non jam Duces Hungariae ministeriales hujusmodi habuisse edoctum, ac non potius testimonio Herodoti [1]) exploratissimum esset: Scytharum regiorum Principibus tum maxime et pincernas, et coquos, et equisones, et ministros suos ac internuncios fuisse. At vero haec illi praetereunt, et in uno loco Decretorum S. Stephani, de antiquis et coaevis Augustis, tota mente defixi negligunt alterum, qui est de moribus Majorum, institutisque, uti ipse, salvis reip. regalis, religionisque rationibus fecisset, rite servandis, porro quoque scythicum illum [2]) neque eo minus ferme pulcherrimum omnium. Quod igitur usque adhuc tenui peragendi operis consilium, ut festinarem lente, sententiamque non nudam, sed amictam rationibus, ex coaeva-

---

[1]) Herodot. l. IV. 71.

[2]) Idem l. IV. 80. De Scyle ad graecos converso mores, caesoque „Adeo sua Instituta Scythae observant, et iis, qui externos ritus adsciscunt, tales irrogant poenas."

rum poenu literarum sumtis, sine arrogantia et trepidatione, eumque ad modum proponerem, non ut ipse rem verbosa contentione, sed res, sua se sponte explicaret; hoc in praesenti argumento, tantaque secus sentientium multitudine, impendio magis tenendum perspicio, neque eo minus enitar, ne sim longior. Idcirco, quid Priscus de Onesegio? [3]) quid de ministris dapiferis et poculatoribus ad coenam Atilae inservientibus? ad memoriam consignaverit; [4]) quae Barthii de coena hujus et simili deinde solemnium apud Principes Europae epularum magnificentia probabilis conjectura sit? commemorare supersedeo. Ipsos adeo praecipuos Andreae I., s. Ladislai, Colomanni duumviros: Comitem et Judicem in aliud differo tempus; ad Francos properans Hunnorum apud celeberrimum Gvizotum aemulos, Carolumque Magnum, quem d. Stephanus semper ille quidem in oculis ferebat, in perpoliendo tamen Palatii Ordine maxime; quod tanta Ministrorum ejus, cum his, quibus Stephanus Atilae Arpadique more [5]) adhuc utebatur, esset similitudo, ut eum imitando non alieni auctor, sed domestici locupletator instituti fore videretur. „Palatium Caroli, ita Hincmarus Archiepiscopus harum rerum scientissimus classicusque testis, per hos Ministros disponebatur: per Camerarium videlicet, et Comitem Palatii, Senes-

---

[3]) Cap. II. § 17. cum Atila pro tribunali sedit.

[4]) Ibid. § 19. Idem Priscus homo graecus „Hic pincernae, ut mos est in illis regionibus (non ergo Bizantii) calicem tradiderunt. Deinde primus in medium accessit Atilae minister discum carnibus plenum ferens, post ipsum, qui reliquis ministrabant. Convivis aurea et argentea pocula, quibus bibebant, suppeditabantur.“ Cubiculariorum ejus Simon de Kéza l. 1. c. 4. § 4 meminit.

[5]) Belae R. Not. c. XLIV. Arpad agazonibus suis magistrum praefecit quemdam Cumanum nomine Sepel et propter Sepel magistrum Agazonum vocata est insula illa nomine Sepel. Cap. XLVI. „Fercula, pocula portabantur Duci et nobilibus in vasis aureis, Servientibus et rusticis in vasis argenteis.“

calcum, Buticularium, Comitem Stabuli, Mansionarium, Venatores principales quatuor, Falconarium unum."[6]) Age sis jam, si tibi videtur, ad apriciora veniamus, et si tuum ex meo aestimari sensum pateris, jucundissima. Cum isto Camerario Caroli, s. Stephani Camerarium, regiae Camerae praesidentem, Tárnokque Hungarorum, utroque antiquius; cum Comite Palatii apud Francos, (Juri ad Curiam, Curtem, Aulam, latusque Regis [7]) dicundo praeerat) Comitem Andreae I. s. Ladislai et Colomanni, Comitem Curialem s. Stephani (Kujár fuit) compara; Senescalco, si nomen hoc etiam per Andream II. usitatum displicet, usitatius Dapiferorum aut Magistrorum Curiae Regis apud Belam II.; Buticulario, Pincernarum Magistrum, in vernaculo Pohárnok nostrum, Buchariis in Regesto Varadiensi praefectum; Comiti stabuli (Lovásznok Hungaris) Agazonum Magistrum vel Mareschalhum apud Andream II. substitue; nam Mansionarius nostris olim et Cubiculariorum et Janitorum Regalium Magister vocabatur. Hos longa sequitur Venatorum Regiorum et Falconariorum in Regesto Varadiensi series, et quem apud Francos, hunc apud Hungaros claudunt Palatii Ordinem utrobique similem plane; sed nempe apud Hungaros superstite insuper, quam in Galliis non multo ante sublatam Sismondius docet, Judicis Communitatis, Judicis Andreae I., s. Ladislai et Colomanni, auctoritate, Comitis item Praeconum (Internunciorum) Regiorum dignitate longe splendidiorem. Hincmarus summam dignitatis Ministrorum Caroli amplitudinem, ex no-

---

6) Epist. III. cap. 16.

7) Hincmarus l. c. cap. XIX. „Comes Palatii de omnibus secularibus causis vel judiciis suscipiendi curam instanter habebat." Cap. XXI. „Comitis autem Palatii, inter cetera paene innumerabilia, in hoc maxime sollicitudo erat, ut omnes contentiones legales, quae alibi ortae propter aequitatis judicium Palatium adgrediebantur, juste ac rationabiliter determinaret, seu perverse judicata ad aequitatis tramitem reduceret" nunquam non Curialis hoc apud nos Comitis erat munus.

tione Comitatus ejus explicat; [8]) hunc vero iisdem ferme exhibet verbis, quibus Priscus in repraesentando Atilae Comitatu utitur. Nihil addo: satis enim vel ex his et initium instituti utriusque ad Francos, ab his ad alios derivati perspicitur et arctissimae Ordinis Palatii apud Hunnos, Francos, Hungarosque affinitas. Utrobique Ministri, quos usu jam longaevo Thavernicorum, Dapiferorum, Pincernarum, Agazonum Magistros dicimus, Venatores item et Comes Praeconum Regiorum, singuli homines habuerunt Jurisdictioni obnoxios suae. Quo magis itaque mirandum est, tantam non in quibusdam de vulgo hominibus, sed viris alias bene institutis inesse dissimilitudinem, ut cum ministerialium horum hominum aetatem conditae apud nos Monarchiae aequalem agnoscant; Ministros tamen, quibus obnoxii erant, alios aliis tardius, nec ante, quam muneris eorum in Diplomatibus sequentium temporum occurrat mentio, constitutos, paucissimos igitur fuisse existiment, quorum ortum ad d. Stephanum auctorem referre liceat. Sed haec illi viderint; nobis persvasum sit nihil in ulla Institutorum Hungariae parte a Byzantinis sumtum; in hac autem minus nihilo.

---

[8]) Epist. cit. c. XXIV. „Sensus autem in his omnibus talis erat, ut nunquam Palatio tales vel tanti deessent ministri, propter has praecipue inter ceteras necessitates vel honestates;“ c. XXV. „primo, ut sive generaliter majoribus sive specialiter, vel singulariter quibusque minoribus recedentibus, omni tempore et multitudine congrua, sine qua rationabiliter et honesta esse non posset, semper esset ornatum palatium et Consiliariis condignis nunquam destitutum“ cet. Cap. XXVIII. „In quibus scilicet denominatis ordinibus absque his, qui semper eundo et redeundo Palatium frequentabant, erat delectabile“ cet. Confer cum his alia, quae lib. I. § 10, l. II. § 38 attulimus.

§ 73.

Inde ministerialium quoque notio arcessenda.

Sequitur, ut fidem de vulgo ministerialium paulo ante datam liberem. De his Kollárius disseruit, bene ille quidem, quin unus omnium optime; plura tamen sunt, quae, ut in re perantiqua, etiamnum latent. Aequum igitur est eniti, ut haec quoque detegantur, rebusque ita exploratis, notioni ministerialium (ministris item, Udvarnokis et Officinariis [1]) apud veteres nomen) aliquanto lucis plus affundatur. [2]) Aetate Ducum Hungariae ingens captivorum multitudo adducta, partimque, ut Dominis visum, in bellatorum numerum adserti, partim et praecipue artifices, aut aliud quodpiam opificii genus edocti qui essent, mutuato a Gallis opulentioribus more, [3]) domesticis eorum mancipati obsequiis sunt. Horum partem longe maximam, Christi nomen qui profitebantur, d. Stephanus redemit, et, quoniam Ordine Palatii Caroli M. adoptato, suapte consentaneum erat, ut Curiam quoque suam ad Capitulare Imperatoris illius de Villis [4]) acco-

---

[1]) Reg. Var. n. 83. 364. ministeriales Regis; n. 100 Udvarnici Regis, qui impetunt alios, quod sui essent Conservi; n. 103 Udvarnici Regales. Geyzae I. in lit. a. 1075 Udvarnici et Hudvordienses; in lit. a. 1093 officinarii. Verba itaque Feliciani Archiep. in lit. a. 1133 „qui etiam eidem Eclesiae Officinarios de Simeghiensi et Zaladiensi Comitatu ordinavit, male quidam pro Sacerdotibus nuper sumsit.“ In lit. Abb. s. Mart. ad PP. a. 1212 Regis vel Reginae conditionales, qui vulgo Regales Servi vocantur. Car. Rob. a. 1326 „terram Servorum seu Conditionariorum Regalium in fine Civitatis Zolyom“ cet.

[2]) Ministeriales alibi quoque potiori prae ceteris conditionis obnoxiae hominibus loco fuisse docet Aug. L. B. Fürth in coronato Coment. suo: Die Ministerialen p. 13.

[3]) Sismondi cit. op. T. III. p. 386, 388.

[4]) Baluz. T. I. p. 331. Capitulare de villis Car. M. cap. 45. „ut unus quisque Judex in suo ministerio habeat bonos artifices, id est: fabros ferrarios et aurifices vel argentarios, sutores, torna-

modaret, redemptorum alios, ad obsequia hujus servavit sibi, Eclesiis cessit alios. [5]) Hic de Udvarnokis regiis sermo nobis est, commodo aerarii sic distributis, nullum ut neque ad Aulam, neque in praediis regiis ministerii servilis esset genus, in quo ad rationes obeundo, non plurimi in quaque regni parte ministeriales [6]) elaborarent, Majoribus Ministris, horumque Vice Comitibus, Villicisque suis parentes.

---

tores, carpentarios, scutarios, piscatores, aucipites, id est: ancellatores, saponarios, ficeratores, id est: qui cerevisiam vel pomatium sive piratium vel aliud quodcunque liquamen ad bibendum aptum fuerit, facere sciant; pistores, qui similam ad opus nostrum faciant; retiatores, qui retia facere bene sciant, tam ad venandum quam ad piscandum, sive ad aves capiendum, nec non et reliquos ministeriales, quod ad numerandum longum est.“ Congruit his et quae dicemus paulo post, caput XXI. LL. Edvardi Conf. et Regis Angl. „Ut Archiepiscopi, Episcopi, Comites, Barones etiam milites suos et proprios Servientes scilicet: dapiferos, pincernas, camerarios, pistores et coquos sub suo frieburgo (Curia) habeant, et item isti suos armigeros vel alios sibi Servientes sub suo Friburgo.“ Apud Vilkins.

[5]) Literas recollige d. Stephani superius ad § 59 citatas (c. D. I. p. 296) alias Andreae I. Abbatiae de Tihany (ibid. p. 388) et maxime Belae II. s. Margarethae de Demes (II. p. 94) concessas, Belio, Kollaroque ingratas ob prodigalitatem, mihi vero tam gratas, ut nihil supra; plane ipsa enim retinent Carolinae legis de villis verba, nominaque ministerialium; adeo verum est: institutum hoc ex Capitularibus Caroli M. apud nos esse excultum.

[6]) Sine jam verba his et notae ad § 10. l. I. (4) allatae subjungam Libanii de Juliano Augusto. „Oculos ad imperatorium ministerium reflectens, cum turbam inutilem frustra ali vidisset, coquos quidem mille, totidem tonsores, pincernas autem plures, ministrorum examina, etenim otiosis hominibus id erat perfugium, ut ministri Principis vocarentur et haberentur; hos damno potius, quam ministerio esse ratus confestim expulit.“ Vide notas Val. ad Julian. Ammiani Marc. Ex his colligas, inter istos Byzantii sedentes aliena ad pabula fucos, et hos ruris, militiaeque laboribus adustos Caroli, Stephanique ministeriales quantum discrepet.

§ 74.

De Comite Thavernicorum regalium et ministerialibus thavernicis.

Secundum Duumviros causis in Curia et per provinciam ordinaria auctoritate cognoscendis, Thavernicus ex vernaculo Tár, Tárnok (promptuarium, promptuario praefectum notat) ita dictus, Ministris aliis nullo non tempore praestantior fuit. Huic omnis illa suberat Udvarnokorum multitudo, quibus Comites monetarum, Comites salium, tributorum horreorumque regiorum praeerant. In his monetarii numerantur, ferri fabri, urburarii, carbonarii, salinarii, et qui tributa fori, pensa ad dies solemnes debita (Úrpénz) colligebant, Udvarnoki porro ad arandum et curriferi, seu plaustrales (szekeres) Hungaris.[1])

[1]) IIis praefectus in lit. Belae IV. de a. 1255 Major plaustrorum vocatur.

§ 75.

De judiciaria M. Thavernicorum in Cives Albenses auctoritate.

Divum Stephanum privilegio, quo Albam Regiam condidit, causas civium arduas, si his definiendis villicus par non esset, ad praesentiam suam vel Magistri Thavernicorum deducendas constituisse, ex literis urbium colligitur, quibus libertate civium Albensium donari flagitantibus (plures, ut patebit inferius, fuerant) Reges sequentes hanc ad se, aut Magistrum Thavernicorum provocandi facultatem concesserunt.

§ 76.

De Comite Dapiferorum regalium et Udvarnokis ei subjectis.

Dapiferorum regalium Magister (Asztalnok) coquinae regiae curabat necessitates, coquis regiis, pistoribus,

scutellariis, molendinariis, apiariis praefectus. Huic suberant etiam piscatores et carinarii.

§ 77.

De Comite Pincernarum regalium et ministerialibus ei obnoxiis.

Pincernarum regalium Magistrum bucharii seu buticularii, [1]) et pincernae, tunnariique et qui ad cellas Regum vinarias, aut ad parandum mulsum seu cerevisiam inserviebant, dominum reverebantur.

---

[1]) Regest. Var. Nr. 83. Ministeriales Regis, quorum officium est, buctinia portare, ideo etiam buctiniferi dicti. Bela IV. in lit. a. 1240 Comitem pincernarum, Comitem buchariorum vocat; in lit. autem a. 1247 nomen utrumque jungit „terram Sarkan, quae fuerat terra populorum diversae conditionis, videlicet falconariorum, Szolgageurii, Udvarnicorum et Pincernarum, qui Bucharii appellantur."

§ 78.

De Comite Agazonum et quibus hic praefuit.

Agazonum regalium Magister rei equariae satagebat; ab illius pendebat nutu omnis ea udvarnicorum Agazonum turma, qui custodiendis aptandisque freno equis occupabantur. Ostiarii praeterea, usque dum his Colomannus distinctum Magistratum, Comitem janitorum regalium, praefecit; Sagittarii denique, arcuum paratores, et selliferi Agazones.

§ 79.

De Venatoribus regiis

His auctoritate amplitudineque muneris proximi Venatores regii, quorum alii sylvis et Udvarnokis, qui

venatores, faristarii (ex forst germanico), sylvarum custodes,[1]) falconarii,[2]) aucupes, draucarii,[3]) leporiferi, caniferi, vulgo besnici,[4]) retiferi nuncupabantur; custodibus alii armentorum diversi generis, pecudumque intendebant. Venatores bubalorum, decurionesque, et vicarium judicem Comitis venatorum reperies in regesto Varadiensi.[5])

---

1) Reg. Varad. num. 255. Lit. C. de Zounok et Bakon (Dionisii) de a. 1258 Custodum quoque sylvae et centurionis eorum, sociorumque hujus seniorum et juniorum meminerunt. In Privil. Civit. Poson. a. 1291 „concessimus, quod ratione sylvae vel lignorum aut quorumlibet aedificiorum Comiti Venatorum pro tempore constituto nullum debitum et nullam solutionem dare debeant."

2) Andr. II. a. 1216 quatuor mansiones, quas de nostris falconariis ad custodiendam praedictam sylvam et falcandum foenum contulimus. De falconariis in Habla Lad. IV. C. D. v. 2. p. 273.

3) De draucariis, aucariis et ex drauch ducta origine vocis Darócz, vide supl. ad Anal. Scep. p. 96.

4) Andr. III. (in supl. ad Anal Scep.) caniferis nostris de Somog, quos vulgaris locutio Besuncos (ex slavico bežím) appellat.

5) Num. 267, 290, 300.

§ 80.

De Comite Praeconum Regiorum.

Praecones regii literarum rudi aetate ea, quod rex majoresque ejus ministri praecepissent, ad inferiores Magistratus aut privatos perferebant, quaeve publici fieri juris oportuit, in foris per eos proclamabantur. His Comes Praeconum praefuit; discernendus ab Archipraecone, qui unus de ordinariis provinciae cujusque Magistratibus, praeconum eandem accolentium, veluti totidem cursorum publicorum agmen duxit, per Comitem suum Curialem adjutus.

§ 81.

De conditione

Udvarnici inter populos castri, intra cujus territorium degebant, censi [1]) frequenter Udvarnici quoque Castri, sed his, qui accuratius scripserunt, passim Udvarnici Regales; Regis vel Reginae conditionales; aut servi Regales dicuntur. Hi dum instituta d. Stephani floruerant, jure, quod vocant ministerialitatis, habiti sunt apud Hungaros ad eum descripto modum, ut agris assignatis, ex perpetuo gentis more in civiles exercituantesque divisi, [2]) fide testimoniorum suorum liberis pares essent [3]) omnes.

---

[1]) Bela IV. in lit. a. 1236 „a terris castri Udvarnicorum Regis.“ In aliis „quamdam terram Udvarnicorum nostrorum in Comitatu Neogradiensi sitam.“

[2]) Vide L. II. § 5. ad [1]) subnexa, et l. III. § 34, 41.

[3]) S. Steph. l. II. cap. 50, 55. quae penitus congruunt cum LL. Visigoth. l. II. tit. 4. cap. 4. „servo penitus non credatur; exceptis servis nostris, qui ad hoc Regalibus servitiis mancipantur, ut non immerito Palatinis Officiis liberaliter honorentur; quibus utique vera dicendi, vel testificandi licentia, sicut et ceteris ingenuis hac lege conceditur.“

§ 82.

ministerialium

Sine Regis tamen aut Reginae (nam huic etiam, imo vero Regi quoque et Reginae juniori proprii Udvarnici fuerunt) disserto assensu, iis in alterius concedere domini potestatem fas non erat. Lex igitur vetustissima Eclesiae, [1]) ne curiales aut conditionis obnoxiae homines

---

[1]) Greg. M. Pontif. Max. ab a. 590—604. Epist. ad Episc. Squill. II. 37. edit. Paris. de a. 1705. Idem Epist. IV. 26. „quae-

ad sacros ordines accedere permittantur, apud Hungaros usu constanti viguit. Et pro hac conditione sua Udvarnoki, de terris suis disponendi facultatem neutiquam habuerunt. Bela IV. igitur literis, quibus per nobiles, possessiones suas eclesiae Strigoniensi legari admittit, diserte adjicit: „salvo eo quod Udvarnici et Thavernici ac ceteri servilis conditionis homines regiae et reginali Majestati subjacentes, et ad certa servitia deputati haec facere non possint, nisi super eo, per successores Regis requisitio et privilegialis concessio specialis de novo habeatur.“

---

rendum quoque est, ut fuerit bigamus, aut ne obnoxius Curiae compellatur post sacrum ordinem ad actionem publicam redire.“ Adde Leon. IX. ad a. 1053 „nos ipsam tuam promotionem taliter aprobare, si non hanc neophitus aut curialis, seu bigamus, obtinuisti.“ Confer cum his Andr. II. Decretum de libertate Eclesiastica a. 1222 „istud tamen auctoritate regia firmiter praecipimus, quatenus nullus nostrorum Udvarnicorum seu Civilium, seu cujuscumque servitutis jugo subditorum, ad tonsuram clericalem ab aliquo Praelatorum admittatur.“

§ 83.

Regalium et Reginalium

Udvarnoki omnes, seu domesticis aulae obsequiis mancipati fuerint (Udvarnoki per eminentiam), seu procul aula, ad ejus tamen rationes operam suam in excolendis variis reddituum aerarii ramis exercuerint (Thavernici et generatim servilis conditionis homines dicti) dimidium tantummodo collectae aut tributi, quod per plebeae conditionis homines alios praestandum erat, solvere tenebantur. [1]) Parsum iis hac parte est, ut ce-

---

[1]) Vide in lit. Emerici Regis de a. 1198. Capit. Strig. datas (C. D. VII. vol. 5. p. 145.) Item de quolibet curru frumenti unum pondus datur; exceptis servis Regis, qui dimidium tributum sol-

teris ordinariis oneribus sufficerent. Et Palatiní namque Udvarnicis Regiis utebantur; [2]) nec fere minus Comitibus sibi praefectis debebant; licitum denique, aut potius libitum in eos Comitibus quoque Parochialibus non nihil fuit. [3])

---

vant. Bela IV (ibid. p. 346) praedictos Conditionarios sive Udvarnicos, qui secundum suam libertatem, dimidiam collectam, et dimidium tributum solvere debent, nullus ultra id (etiam apud novum Dominum) molestare audeat, cum Conditionarii seu Udvarnici sint, et ipsorum conditio id requirat ex antiqua consuetudine regni nostri aprobata.

[2]) Simon de Kéza c. 2. § 2. et supra § 35. not 1.

[3]) Cum fructu hanc in rem leges Literas Belae IV. a. 1240 Nyulensibus datas.

§ 84.

generatim.

Vicis, quos servi conditionalesque Regales colebant, Regalibus nomen. Hos, quin legibus d. Stephani fraus fieret, conferri alii posse inveteravit opinio; [1]) nihil itaque

---

[1]) Carol. Rob. in lit. a. 1327 ita de terris regalibus et castrensibus „cum nos universas terras castrorum nostrorum alienatas recaptivari praecepissemus, hominesque nostri ad hoc deputati terram Dobine per nostram Majestatem collatam, nomine terrae castri recaptivassent, idem proposuit, quod praedicta possessio nunquam fuisset terra castri, sed nostra regalis, et nostrae de jure pertinuisset collationi;“ nos autem praesertim „qui fidedigna Praelatorum et Baronum nostrorum relatione non castri alicujus fore vel fuisse, sed nostram Regalem, et nostrae collationi de jure pertinentem cognovimus; praefatum privilegium, accedente consensu et consilio Praelatorum et Baronum nostrorum, confirmamus.“ Haec tum ita; ab ejus temporibus et Udvarnicorum et Castrensium terrae sine discrimine Possessiones regales vocantur.

tam fuit curae prodigis quibusque Regibus; quam ut permisso sibi jure hoc uterentur, seu, quod res saepissime erat, abuterentur. [2])

[2]) Sismondius c. v. T. II. p. 277 monet: quartam territorii regni Francorum partem aequasse terras, quas Carolus opera servorum Fiscalinorum coli jussit. De Hungaria unum id dicere habeo: prima hujus aetate, post Castrenses, maximam in quoque Comitatu Udvarnokorum fuisse frequentiam.

III.

De Comitibus parochianis.

§ 85.

Varia horum, castrorumque nomina.

Comitatus [1]) pro regione, et principalium, in quas territorium Hungariae, publicae administrationis causa, divisum fuit, partium aliqua acceptus, a Castro plerumque, quod ei nomen mutuabat, hungaris Vár megye; [2]) in veteribus chartis parochia; [3]) paroecia; provincia item in Regesto Varadiensi perfrequens, [4]) Civitas praeterea Districtusque, [5]) et apud Ranzanum prorsus apposite pagus

[1]) Occurrit nomen hoc in literis a. 1001. Eclesiae s. Martini de Monte Pannoniae per d. Stephanum collatis neque semel tantum, sed iterum. In Regesto Varadiensi ne semel quidem.

[2]) Colom. L. 1. cap. 12, 37. Mega Megye hodiernum est; sed ita Dioecesin quoque vocamus; Vármegye Comitatum accuratius reddere videtur.

[3]) In lit. Martirii Archi-Ep. Strig. de anno 1156 (C. D. II. p. 142) in parochia Strigoniensi, parochia Nitriensi, parochia Bors, in parochia Hunt. Ita Comitatus appellatur in Reg. Varad. n. 346, 368. s. Lad. l. III. c. 16.

[4]) Num. 93, 97, 207, 212 cet. Incolae n. 20, 213, 214 Comprovinciales.

[5]) S. Lad. l. III. c. 1. In lit. Colom. Regis de anno 1111 (Cod. Dip. VII. 4. p. 57) „Moyses ejusdem Civitatis Nitriensis tem-

vocatur, prisco vocis hujus apud Julium Caesarem et Tacitum sensu.[6]) Nomina itaque Comitis Castri, Comitatus, Districtus, Comitisque parochiani supremum provinciae Magistratum, Comitem seu Rectorem[7]) designant, qui cum intra territorium hujus, omnes civiles, aeque ac militares rationes, Regis auspiciis curaret; stylo veteri Cancellariae, non abs re, inter Barones sensu lato: (Fő emberek) censebatur.

pore illo Comes.“ Lud. Tubero l. IV. § 10. „ex duobus et septuaginta conventibus seu civitatibus.“ Fel Sebes in Districtu de Sáros a. 1307. Mikach Comes de Sáros et Judex in eodem districtu per Regem deputatus 1317. Comitatus Zoulom, Thurócz et Liptó Belae IV. etiam praedia sua vocantur.

6) Jul. Caes. de bel. gal. I. c. 8. omnem Civitatem Helvetiam in quatuor pagos fuisse divisam. IV. 1. Suevorum gens est longe maxima et bellicosissima; ii centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula millia armatorum bellandi causa suis ex finibus educunt. Tacit. de mor. Germ. c. 12.

7) Lit. Steph. V. de 1270 „nec per praedictorum Comitatuum Judices, Comites, seu Rectores“ cet.

§ 86.

Institutum castrorum

Numerum limitesque provinciarum hujusmodi, et plures pauciores, in quos a principio divisae fuerant, Centuriatus (Processus, Járás hungaris) multiplicis item muneris Comitis parochiani, aliorumque Magistratuum, quibus, velut manibus uteretur, partes, conditionem denique Castrensium d. Stephanus descripsit, distribuitque, ac tanto hoc perfunctus labore Legendam, rectius Album Castrensium conscripsit.[1]) Itaque institutum Castrorum, quod Arpado, ut diximus, auctore conditum ad eam adduxit perfectionem, ut ipse illud condidisse plerisque ante Timonem scriptoribus crederetur.

1) Not. praev. § 28. ad (2).

§ 87.

d. Stephanus excoluit.

Plus a vero discedunt, qui initiis rerum hungaricarum longe posteriores non nullos chronographos secuti, liberos omnes, quos perpropere Nobiles appellant, aut suo quemque arbitrio terras, ubi libuit, occupasse, aut sortito accepisse contendunt. Primorum haec valentiorumque, ac Jobbagionum naturalium fuerit sagacitas; non reliquae item multitudinis, seu Notarium Belae Regis, qui Majorum populi Hungarici; seu celeberrimum Guizotum consulas, [1]) qui ceterarum bellicosarum gentium naturam, moresque altius inspexerunt. Gloria multitudinem hanc per provincias accuratius a se descriptas ita distribuisse, ut singuli agrorum sibi assignatorum cultui semet dederent, omnes vero, licet in posterum non jam simul, sed separatim viverent, militiae securitatisque externae rationibus inservirent, propria d. Stephani est, qui, ut eum non imbutum modo arte regendi, sed praeclarissime instructum videas, sapientissimo consilio hoc ita usus est, ut belli simul pacisque artium componeret rationes, et cum castrensium alios vacare armis, alios alia, quae non minus militiae essent, munia praestare inferiora, publicasque facere operas vellet, quot per Hungariam provincias, totidem perpetua quodammodo castra conderet ejusmodi, in quibus iidem bellatores, iidem agricolae essent, [2]) genera tantum armorum mutarent.

---

[1]) Hist. de la civilisation en France Tome I. edit. a. 1840. p. 249.

[1]) Veget. de re milit. l. I. c. 3.

§ 88.

De castrensibus

Hi Györienses vulgo et Várjobbágyok, Várnépe ex instituto d. Stephani liberi fuerunt omnes; sed pars, Servientes castri qui vocabantur, gentium quoque et exercitualium compellati nomine,[1]) armis facile parabilibus; pars longe major, castrenses, sensu strictiori, agresti meruerunt opera, finitimi Udvarnokis, quos, in testificando liberis his pares, prae reliqua plebe levissima habitos conditione diximus. Binae classes hae, ac Udvarnokorum quidem aliquo libertatis; Castrensium vero quodam liberalis servitutis numero accedente, ita invicem alligabantur, ut nuspiam clarius gradum et quasi processum libertatis videas, quae sic ad omnem, praeter mancipia, multitudinem derivata et fundamentum et compagem conditae Stephani auspiciis Monarchiae hungaricae constituit.

---

[1]) Bela IV. anno 1253: item villam Vágh a castro exemtam, cum populis castrensibus habitantibus super illam, qui exercituales dicuntur. Vim vocis literae quoque explicant, quibus Rex idem (IV. v. 3. p. 420) nonnullis monasterii Tihanyiensis Jobbagionibus equitibus, in Jobbagionatu et Officio equestri relictis; ceteris admensa dimidium fertonem (sex pondera) monasterio quotannis pendendi conditione admittit, ut sicut hactenus, porro quoque exercituales Regis existant.

a) de Castrensibus rusticis seu civilibus.

Prisca Udvarnokorum conditione ex crassis, quibus eam sepultam Skerleczius queritur, antiquitatis tenebris utcunque eruta, sublucet jam nihilo minori obsitus caligine status Castrensium rusticorum, seu Civilium politicus. Hi, cum pro conditionis suae officio ad castri bellique spectarent usum, Udvarnokis seu servis regalibus,

reginalibusque, existimatione civili, multo superiores habebantur.[1]) Castrensium horum erat: parare, incidere indagines (Gyepű? Andreae II.[2]) vocantur) ducere fossas, erigere aggeres, serere in his et texere, pro vetustissimo gentis more, vimina; apparatuum militarium curare advectus; excubias ad carceres agere; agros (várföld), prata (várrét) castri colere; pabulum, materiam advehere, et quae sunt hujusmodi, exequi. Censum praeterea terragii nomine pendere; praestare denique descensum (victualia) Comiti Castri tenebantur;[3]) veri nominis Munifices Romanorum,[4]) quia munus non privatis, sed rei publicae faciebant.

[1]) Nihil itaque ad Castrenses interdicta Regum attinebant, quae de Udvarnokis, sine speciali assensione sua, Ordini sacro non auctorandis, negataque his fundos Eclesiae Strigoniensi conferendi facultate paulo ante commemoravimus.

[2]) In literis, quas vide sis in Tudom. tár. a. 1843 de mense Septembri; item C. D. III. v. 1. p. 73.

[3]) De his castrensium officiis Regestum Varadiense affatim, Diplomataque alia. Sic Bela IV. villas Heymus, et Lethon cum omnibus suis utilitatibus, terragio, et victualibus, quae singulis annis Comiti seu Castellano de Scypus dare et solvere tenebantur, omnino eximit a castro de Scypus a. 1250 in suplem. ad anal. Scep. p. 53. Ibid. p. 448. Andreas III. et ab opere Castri de Scepus et a dandis victualibus largitur immunitatem. Adde ad haec literas per Carolum R. (VIII. 7. p. 158) populis Eclesiae b. Petri de Posega datas.

[4]) Tacit. Ann. I. 17, 4. Ibid. I. 35, 2. Hist. I. 46, 3. Vegetius l. 2. capit. 7. „Hi sunt milites principales, qui privilegiis muniuntur; reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.“ Ibid. cap. 19. „Fascicularia tamen, id est: lignum, foenum, aquam, stramen etiam legitimi milites in castra portabant. Munifices enim ab eo appellantur, quod haec munia faciant.“

b) de Servientibus, bellatoribus, vulgo filiis Jobbagionum castri.

Servientes castrenses, exercitualesque, nec enim vereor, ne errem, Beneficiarios Romanorum, immunes

operum militarium, in unum pugnae laborem reservatos repraesentabant,[1]) inter castrenses rusticos seu Civiles et Ordinem equestrem (primos et naturales Jobbagiones) medii; ab illis enim immunitate census, et laborum, quos superius percensuimus; ab hoc, justaque militia inprimis nomine: filiorum Jobbagionum castri; titulo deinde dominii terrarum suarum, quas speciatim, in libertate filiorum Jobbagionum tenuerant,[2]) non infrequenti denique Praedialium apud latinos;[3]) in vernaculo a descensu, quem Comiti Castri praestabant, filiorum Jobbagionum Kalácsadó dictorum appellatione distinguebantur. Aetatem degebant vita frugali et modica, nullaque magnificentiae rerumque afluentiae cura, sed hoc magis apta ad id assequendum virtute[4]), ut plurimi eorum rebus bello fortiter gestis, per Reges una cum possessionibus suis conditioni filiorum Jobbagionum exemti, in Ordinem procerum, altiorum-

---

[1]) Vide sis Veget. II. 7. ad finem; Caesar de bello Civ. I. 75. III. 88. Livius VII. 7. Plin. ep. 10, 12, 36 et Gruterianum Indicem eorum, quae ad rem militarem pertinent.

[2]) Andreas III. a. 1293 (Kollár amoen. Vol. 2. p. 93) dictam terram non in libertate filiorum Jobbagionum de Scepus, sed eo jure et libertate, quibus nobiles regni nostri terras suas dignoscuntur possidere. His similes alias habet C. D. V. 1. p. 57, 215. VI. 1. p. 245. VII. 2. p. 251. VII. 4. p. 142, 151.

[3]) Literae Stephani Bani Slav. de a. 1255 (IV. 2. p. 347) quos invenimus ex castrensibus indebite factos esse Jobbagiones castri vel Praediales, reddidimus in pristinam libertatem, quos vero invenimus Jobbagiones et Praediales, illos in statu suo cum terris suis pacifice duximus dimittendos.

[4]) Quam ne inopiae rei agrariae eorum adsignes, memineris Dominicum filium Csemae Jobbagionem Castri Ung (VII. 2. p. 227) villas duas in possessione habuisse, et generatim „hactenus eos adjumentis bonorum fuisse instructos, ut virtutis officia possent obire.“ Aristot. Pol. l. VII. v. 1.

que castri Jobbagionum referrentur [5]) quive adhuc Servientes castri, deinceps Servientes Regales dicerentur. Fuit tamen jam antea, praesertim post Andreae II. et Regesti Varadiensis aetatem, status eorum velut armigerorum, pro communi per reliquam Europam more, tanti pensus, ut his item Jobbagionibns nobilium contribueretur axioma, quod eo valuit, ut illorum adscribi numero percuperent plures, [6]) nec pauci astu eorum subreperent consortio. [7]) Usum epitheti hujus Bela IV. pluribus adfirmavit literis suis; quo facto, non aliud jam inter nobiles filios Jobbagionum, verosque nobiles reliquum erat discrimen, quam quodilli titulo feudi [8]) dominiique utilis, hi titulo proprietatis et tamquam veri haeredes fundos suos tenebant. Qui itaque horum se inseri coetui id vero est: ex illo argenteae, ad eximium aureae libertatis evehi gradum cupiebant nobiles filii Jobbagionum castri; non ratione personae tantum, sed una cum possessionibus suis, eximi privilegio Regum [9]) numero ceterorum Nobilium castrensium debuerant.

---

[5]) Lad. IV. (V. 2. p. 544) Strenuos actus militiae nobilium Jobbagionum castri et praedialium suorum in Comitatu de Ryucse considerans, eos in numerum naturalium Servientium Regalium (Altiorum, Majorum, Honestorum Jobbagionum) transfert.

[6]) Exemplum in literis habes, quibus Andreas III. Nicolaum de Badyn e primitiva conditione, in numerum et collegium seu libertatem filiorum Jobbagionum de Zolyom refert VI. v. 1. p. 345 aliis item supra VII. 2. p. 251. Kevélyiis de Szelnicza per eum collatis.

[7]) Ut supra num. 3.

[8]) Verba recollige Simonis de Kéza edit. Podhr. Append. cap. II. § 4. „Joobbagiones vero castri sunt pauperes nobiles, qui ad Regem venientes, terram eis tribuit de castri terris, ut pheuda castri et castrum guerrae tempore custodirent" per Scriptores a genuino sensu, qui ad nobiles filios Jobbagionum castri refertur, violentissime detorta.

[9]) Dilucidum hoc est ex literis superius num. 5. citatis; aliis item C. D. V. 3. p. 91 et VIII. v. 2. p. 215 et rursus aliis IX. 3.

p. 684, quibus Ludovicus Michaelem et alios dictos Nagy de Chaphord in Comitatu Sopron. de Jobbagionatu aliorum Nobilium castrensium dicti Comitatus eximit et eadem, qua alii et veri ceteri Nobiles regni Hungariae utuntur, donat; et denique Diplomate Stephani Slavoniae, Croatiae et Dalmatiae Regis Nicolaum filium Katehk nobilem Jobbagionem castri de Morucha et filios patruelium ejus similiter Nobilium castrensium de eodem Comitatu Moroucha, simul cum possessionibus suis de praemisso nobili Jobbagionatu castri eximi petentes, hac purorum Regni nobilium et Servientium regalium praerogativa donantis. C. D. IX. v. 6. p. 286.

§ 89.

De numero Comitatuum.

Bela III. Hungariam in duos supra septuaginta Comitatus [1]) divisam perhibet. Idem multo prius, quam Diploma hoc nuper detectum esset, ex Rogerio, Ludovico Tuberone, aliis comperimus. [2]) Etsi itaque non primaevum, eum tamen, qui Seculo XII. fuit, Comitatuum numerum certum plane et exploratum tenemus. Ex his minores aliquot jam aetate Regum stirpis virilis Arpadianae, alii post hanc desierunt, junctique aliis, in Syllabo Comitatuum Verbőczii non comparent. [3]) Atque inter hos

---

[1]) Cod. Dipl. III. p. 217.

[2]) Rogerius in mis. Carm. cap. X. septuaginta duos habet Ungaria Comitatus; ex his Reges habebant delicias, divitias, et honores; Lud. Tubero Dalmata in Comment. de temp. suis l. IV. § 10. ita hanc in rem „atque cum totum regnum ex duobus et septuaginta conventibus seu civitatibus constet, omnes in 14 dioeceses distributae sunt, quibus singulis praeest Pontifex" has ibi § 9. recenset, Zagrabiensi quoque et Sirmiensi ac Diakovariensi numero huic inclusis. Otto Frisingensis „quum praedictum regnum per LXX. vel amplius divisum sit Comitatus. Bonfin: „septuaginta circiter quinque Conventus, quos Comitatus appellant, numerat."

[3]) De Comitatibus Valko, Posega et Syrmiensi praeter ea, quae Bonfinius, Ransanus, Brodericus (atque hic quidem in Sla-

mihi Bana, [4]) Benke, [5]) Bolonduch, [6]) Galgocz, [7]) Potok, [8]) Szoboszló, [9]) censendi videntur, quod proprius illis Comes, ceterique ordinarii Magistratus olim fuerunt.

---

vonia natus) legesque annorum: 1478, 7, 1498, 16, 1505, 30, 36, 37, 1525. Belius Hung. nov. T. III. p. 207. § 12. monent, plura vide sis apud Podhradczkium, Fejérium, et Stephanum Horváth, qui Joanne etiam Listio Episcopo quondam Veszprémiensi et Cancellario Regio nixus (vide Kovachich Script. minor. T. I. p. 32) tribus Slavoniam Comitatibus: Zagrabiensi, Crisiensi et Varasdinensi, in plaga nempe Dravo, Savoque fluminibus interclusa exhibet; plurima vero in dissertatione Georgii Gyurikovicsii: de situ et ambitu Slavoniae et Croatiae a. 1844. Pestini edita et externorum etiam judicio laudata in österr. Blätter für Literatur und Kunst II. Jahrg. N. 46. Quibus an et quantum responsa decerpant a. 1847 Zagr. reddita, hocque momento accepta per me, non vacat inquirere.

4) Lit. Vincen. Ep. Nitr. de a. 1258 ex speciali mandato Belae Regis super judicandis terris castri de Bana et revocandis Castrensibus. Item partem terrae ad castrum Bana Zulgageur pertinentem. Et lit. Mathaei Palat. de a. 1270. Palatinatu in Comitatibus: Simeghiensi, Sproniensi, et de Bana sublimati.

5) Lit. a. 1272 Jobbagiones ipsius castri Benke: Major exercitus, Major castri cet.

6) Reg. Varad. num. 360. Lit. de a. 1266 „de villa Bást, qui de altioribus Jobbagionibus Castri Bolonduch oriundi fuerant.“

7) Terrae Jobbagionum Castri Golgoucz in literis de a. 1258 (Cod. Dipl. T. VI. p. 460) in quibus aliae item ad castrum Nitr. spectantes recensentur.

8) Steph. V. in lit. de a. 1263 turrim in castro Potok C. Michaeli confert, huncque a judicio castellani eximit, Kollár amoen. II. p. 56. Vide et Thur. P. II. cap. 96. De Mgro Donch Comite de Zolum et de Potok (VIII. 2. p. 495) Nobilibus Jobbagionibus de Potok (VIII. 3. p. 743) Comitatus hic a longissimo jam tempore pars est Comitatus Zemplén. Szirmay not. Com. Zempl. p. 3.

9) Regest. Varad. num. 329. „Jobbagiones de Zobozló: Igeben Dúx exercitus, Bede et centuriones cet. castri Zobozló.“

Neque nihil in limitibus aliorum quoque complurium Comitatuum mutatum, non tam lege publica, quam Regum in eos indulgentia, quibus praedia sua viciniori adscribi Comitatui commodius visum est. Huic tamen arbitrio articulus 28. 1500 modum posuit.

§ 90.

Lex d. Stephani de castris hujusmodi in praedia non conferendis

Consiliorum Stephani principes: Deodatus, Astricus, Paznanus, Gerardus erant. Atque horum ego doctrina, praeclaraque in novam patriam voluntate factum puto, ut constituta per d. Stephanum vixdum virum Monarchia patria, ad omnes experientiae diuturni regni, historiaeque temporum, ac maxime systematis gubernationis Caroli M. informaretur cautiones. Inter has refertur constitutio ejus art. 30. Bullae aureae Andreae II. servata, de duabus dignitatibus nemini uni conferendis. [1]) Lex item altera Bullae hujus, qua cavetur, integri Comitatus vel dignitates in praedia seu possessiones ne conferantur; [2]) vim et sapientiam utriusque, nemo in rebus politicis tam hospes est, qui non perspiciat. Utraque ad avertenda ab Hungaria mala dirigitur, quibus impulsam Germaniam veterem, Galliamque Francorum de statu suo demigrasse honoratissimi gentium harum Scriptores dum queruntur, nos simul, quid Ste-

---

[1]) Mon. S. Gall. l. I. Providentissimus Carolus nulli Comitum, nisi his, qui in confinio vel termino barbarorum constituti erant, plus quam unum Comitatum concessit.

[2]) Art. 2. a. 1291 „item, quod nullum Comitatum regni nostri Eclesiis vel earum Praelatis, Baronibus vel Nobilibus alicui, vel aliquibus in perpetuum conferemus; imitantes in hoc sanctorum Progenitorum nostrorum, Regum illustrium Hungariae vestigia pro modulo et pro posse.“

phano, quid Consiliariis ejus, quid sanae, docilique Majorum, in amplectendis constitutionibus his menti, raraeque in iis observandis constantiae debeamus, aptius, quam fieri hoc per me posset, admonent.

§ 91.

De auctoritate Comitum Castri et quos muneris sui adjutores habebant

1. in re militari.

Comes Castri in negotiis, quae ad militares muneris sui rationes referebantur, per Officiales suos: [1]) Majorem exercitus (Hadnagy) Principem vulgo, Ducemque exercitus; Castellanum (Várnagy) eundem, qui etiam Praefectus et pró prisca selectus verborum indiligentia, non raro Comes castri vocabatur, intra receptum hujus judiciaria quoque auctoritate instructum; [2]) et Centuriones adjutus; ex primaevo instituto, praeter personas religione sacras, et qui Comitum, Seniorumque exornati nominibus de Comitatu Regio censebantur, omni reliquo, intra fines provinciae sibi creditae militi praefuit. Sed de hac ejus auctoritate suo loco.

---

[1]) Lit. Reg. de a. 1272 „ita, ut comes castri ferrei et Major castri, seu quicunque officialis ejusdem Comitis, nullum jus ibi habeat.“ V. 1. p. 256. Endre Major exercitus pro Domino suo Stephano Comite Castri Veszp. a. 1266. C. D. IX. v. 7. pagina 675.

[2]) Bela IV. turrim in castro Potok C. Michaeli dum conferret, vult simul, ut possessores (turris) judicio Castellani castri adstare teneantur. And. III. Korotnokios non tantum a Comitis, sed Castellani quoque jurisdictione eximit.

2. in rebus civilibus.

a) *in jure dicundo.*

Civilis Comitum Castri auctoritas duplicis erat generis: in speciebus causarum, quae a summa Curiae Regis, proxima Palatini, et peramplá Sedium episcopalium jurisdictione reliquae fuerant, ordinaria; in aliis delegata saepissime auctoritate, quod mox videbimus, judicabant. Qua muneris parte Curialis Comitis (Al-Ispány) usi sunt opera.

b) *in procurandis reditibus regiis castrorum.*

Iidem statos quoque debiti, seu census Castrensium, uti aptissime Regestum Varadiense loquitur, reditus regios, et proventus curabant liberorum denariorum; neque istos tantum, sed ut deinceps clarius patebit, alios

---

[1]) Inter censum aut pensionem castrensium, liberos item denarios multum discriminis est; ille solvebatur per castrenses centurionatui subjectos; hi per liberos hospites centurionatui non subjectos. Utrumque ex Reg. Varad. patet. Sic num. 206. Castrenses de Heves impetunt quosdam, quod essent eorum coofficiales (simili, ut num. 360 habet: officio, id est debito castrensi subjacentes) illi autem dixerunt: non esse subjectos centurionatui, sed debitores liberorum denariorum; num. 253. Jobbagiones castri Zounok impetierunt quemdam dicentes, quod eorum esset contribulis et castri Zounok jobbagio; ille autem contendebat, se filium latini hospitis esse, et absolute liberum. Similia vide sis Nr. 276, 300, 367. Castrensium pensio pro ratione facultatum fuit; illi ad num. Reg. 44. pro debito censu sex marcas solvisse videntur. Metales filiorum Csukár Jobbagionis Castri Posoniensis (ad Modram) de a. 1256 „vadit ad villam Modor, ubi sunt homines, qui dicto castro quinque pondera solvere tenentur. Plurimique fuerunt populi quinque pondera solventes, et conditionarii solventes medium fertonem seu pondera sex.

plurimos, quorum pars tertia iis in sumtus castri, sortemque salarii cessit. Non itaque ex publicis olum muneris sui ratione, sed officio quoque privatarum rerum suarum, magno solliciti fuerant opere, ne leges d. Stephani de rebus, militibus, servis, et quidquid ad regiam dignitatem pertineret, integre servandis conditae violentur. Neque tamen vel sic diu salvis his esse licuit; quod initio per Petrum Regem facto, Reges alii in favorem Eclesiarum territorio castri decerpserint, alii contribules castrensium e numero horum exemerint. Quod ne Comitibus parochianis detrimento esset, datum, quod conjicere licet, per Petrum exemplum [2]) huic locum consuetudini fecit, ut ii, qui ex castrensium numero eximerentur, descensum Comiti, [3]) victualia, puta, vel horum vicem aes paratum deinceps etiam praestarent, alteroque ac tertio saepe vix consequi Regum privilegio possent, ut ab hoc castrensium debito plenius eximerentur. [4])

---

[2]) In hanc quoque doctrinam praecipui usus est Diploma b. Petri Quinqueecl. „Item, quia Eclesia Quinqueeclesiensis (structa per Petrum Regem) est fundata in Comitatu de Baranya et exemta ab omni judicio cujuslibet judicis regni nostri, volumus tamen, ut et semper comperimus, quod debeat solvere, ipsa Eclesia, Comiti de Baranya, annuatim singulas tres marcas frisat. eximentes omnia bona, possessiones et populos ipsius Eclesiae a potestate omnium villicorum. Sic vero Jobbagiones de castrensibus Zagrabiensibus exemti (v. lit. Lad. IV. de a. 1279), ratione descensus, Comiti suo decem et octo pensas, Bano octo marcas solvere tenebantur. Recollige literas quoque gentis Komlósiae ad notionem Jobbagionum § 30. citatas.

[3]) Victualia, quae descensus titulo praestabantur, panes erant, aut tortae aliquot, pulli item aut gallinae, pecus pascuale, cerevisia, avena, quarum mensura variabat, pro consuetudine locorum. Vide inter cetera in Supl. ad anal. Scep. p. 324, 397, 415. et in Cod. Dipl. plura.

[4]) Hujusmodi debito Comites parochiani plures, contra jus etiam inhaeserunt, sicque factum, ut licet e. c. Marcellus Jobbagio castri Zolgageuriensis ab Andrea II. jam obtinuerit, ut a debito, in

quo praedicto castro ipse et ejus filii tenebantur, plenius essent exemti et inter Servientes Regis censerentur; filii novum Belae IV. eflagitaverint privilegium „ut deinceps castro de Zolgageur nullo servitio, seu debito sint adstricti, sed servientium regiorum ipsi et haeredes perpetuis temporibus gaudeant libertate (VI. pagina 138)." Haec ad explicandum familiaris veterum Diplomatum formulae plenius exemti sensum.

c) de Centurionibus et Praeconibus.

In curanda re tributaria Comiti parochiano operam dabant Centuriones, pro amplitudine territorii castri, plures pauciores, et Archipraecones; sed enim muneris horum aliae etiam erant partes. Et centurio quidem, alter veluti Comes districtus [1]) sui, et rem militarem et tributariam et denique in causis minoribus, rem etiam judiciariam procurabat. Boves, aliud collectarum, tributorumque genus Archipraecones colligebant; [2]) vagorum quoque pecorum in aerarium publicum redigendorum cura iisdem commissa. Qui in hac et ea muneris parte longe antiquissima, ex qua litigantes ad diem praefixum in judicium accersebant, et edicta per fora, villasque provinciae vulgabant, per subjectos sibi Praecones egerunt plurima.

---

[1]) Centuriones per partem territorii castri sibi creditam, et rem militarem et tributariam (Col. l. I. cap. 79. Reg. Varadiensi num. 44) procurabant, et vero verba cap. Caroli M. l. 4. c. 62, 63. „Judices minores per centenas jus dicunt, et Comiti subsunt" sibi scripta rati sunt; pro hac enim auctoritate sua judicavit Codaba Centurio super duabus marcis, Reg. Varad. 264.

[2]) Reg. Var. num. 258. „Bosur Archipraeco Békesiensis, dum poneret rationes ex consuetudine sui officii, de bobus regiis, dixit se a Joanne Praecone de villa Sceveď quatuor boves nondum accepisse."

d) De Praefecto Urbis.

In partem denique curarum Comitis parochiani, secundum castellanum, juvit etiam Praefectus ur-

bis[1]) idem, qui Major etiam villae seu judex loci vocabatur. Locum hic intellige, qui castro subjectus (Várallya) levioribus eidem servitutis legibus[2]) tenebatur, et tum ea re, tum vero, quod personis rebusque ampliorem securitatem, modum vero merendi etiam faciliorem suppeditavit, numero incolarum jam principuo frequens, deinceps, postquam d. Rex alienigenarum per se redemtorum partem, opifices maxime, castris addixisset, comparatis per hos opibus etiam ditior fuit. Loca hujusmodi, urbes etiam, civitates; incolae vero urbani, suburbani, cives,[3]) et a burgo burgenses appellati, suum quidem illum Magistratum habebant; erant tamen et hic et ipsi incolae Castellano, Comitique castri, et solis modo hospitibus demtis, omnes etiam Centurionibus obnoxii.[4])

---

[1]) Regest. Varad. § 79.

[2]) Hac in summa ex pacto inter cives Scardonenses et Banum partium illarum a. 1284 inito cognoscuntur, ex quibus apparet: illos ad castrum vigilias servare, vineas et terras colere, aquam portare, itinera et alia servitia consueta facere debuisse, et pro oneribus his Bano annuas bis mille libras, pro macello autem, telonio, piscatione cet. libras 600 venetas solvendas in se recepisse.

[3]) Reg. Var. § 367. Cives de Borsod impetierunt quosdam pro concivibus suis, illi autem dixerunt: se esse liberos et filios hospitis Boemorum § 253. ille autem contendebat se filium latini hospitis esse et absolute liberum: § 276. „Sama, impetiit, Pousam, quod suus esset concivis, hic dicebat se liberum et teutonicum genere. 300 Castrenses de Carasna impetierunt quosdam, quod sint concives eorum. Illi se dixerunt liberos et genere Ruthenos."

[4]) Ibidem num. 206. illi autem dixerunt non esse subjectos centurionatui, sed debitores liberorum denariorum. De ceteris castri incolis hujusmodi valet illud Steph. II. Regis de a. 1162: hunc hominem in Sopronensi castro manentem, nomine Forkos a civili jugo subtraxi, tantaque dote libertatis sublimavi, ut ubicunque vellet, libere et secure famulari possit.

§ 92.

De Bilochis.

Sunt, qui **Bilochos** etiam in numero Magistratuum castri collocent, parum integra utique veritate; non enim castri, non municipii Magistratus, sed regia auctoritate nominati judices erant, qui de furtis, latrociniisque [1]) per homines conditionis servilis patratis cognoscebant. Radix vocabuli vernaculum **billeg**, [2]) quod stigma seu infamem notam significat, qua ex legibus divorum Regum fures latronesque inurebantur. Auctoritas muneris, dum judicium capitis penes Regem tantum et Judices regni Ordinarios esset, amplior; post ubi potestas similis judicii pluribus obvenit [3]) imminuta sensim, et licet jam ante conditum art. 5. **1222** ita exercita fuerit, ut Bilochi soli rarissime, passimque cum Comitibus, Curialibusque Comitibus castri vel Dominorum judicarent;[4]) tamen per Belam IV. detestata, eodemque auctore, nisi fallor, generatim sublata est, [5])

---

[1]) Ordinarie; nam Reg. Var. num. 200 etiam de homicidio judicat.

[2]) Consentientem mihi habeo Batth. LL. EE. T. II. p. 320.

[3]) Sic Priv. Ecl. Budensis de a. 1212 Regia auctoritate firmamus, ut nullus **Bilochus**, nullus Comes, Comes Curialis sive aliquis alter populum Budensis Eclesiae praeter loci ejusdem Praepositum quoquo casu praesummat judicare.

[4]) Confer num. Reg. Var. 57, 72, 149, 164, 168, 178, 200, 239, 256, 260, 263, 265, 272, 274, 318, 386.

[5]) In literis anno 1240 (C. D. IV. v. 1. p. 194) Nyuliensibus elargitis „**Bilotum omnino abolemus.**" Res ipsa indicat, de tristi officio **Bilochi** obliterato sermonem hic esse, a quo mihi **Biloti** nunquam non discernendi videbantur. In literis certe, quas Isabella Regina a. 1274 (Cod. Dip. V. 2. p. 216) edidit, verbisque harum „ut medietatem illius terrae, quae praesentibus et consentientibus Bilotis (non uno igitur, sed pluribus) et aliis Jobbagionibus (Primoribus) exercitualium nostrorum in portionem ejus exstitit devoluta" munus horum longe diversum;

sed opinionis eorum error, qui vestigium invisi muneris in voce **Biró** manere prodiderunt, in glossa ad art. 5. 1222 subnexa, incautis pro vera sese usque adhuc venditat sententia.

---

versum; quod tamen illud fuerit, nec ex aliis Elisabethae Reginae (ibid. vol. III. p. 96) literis, quae sequentia habent „introduci faciendo in possessionem terrae Sykar per Togodon bilotum, hominem nostrum" eruere, hoc itaque tantum asseverare possum: ut in birsagio nostro, ita in byrzogio Goldasti, Lydii cet. Biro nostrum videre me; in biloto non videre.

De ordine equestri.

§ 93.

Milites d. Stephanus vocat;

Florem gentis, roburque virtutis hungaricae nomine hoc d. Rex appellat, vehementerque auctor est filio, ita Regum antecedentium (Ducum), suumque sequatur exemplum, ut in regundo, avitos mores (jura intelligit) vel inprimis observet, securitatemque regiae dignitatis suae, in cunctorum amore militum positam constanter meminerit.[1]) Offensionem Primatum regni non eam quidem gravissima carere invidia, eo tamen esse multo periculosissimam, quod fortitudo militum adferre ei etiam perniciem possit.[2]) Ad haec enim caput IV. et VIII. Libri Decretorum ejus primi redeunt.

---

[1]) Comites et Principes aliquos, ceteros milites vocat d. Rex cap. IV. l. 1. Decr. plene itaque consentit Hartvico, qui operis sui edit. Podhrad. p. 43. Primates et Ordinem sequentem loquitur. Atque de hoc jam ordine omne id, quod Aristoteles Pol. l. IV. c. 9 de Civibus mediis, mediocribus Civibus promit, isthic dictum puta.

[2]) Lex Visigothorum similis obversabatur divo Regi, de qua vide plura apud Guizot Cours d'hist. mod. I. p. 275.

§ 94.

hisque avitam in perpetua tempora libertatem

De hac nos jam apud Hunnos et in Hungaria sub Ducibus diximus. [1]) Quod igitur scriptores alii, praeeunte Humeio, qui scita Eduardi Confessoris ex Magna Charta Angliae elicere contendit, apud nos faciunt idem, ut, ex Bulla aurea Andreae II. edissertare praerogativam pergant, quam d. Stephanus equestri asseruit ordini; nobis facere necesse non est. His Belae Regis Notarius seculi XIII. scriptor axioma Nobilium tribuit; maximum vero Arpadi convivium ita describit, ut hujus quoque sub exemplo, milites, dominosque, ex perpetua generis nostri lege, eadem, aurea nimirum praefulsisse libertate eluceret. Sed hunc etiam illius locum jam patefecimus [2]) antea. Ne itaque nihil agamus, Prisci Rhetoris in memoriam verba revocamus testantis: Lege Hunnorum quemque, apud eos qui degeret, tolerato bellorum labore, sine ulla vitam peragere sollicitudine; unum quemque nempe eam bonorum, quam ei fortuna indulsit, fruendorum habere potestatem, nemo ut illi qua demum cunque in re, ne minima quidem, negotium exhiberet, aut molestus esset. [3]) Adscribimus item verba juris consuetudinarii Hungariae ex art. 2—3 Bul-

---

[1]) Vide supra l. I. § 14. l. II. § 29. Ad quos Romano si loqui ore velis, ea Festi „ut qui optima lege fuerint; optimo jure; eo jure, quo qui optimo“ item „cives optimo jure, optima lege vel conditione“ penitus quadrent.

[2]) Supra § 32. ad 3.

[3]) Supra l. 1. § 14. Nec imperare mihi possum, quin capit. Caroli calvi X. (Baluz. T. II. p. 263) subjiciam „et si allodo suo quiete uti voluerit, nullus ei aliquod impedimentum, facere praesumat, neque aliud aliquid ab eo requiratur, nisi solummodo, ut ad patriae defensionem pergat.“ Quae manifeste ex Prisco, id est, moribus Hunnorum sumta sunt.

lae Andreae II. composita [4]) quae ita habent: tertia est, quod justis eorum juribus et omnibus proventibus, intra terminos territoriorum suorum adjacentibus liberam semper, prout volunt, fruendi habeant potestatem, ab omnique conditionaria servitute ac datiarum et collectarum, tributorum, vectigalium, tricesimarumque solutione per omnia immunes et exemti habeantur; militare duntaxat pro regni defensione tenentur. Hisque positis tuum jam esto judicium, quid illa ad initium Bullae „concedimus eis libertatem a sancto Rege concessam" significent? Mihi quidem grati haec animi verba posterorum sunt, quorum ex sensu, quod Rex fecit, qui summam hanc avitae libertatis, uti paulo ante citatis ad filium monitis consentaneum erat, et sanctione sua, et praeceptis moralibus confirmavit, persimile fuit concedentis.

[4]) Oper. trip. Verb. 1. tit. 9.

§ 95.

asserit;

Sana Hungarorum mente, nunquam non plurimum ad libertatem in eo situm erat, ne quis indicta causa opprimatur judicio. Et Stephanus quidem scripta etiam hanc in rem lege cavit; de qua etsi alio dicendum loco sit, non tamen committam, ut sine aliquo hinc munusculo discedas. Verba accipe Hartvici, qui Bissenos quosdam mercatores a vi quorundam militum pervenire ad Stephanum, facultatibus integris, non potuisse praefatus, subjicit: misit itaque Rex ad illum, sub quo militabant, tribunum et, die constituto, omnes jussit in conspectibus suis praesentari, et ad discutiendum in praesentiam sui statui. [1])

[1]) Hartv. edit. Podhr. verba p. 78.

§ 96.

nec militibus, quos majoribus sacerdotiis assignavit, exceptis.

Liberos, seu milites, d. Stephanus majoribus sacerdotiis ad praesidium, decusque assignavit, plures amplis donatos agris. Obtinebant illi hos pari et eodem, quo milites ceteri, dominii jure. Erant praeterea et hi ab omni tributo, vectigalique (a lucro Camerae, ait Sigismundus [1]) Rex) nunquam non immunes, et in juramentis, homagiis et testimoniis eodem (verba itidem Sigismundi sunt) modo et jure, quo veri Nobiles regni, acceptabantur, reputabanturque semper; cum tamen milites hi (Bellatores eos Jobbagiones Eclesiae, Regestum Varadiense numero 80 et 88; Nobiles Jobbagiones Eclesiarum [2]) Diplomata aevi sequentis vocant) jurisdictioni Praelatorum suorum subessent, causaeque eorum in distinctis cognoscerentur congregationibus suis, aut Magistratuum per Praelatos constitutorum

---

[1]) In eruendis antiquitatibus hungaricis Diplomata Sigismundi magni sane usus esse alibi saepiusque adnotavi. Ad locum hunc classicae sunt literae ejus de a. 1411. Cod. Dipl. T. VII. v. 5. p. 43. Confer etiam Bel. Notit. Hung. T. IV. ac praesertim Literas Belae IV. super nobilitate et statu Jobbagionatus primorum, verorum, et naturalium ceterorumque Ecl. Alb. Jobbagionum IV. 3. pag. 517, multis titulis commemorabiles.

[2]) Nolim hos, velut qui (VI. p. 206) numerum Nobilium Jobbagionum Eclesiae exercituantium specialem constituebant, cum Jobbagionibus equitibus, Jobbagionibus exercitualibus Eclesiarum confundas. Hi libertini erant majoris libertatis, in quorum conditionem recepti, Nobiles non dicebantur (IX. v. 7. p. 701) verum distincto Praelatorum egebant privilegio, ut in horum adoptarentur Ordinem (IX. 7. p. 708).

foris; ob hanc rem maxime, militibus regiis nunquam non inferiores erant, suntque etiam de praesenti. [3])

[3]) In gerendis tamen rebus Eclesiarum civilibus omnibus, tantundem his Praelati Hungariae, quantum Nobilibus suis Pontifices Germaniae tribuebant aevo medio.

De Vulgaribus.

§ 97.

Significatus nominis.

Qui de Comitum aut militum Ordine non erant, ex Decreto s. Stephani vulgarium nomine censebantur. [1]) Cujus sententia vocabuli latissime patet; ad quasque enim non plenissimae, seu ut Majores nostri loquebantur, aureae libertatis personas, ipsos itaque etiam castrenses prominet. Sed de horum, Udvarnicorumque regalium conditione res sic satis jam explorata: de Familiaribus Dominorum, Udvarnokisque aliis Praelatorum; et denique majoris minorisve libertatis libertinis restat dicere; post hos namque servi erant, meliori quidem, quam apud Romanos conditione habiti, sed tamen servi. De his jam ordine; modo unum praeponi concedas: d. Stephanum privilegio, quo monasterium de Bakonbél condidit, disertis verbis constituisse „ut homines, quos ad se pertinentes, s. Mauritio dedit, secundum ordinem conditionis suae, ita plane serviant Abbati, sicuti solebant servire Regiae Majestati.“ Curabant hoc etiam successores ejus, et qui ex his jurium suorum maxime fuerant prodigi, dum suas aut castrorum terras aliis contulerunt, conditionem praesentem incolarum pari fine, aut saltim ne deterior reddatur, in literis suis plerumque adnotarant.

[1]) Lib. II. c. 14, 15, 18, 25, 33 passim etiam minores et pauperes.

§ 98.

De Udvarnokis seu familiaribus Dominorum generatim;

Hi operam suam Dominis, impensa horum, navabant. Sigismundi Decr. IV. art. 3 familiares, aetate vero Mathiae Corvini, resuscitatis veteribus nomenclationibus, explanatius: Senescali, Dapiferi, Pincernae provisioni Curiae Nobilium quadamtenus statum Baroniae ultra ceteros Nobiles habentium; item (art. 36. 1459) Servientes Nobilium: videlicet aratores [1]) fabri, praediales, et sartores, victum et amictum de curiis Nobilium habentes nuncupantur. De his plane jam liquet: a primis conditae Monarchiae Hungaricae initiis ab omni collecta, lucro Camerae et tributo liberos fuisse. [2]) Quod ita se nostra etiam aetate habet. [3]) Sed haec hactenus; nam de lege d. Ste-

---

[1]) In syll. Decr. art. 37, 39, 459 et b. 463. Supra citatus art. 36. 1459 „qui de domibus Dominorum suorum terrestrium vivunt, vel quicunque artifices seu servitores, qui de manibus suorum dominorum sustentantur. Si autem pro se vivunt, vel terram suam colunt, solvere tenentur. Udvarnokos hos art. 2. 1475 etiam factores et praediales nobilium vocat."

[2]) Literae Steph. V. de a. 1272 (C. D. V. v. 1. p. 272) quia et Udvarnici et servi a solutione collectae per conditionem suam excusantur, et hi, qui de collecta principali sunt expediti, ad solutionem denariorum superfluorum (qui collectoribus obvenisse videntur) nullatenus tenerentur cet. Decr. Car. Rob. de a. 1342 § 19. „servi conditionarii, exercituantes et servientes etiam privatorum, erga juramentum dominorum suorum, a lucro Camerae eximuntur." Lud. 1. art. 5. 1351 servos, villicos, servientes, in propriis (dominorum) possessionibus commorantes. Sigism. art. 3. 1411 villicos, habet, operarios et familiares dominorum terrae.

[3]) Imo vero condita Comitiis a. 1825 lege, de peragenda Conscriptione portali, in omne deinceps aevum puncto Instruct. 8. extensum est. Vide Acta Comit. horum T. II. p. 779.

phani, qua de Familiaribus Curiae Dominorum praefectis constituit, horum ut testimonium de Domino interfecto inter Comites recipiatur,[4]) commodior erit in re judiciaria dicendi locus.

---

[4]) l. II. cap. 50.

§ 99.

De Udvarnokis Eclesiarum specialiter.

Episcopos Hungariae plurimos et Dapiferorum et Pincernarum, et ceterorum officiorum hujusmodi Magistros olim habuisse, non est, quod asseveranti Ignatio Comiti de Batthyán opponas. Posteri Udvarnokorum, quos d. Stephanus his addixit, primaeva conditione sua fruebantur diutissime;[1]) nomen enim ipsum Udvarnokorum, alio nihilo minus miti, et aequitate temperato vocabulo: conditionalium, libertinorumque majoris libertatis sensim paullatimque commutatum esse, ex literis Ladislai IV. intelligas, ad Comitem et Curialem Comitem Jaurinensem ac collectores tam denariorum, quam victualium datis, quibus „etiam ex aprobata regni consuetudine, qua inter alia Cathedrales Eclesiae ac Monasteria regni fruuntur, annuit; ut conditionales (horum) populi, ad collectas Regias dimidiam collectam dare, et solvere teneantur;“ propria enim; ut alibi adnotavimus, primaevorum haec erat Udvarnokorum Regiorum conditio.

---

[1]) Confer etiam Reg. Varad. n. 80 et 88.

§ 100.

De Libertinis.

Liberis Servi opponuntur in diplomatibus d. Stephani, qui horum alios ministros vocat; alios in mancipiorum habet numero. Sequentes Reges pro ministris libertinorum, libertorumque adhibent vocábula, hosque

in libertinos majoris et minoris libertatis, seu ut Regestum Varadiense num. **241** habet: superioris et inferioris conditionis discernunt; quos autem Stephanus mancipia, aetas posterior Servos dixit. [1])

[1]) Vide testamentum, quod Boleslaus Vaciensium olim Pontifex condidit, per Andr. II. a. 1214 confirmatum, et alias de condito monasterio Csatariensi; dote Eclesiae Lelesziensis cet. literas.

a) Libertini majoris libertatis.

Erant, qui in equo suo (verbis utor Andreae II.), sicut Jobbagiones servire tenebantur [1]) id vero est: militiam facere. **Hi** Jobbagiones etiam liberi, conditionalesque veteribus vocitantur propterea, quod inde a principio Monarchiae hungaricae reliquis Colonis velut veri nominis beneficiarii praestantiores erant; ex his namque gentes Dominorum utriusque ordinis legebantur. Conditio eorum liberalis censu fixo et praestandis ad diem nativitatis Domini, paschatis, et assumtionis B. M. Virg. muneribus praefiniebatur; [2]) salva, si mallent, alio se transferendi facultate. Qui itaque hanc Jobbagionibus, lege demum Andr. III. (art. 70. 1298) datam existimant, in hoc bis falluntur; primo: quod Andream legi per Carolum Robertum conditae auctorem praetendunt; deinde, quod libertatis hujus initium apud Hungaros generatim ab hac demum exstitisse lege existimant. De Decreto illo Andreae alias; hoc jam isthic indicare par est: de antiquissima Hungarorum consuetudine Jobbagiones liberos, si contra jus, fasque premerentur, depensis titulo terragii (föld-vám in vernaculo)

[1]) Cod. Dipl. IX. v. 7. p. 646. Literae And. II. de a. 1217.

[2]) Jobbagiones liberi monasterii de Tihany (VIII. v. 7. pag. 139) ad festum b. Georgii 25 et totidem denarios ad festum b. Mich. pro censu, et tria quotannis munera dabant. Cum literis his confer art. 2. Sigism. Decr. V. ex quo prisca Jobbagionum horum conditio sic satis elucet.

singulis marcis, quo vellent, concedere potuisse.[3]) Nihil igitur hac parte per Carolinam eam legem quidquam constitutum novi, sed primaeva Hungarorum liberalitas, peregrino sic deformata arbitrio, ut in magna exemplorum sententiae huic meae adversantium frequentia, difficile factu sit, non credere, hos etiam Jobbagiones cum gleba et capite ad Dominos suos pertinuisse, propriae restituta laudi suae et per Regem eum egregie fortem ad cunctos extensa rusticos est.

---

[3]) Benedictus Comes parochiae Albensis (VI. v. 1. p. 207) a. 1292 Servum suum Petrum in coetum libertinorum suorum assummit ita, ut secum et filiis suis exercituare in exercitu regali teneantur; si autem ipse, aut filii paupertate praepediti exercituare non possent, dominis eorum unciam dare pro expensa teneatur; si autem filii ejusdem Comitis ipsos ultra statutum Servitium voluerint agravare, tunc singuli, datis singulis marcis, ut mos est libertinorum (a. 1292 ante superius citatam itaque legem, hoc dicitur) se possint liberare et apud dictos dominos suos, vel apud alios, si voluerint, libere et sine impedimento commorari „Ex classico monimento hoc intelligas, quid in lege sequiori memoratum significet consuetum terragium.“

b) Libertini minoris libertatis.

Horum, neque tamen Uxorum etiam ac prolium, opera industriaque omnis ad herum spectabat; glebae adstricti cum hac vendi, transferrique in alium poterant;[1]) mansit tamen conditio prior, et saepe mutato Domino melior iis fortuna illuxit. Sic Joannes Pontifex Strigoniensis, magni utique vir animi, et sane quam dignissimus, cujus nomini assurgas, quinque et decem libertinis de Zonok emptis per se, arbitrium deligendi fecit, quo deinceps servitii genere Eclesiae Strigoniensi subesse vellint? Illi pincernariam delegerunt servitutem: Joannes vero et hoc ratum habuit, et petentibus concessit literas, quibus in

---

[1]) Regest. Var. n. 374.

posterum quoque statueretur, ut hoc buchariorum de generatione in generationem sequantur officium. [2])

---

[2]) Schwartner Intr. in rem dip. p. 338. Alias similis argumenti literas magni Praesulis hujus vide sis C. D. III. 1. p. 72.

§ 101.

De Servis.

Hi jam non ipsi modo, sed conjuges etiam, prolesque Dominis in mancipii lege serviebant, moribus hungaricis ita temperata, ut liberis quidem matrimonium inire cum his, nisi eidem submittere se jugo servitutis vellent, nefas esset, atque hoc ex scitis reliquarum per Europam gentium isthic quoque valeret; quod tamen apud nonnullas harum usu viguit, jus primae noctis, jus connagii [1]) obscaenum, et a moribus Hungarorum, etiam dum maxime barbari haberentur, alienissimum, semper herus quisque horum satus genere abhorruit. Humanum istud; hoc etiam civile fuit, quod in servorum nati conditionem, si fidem, industriamque dominis suis probassent, non oblata solum, sed quaesita etiam ocasione ac ingeniosis quibusque titulis per hos manumissi, [2]) quidam cum terris, quas colebant, libertati asserti, alii Eclesiis lenissima obsequii conditione cessi, plurimi libera migrandi facultate donati sunt. [3]) Haec de Servis; atque

---

[1]) De his et jure laxandae costae synonimo plura cel. Muchar, o. c. P. II. p. 192.

[2]) Quod in Regest. Varad. Bagha fecit, ut servum suum redimi per Jobbagionem suum servi illius socerum admitteret; imitati sunt plurimi, vimque exempli habuit illud item Belae II. „si Abbati placuerit, dent filias liberis, et ducant de liberis."

[3]) Plenum est exemplis manumissionis hujusmodi Regestum Varadiense, ex quo discas, improbas similis Romanorum apud Dion. Halicar. l. IV. 24 liberalitatis causas nunquam Hungaris placuisse; intelligas praeterea, conditionem manumissorum, lenem

horum numero erant etiam capti bello, et qui severitate legum, ad hanc mortis civilis poenam damnati sunt; primi namque Reges, tum quod saguinis suorum parcissimi fuerunt, tum quod etipsi et gens universa, a prima inde stirpis origine sic habuere: inter dira omnia, gravissimum hoc apud Homerum quoque maledictum,

„Cui neque Curia, nec Lex est, neque Vesta, Laresque"

omnino dirissimum esse; plerisque criminibus poenam servitutis sanxerunt.

---

omnino fuisse, e. g. ovis unius, triginta item panum et quatuor hydriarum cerevisiae semel per annum per servum cum agro manumissum praestandarum. Vide ibi num. 142, 154, 229, 341, 349, 350, 352, 353 cet. ad laudem liberalitatis hungaricae sane quam gloriosissimos, sed qui, dum manumissos exequiales nullibi proprio nostro, vernaculoque Tórlók (C. D. IX. v. 7. p. 704) verum nomine a Slavinis accepto, Dussenikos vocant, notatam alias hominum nostrorum incuriam idiomatis sui, totidem argumentis confirmant.

De Hospitibus,
qui Cives item in veteribus chartis dicuntur.

§ 102.

Studia d. Stephani in hospites hos, cum ingenio Hungarorum congruebant.

Regem alienigenarum Patronum esse Canutus M. lege, [1]) Stephanus toto vitae instituto professus est; quin ea re apud Hungaros, gentem natura sua hospitalem, et quae ejus a questu et mercimoniis justo etiam major erat aversio, sellularias artes externis lubenter etiam delegantem, offendisset. Quanti res commodi futura

---

[1]) Cap. 37. LL. Anglo Sax. Canuti.

esset, si rudera florentium olim in Pannoniis oppidorum Romanorum per hospites hujusmodi recrearentur, nemo non perspexit, nec multis opus verbis fuit, ut libertate industriae publicas quoque utilitates ali, genti suae Rex providentissimus persuaderet, eaque assentiente, securitati libertatis hujus lege quoque prospiceret.[2]) Et Regis igitur, et legis nixi praesidio hospites hi, brevi in eam se adduxerunt fortunam, ut non patriam suam in Hungaria reperisse, sed omnium soli sui genitalis temporum antecessisse inter Hungaros gratiam sibi viderentur.

---

[2]) Lib. I. c. 6. II. 20.

§ 103.

Rudera Romanorum in Pannoniis oppidorum, per hospites hos plura exculta,

Acincum, Contra Acincum, Arabona, Carpis vel Pons ad Herculem, Colonia Julia, Epurum, Mursa, Zambura, Osones, Sabaria, Peuce Romanorum per Pannonias olim municipia, per hospites maxime factum est, ut veteris Budae, Pesthini, Jaurini, Strigonii, Sopronii, Trencsinii, Eszekii, Temesvarini, Albae, Sabariae, Quinqueeclesiarum nomine reflorescerent. Szathmár Németum Bavari, qui Comitatum Gyzelae in Hungariam venientis assectabantur, condiderunt. Cibinium in Transylvania, (Hermannstadt Germanis) nomen statoris sui, Hermanni Norimbergensis, amplissimo orti genere praedicat.

§ 104.

ab integro structa alia.

Vernaculum nomen urbis, Város, a castro vel arce (vár) derivatum, ostendit suapte, primas, antiquissimasque in Hungaria urbes, aut potius species urbium notarum magis, quam nobilium, eas exstitisse, quarum nomen

Comitatibus inditum est. Proximae his aetate sunt, ad Eclesias cathedrales, sedesque Episcoporum positae, Episcopalesque dictae, quod ab horum pendebant jurisdictione.

§ 105.

Albam Regiam divus Stephanus condidit.

Gyula apud Transylvanos Albam; [1]) Albam aliam, in parte Hungariae trans Danubium sita s. Stephanus condidit, jam in primo ortu a Basilica B. M. V., ab annua deinde, ad hujus in caelos assumtae diem, omnium Ordinum frequentia celebrem. [2]) Sic enim fac existimes: in more fuisse Regibus gentium aliarum, ut festa tria (Paschatis, et Pentecostes et nativitatis Domini erant), cum maximo regii splendore apparatus, ad alterutram, intra fines suos, cathedralem agerent Eclesiam; [3]) Stephanum vero et haec observasse religiosissime, et pro sua in

[1]) Hanc ex ruderibus constitutae per Nervam Trajanum Coloniae Apulensis Gyula senior excitavit a nomine hujus Gyula Fejérvár hungaris, latinis Albam Juliam dictam. Idem priscum quoque collegii aurariarum aurilegulorumque laborem Romanis Dacia depulsis per Barbaros neglectum instauravit. Vide plura in Comment. Fanghii: Uebersicht der Gebirgsformationen in Siebenbürgen und angränzenden Theilen cet. Transylvania, period. Zeitschrift, 1. B. 2. H. 1833. p. 250—260.

[2]) Legenda major s. Gerardi apud Batthyán p. 314. „cum beatus Rex Stephanus pro celebrando festo b. Virginis annuali Albam venisset; tunc mos erat convocare Abbates et Episcopos, ut sacrae solemnitati simul interessent.“ Clarius haec eadem ipse Protorex in literis monasterio de Zala datis a. 1024 (Kat. H. C. T. I. pag. 313) „una cum Praelatis, et Baronibus regni nostri, anno milesimo vigesimae quarto, crastino festi assumtionis B. Virginis, quum essemus in Alba, inito consilio diligenti“ etc.

[3]) De his ad majora festa Conciliis Regum Angliae eruditissime, ad nostrum quidem usum opportunissime certe Spelmannus disserit ad vocem: Parlamentum.

Deiparam pietate addidisse quartum, Albamque delegisse, in qua ad statum diem illum quotannis solemnia Conventuum ejusmodi haberentur. Crevit igitur celeriter locus jam ab aetate Arpadi non infrequens,[4]) per Stephanum autem Regiae exornatus nomine Civitatis. Quod cum satis claram, singularis in hunc voluntatis ejus exhibeat significationem; multo tamen magis privilegio[5]) explicatur, quod Communitati Civium in praesentia legati apostolici[6]) dedit. Autographum magno historiae hungaricae detrimento amisimus. Exstant tamen Regum plurium literae Civitatibus Szathmár Német, Pestiensi, Jaurinensi, Tyrnaviensi, Nitriensi, Soproniensi concessae, quae dum conferri his beneficia testantur, quibus Albenses Cives uterentur, tanti sunt, ut privilegii illius jacturam aequo animo patiamur.

---

[4]) Chronogr. apud Thur. P. II. c. 3.

[5]) Exstantissimam privilegii hujus, praesente legato apostolico editi memoriam servant literae Belae IV. de a. 1237. Cod. Diplomat. IV. 1. p. 73.

[6]) Azo fuerit, in literis s. Regis per Jos. Koller in Hist. Episc. Quinqueecles. ex autog. a. 1009 transumtis disserte memoratus; Benedictum enim de Vetta Martino Senging, aut cui alteri notulae apud Bern. Pez Cod. dipl. epist. III. pag. 232 de seculo 15. auctori relinquo.

§ 106.

ad formam municipiorum Romanorum

Has itaque velut ex naufragio collectas tabulas, age sis, componamus; seu potius, quae pro varietate locorum tardius iis adglutinata sunt, resecemus; hoc namque facto, tam bene illae coeunt, ut plane certum sit, d. Protoregem ita l. 1. Decretorum suorum prisca Romanorum instituta laudasse, ut tam in describenda conditione Jobbagionum castrensium, quam condenda urbe Albensi ea sibi imitanda, imo penitus exprimenda summeret. Muni-

cipium enim isthic, seu Coetum fixit hospitum, qui ea conditione liberi seu Cives Hungariae essent, ut rem publicam separatam a cetero castri populo haberent; mererent quidem in legione, sed dignitates non caperent. [1])

---

[1]) Festus sub verbo: municeps. Confer etiam Aristotelis Polit. l. II. c. 9. l. III. c. 2 et 3.

§ 107.

Jura civium Albensium.

Inprimis enim Albenses a jurisdictione Comitis castri, et reliquorum castri officialium [1]) exemti, Judicem sibi ipsi elegerunt, qui Regia confirmatus auctoritate et Civibus et extraneis, sècundum consuetudines eorum Civium jus redderet; testes speciatim non alios, quam qui e medio Civium essent, admitteret; Judex, si deesset officio, ad Regis, aut Magistri Thavernicorum Regalium evocaretur praesentiam. Cives rerum suarum omnium facultatem liberam, exercendi praeterea mercatus, et liberi, ut vocabant, fori educillique ac macelli jus, portorii denique per regnum imunitatem, d. Regis beneficio acceperunt. [2])

---

[1]) Comes Jauriensis et ejus officiales habet Dipl. Stephanus V. a. 1271 v. 1. p. 147.

[2]) Szatmár Németienses etiam deligendi Parochi facultatem adepti sunt. Quod Albensibus addictum fuisse, nec adfirmare, nec recusare velim.

§ 108.

Officia Civium eorundem.

Pro his Albenses horumque donatae per Reges alios juribus urbes, et liberae villae, (nam sic quoque

vocabantur) pondera (censum Regium, terragiumque notat), summam sane vel temporibus illis exilem, strenas item, seu, munera ex artefactis diversi generis ad initium anni cujusque Regi, Reginaeque et Baronibus praestare, Regem, dum in eorum medium diverteret, rebus ad victum necessariis providere; tempore denique belli ad exercitum regalem armatos quosdam expedire tenebantur.[1]) Atque his jam a primo conditionibus in Hungaria et collati Civitatibus, intra fines suos, juris municipalis auctoritas stabat, et Civium singulorum, qua quisque vellet, arte proba vires, industriamque exercendi libertas; eo apud Hungaros exorta tempore, quo Sismondius urbes alibi exutas privilegiis,[2]) Gvizotus vel tenues municipiorum intra fines Imperii orientalis reliquias Edicto Leonis philosophi sublatas queritur.[3]) Sint igitur Scriptoribus, suae cuique gentis, Majores chari, ut esse debent, charissimi; modo ita hos laudibus vehant, ne alius generis populos pergant laedere, suoque illo officio in horum obtrectationem abutantur. Frustra alioquin sunt, qui nostro hoc factitant impendio ac de ferocia veterum Hungarorum, cum quibus nulla, si eos audias, homini extero vivendi conditio fuerit, occentare non desinunt. Nunquam enim efficient, ut quemquam nostrum seu civitate, seu natura Hungari qui sumus, Majorum nostrorum, aeternaeque in unam tam munificam Patriam, nomenque tantis et fortitudinis militaris, et humanitatis, liberalitatisque laudibus clarum conjunctionis poeniteat.

---

1) In priv. Jaur. superius cit. „adhuc, quia paupertas ipsorum hospitum Jaurinensium constitit evidenter, de libertate Civium Albensium hoc solum excipimus, quod nobiscum, vel cum aliquo Barone nostro exercituare nullatenus teneantur. Szatmár Németienses Villicum cum quatuor personis sagittariis expedire tenebantur.“

2) Hist. des Franc. T. III. p. 384, 388.

3) Essais sur l'hist de Fr. p. 24, 25.

§ 109.

De specialibus industriae civilis apud Hungaros praesidiis.

Viae Hungaris, aetate d. Stephani, duplices: aliae exercituales, civiles aliae, quarum illis Hadút, his Országút in vernaculo nomen.[1]) Instituti hujus, ais, non eos fuisse auctores. Etiam; sed vel id impense laudandum est, humanos Romanorum mores imitari, securitatique commeantium consulere tanti eos duxisse. Lex de telonio, si qui commeantes injustis indebitisque vectigalibus vexarent, perdendo, a. 1546 (art. 49) primum condita vulgo Scriptorum creditur; sed horum opinio ista non longe ab ignorantia est; post detectas enim Belae IV. literas [2]) neminem ingenuum aevi Protoregis indagatorem latere potest: legem hanc jam aetate sanctorum Regum usu apud Hungaros floruisse; post datas per milites, qui, ut alibi diximus, mercatores quosdam rebus spoliarunt suis, meritas poenas tam observatam re-

[1]) Lit. Geyzae I. de a. 1075: transit ad metam, quae est, juxta civilem viam. Mitto cetera frequentissima viarum civilium vestigia. De Hadút: s. Lad. de finibus terit. villae Games: juxta quamdam Eclesiam ad praedium Regis, et ad viam Hadút. VII. 5. p. 78. Ibid. ad a. 1212 de locis monasterii de Tihony, „post haec venit ad magnam viam, quae dicitur Hadút" item „venit ad campum metis interpositis ad Hadút." V. v. 1. p. 295. Quod vocabulum in lit. a. 1376 de metis pagi Gelse in provincia Zala. VIII. v. 1. p. 608. in Hathur corruptum legitur; in lit. Andr. I. de a. 1055 (C. D. I. p. 389) hodu utu, non calami, sed temporis vitio ita scriptum.

[2]) Jam in privil. Ecl. Strig. de a. 1239 constituitur, „qui telonium a populis Eclesiae Strigon. exegerit, citatus ad Regis praesentiam vel Judicis Curiae, ablata restituat, et X marcas pro birsagio solvat. Et si contra facere attentaret, tributum perdat, prout a SS. Regibus ab antiquo est institutum.

ligiose, ut Hartvico teste, quoad d. Stephanus in vivis fuit, nemo quisquam hospitum de injuria hujusmodi quereretur.[3]) Quod in tam brevi spatio effectum qui miratur, concedit ultro: non quidem nihil doctrinam, severitatemque exempli, sed naturam plurimum, tantum namque ad repentinam hanc morum, anteacti temporis licentia corruptorum commutationem profuisse, ut in manu sit: Hungaros non ad novam operose adductos disciplinam, sed ad veterem Abiorum, sua revertisse sponte aequitatem.

[3]) Edit. Podhr. p. 79.

De Consilio Regis ac Regni.

§ 110.

Cap. V. lib. I. Decr. s. Steph. agit.

Consilium Regium,[1]) Regalia Consilia,[2]) ne legentem per longas ambages fatigemus, haud secus, atque Curia, in literis vetustis rarius pro collegio majorum Regis ministrorum, et Dicasterii specie quadam; usu communi pro Comitiis accipiuntur. His Consilium Regni[3]) synonimum, quod ante aetatem Andreae III. caeptumque novi appellationis hujus diverticuli usum, pariter Regni

[1]) Chron. Thuroczii P. II. c. 46. „misit etiam Rex clementissimus, ut de singulis villis vocarentur duo Seniores facundiam habentes ad Regium Consilium.“

[2]) Albricus in Praef. ad libr. I. Decretorum Colomanni: „Regalia consilia.“

[3]) Is Albricus ibidem „Regni consilium“ habet. Colomannus libertates Cleri Dalmatiae a. 1119 „cum utriusque regni universo consilio confirmat.“ Bela II. monasterium de Chatar communi regni consilio fundat. De Consilio regni seu consiliariis Comitiorum regni delectu Andreae III. adjunctis suo loco. Itaque Decreto Alberti Regis Consilium regni dupliciter; et articulo quidem

significabat Congregationem. Hanc tamen jam principio conditae Monarchiae hungaricae pro generali populi concione qui accipiunt, varias hi Styli Curialis, historiaeque legum lationis aetates confundunt. Neque minus peccant, qui Regum Decreta, Edictaque ac Privilegia[4]) sine discrimine pro actu absolutae potestatis habent, aut Concessiones Regum, forma Capituli Car. M. Vorm. de a. 803, erga petitionem populi aut rogatu populi factas meram semper interpretantur gratiam. Classicus quidem in rem hanc locus est Oper. tripart. juris cons. tit. 3. Part. II.; sed nobis primae institutorum hungaricorum origines explicandae, quaeve his deinde crescendi copia facta sit, per gradus quodammodo edisserendum incumbit. Et de antiquissima quidem Regalis Consilii ratione, a prisco Communitatis colloquio haud modicum diversa, rem Protorex ipse in suis ad filium monitis Capite septimo expedit.

2. et 10. pro Comitiis; art. 15. et 20. pro Consiliariis summitur, atque ita particula art. 15. „absque quolibet consilio“ quae videri singularis potest, dilucidatur.

[4]) Simon de Kéza Edicti nomine Scitum Communitatis intelligit L. I. c. 2. Hoc illud sensu adhibet etiam chron. Thur. P. II. c. 39. cui alibi (P. I. c. 10.) lex etiam Decretum generale dicitur. Decretum Sigismundi Regis V. Ladislai posth. II. Edicti licet vestita formam sint, Comitiorum esse Decreta in loco videbimus. Leges Privilegium dicere, non ante detectas circa a. 1137 Pandectas apud nos usitatum; nam apud Romanos (vide Gellium l. X. c. 20) secus se res habuit. Vulgo nomen id pro externa Diplomatum forma acceptum, sensim notionem Concessionis, gratuitaeque liberalitatis induit, deditque pervulgata opinio haec arbitrio locum, ut Reges plures, optimae ad posteros famae, auctores iidem, subversoresque legum essent suarum.

§ 111.

prorsus ad modum,

Hic ita sibi videri, ait: „Consilia a mediocribus non posse componi viris, sed a majoribus et melioribus

sapientioribusque ac honestissimis senioribus, exprimi debere et poliri." Vis sententiae hujus in verbis: componi,[1]) exprimi, poliri sita, refertur praesertim ad Nobiliorum, aetateque provectorum consilia [2]) genere, puta, et virtute celebrium opibusque et auctoritate potiorum virorum, qui in legibus Stephani Senatus Regalis audiunt. [3])

---

[1]) Ex voce componi recte Batthyanius LL. EE. T. I. p. 50. non de Dicasterio aliquo, sed regni consilio sermonem hic esse testatur.

[2]) Praef. l. I. Decr. § 1. Hi sunt, de quibus d. Stephanus in lit. fund. monast. Pécsvarad. de a. 1015 „omnibus, ait, regni Principibus ibidem existentibus confirmamus unanimiter." In similibus monasterii de Zala a. 1024 „una cum Praelatis et Baronibus regni nostri." S. Ladislaus, in literis monasterio S. Mart. in monte Pannoniae a. 1093 datis „ego Rex Ladislaus consilio omnium regni mei Primatum;" Decr. l. 1. capite 1. „omnes regni Pannoniae optimates" lib. 3. cap. 1. „totius Hungariae Principes" habet. Albricus in Praef. ad lib. 1. Decr. Colom. „Regni Principibus, monet, congregatis, totius Senatus consultu, Regis sanctae memoriae Stephani legalem textum recensuit. Atque verborum formulae hujusmodi, aut quae literis s. Jacobi de Silisio a. 1061 exaratis continentur: „Regia, omniumque Majorum hujus regni probatione," mihi pro certis Comitiorum regni monimentis sunt; verba autem haec Steph. V. literis de a. 1272 (IX. v. 7. p. 685) comprehensa „cum Baronibus tam clericis, quam laicis, servientiumque regni Senioribus et honorabilibus convocatis" pro pulcherrima Senatus Regalis veterum Hungarorum definitione.

[3]) Instituti rationem § 5 capitis hujus explicat „ad hoc, quidquid negotii unicuique convenit aetati, in hoc se exerceat, scilicet: juvenes in armis, Senatores in consiliis." Quae jam Aristot. Polit. l. VII. c. 8. verbis: „prout ratio naturae postulat, quae ut juvenibus vires, ita Senioribus prudentiam largitur" occupavit. De instituto ipso etiam, quam penitus inter hunc et Stephanum conveniat, mox apparebit clarius. Cons. de Senioribus Sapientibus populi; Aldermannis item eruditissimum quoque Spelmannum.

§ 112.

quem in habendis Comitiis

Penes hos: Episcopos, nominatim, Abbates, Barones Comitesque, in Christo, ut dici amabat, renatos, fideles, et deligendi Regis potestatem et partem omnium de republica consiliorum esse ex lege etiam pacti fundamentalis jubet; subjicit tamen ad clariorem verborum, paullo ante citatorum, intellectum disserte: non eam sibi esse mentem, ut qui stylo aevi ejus juniores [1]) appellabantur, a Consiliis his absint; verum ut quoties cum illis consilium inibitur, etiam si, quod suaserint juniores hi, habile aptumque videretur; tamen semper ad Majores deferatur, idque, addita demum lima horum, sicque ratum sit, si Majores isti auctores fuerint.

---

[1]) Juniores hoc accipiuntur sensu etiam apud Thom. Archi-Diacon. Spalat. ,,Postera vero die juraverunt Spalatenses primo quidem Majores, deinde juniores, postea vulgus omne.“ Schwandt. Script. rer. hung. T. III. p. 557. Quibus cognitis Nieburium, si placet, adi o. c. P. I. p. 344 et seq. ad verba Livii II. 54 ,,circumeunt sordidati non plebem magis, quam juniores Patrum“ ita disserentem, ut seniores quoque et juniores d. Stephani interpretetur, meamque in his explicandis operam reddat supervacaneam. Conf. etiam Dion, Halic. l. II. 12. l. VII. 47.

§ 113.

Carolum M. tenuisse clarissimi nominis Scriptores memoriae prodiderunt.

Satis pro imperio: dicere aliquem audio, hominem nimirum levem, quem plura lateant. Et primo quidem sanctissimos Romae veteris viros, eosque libertatis populi studiosissimos de optimo, apud omnes bonos firmosque populos, rei publicae statu ad hunc praecepisse modum,

jamper Aristotelem pro capite prudentiae politicae commendatum, ut Senatus hujusmodi veluti princeps salutis, mentisque publicae, simul dominus esset Consilii publici. [1]) Stephanum igitur, dum hoc idem constitueret, non egisse arbitrio, sed sententiam illam diu et multum quaesitam, pensitatamque, suo etiam divino ad diuturnitatem rerum hungaricarum judicio comprobasse; consuetudinaria deinde lege, et collocata per hunc (op. Verb. III. tit. 2 § 8) in iis, qui dignitate et scientia praestantiores ac notabiliores essent, arce consilii publici consecratam. Quod ego non sine voluptate adnoto; plura enim de hoc juris hungarici capite nosse desiderantem, ad Aristotelem allego, qui hanc perfectissimae politices doctrinam primus tradidit; nec tradidit tantum, sed subjuncto simul ad imitationem exemplo illustravit. [2]) Ipse enim illi d. Stephani adversario hoc praeterea dicere habeo: Literas Henrici Romanorum Regis tota etiamnum Germania celebrari, quibus non Principes, non alios quosquam, nisi Meliorum et Majorum terrae consensu constitutiones, vel nova facere jura posse, his ipsis d. Stephani verbis edixit. Dedit has Henricus ex Comitiis Vormacziensibus a. 1230, [3]) nulla minorum, aut juniorum mentione facta. Quanto ampliora Stephanus: non hac modo parte, sed quidquid id est sapientiae civilis, quam Carolus M. in modo habendorum Comitiorum tenuit, sic aemulatus, ut omne illud de Consilio regni monitum suum, strictim ad sensum verborum redigeret, quae toties merito suo laudatus Hincmarus Ar-

---

[1]) Cic. de Arusp. Resp. 158. de Legibus l. III. c. 12, 17. Confer cum his Aristot. Polit. l. III. c. 1. l. IV. c. 6. et quae l. IV. c. 11. de ea Civitatis parte, quae consultat, et de ea, penes quam est moderandae atque administrandae Civitatis potestas, ita tradit: „utile esse cum omnibus quidem deliberationem in Concione communicare, sed solis Magistratibus consultandi potestatem facere.“

[2]) Vide sis Aristotelis Pol. l. VI. c. 1.

[3]) Habes eas integras apud Eichhorn o. c. P. II. p. 222 et seq.; confer etiam Hülmann c. o. p. 643 et seq.

chiepisc. Remensis eam in rem scripta reliquit. „Ad majora placita, (ita ei Comitia vocantur) generalitatem universorum Majorum tam clericorum, quam laicorum convenisse; Seniores propter consilium ordinandum; minores propter idem consilium suscipiendum, et interdum pariter tractandum." His addit: res mutuis tamdiu versatas consiliis fuisse, usque dum expolitae (nomen ipsum adverti velim per Stephanum quoque [4]) retentum) sacrum Principis obtutum subirent. His plura si velis: ad Conventum adeas in Civitate Jauriana in praesentia Episcoporum, Marchionum, Comitum, nec non minorum quoque personarum anno 1009; [5]) item ad Conventum Episcoporum et Baronum in Alba a. 1024 habitum; [6]) Conventum alium Optimatum s. Ladislai [7]) cum testimonio Cleri et populi in Szabolch celebratum; literas denique Geyzae II., quibus monasterium s. Bened. ad radicem montis ferrei fundat, a. 1158 e Conventu omnium Primatum editas, quibus et majores sacerdotes (Canonici) Eclesiae Bacsiensis et Jobbagiones castri plurimi pro populi testimonio subscripti sunt.

---

[4]) S. Steph. l. I. Decr. cap. VII. § 2. „sed a majoribus et melioribus, sapientioribusque et honestissimis Senioribus (consilia) exprimi debent, et poliri.

[5]) Kollár Hist. Epis. Quinqueecl. T. I.

[6]) Kat. T. I. p. 313

[7]) S. Lad. l. I. Decr. § 1.

§ 114.

accomodatum. Quo explicito, quae Kollárius de Comitiorum apud Francos, Hungarosque

Habes proram, ut ajunt, puppimque argumenti praesentis; quod enim ad cetera: de Comitiorum apud Francos veteres, Hungarosque similitudine, Franciscus Adamus Kollár, pro amplissima eruditione sua, nec minori sedulitate, libello singulari de originibus et usu perpetuo po-

testatis legislativae circa Sacra Apostolicorum Regum Hungariae disseruit; sed, qui dum leges quaspiam ante Regem Sigismundum, cum consensu populi apud nos perlatas esse, specie dubitantis negat,[1]) parum recordatur: Hungaros (verba ejus propria[2]) sunt) per Pannonias nunquam iis legibus ac reip. forma usos esse, per quam Reges de regno et populo jure et libito suo decernere potuissent. Nec satis verba expendit seu d. Stephani, qui legem Decretum Regalis Concilii appellat,[3]) seu Compilatoris Decretorum s. Ladislai, aqud quem Rex et totius Hungariae Principes et decernunt, et legem constituunt;[4]) seu denique Colomanni Regis, cui lex est, quod communi Consilio et Regi placet.[5]) Quod enim Geyza II. literis de a. 1148 de totius regni sui consensu; a. 1158 de Consilio et consensu suorum Principum; Martirius Episcopus a. 1156 de totius regni assensu testantur, ignota ei fuisse dubitare nolim.

---

[1]) Op. cit. p. 35.

[2]) In lib. de júre Patron. Reg. Hung. p. 59, 99.

[3]) Decr. l. II. cap. 19. Idem sonat Decretum Regalis Senatus ibid. c. 14 et Decretum secundum Regalem Senatum.

[4]) Decr. l. II. cap. 1. Hoc decreverunt; hanc legem tulerunt.

[5]) Decr. l. I. cap. 1. Albric. in Praef. Decreti hujus leges Senatoria totius regni decreta vocat. Valet igitur de LL. quoque hungaricis illud Car. calvi in Edicto Pistensi: legem consensu populi fieri, et constitutione Regia. Ita vero jam s. Steph. leges, quas Decretum regalis Senatus dixit, Regale Decretum c. 20, 28 appellat. Quibus plene consentaneum est, quod Verb. P. II. tit. 3 praecipit.

§ 115.

similitudine docet,

Comitia vetusissimo apud nos usu, pro numero Optimatum, qui per Regem conciti sunt, in particularia et generalia divisa, dum aula Regum ambulatoria esset,

plerumque ad festa majora, cathedralesque Eclesias;[1]) saepe in loco, quo consecrandae eclesiae causa conventum est, celebrabantur. Ex his quae generalia erant etiam Synodus regalis;[2]) commune consilium Principum[3]) plena item aut generalis Curia Domini Regis,[4]) communis Congregatio et Convocatio omnium Nobilium et Procerum Regni, Consilium habitum totius Hungariae, universa Congregatio Hungarorum; solennis et publica regni congregatio in Diplomatibus annalibusque appellantur. Quae quidem horum differentia nullo non tempore atque etiam num obtinet; seculo quidem XV. observatam eam fuisse ex literis Joannis de Hunyad ad Fridericum Imperatorem circa a. 1454 exaratis[5]) plane intelligitur, quae sunt ejusmodi: „novissime Nos una cum certis Praelatis Baronibus ac Nobilibus Regni Hungariae in confinibus ejusdem inferioribus, in oppido Varadino Petri certam dietam[6]) tenuimus; pro quibus et Nos certam

---

[1]) Similia fuerunt Comitia, quibus s. Ladislaus, cum pascha in Bodrog celebraret (secundum Thur. II. c. 59) a Nobilibus licentiatus est ad expeditionem sacram. Alia ibidem III. 2. p. 119 et rursus alia aeque ad pascha VII. 4. p. 71. Conf. etiam Spelman. l. c. et Eichhorn Weltgesch. II. Th. p. 32.

[2]) In Ingressu l. I. Decreti ejusdem; vide Opus quoque Benedicti XIV. de Synodo Dioec.

[3]) In Donat. Simoni de Aragonia a. 1223 facta, habito communi Consilio Principum nostrorum. (Cod. Dipl. III. 393.) In communi praesentia Principum nostrorum de a. 1166 apud Farlatum.

[4]) Thur. II. cap. 47. deinde festum Dominicae resurectionis ambo simul cum plena Curia Quinqueeclesiis celebrarunt, quibus mox adjicit: Universa ergo Congregatio Hungarorum laudaverunt Deum. Generalis Curia Domini Regis idem notat Colomanno in Priv. Ecl. Arben. de a. 1111.

[5]) Literas has in Tud. Gyűjt a. 1835 v. 3. Nicolaus Jankovichius vulgavit, a suo in illustrandas antiquitates patrias studio notissimus.

[6]) De acceptione vocis Diaeta, quae graecis teste Aristotele judicium arbitrorum notabat; latinis autem (recole, quae Gesnerus

diaetam, quinto decimo die festi Epiphaniarum Domini proxime venturi in civitate Budensi tenendam praefiximus; in qua universitas Dominorum Praelatorum, Baronum et Nobilium Regni Hungariae constituentur et cum Majoribus et Senioribus benevole et liberaliter ibidem tractabimus, et finaliter disponemus de instaurando et gerendo potenti et forti bello. [7]) Quae legentem, non est, quod admoneam, harum quoque literarum testimonio judicium summamque consiliorum de republica apud Majores et Seniores, Praestantiores et Notabiliores fuisse, quodve d. Stephanus consuluit, ut audiretur populus, sed iis maxime auscultaretur, qui auctoritate praestantissimi essent, vim regulae etiam post laxatam, ut videbimus sec. **XIII.**, primaevam Consilii regni rationem tenuisse.

---

in novo linguae latinae thesauro adfert) modum vivendi; partem domus habitationi aptam, habitationemque in hortis designat. Joan. Frid. Pfeffinger in Vitr. illustr. perhibet Comitia quoque vocatas esse Diaetas, quia olim sub dio habebantur. Est nomen hoc apud nos quoque non solum pro Comitiis, verum aevo Regum Hungariae, qui Poloniae simul praefuerant, pro conventu quoque virorum, ad expediendas de finibus regnorum horum quaestiones, utrinque delegatorum apud Dlugossum.

[7]) Generalia haec fuerant regni Comitia; distincta ab universalibus, quae nescio, an nemini Commentarorum Juris pub. Hungariae nota, obiter hic commemoro, ne quem in loco plane imparatum deprehendam.

§ 116.

uberius patentur.

Kollárius, Balusio teste, Capitularia Regum Francorum plurima ex conciliis et synodis episcopalibus sumta rite observavit, recteque monet, id per primos quoque Hungariae Reges plane ad modum Caroli M. esse facti

tatum, ut quaedam de capite sententiae, quaedam de medio, quaedam de fine adoptarent. Bina is hanc in rem exempla: s. Steph. l. II. c. 1. cum Conc. Mogunt. a. 847 Canone VI.; et Regis ejusdem l. II. c. 2. cum Canone VII. Conc. Mogunt. collatum; tertium de testibus Cornides adfert, caputque 3. l. II. s. Steph. ex parte posteriori c. 63. Canonum 73 ab Hadriano I. a. 785 collectorum iisdem desumtum verbis ostendit. Leges tamen hujusmodi paucae, plurimae namque in eam transfusae formam sunt, ut eas aliunde sumtas quidem, deliberatas tamen, et ad usum meditato accomodatas appareat. En exempli causa ex plurimis aliquas:

S. Steph. l. II. cap. 35.	Cap. III. Dagob. Regis sive legis Bajuvariorum tit. II. cap. 3.
Consensimus igitur petitioni totius senatus, ut unus quisque dominetur propriorum similiter et donorum Regis dum vivit, excepto quod ad Episcopum pertinet et Comitatum ac post ejus vitam filii simili dominio succedant; nec pro nullius causa reatus detrimentum bonorum suorum patiatur, nisi consiliatus mortem Regis, aut traditionem regni fecerit, vel in aliam fugerit provinciam; tunc vero bona illius in regiam veniant potestatem, ipse vero subjaceat sententiae, filiis inocentibus remanentibus.	Ut nullus Bajuvarius allodem aut vitam sine capitali crimine perdat; id est: si aut in necem Ducis consiliatus fuerit, aut inimicos in provinciam invitaverit, aut Civitatem capere ab extraneis machinaverit, et exinde probatus inventus fuerit, tunc in Ducis sit potestate vita ipsius et omnes res ejus et patrimonium.
S. Steph. l. II. c. 15.	Caroli M. c. II. a. 805. c. 11. de perjuriis ad finem.
Si quis valentium fide commaculatus, corde pollutus, juramento confractus perjurio addictus inveniretur, perdita manu perjurium luat, aut quinquaginta juvencis manum redimat.	Et si quis convictus fuerit, perjurii, perdat manum, aut redimat.

S. Steph. l. II. cap. 52.	Caroli M. Capitulationis de partibus Saxoniae cap. 7.
Si cui Deus decem dederit in anno, decimam Deo det.	Similiter secundum Dei mandatum praecipimus, ut omnes decimam partem substantiae et laboris sui Eclesiis et sacerdotibus donent, tam nobiles quam ingenui, similiter et liti; juxta quod deus Unicuique dederit Christiano, partem Deo reddant.

§ 117.

De Decretis s. Stephani generatim.

Decreta d. Stephani libris duobus continentur. Primus monita ad filium Emericum complectitur in capita decem jam per Hartvicum accurate indicata descriptus, qui in summa ad id redit, „ut non Dominationem et Servos, sed Rectorem et Cives cogitaret.“ Cui ejus sententiae plane similia Carolum Magnum quoque Ludovico filio praecepisse, Chronographis Francorum lubenter credimus. Alterum vetusta manus, per quam exemplum ejus Agriense exaratum est, apposite Recapitulationem inscripsit; miscellam enim et quasi confusaneam legum quarundam, eo Rege, pluribus Comitiis conditarum memoriam comprehendit, ex quibus illam cap. IX. de observandis quatuor temporibus, Canone Eclesiae a. 1022 in hanc perlato sententiam, recentiorem esse, Comiti Ignatio de Batthyán id asserenti cunctanter cedimus.[1]) Liber uterque sincerus, genuinusque est. Quod quidem de Collectaneis libri II. nemo fere unus, de libro I. non tantum male homines lite-

[1]) Non est quippe animus cum Praesule doctissimo tricari; at enim verba: quatuor temporum jejunia cuncti s cognita, non recentem aliquem Canonem, sed quia de quatuor temporibus observandis jam in Capitularib. Regum Francorum (Lib. V. Anseg. cap. CLI. et Conc. Mog. de a. 813 cap. 34) antiquissimum exstaret praeceptum, atque hoc dies ipsi exprimerentur jejuniorum, lex d. Stephani ad haec respicere videtur.

rati, sed viri etiam docti nonnulli dubitant, complacentque sibi in causis, quas curam penitius inspiciendi libri aspernantes, pro suo quisque ingenio, studioque diversas praestruunt. Res enim longa affectae aetate facilius premi se, quam tractari patiuntur, easque, praesertim si solertia verborum adsit, impugnare, quam a veteribus literis inope hoc demum aevo, a duplici et temporum et ingeniorum injuria hac vindicare minus arduus labor est.

De potestate judiciaria.

§ 118.

Summa capitis I. l. 1. Decr. s. Stephani.

Stephanus in suo ad filium libello duplicis generis causarum meminit. Alias esse, quas Regem per se cognoscere conveniat; alias, ne auctoritas ejus inferiorum negotiorum usurpatione vilescat, Judicibus ad haec constitutis committi oportere, secundum legem suam [1]) decernendas.

[1]) Sua enim apud nos quoque, uti apud Francos veteres, (Meyer o. c. T. I. p. 195) jura et leges populo cuique manserunt.

I. De Foris judiciariis.

A. Secularibus.

I. Curia Regis.

§ 119.

Notio Curiae seu Auditorii Regii.

Primum igitur summumque tribunal erat Regis, quod Auditorium Regis, [1]) Audientia Regalis [2]) specialisque

[1]) Lit. b. Petri Quinqueecl. tam ab Auditorio nostrae Majestatis, quamque a judicio Judicis Curiae nostrae. Item: in nostri Culminis auditorio.

[2]) S. Lad. l. 1. c. 18. donec de justitia sibi illata, in Audientia Regis declaraverit. Corrige itaque Péterfium, qui nomen hoc Senatum Eclesiasticum interpretatur.

praesentia Regis in vetustissimis chartis dicitur,[3]) nam epitheto: specialis resecto, praesentia Regia[4]) Curiam Regis[5]) et Regale Consistorium[6]) significat.

---

3) Lit. a. 1270 (C. D. v. 1. p. 25) exemisset eosdem et haeredes ab omni jurisdictione vel judicio Palatini sui, et omnium judicum provinciarum, ita quod nullus praesummat, eos judicare praeter suam personam specialem vel Judicis Curiae suae.

4) Bela III. (apud Pray. II. R. 1. p. 169) ne aliqua causa in mei praesentia ventillata in irritum redigatur, negotium quodlibet in audientia Celsitudinis meae discussum.

5) In Reg. Varad. passim.

6) Andr. II. (Batth. LL. EE. l. III. p. 574) Regale consistorium decem virorum. Idem in literis alliis de a. 1212 „ex communi Principum nostrorum, qui ad discussionem hujus negotii in regali consistorio congregati fuerant. Et auditorii, et consistorii appellationem ex Jure Romano sumtam fuisse, videas apud Savigny o. c. V. 1. p. 163 locoque l. 15. Ammiani: ex quo consistorium est, in quo leges et quoscumque se adeuntes, Princeps admittit, et audit, et de causis cognoscit, inquirentibus et dispicientibus consistorianis."

§ 120.

Caput hujus Rex.

Caput Curiae Regiae Rex, et ubi hic cum Principibus utriusque reipublicae viris nonnullis, ibi Curia Regia, haec itaque pro nobili temporum eorum simplicitate patulae saepius sub tegmine fagi fuit.[1]) Hactenus cum ceteris Jurispublici Hung. Commentatoribus convenit mihi; quod ad cetera enim, quae de primordiis Curiae Regiae tradunt, non iis idem sentio. Ipsum illud: Regi in reddendo jure Palatinum et Comitem Curiae adstitisse, concedo utique; sed adjicio: Comitem ordinaria auctoritate ad Larem Regium, Curiam, Curtem Regiam, non suam;

---

1) Lit. Belae III. per Prayum in Syntag. Hist. p. 166 citatae.

istum in Curia sua, et apud populum et pro frequentissima hujus concione in jure dicundo operam navasse Regibus. An etiam in principio conditae Monarchiae? Immo vero tum maxime. In numero adversantium meus etiam Fejérius est, ab edito Codice Diplomatico Hungariae clarissimus, qui de argumento, hoc professa opera disseruit. [2]) Quod quidem ille dum faceret, vellem sententiae suae aliquid ex diplomaticis quoque opibus suis impertivisset; tantumque a negotiis aliis nactus fuisset otii, ut caput **93**. l. **III**. s. Ladisl. cum art. **IX**. Bullae aureae Andr. **II**., et Decreti de a. **1231** art. **20**, quorum uterque cum lege illa s. Ladisl. ad literam consonat, omnesque simul de auctoritate agunt Comitis Curiae Regiae seu Comitis Curialis, paulisper contendere; caput deinde **25** libri illius de auctoritate Judicis ex Instituto s. Stephani ad solos milites et reliquum populum restricta, cum art. 8 Bullae aureae, quo haec instar Judicis Communitatis in omnes homines regni, ac proinde Comites quoque extensa est, conferre eidem vacasset. Quid tum? Is ipse auctor pro ea, qua in enodandis pluribus difficillimis quaestionibus usus est, et animi et ingenii facultate ceteros quoque meliora docturus erat, qui, personas horum officiorum commutant, tantaque uni et ad Curiam Regiam, et extra hanc mandant negotia, quantis simul recteque obeundis unius sufficere vires hominis nequeant; Judicem vero Curiae Regiae ad Colonos et hospites ablegant, et ut hanc auctoritatis ejus orbitatem quoquo consolentur modo, vel inopiam consilii d. Protoregis excusent, eum in cognoscendis Nobilium causis Palatino Vicarium primo constituunt, post ei Cojudicem assignant, et quod ante omnia dicendum erat, tandem, nescio ex quo tempore, praesentiam Regiam dicunt.

---

[2]) In praefat. ad volum. 6 Tomi X Cod. Dipl.

§ 121.

Huic proximus ex instituto d. Stephani Comes Curiae Regiae, ut qui constanter;

Nomen Palatinorum a palatio derivatum, usu vetustissimo, summatibus quibusque ad Aulam regiam viris commune,[1]) in proprietatem Magistratus sic nuncupati certam veramque seculo demum XII., et quod probabile est, auctore Bela III. pervenit; antea pro more Francorum Comes quoque Curiae Regiae appellari Comes palatii aut palatinus potuit, uti re ipsa per Collectorem Legum s. Ladislai l. III. c. 3. ita appellatur. Palatinus, Judex Communitatis veterum, Sigillum regium conservavit nunquam;[2]) semper hoc erat munus Comitis Curiae regiae proprium; sed qui ipse dum domum, aut peregre a Curia Regia discederet, Sigillum hoc vicario relinquere debuit suo. Curiales namque Comites proprie, signateque dicti nunquam non bini erant: major alter, alter minor jam Geyzae II. in literis a. 1158 Eclesiae Nitriensi datis ita nuncupati;[3]) uterque etiam praesentia Regia in Diplomatibus vocantur. Nec quisquam arrogantiam interpretabatur, quod et hic et ille, partes lite contendentes „in praesentiam regiam seu suam (nostram) evocatas" scribere consveverat.[4]) Quid? quod exstant lite-

---

[1]) Hartvic. in vita s. Steph. „videntes aegrotationem ejus invalescere, quatuor nobilissimi palatinorum" edit. Podhr. p. 83. In legibus Colomanni Palatinus, Judex vocatur; ejusdem tamen Regis literis per Archiepiscopum Laurentium a. 1111 (VII. 4. p. 57) editis: de Comitibus Joannes Palatinus subscribitur. Conf. etiam Seriem Palatinorum Prayi nuper editam. Qui loquendi usus per omnem reliquam etiam Europam viguit.

[2]) Judex hic c. 25. l. 3. s. Lad. non regium sed suum mittit Sigillum, C. D. VIII. v. 7. Sigillum Palatinatus dictum p. 843.

[3]) Itaque literae etiam b. Petri Quinqueecl. de a. 1190 et Judicis Curiae et C. Dominici minoris Curialis meminerunt.

[4]) Dabimus inferius ad tempora Andr. III. exempla plura.

rae plures Regum stirpis virilis Arpadianae, in quibus, quod in Diplomate Andreae III. de a. 1293 super terra Prouna verbisque: „concessimus, ut Judicio Comitis nostri de Zuolum adstare non teneantur; praeter quam nostro, Judicis Curiae nostrae et Palatini nostri" vides, Comes ille Judici huic praeponitur. Comites ad haec Curiae regiae summam se Judicatus reip. regni Hungariae ordinarie obtinere [5]) regiique perfrui apice tribunalis, [6]) nunquam non ferebant; nam populo Judex suus, [7]) velut domesticus antiquissimusque Magistratus, etiam post circumscriptam per d. Stephanum veterem ejus potestatem, prae Comite Curiae ad imitationem Principum exterorum instituto gratior, auctoritate vero illius prisca, lege And. II. restituta, in omnes potior fuit. His praemissis minus impedita jam, ni fallor, erunt, quae adhuc erant impeditissima.

---

5) Alexander Judex Cur. Regiae (C. D. VIII. v. 6. p. 104) „nutu divinae pietatis, volenteque Rege summam se judicatus reip. regni Hungariae ordinarie obtinere" scribit.

6) M. Lampertus Judex Curiae R. ad a. 1320 „favente supremi Judicis Clementia, Principisque inclyti Domini Caroli nutu," sui tribunalis apice se perfrui dicit.

7) S. Lad. l. III. c. 25. „Possit Judex sigillum suum mittere super quoscunque, exceptis Praesbyteris et Clericis nec non Comitibus." Simon de Kéza App. c. II §. 2. „Palatino regni, qui pro utilitate Nobilium praeficitur."

§ 122.

Judex enim (seu Comes Palatinus) ad Aulam Regis rarior fuit.

Andreas III. in literis, quas nunc admodum citavimus, Palatinum, plane ex mente d. Stephani, vocat suum. Fons enim, cor, clypeus juris omnis sub initium

conditae Monarchiae regia fuit auctoritas. Quidquid itaque id erat potestatis, summae utique, quapropter et Comes et Judex, ordinarii semper Regni Judices, seu ut s. Stephanus eos appellat, Curiales Comites regni habiti sunt; omnis haec eorum Jurisdictio, quam Comes, aut, uti aptissime, planeque literate in Regesto Varadiensi num. 77 vocatur, Curialis Comes Regiae Aulae, diu ad latus solum Regis, alter domi quoque suae exercuit, ab illa profecta est. [1])

[1]) Recollige, quae § 6. lib. hujus ex Jure consv. Verb. attulimus.

§ 123.

Personae, cum quibus ex instituto s. Steph. coram sola Regis Curia lite agi potuit.

Coram Curia Regis conveniebantur personae, quibus, ex mente d. Protoregis Cap. IX. l. 1. Decretorum Colomanni uberius explicita, indignum censebatur, se coram Judice inferiore sistere. Comites nimirum Majores et Seniores Stephano qui dicebantur. Episcopi hi erant et Abbates [1]) ratione causarum civilium, Majores deinde Ministri Regis, Principes Domus Regiae et qui Nobiles per eminentiam vocabantur, ut adeo dubitari nequeat, auspiciis d. Stephani constitutam fuisse legem ejusmodi: „Episcopi, Abbates et Comites, et potentiores quique, si causam inter se habuerint, nec se pacificare

[1]) Juramentum itaque Andreae II. de observandis Ecl. libert. a. 1233 (T. I. supl. ad vest. Com.) praestitum ad amussin legis d. Protoregis fuit comparatum in verbis: ,,Item volumus et consentimus, quod Clerici et personae Eclesiasticae respondeant et conveniantur coram eclesiastico Judice super omnibus, exceptis judiciis terrarum, quod judicia terrarum Eclesiarum et terrarum Clericorum semper consueverint agitari et terminari per Reges Ungariae, quicunque pro tempore exstiterunt.“

voluerint, ad nostram jubeantur venire praesentiam, neque illorum contentio alibi dijudicetur". [2])

---

[2]) Quod quidem Car. M. Capitulari 3. a. 1812 in haec decrevit verba. Atque hujus sensum legis prae se fert semel iterumque et paullo ante citatum s. Lad. D. III. c. 25.

§ 124.

species causarum, quae coram Curia Regia suscitari aut ei referri debebant.

In Curia Regis agebantur Causae omnes de jure proprietatis praediorum, aut de facto, ut nos loquimur, possessionario enatae; [1]) adversus milites tamen (nobiles hodie qui dicuntur) causas hujusmodi coram

---

[1]) Bulla aurea Andr. II. art. 5. Comites parochiani praedia servientium non discutiant. Vim phrasis hujus cognosces ex Kitth. Dir. meth. Cap. XI. Quaest. 1. § 2. cujus doctrinam confirmant Diplomata et usus antiquissimus. Ita Lud. I. a. 1353. „Abbatem in dicto monasterio pro tempore constitutum nullus Judicum et Justitiariorum regni nostri, praeter Comitem parochialem Comitatus Castriferrei in aliquibus causis et causarum processibus, exceptis solum factis possessionariis, quae judicio solum Palatini vel Judicis Curiae nostrae de regni nostri consuetudine reservata sunt, possit et valeat, quoquomodo judicare. Sententia his consonat Curiae Regiae coaeva (C. D. VIII. v. 3. pagina 158) per quam decisum Sedis judiciariae Comitatus Posoniensis abrogatur, quia „regni Hungariae ab antiquo aprobàta consuetudo non alicujus Parochialis Comitis et Judicum Nobilium aliquorum judicio perpetuari possessiones requirat et admittat. Alia item de a. 1357 (IX. v. 2. p. 585) factum possessionarium non in praesentia Comitum parochialium vel Judicum nobilium, sed in nostra vel Palatini praesentia, fine debito, debet determinari. Et hoc quidem ita: „licet de facto jugeri solum grossis aliquot aestimati," quaestio fuit (VIII. 4. p. 618, 662). Latuerunt haec Kollárium, dum de potestate Judicis Nobilium ageret, a quo Causas hujus generis via solum provocationis ad Curiam Regis deductas obtendit. Amoen. Hist. Jurisque publici Hung. V. II. p. 93.

Palatino quoque intendere licuisse mox dicemus. Tantum tamen neque hic ordinaria auctoritate potuit, ut notam infidelitatis libero cuiquam adscriberet. Hoc enim judicium Curiae Regis aut maximo servatum fuit Comitiatui; sententias item de aliis quaestionibus capitalibus contra milites latas exequi sine conscientia Regis nefas. [2]) Causae itaque hujusmodi ab inferioribus tribunalibus ad Curiam Regis perferri debebant; in aliis provocatio ad Regem, si sententia rite lata esset, non sine poena; quod provocare et judicem blasphaemare, aetatis hujus moribus, pari et in eodem delicti genere ponebatur; sed [3]) quod Petrus filius Pou, teste Regesto Varadinensi fecit, ut a judice inferiore colonos ejus latrocinii postulatos ad examen ferri candentis mittente, ad Regem provocaret, aliis item facere dominis, humanitate legum hungaricarum licuit. [4])

[2]) S. Steph. l. I. cap. 5. § 3, 5. Bullae aureae art. 8. § 1, 18, 1231. His congruit Belae IV. privil. Tyrnav. de jure gladii, ut loquimur, collatum „nisi nobilis exstiterit, cujus judicium Majestati Regiae reservatur.“ (IV. p. 132.)

[3]) Ex antiquissimo apud Siculos Transylvanos statuto (vide: a Székely Nemzet Constitutioi) causa haereditatis siculicae, si tres florenos aequabat, provocari ad Regem potuit.

[4]) Num. 282. Nihil hujusmodi apud Germanos, Francosque feudali pressos systemate obtinuisse ex Meyero o. c. T. I. p. 467 cognoscas.

II. De Judicibus regni Ordinariis:

a) Comitis Curiae Regiae auctoritate.

§ 125.

Comes Curiae pro persona Regis in Curte hujus judicabat;

Comes Curiae Regiae, quod sigillum conservavit Regis, pro praesentia Regia habitus, impedito idcirco

Rege tribunali ejus auctoritate ordinaria praefuit. Quoad in Regis versabatur Curia mittere sigillum hujus, et evocare quosque, sine discrimine conditionis, statusque jure disceptaturos potuit; extra Curiam praeter hos, qui a ministeriis aulae regiae fuerant, vel sua illum adire sponte voluerant, aliis causae dictionis diem constituendi, aut de ea jam dicta decernendi facultate caruit. [1])

---

[1]) S. Lad. l. III. c. 3. Ex quo per art. 9 Bullae aureae, cetera synonimum hoc unum laxatum, quod inchoatam in Curia causam terminare deinceps ubique potuerat.

§ 126.

a quo discernendi sunt Barones, de latere Regis transmissi,

Et hi persona regia (király személlye) sensu latiori; frequentissime Barones, dicebantur, de latere regio ad Comitatum unum vel plures transmissi, quos interea praesertim, dum auctoritatem Palatini Caput 25 l. III. s. Ladislai premebat, quavis ferme Regesti Varadiensis pagina habes obvios. Jus hi perinde, atque Palatini, Comitesque Parochiales, non intra muros, sed in Congregatione populi, unius vel plurium, uti jubebantur, Comitatuum reddebant, quae pro varietate Praesidum, seu Magistratuum, per quos indicebatur, in classicis b. Petri Quinqueeclesiensis literis „Congregatio generalis regni vel particularis provinciae alicujus a Comite Palatino vel Parochiali, vel Provinciali, vel quocunque Barone de latere regio transmisso indicta" nuncupatur. [1])

---

[1]) Et in Civitate quidem Quinqueeclesiensi vel in aliqua villa Eclesiae sine licentia et expressa permissione Episcopi fieri vetatur. Cujusmodi privilegio cum aliae quoque Cathedrales Eclesiae plures, tum vero b. Petri quoque de Posega exornata fuit. VIII. 7. p. 158.

§ 127.

sed usus horum invisus populo, anno itaque 1298 lege abrogatus.

Congregationes per Missos celebratae regios, plebi, quam onus praestandi his, frequentissimoque Comitatui suo descensus (commeatus) manebat,[1]) graves admodum, militibus vero, seu, quod usus eos erudiverat: Regulos hos non aequabilem juris in omnes tenuisse rationem; seu qua alia praeterea causa invisae, labante per ignaviam Andreae II. morum disciplina, detestatae ob avaritiam fuerunt. Auctoritas itaque Palatini art. 8. 1222 ad omnes homines regni „indifferenter“ extensa. Cujus fiducia particulae sane quam generalis, cum ii in personas quoque religione sacras, et speciebus causarum, ex vetere instituto, ad Episcoporum jurisdictionem pertinentibus decernerent; id ne in posterum fieret, art. 17. 1231 cautum; anno vero 1298 art. 32. constitutum est, ne quaecunque deinceps potentum vel impotentum causae per Missos cognosci Regios possint: verum omnes hae ad Palatinum, dum provincias judicat, vel dum non judicat, ad Parochiales Judices referantur.

---

[1]) Condita per d. Steph. Basilica Albensis (vide privil. Belae IV. de a. 1254 IV. 2. p. 230) jam per illum hac donata immunitate fuit: quod Jobbagiones et populi ejus nec Palatini seu Vice-Palatini ad Congregationem generalem, aut etiam specialem et particularem, neque Comitum parochialium, seu eorundem simul cum aliis communem, vel sine aliis, victualium administrationem et solutionem, vel expensarum quarum libet pro ipsis elargitionem faciendam, ullo unquam tempore teneantur.

b) De potestate judiciaria Comitis Palatini, ac speciatim:

1. De generalibus Palatinorum judiciis.

§ 328.

materia horum eadem, quae antea judicii Rectorum Communitatis.

Sigismundus Rex generalia judicia Palatinorum, quibus in fures, latrones et malefactores alios condigna poena animadverteretur, inter instituta divorum Regum numerat; more apud alios quoque vetustissimos populos non infrequenti: praeclara Patrum instituta, ob eximiam excellentemque filiorum virtutem, ad hos tamquam auctores referendi. Milites namque s. Stephano, qui dicuntur, prima hac Monarchiae Hungaricae aetate, cognito facto, criminis quidem per Comitem Castri et provinciales postulari, sed rei coram Palatino solum aut Misso Regio peragi potuerunt. A condito tamen art. 8. 1222 Palatinus Comes jus dixit non jam militibus tantum, sed generatim omnibus, quos Comes Castri et provinciales aliquo se crimine hujusmodi adstrinxisse cognoverunt. Non igitur jam cunctandum est confiteri: per Constitutiones anni 1222 Palatinos omni, qua Rectores Communitatis apud Hunnos, Hungarosque fruebantur, instructos auctoritate fuisse, et Simonem de Kéza, non illum quidem, dum munus Rectoris Communitatis post tempora Geyzae Ducis desiisse scriberet, a vero scripsisse alienum; Judici enim illi, Communitatis electo sufragiis, postquam d. Stephanus jus mandandorum omnium regni Magistratuum sibi retinuit, Judex Palatinus Regis, potestate legibus circum scripta successit; si tamen Magistratus illius dare historiam voluisset, hunc nihilo secius postea quoque, unum omnium Archiofficialium regni

maxime popularem,[1]) potestatemque ejus, qua parte accisa est, per Bullam auream Andreae II. postliminio in integrum restitutam scribere debuerat. At de his olim; nunc enim dare jam generalis judicii Palatinorum exemlum juvat.

[1]) Quod igitur d. Stephanus cavebat, ne munus ejus diuturnum sit, observatum esse per sequentes etiam Reges ex Serie Palatinorum Prayi nuper edita patet.

§ 129.

Exemplum Judicii hujus antiquissimum

Quidam, de provincia Veszprimiensi, Udvarnikos Regis expilarunt. Iis igitur ad Comitis Palatini vocatis tribunal, hic ex testimonio plurimorum Nobilium, et maxime literis Renaldi Comitis Veszprimiensis, atque Comite illius Curiali intellecto: reos conventos, in horum praesentia, latrones et fures probatos esse;[1]) ex ordine judiciario, qualis tum viguit, decrevit, ut hi ex universis testibus suis eligerent quadraginta ad prae-

[1]) Generalis Judicii hujusmodi de quo nunc nobis sermo est, vestigium apud Francos in vita s. Amandi de sec. VII. exstat; Comes quidam ex genere Francorum cognomine Dotto congregata non minima multitudine Francorum, in urbe Tornaco, ut erat illi injunctum, ad dirimendas resederat Actiones; tunc praesentatus est quidam reus, quem omnis turba acclamabat dignum esse morte. Ita Bouquet T. III. p. 533. Confer Savigni o. c. T. I. p. 241 et 258. Eruditissimus auctor hic judiciorum hujusmodi quale Dotto habuit, exempla vel apud Francos rarissima exstare fatetur. Hoc quidem de quo dixit, Hunnorum in Europa dominatu posterius est, quorum consuetudo haec apud Hungaros (l. II. §. 40, 41) superstes, sensimque ad Romanorum propius adducta morem eum, ut Cognitio facti penes Comitem et provinciales esset, Judicium seu legis ad factum aplicatio ad Palatinum pertineret, usque ad Mathiae Corv. tempora perstitit.

standum sacramentum; hoc videlicet praestito: possessionibus eos privandos omnibus; a sanguinis tamen effusione relevandos, et solum, secundum quod judici videbitur, carceri mancipandos; nam secus duelli per eos examen subeundum, utrinque pugilem non progressum (tirunculum) adducendum, et si hic succumberet, ipsos ultra jacturam omnium facultatum, ad sanguinis effusionem damnandos. Rei posterius eligunt; sed non comparent; bona itaque illorum, cognatis et commetaneis emere se non valere declarantibus, in perpetuum vendita sunt. Quod illius judicium Rex adprobavit. [2])

---

[2]) Cod. Dipl. IV. p. 309. Sic de villa per notam infidelitatis amissa latam Belae jun. Regis sententiam Palatinus coram Rege declaravit, per hunc Magnatibus suis praesentibus revisam et probatam a. 1230. IV. p. 207. Simile judicium aliud contra Jobagiones castri Zolgagyör per Regem cum Baronibus perlatum de a. 1268 vide IV. v. 3. p. 464.

§ 130.

Furti et latrocinii convictorum bona, si cognati redimere nollent, aut non possent, Palatino cesserunt.

Ex bona enim et aprobata consuetudine totius Hungariae (haec Andrea II. teste [1]) vim legis obtinet) furum et latronum per Palatinos condemnatorum res et possessiones, ad hos devolvebantur, et terra, quae sic eis legitime cessit, non redimentibus cognatis rei conventi, nec contradicentibus, in perpetuum vendi per Palatinos potuit. [2]) Ita jure antiquo hungarico; cujus tantae huic pro-

---

[1]) Antiqua bona et aprobata consuetudo totius Hungariae vim legis obtinet, ait And. II. in lit. de a. 1229 IV. p. 469, et post eum Verb. op. trip. prol. tit. 10.

[2]) Vide axioma hoc juris antiqui hungarici integrum in lit. Palat. Moys de a. 1273 apud Pray in notit. prael. ad Hist. Regum Hung. pag. LXXX. item Cod. Dip. V. vol. 2. pag. 136.

digalitati finem Carolus Robertus posuit lege, qua bona ejusmodi, usque dum pecunia familiari satis fieret, pignoris judiciarii titulo teneri jussit, vendi prohibuit. 3)

3) Art. 50, 51. Decreti, quod hac etiam parte a. 1298 editum falso creditur. Sententiam igitur Fejérii praesentem Palatinorum donationis facultatem, fiducia literarum C. D. V. v. 2. p. 137 ex antiqua illa regula juris repetentis tueri non possumus.

§ 131.

De Assessoribus Judicii Palatinorum generalis.

Quod Praetoris olim, Proconsulis deinde apud Romanos munus erat „ut provinciam per conventus circumiret, Assessores, quorum Consiliis in jure dicundo uteretur, deligeret" 1) hujus officium muneris d. Stephanus Judici palatino imposuit. Hos iste Assessores tribunalis sui seu Consiliarios 2) aut delegit ipse, aut Communitas comprovincialiter, generatim nempe congregata eidem arbitratu adjunxit suo. 3) Secundum hos et in Judi-

1) Alex. Adami et Funke opera ad § 51. (2) cet.

2) Congruunt his verba privil. Civit. Zágráb. de a. 1266 „nec in judicem vel ejus Assessorem sive Consiliarium."

3) Regest. Varad. num. 323. Paulus (Curialis Comes de Bichor ex praecepto domini sui Micae Comitis hujus causae Judex constitutus) jussit nominatum Pristaldum adducere, tunc adversarii objecerunt: eum falsum esse Pristaldum; Paulus itaque Judex praecepit Assessores Judicis, cujus se Pristaldum asserebat, adducere cet. Ibid num. 203. Palatinus dato termino, ubi ipse cum Comprovincialibus discuteret. Laurentius Palat. a. 1268 (VI. v. 1. p. 349) cum ad Comitatum Simeghiensem transmissi exstitissemus et quinque nobiles de ipso Comitatu electi per omnes nobiles, de eodem Comitatu, nobis per eum in socios deputati jure jurando cet. In lit. a. 1273. Nos Dyonisius Palatinus cet. in Comitatu Zaladiensi in Congregationis Collegio, ubi universi Nobiles et Jobba-

ciis generalibus, et omni omnino Congregationum hujusmodi genere, proximi exstimatione habebantur, qui ex quaque populi classe adfuerunt, Seniores. Analphabetis enim seculis his et memoria consuetudinum avitarum, et ad causam, qua de agebatur, ex municipalibus partium lite agentium juribus expediendam, promtissimum in his erat consilium.

---

giones Castri et Eclesiarum et alii convenerant, per eosdem universos filii Jurk latrones exstiterunt accusati, mediantibus ergo et consentientibus omnibus cet. duximus esse condemnandos. Lit. Palat. Nicolai a. 1343 in Congregatione generali omnibus Nobilibus Comitatus de Bodrogh indicta, cum nostris Assessoribus juratis per provinciales nobis assignatis et Judicibus nobilium (a. 1343) et nobilibus nobiscum assidentibus. Atque hoc illud est Sigism. art. 2. 1435 „Comitatus Nobilium comprovincialiter."

2. De proclamatis Congregationibus.

§ 132.

ad cognoscendos violentos, potentiarios vulgo actus.

Congregationes hae usu prius, quam nomine hoc cognitae, separatim saepius per Missos Regios, frequentissime cum generalibus Judiciis per Palatinos, non tamen ordinaria, verum delegata sibi per Reges potestate celebrebantur, legitimis possessoribus in jura, quibus vi depulsi essent, restituendis, ac generatim vindicandis facinoribus, quae in Regesto Varad. ad num. 329 forefactum (a gallico for fait) usitatiori autem in legibus nomine, actus potentiarii vocantur. Horum numerum post cladem Tataricam nimis quam increvisse, suo loco videbimus; plures itaque creati Palatini causis hujusmodi cognoscendis. Inde Scriptorum quorundam conjectura: jam a principio plures Hungaris fuisse Palatinos. In re vera altero quoque sec. XIII. dimidio (nec

enim ultra novatio haec tenuit) Magistratui illi unus duntaxat praefuit ordinaria, plenaque potestate. Hujus erat coercere portitores etiam, qui vectigalibus iniquis itinerantes vexassent, ac primum quidem pecuniariam his mulctam irrogare, sin fraus in consuetudinem vertisset, villam, quae sic instar spoliarii Civium fuit, abjudicare. [1])

---

[1]) De more et exemplo Majorum „possessionem similem cum tributo manibus Regiis confiscandam et per Palatinum aplicandam" decrevit Ludovicus privilegio, quod Hansgravio Rectori mercatorum de Vienna et Austria a. 1360 contulit; adjiciendo sequentia: nostra autem tributa conservantes (portitores Regii) honoribus suis spolientur, et tamquam transgressores mandatorum regalium puniantur per Palatinum.

3. De ceteris Causarum speciebus, quae Comite Palatino Judice disceptabantur.

§ 133.

fuerunt hae multiplices:

In summa ita velim existimes: nullum Causarum fuisse genus, quod, nisi lex aut privilegium prohiberet, coram Comite Palatino, velut omnis injuriae vindice, adversum milites, ordinemque equestrem nullo non tempore, post annum vero **1222** etiam contra Comites, Regiumque adeo Fiscum legitime peragi non posset. Illum gravissimas de jure gentilitatis, diversisque conditionis civilis gradibus quaestiones diremisse, et pro ratione temporum illorum, quae inter negotia politica et Praetore auctore gerenda, nullum noverant discrimen, et haec et illa in Congregationibus suis tractasse promiscue; quod de his item quae art. I. Bullae aureae a. **1222** quotannis ad diem d. Stephano sacrum habendae decernuntur, vel inprimis tenet.

§ 134.

Inde tanta semper ejus existimatio fuit, solo, ut minor Rege haberetur.

Comitis igitur Curiae Regiae, et Judicis Palatini Magistratum pro se quemque simul exstitisse, neminem esse credo, qui ex dictis non intelligat. Sed ille Oraculum Regis praesentis in causis Comitum; hic Regia procul, apud reliquum populum, in jure dicundo Prorex fuit. Ille in Consistorio Principum; Palatinus cum saepe ad latus Regis, ordinarie tamen in Curia sua [1]) et in Concione populi, et cum delectis per hunc Assessoribus ac quod gratissimum, subdiu judicavit. [2]) In his itaque duobus summis Magistratibus evenit, ut Comitum Curiae Regiae plures essent, quos ex Nobilibus tenuioris ordinis non fere quisquam; Palatinus nullus, quem semper omnes non novissent apprime. Hic de quaestionibus capitalibus, prius, quam Sententiam suam effectam daret, de aliis, dum ad Regem provocatio fieret, referre ad hunc debuit. Comes Curialis de Causis tantum, quas extra Curiam Regiam terminasset. Huic de victu et cultu ad Curtem Regiam suppeditabatur prolixe; Palatinus, quod ab hac majorem anni partem abesset, adsignatis sibi per ambitum regni Udvarnicis [3]) et jure Commeatus (descensus) usus est. [4])

---

[1]) Art. 19. 1231.

[2]) Art. 35. 1298.

[3]) Sim. de Kéza App. c. II. § 2. „Palatino regni, qui pro utilitate nobilium praeficitur, Rex suos Udvarnicos uti dedit" Colomannum ille nominat, sed res ipsa loquitur, non alium moris hujus, quam instituti Udvarnokorum, fuisse auctorem.

[4]) E. c. Moys Palat. (C. D. V. v. 1. p. 80) pro descensu unum bovem tenuem, aut porcum bonum, decem gallinas, anseres duos, a villanis de Cosne descensus titulo habuit.

III. De jurisdictione Comitum parochialium.

§ 135.

ordinaria haec erat, et extraordinaria.

Limites ordinariae Comitum parochianorum jurisdictionis fuerant hujusmodi, ut in causis majoribus (erant vero hae effusionis sanguinis, furti, latrocinii) siquid horum per aliquem de genere Jobbagionum naturalium, aut servientium regalium patraretur, de facto Comites hi in Conventu provinciae generali cognoscerent; judicium tamen aut Regi aut missis ejus aut denique et passim Palatino de reis conventis his, integrum relinquerent;[1]) in ceteros creditae sibi provinciae incolas, nisi jurisdictioni eorum lege aut privilegio exemti essent, ipsi in praesentia tamen Jobbagionum (Magistratus) castri[2]) animadverterent. Comitibus parochianis Jobbagiones a generatione, et Servientes regales in solis modo causis ratione monetae, aut decimarum suscitatis; reliquus per territorium castri populus in quibusque causarum civilium speciebus, quae sacris servatae non essent foris, velut ordinario per provinciam judici suberant, ea instructo auctoritate, ut in ipsis adeo ministerialium (Udvarnokorum) causis definiendis, licite Magistris horum praeverterent. In Comites nulla iis potestas; invicem itaque sic satis securus populus hoc Judiciorum instituto; non etiam a vi potentiorum tutus fuit. Rege scilicet Stephano? non plus; quam apud Francos, superstite cum maxime Carolo Magno. Quorum utriusque, propria ea tantum excelsi animi virtus fuit, ut postquam potentiores quosque judicio suo servassent, et ne iis ad tenenda sua vel recu-

---

1) Factum idcirco est, ut horum, Palatinorumque Congregationes passim simul celebrarentur.

2) Bela IV. (IV. 1. p. 194) et Comes non judicet eos, nisi in praesentia Jobbagionum castri.

peranda obesse invidia posset, sic satis prospexissent; vicissim curarent omni auctoritatis suae usu impensissime, ne praerogativa haec tenuioribus in noxam vergeret, promtissimus itaque his ad Curiam suam pateret aditus. Atque haec praecipua d. Ladislai quoque cura. Ab horum tamen obitu apparuit mox, cum lege ea securitatem aliorum incolumem consistere non posse. Huic itaque consulturus Colomannus, maximi Princeps animi, consilium de instituendis Judiciis synodalibus coepit. Sed a fatis ejus res haec omnis retro lapsa est; non sine impulsu eorum, quorum a rationibus fuit, obliteratis judiciis his revectoque veteri systemate populum praesenti judicis ope destitui. Crevit malum prodigalitate Regum seculi XIII., qui ad sarciendam, ut alibi diximus, prisci Comitatus jacturam, multos Jobagionum omnis generis a jurisdictione Comitum parochianorum exemerunt. Haec rei judiciariae circa a. 1222 facies, quo de extendenda Palatini, seu quod res est, restabilienda antiquissima Judicis Comunitatis, in omnes auctoritate conventum est lege; nam id praeter legem invaluit, ut quos Ordinaria Comites parochiani judicare auctoritate non possent, velut Jurisdictioni suae exemtos; eos ex delegatione Principis aut permissione Palatini, extraordinaria itaque potestate judicarent. Per quod auctoritati quidem supremorum Comitum subventum; non tamen etiam conditioni populi, multiplicatas injurias, administrationemque justitiae ob necessitatem delegationis, sumtuosam querentis plene consultum. Anno itaque 1298 condita, quam jam alibi (de Missis Regiis) dedimus, lex est, ex qua omnes causae praeter eas, quae sacris assertae sedibus essent, ad Palatinum, dum provincias judicat, tunc vero dum non judicat, ad parochiales judices deferrentur. Ita lex scripta: longiori tamen opus tempore fuit, ut haec in usum abiret, articulo 21. anni 1486 expressum, quo non solum exemtiones anteriores abrogatae, sed ne deinceps aliquando fierent, prohibitum est severissime.

§ 136.

De foro Curialium Comitum Castri.

Castri, inquam, ut extemplo intelligas, de Vice-Comitibus parochianis sermonem esse, a Comitibus aulae seu Curiae Praelatorum, aliorumque privatorum Dominorum (nam his quoque sui olim Comites Curiales) oppido quam diversis. De munere horum Kollárius [1]) pro diligentia sua egit prolixe, longumque iniit causarum censum, quas horum definitas judicio ex Regesto Varadiensi accepit; sed quod amplius est, Comites hos Curiales, proinde, atque Comites parochiales Causas alias ordinaria, alias delegata potestate definivisse, fugit eum annotare; licet pluribus Regesti illius indiciis constet: Causas complures Comitibus parochianis commissas, horum mandatu Vice-Comites seu Curiales Comites hos pertractasse. Quod igitur easdem species causarum, personarumque lite agentium genera eadem coram utroque vides; nolim id pro aequata utriusque in jure dicundo auctoritate accipias, contra enim et lex et exempla faciunt, quae attigimus paullo ante. In his itaque Vice-Comites luce non sua, sed aliena lucebant. Facultas deligendi Comitis Curialis diu parochialem penes Comitem fuit. Ex quo conjicere est, hos et suopte nutu et quod fama existimatioque sua magna ex parte per laudes fidei industriaeque Curialium Comitum suorum staret, operam dedisse, munus id ut viro conferant, et a moribus et a literis commendato. Additque opinioni momentum, quod causae, quae animos veteris formae judiciorum curiosos, in Regesto illo maxime explent, per Curiales peractae Comites fuerunt.

---

[1]) Volum. II. Amoen. Hist. Jurisque publ. regni Hung. c. IV. p. 40 et seqq.

§ 137.

De arbitris,

Muneris Centurionum, Bilochorum, Villicorumque officia diximus alibi; jam de arbitris quaedam. Caput est: apud hos causas disceptatas fuisse plurimas. Erant vero arbitri alii villani, ex cognatis, opinor, vicinisque delecti;[1]) provinciales alii,[2]) spectatae virtutis homines, qui ad Palatinorum tribunalia adhibiti, tantam exuperantiae hujus consecuti fiduciam sunt, ut gravissimi saepe momenti questiones voluntate partium his committerentur dirimendae. Arbitros quidem, quos non infrequenter Palatini adsignarunt, ex horum fuisse numero mihi persuasum habeo.

---

[1]) Reg. Varad. num. 343 ,,Cognati utriusque partis, scilicet: Nicolaus, Aba, Ambrosius una cum Bodum Comite, utramque partem in ipsos arbitros consentientem discutientes cet.

[2]) Ibidem num. 90 arbitri 339 arbitri parochiani; 340 Contermini dicti; iidem, ni fallor, qui in capit. Saxonum de 797 vicinantes, convicini, pagenses appellantur. Baluz. I. p. 277.

§ 138.

De sedibus, ut vulgo appellantur, dominalibus

Domini denique jure causas colonorum suorum cognoscendi semper pollebant;[1]) erat tamen hoc longo satis tempore ita limitatum, ut se non ultra ipsos colonos, qui aliquam territorii eorum portionem tenebant, extenderet, atque in hos quoque, nisi privilegio exemti

---

[1]) Reg. Varad. num. 292 Bud impetiit convillanum suum Emericum Judice Leustachio Domino eorum. Num. 293 Barabas impetiit Jobagionem Aga Comitis. Quod praefatus Aga discentiens cet. Vide et num. 56, 299, 387 cet.

haberentur, salva praeterea esset, et Comitum provinciae et Ordinariorum regni judicum auctoritas; velut quae testimonio etiam legis deinceps scriptae (§ 2. art. 68. 1486) in eo sita fuit, ut Palatinus, post deinde Comes etiam Curiae Regiae, causae cujusque propositae sibi cognoscendae et definiendae facultatem haberent. Cum igitur maxime formam administrationis publicae feudalem tenere te putas, elabitur haec prope e manibus, ceditque propriae legum hungaricarum humanitati, ex qua libertinis etiam dominicae subjunctis potestati, salvum erat illatam sibi injuriam, in causis quoque capitalibus, per se coram jure persequi;[2]) hac si usi non essent, dominus ad eam vindicandam procedebat.[3])

---

[2]) Reg. Varad. num. 59, 310, 370, 388.
[3]) Ibidem num. 234, 269 cet.

II. De norma procedendi coram Jure

a) de evocatione ad Judicium.

§ 139.

insigne hanc in rem Hartvici testimonium.

De militibus, qui mercatores quosdam depeculati sunt, ad judicium evocatis primum speciale; alterum generale est, qua Stephanum in vim perpetuae legis prohibuisse perhibet „ne quis vicinum, sine judicii examinatione, laederet.“ Legem itaque Andreae II. (art 2. anno 1222) „volumus etiam, quod nec nos, nec posteri nostri aliquo tempore servientes capiant, vel destruant, favore alicujus potentis, nisi primo citati fuerint et ordine judicario convicti“ quis est, qui non summae d. Stephani referat aequitati acceptam? Evocatio, more Hungarorum antiquissimo Praeconis erat negotium; con-

suetudo mittendi sigilli cum hospitibus bavaris ad nos demigravit.[1])

[1]) Duplex hic evocationis modus etiam in LL. s. Lad. (l. I. cap. 41, 42) distinguitur.

b) de mediis probandi coram foris civilibus

§ 140.

species horum diversae

Media probandi: juramentum et conjuratores post adoptata christiana sacra ex jure canonico sumsimus; ordalia hospites attulerunt, maximam partem Germani. Horum se consuetudinibus Protorex aplicuit, in constituendis quoque perjurii, ac aliorum criminum poenis, diversisque harum generibus. Quod cum ex Grimmii demum antiquitatibus germanicis nuper cognitum sit,[1]) erant ex Scriptoribus hungaris aeque ac externis complusculi, quorum alii divo Regi nimiae asperitatis, alii hungaris barbarae immanitatis dicam scriberent, cum potius ingenium Regis tantis morum legumque per convenas allatarum diversitatibus accomodatum laudare debuerant.

[1]) Libri II. cap. 15 de perjuris manus amissione mulctandis; cap. 39 et 40 de furto servi, redemptione nasi, vel abscissione ejus puniendo; sin relapsus fuerit, auribus privando; et si ne tum quidem sapuerit, morti dando, contende velim cum iis, quae Grimmius o. c. de moribus Germanorum a p. 701—711 in medium adfert.

§ 141.

testes et conjuratores.

Sacramentum, uti judex decrevisset, alteruter litigantium, vel per se solus, vel cum pluribus hominibus conditione civili paribus nuncupabat. Hi conjurato-

res, consacramentales, compurgatores dicti, religiosam jurantis asseverationem fide dignam esse adfirmabant; diversi a testibus, qui de re in litem deducta, id quod sibi compertum habuerant, professa etiam scientiae ratione exprompserunt. Conjuratores diu ad amoliendam solum, testes et ad asserendam et amoliendam actionem adhibiti [1]), atque hi quidem secundum illud s. codicum „in ore duorum" cet. pauci; conjuratores,[2]) quia alienae assertores fidei fuerant, quinque, decem; et pro ratione inferioris conditionis civilis, famaeque, centum et plures saepe numero per judicem imperabantur. [3])

---

[1]) Veri nominis testes habes in Reg. Varad. num. 164, 209, 241, 247, 262, 323, 329, 389. De his est illud (III. v. 2. p. 97) de a. 1226 „nos autem adjudicavimus, ut testes produceret de omnibus hominum generibus scilicet: de Servientibus Regis, de Jobagionibus castri et de aliis hominibus, qui sunt genere liberi et bonae famae. Ex his pars adversa, qui sibi fide potiores videbantur, concessu Judicis, elegit Reg. Varad. n. 209, 229, 323, 366.

[2]) Exemplum Conjuratorum Reg. Var. num. 266 sistit; vide etiam lit. jud. de a. 1327. Tud. Gyűjt. a. 1836 v. IX. Formula Juramenti horum in Régi magyar n. em. II. p. 280.

[3]) Sensu art. 39 1291.

§ 142.

generatim testificantes

Et hi et illi vitio styli veteris testificantes dicuntur;[1]) quod habilitas paribus utrinque alligata legibus fuit. Omnes Christo addictos, bonae praeterea famae viros, et patres familias esse oportuit. Sed servo accusare nobilem, aut testimonium contra hunc perhibere, ex lege d. Stephani haud licuit. Extat hanc in rem alia item ejus

---

[1]) In hac igitur de conjuratoribus, testibusque doctrina cautionis opus esse diligentia bene Roggeius o. c. p. 103 monet.

lex, quae familiaris apud nos phrasis „honoratiorum" reserat fontem. Ea est hujusmodi: „Si quis servorum Curiae Regalium vel Comitis praeficitur, ejus testimonium inter Comites recipiatur" si servus seniorum, vel Serviens suum Comitem interfecerit.[2]) Cum his si contendas, quae Verbőczius in haec tradit verba [3]) „rusticana attestatio, demptis Officialibus Dominorum et Baronum ac aliorum regni Nobilium in personis eorum officia in vicinitate tenentibus, qui juxta antiquam consuetudinem in hac parte pro personis nobilibus reputantur, contra personam nobilitarem nihil valet" tenes principium, ex quo praesens juris tam scripti, quam consuetudinarii erga honoratiores, viros, subaudi, ab artibus liberalibus, ordine sacro, munere publico, aut de quo ante diximus, privato conspicuos, liberalitas profecta est.

---

[2]) l. II. c. 50.

[3]) P. II. tit. 27. § 6.

[4]) Ita etiam ignobiles, si Scribae, aut Notarii Curiae Regiae sint, ex tit. 19. P. II. op. trip. Verb. parem etiam in exequendis Judicum regni ordinariorum Sententiis fidem cum nobilibus habent.

§ 143.

dicti

De diverso testimoniorum pro ratione civilis testium conditionis valore plura isthic adferre supersedeo; ne partem instituti Conjuratorum, qua hoc Caroli Roberti et Lodovici Magni temporibus magis exculta est, occupem. Id tamen loco hoc alienum non est observare: Conjuratorum institutum ita fuisse comparatum, ut in causis quibusdam proximi sanguine conjurare non solum possent, sed etiam tenerentur.[1]) Nobiles Jobagiones Eclesiarum,

---

[1]) Regest. Var. num. 351.

quod Praelatis suis conjuraverunt, causae horum, sensu probissimo, adjutores dicebantur.

§ 144.

Literae

Literarum in judiciis usus sec. XI. et XII. infrequens; in Regesto Varadiensi quoque pauciora, quam pro numero causarum, vestigia scriptorum documentorum reperias. Sed questi id jam alias sumus; non dum diximus hoc in condendis ultimae voluntatis tabulis Canones Eclesiae, et quod Andreas II. in diplomate a. 1231 „voluntas, ait, testatoris suprema, firma et stabilis debet permanere“ [1]) pro lege apud Hungaros fuisse.

[1]) Cod. Dipl. IV. p. 227.

§ 145.

Ordalia.

Ordalium binae in Hungaria species: ferri candentis et aquae bullientis, usu cognitae. Ritus peragendi judicii hujus, ceteraque, ut apud Germanos. Lege d. Ladislai, dum aqua vel ferro judicium factum, tres adesse idoneos testes oportebat. Id Colomanni constitutum sapientia, ut nisi ad sedem Episcopi et majores Praeposituras, exerceri judicium hoc nequiret. Arbitro Bertholdo Colocensi Archiepiscopo, Abbas Ordinis s. Benedicti de monte Pannoniae (Urozio nomen) per hominem Eclesiae suae ferrum in Eclesia Budensi portavit. Literae igitur eam in rem editae, locique similes Regesti Varadiensis [1]) incogniti,

[1]) Vide lit. apud Schwardtner Introd. in Dipl. pag. 339. In Reg. Varad. num. 15. Fabianus de villa Beka, et Samson de genere Opour. num. 69. Domina Maria Uxor Aghae Comitis num. 79. Quidam de genere equestri scilicet militum Regis 228. Sumuracus Posoniensis Comes et alii num. 373 cet.

credo, fuerint scriptoribus, qui hoc judicii genus nihil ad Nobiles adtinuisse volunt. Tu, si videbitur, ita censeo, existimes: Nobilibus non immunitatem judicii hujus, sed ferrum per se ipsi, an aliorum portare manu vellent, optionem liberam fuisse. Neque tamen hoc Nobilium tantum proprium; Aequitas gentis, cujusque conditionis hominibus,[2]) si senio vel morbo impedirentur, ferri per alium portandi [3]) fecit potestatem.

---

[2]) Ibid. num. 2 pro sene matre filius. num. 90, pro fratre frater portat ferrum.

[3]) De modo judicii hujus prolixe Belius, sed alienis ex fontibus; nos pauca ex ipso Reg. Var. notamus. In judicium hoc missus apud Eclesiam triduum jejunavit (num. 24, 367, 368); praemissa deinde adhortatione inter solemnia missae Eucharitiam sumsit, commonitusque iterum, et examinatus ferrum candens ad spatium pedum novem portavit. De combustione non statim pronunciatum; sed manus panno involuta, involucrum sigillo Capituli (num. 92) munitum; et triduo post praesentibus Canonicis (num. 146) solutum et de comperto testimonium editum. Qui sigillum fregit, sine omni ulteriori vestigatione pro reo confesso habitus est. Montesquieu putat ad prosperum rei eventum plurimum in callosa manu situm fuisse. Carolus Böhm (Quaedam animad. in med. aevum Pest. 839) Sacerdotes, dicit, suas de occultis naturae viribus cognitiones, etsi aliquando dolus intercesserit, ad innocentiam salvandam (instituto hoc) convertisse.

§ 146.

Duellum.

Majoribus nostris, quod ritu etiam gentilium dum viverent, Deum praeliis interesse credebant, tamquam pars avitarum religionum, inter cetera probandi juris media gratissimum, consiliumque Stephani, ut Germanorum de modo duelli scita, per eos quoque adoptarentur, unum omnium acceptissimum erat.

§ 147.

hungaris gratissimum

Volumus, ait is in Diplomate, quod Eclesiae S. Adriani de Zala a. 1024 largitus est,[1]) ut cum necessitas proposcerit, contra importunitates, jura vel possessiones impugnantium vel occupantium Regia Majestas, quoties locus, aut tempus se obtulerit, dictae Eclesiae teneatur de sua benignitate in pugili providere, et ipsum pugilem per omnia expedire.[2]) Ita namque legibus ejus erat comparatum, ut decerni duellum et per Curiam Regis et per Palatinum, Judicemque Curiae Regiae et horum Vicarios Supremosque provinciarum Comites in causis quibusque posset;[3]) abiretque in axioma Juris privati hungarici: aprobatissimo et consuetudinario regni jure causas per productionem testimoniorum comprobatas,[4]) duplici articulo, scilicet duello, vel, juramento definiendas esse.

---

[1]) Vide illud Kat. Hist. Crit. T. 1. p. 313. De simili magno Pugili monast. s. Albani apud Anglos Mathaeum Paris.

[2]) Ibid. T. VI. p. 678. lit. Lad. IV. Petrus filius Beten de Budafalva noster pugil specialis, undecies se in area certaminis nostro ex mandato ut pugil strenuus probando cet.

[3]) Variae deinde privilegiis factae limitationes, sic Nobiles de Scepus, duellum nisi per Regem probatum fuisset, non inibant. Bela IV. duellum literis, quas Tyrnaviensibus, Valkovariensibus, Zagrab, Pest, Carponensibus et Jasztrabarkensibus a. 1231, 1238, 1242, 1244, 1257 concessit, diserte vetuit.

[4]) Huic axiomati insistit Sententia Palatini de a. 1244, de qua Botka in praeclaro op. de duellis Hungarorum litis decisoriis Pest. 1829 plura; item Marci Supremi Comitis Szathmariensis C. D. IV. pag. 46.

§ 148.

frequentissimumque

Duellum quisque per se; nisi per sexum vel aetatem armis tractandis minus idoneam, sacerdotium vel eminentis dignitatis civilis rationem, excusaretur; tum enim per conductum pugilem inibat. Id vero Judicis erat arbitrium, an novitius cum veterano, vel nudus cum armato congredi pugile debeat. Contra eos, qui majestatis postulati, aut hostes salutis publicae judicati sunt, more Majorum posterius tenuit.

III. De rebus judicatis earumque executione.

§ 149.

per Pristaldos

Jure vetustissimo controversia ad Judicem deducta Partes, etsi maxime vellent, sine licentia ejus amicis convenire pactis nequibant. Quod cum de Curia quoque Regis ita acceperimus, vereor, ne consuetudinem, quae tam prope abest a suspicione avaritiae, non idoneo loco referam. Sed Regestum Varadiense, cujus aetate causae ex primaevo forensi agebantur usu, deprecationum hujusmodi plenum est. [1]) Sententias Curiae Regiae Judicumque aliorum exequi Pristaldorum erat negotium. Nomen si ex perestar persico, quod ministrum notat, arcessas,[2]) non ecquidem obluctabor; eorum tamen pro-

---

[1]) Recole Reg. Var. n. 23, 26, 125, 322, 342 cet. In supl. ad Anal. Scep. p. 107 arbitri ex consensu et permissione Michaelis Comitis Scepusiensis deputati.

[2]) De etymo vocis diligenter disserit Kállay in Tudományos tár. vol. 1, fasc. 1.

babilior conjectura videtur, qui cum apparitor vulgo: Comissarius vel Mandatarius Slavis pristav nominetur, Pristaldum in reduviis Slavorum Pannoniorum habent, [3]) arbitranturque vocem eam simulatione vernaculae pere-stóldó facile impetrasse, ut per Hungaros jure civitatis donaretur. Regum tamen Pristaldi in vernaculo jam olim Király embere [4]) audiebant.

---

[3]) Belius, Bentkő, Katona alii.

[4]) Lit. capit. Varad. a. 1274 (VII. v. 2. p. 35) testimonium nostrum idoneum mittere deberemus, coram quo Mathias Prestaldus, seu Homo Regius. Viginti jugera statueret cet. Carol. Rob. in lit. a. 1323 (VIII. v. 2. p. 495) Ladislaum, hominem suum, Procuratori possessionum monialium de insula B. M. V. circa Budam ad citationes, Inquisitiones, Recaptivationes possessionum, ac ad alia negotia ipsius Eclesiae per unius anni evolutionem in Prestaldum concessit. Similes sunt literae apud Hormayr o. c. T. VIII. p. 191. Aetate Ludovici M. desiit vocabulum Prestaldorum, ut qui deinceps Homines Regii dicti sunt.

§ 150.

peracta.

Pristaldos iisdem, quibus testes instructos dotibus; in eam vero curam, ut munus hoc viris committatur bonae frugis, Judices incumbere lex voluit. Quod itaque consentaneum erat, admissae per Pristaldum culpae reum Judicem subjecit, sanxitque diserte, damnum per illum datum ut iste praestet. Causam scripto comprehensam Kollarius Pristaldis consignat. Ego vero mallem Judices illius aevi hoc fecissent; quod quidem ille non docuit; Apage itaque istiusmodi laureolas non in loco allatas; liquet enim ex Regesto Varadiensi: et Pristaldis, quid agendum haberent, viva commissum voce, et per eos, quod peregissent, ore ad Judicem relatum; hoc ipsum vero non nunquam jussu hujus aut voluntate partis per Capitulum Eclesiae alicujus in literas missum. Consuetudo

haec non solum ante aetatem Belae III., sed postea etiam aliquamdiu obtinuit. Quoties igitur res jam judicata, et effectui data in contentionem venit, ad Pristaldum, cujus id opera factum esset, tamquam adsertorem veritatis provocari, hicque coram arcessi solebat. Ejus effatum vicem literarum et sententiae scriptae acceptum, si res integrae et fraude vel simulatione per eum nihil in alterutram peccatum partem esset. At vero jam initio seculi tertii decimi cuncta querelis contra simulatos falsosque Pristaldos personabant; anno itaque 1231 constitutum, ut „quia multi in regno laederentur per falsos Pristaldos, Citationes vel testimonia eorum non valeant, nisi per testimonium dioecesani Episcopi vel Capituli; nec falsificatus Pristaldus possit se justificare, nisi eorundem testimoniis."

IV. De asylis.

§ 151.

lex d. Stephani.

Memoria legis, non etiam lex d. Stephani de asylis ad nos pervenit. Superest tamen constitutio ejus: si quis in Regem aut regnum conspiraverit, nullum ut refugium habeat in Eclesiam. [1]) Itaque verum, aut veri proximum est: Eum haud secus, atque Carolum M. sola modo templa Dei pro asylis, et neque haec omnium omnino Criminum reis patere voluisse. Non ecquidem nescio cap. I. lib. II. Decretorum S. Lad. Curiam praeterea Regis et pedes Episcoporum attingi, prudensque concedo, quos Ordalia secum in Hungariam attulisse dixi, hospites haec eadem domi suae perfugii loca habuisse; [2]) id autem ad morum etiam interfuisse quodam-

1) Libri II. cap. 51.

2) Vide Grimmium o. c. p. 186 et seq.

modo cultum, ne haec eorum religio in Hungaria deminuatur. Sed enim et caput **17**. lib. **III**. Decr. s. Lad. et c. **84**. lib. **I**. Colom. quae titulo professo de asylis agunt, disserte pro me faciunt. Lex d. Stephani de asylo, ut, quod sentio, dicam (nihil enim praecipio) par, similisque fuerit Decreto Caroli M. quod est hujusmodi „si quis confugium fecerit in Eclesiam, nullus eum de Eclesia per violentiam expellere praesummat, sed pacem habeat, usque dum ad placitum praesentetur, et propter honorem Dei sanctorumque ipsius Eclesiae reverentiam, concedatur ei vita, et omnia membra; emendet autem causam in quantum potuerit, et ei fuerit judicatum.“ [3]) Consentit enim his illud s. Ladislai cap. I. lib. II. „ipse fur, nisi ceciderit in Eclesiam, suspendatur.“ Item caput **17**. lib. **III**. „si fures ad Eclesiam confugerint, seque insontes dixerint, judicio (placito Caroli M.) sistantur; confessi crimen lege d. Stephani serventur incolumes; sin secus rei comprobati fuerint; contumaciae illorum nihil ea in Eclesiam fuga sufragetur. Colomannus leges d. Stephani et Ladislai partim temperavit, partim explicuit; neque nihil in his quoque s. Regum de asylo constitutionibus fuit, quod melioribus jam seculi sui moribus consulto accomodaret, aut saltim definiret clarius. Et primum quidem humanius jam, ac ad ingenuitatis, probitatisque velut quamdam educationem aptius ei visum: per Comitem et Episcopum interrogari percontarique eum, qui in Eclesiam confugisset, an reus esset objecti sibi criminis? confitentemque non mutilari. Si fateri distulit, non idcirco eum ferro mox examinari,

---

[3]) Capit. de part. Sax. apud Baluz. T. I. p. 251. Pacem habeat intra ipsa Eclesiae atria, nec sit ei necesse Eclesiam ingredi. Capit. II. a. 803. c. 3. p. 389. Idem d. Lad. Eclesiae Simeghiensi largitur a. 1106 apud Katona H. c. T. II. Innoc. III. vero a. 1198 apud eundem testatur: hanc olim Eclesiae Dei in Hung. reverentiam fuisse, ut si etiam publicus latro ad eam, ob tutelam sui corporis confugisset, sub ejus consisteret immunitate securus, et quamdiu lateret ibidem, tamquam innocens servaretur.

sed dato ulteriore sui excusandi spatio, si hac quoque indulgentia abusus, aliis mediis probari reus, quam spontanea confessione videri etiam poenitens maluit, tum demum eum pleno rigori legum committi praecepit. [4]) Lege itaque Colomanni non quidem nihil Eclesia, sed (ut magni Regis agnoscas sapientiam) beneficium asyli sua cuique fides, et reliquus a casu humano probitatis sensus dedit. Aetate conditi Regesti Varadiensis jam etiam a ferro fatali adusti qui fuerant, si in Eclesiam refugissent, a periculo vitae ac mutilatione integri, Crimen pro gradu ejus, furtum speciatim, si jam in consuetudinem vertit, civilis suplicio mortis, servitute luebant.[5])

[4]) Vide legem ejus lib. I. c. 84.

[5]) Confer cum his causam Reg. Varad. n. 189 deductam.

B. De jurisdictione forensi Praelatorum

§ 152.

in sacram et civilem divisa:

Praelatorum, seu ut d. Stephanus loquitur, Ordinis Pontificum jurisdictio forensis ex instituto ejus duplicis erat generis: sacra et civilis, haecque rursus vel curialis, quae in liberos, milites, nobiles Eclesiarum; vel dominica, in Colonos quae exercebatur, hominesque conditionis obnoxiae.

§ 153.

Ad sacram pertinebant: 1. Clerici.

Ordinis Pontificum jurisdictioni suberant omnes, qui per tonsuram in sortem Domini vocabantur. [1]) Quod ta-

[1]) S. Steph. l. I. cap. 3. § 4. et s. Lad. l. III. c. 25.

men de ordine solum disciplinaque sacra intelligi velim. Agi enim cum his lege, si injuriam dedissent, Praelato solum Judice potuisse multorum eam quidem, neque eo magis veram existimaveris sententiam. Lex namque divi Ladislai (l. II. cap. 13) exstat, ut Clericus majoris furti reus per Episcopum gradu moveatur, vulgarique damnetur judicio. Atqui legi huic, velut speciali et hominum aevi hujus extortae vitio per Colomannum obrogatum est, [3]) scio; neque me latet, ex hujus mente Regis, ne causas quidem ratione fundorum, quocunque Actionis titulo vestitas adversus Clerico institui, praeter quam apud Judices Ordinis sacri, nusquam potuisse. Sed hoc multifariam licet, contra instituta d. Stephani et Ladislai, qua privilegio, [4]) qua legum confirmatum tabulis, [5]) robustam attingere maturitatem nequivit. [6])

---

[2]) lib. I. cap. 14.

[3]) Col. l. I. c. 6, 14.

[4]) Andreae II. de a. 1222 clero concesso apud Kollár de orig. pot. leg. cet. p. 93.

[5]) Art. 17. 1231 § 2.

[6]) Vide supra § 123.

§ 154.

2. Personae aliae causis ad haec relegatis fora implicitae.

In facto fidei, sacramentorumque et disciplinae [1]) jurisdictio illa non sexus, non ordinis conditionisque dis-

---

[1]) Explicatum vocis in legibus antiquis nequiquam quaesiveris. De veneficio in Reg. Varad. ad n. 68, 151, 236, 255, 273, 376, 382. Archi-Diaconi; n. 371. Comes Curialis judicat. Literae Episcopi Transyl. (Pray Hierar. p. 2. pag. 253) de a. 1213 „causarum etiam criminalium „meminerunt,“ quae ad sacerdotum pertinent dispositionem.“

crimine ullo, ad cunctos, qui intra Dioecesim Praelati colebant, patuit. Criminum graviorum rei, licet eos inter, et quos laesissent, convenerat, peccatum Episcopi luebant judicio. Causae de matrimoniis, de dote, rebusque paraphernalibus Episcoporum sequebantur forum, cui Andreas II. alias item quaestiones, quacumque eae ratione ad eclesiasticum examen pertinerent, art. 17. 1231 accensuit: Sic vero (nec enim sejungere ea, quae invicem cohaerent, licet tempore dissita, placet,) materiam dedit rogatae temporibus Ludovici M. apud Transylvanos, nescio an prius apud Hungaros legis, quae haec habet: „quod factum nuptiarum, item causae dotis et rerum parafernalium, item causae quartae filialis, item percussiones clericorum, et mulierum judicia Eclesiastica tangentes ad forum eclesiasticum debeant pertinere. [2]) Item violatores virginum, mulierum, adulterorum, adulterarum, nisi extendant se ad sanguinis effusionem; item causae testamentariae similiter ad forum eclesiasticum dignoscuntur pertinere; hoc tamen declarato, quod si causa adulterorum intentatur civiliter: ad forum eclesiasticum; si vero criminaliter: ad judicium seculare dignoscitur pertinere." In cognoscendis causis his Episcopi Vicariorum, Archidiaconorumque suorum et Parochorum opera; [3]) in decidendis jure Pontificio pro norma usi sunt.

[2]) Causae in facto decimarum ex art. 5. 1222 12. 1231 37. 1291 ad Comitem parochialem spectabant, etiam secundum hanc Ladovici legem. Abstractae ab eo per art. 9. 1458; rursumque a. 1608 restitutae.

[3]) Vide etiam form. sol. styli Kovachich p. 53.

§ 155.

auctoritas sententiarum hujusmodi

Quam Carolus M. tamquam principalem administrandae Monarchiae iterum iterumque repetit legem „ut Epi-

scopi cum Comitibus stent, et Comites cum Episcopis, ut uterque pleniter suum ministerium peragere possit, auspiciis Caroli Calvi in can. VIII. Concilii Moguntini redactam,[1]) d. Stephanus ipsis hujus verbis recepit, et ut judicium Caroli M. plene se probasse luculentius ostenderet, in Decreto, quo Monarchiam Hungaricam ordinat, principe posuit loco.[2])

---

[1]) Apud Baluz. T. I. p. 858. „Ut Episcopi potestatem habeant res eclesiasticas providere, regere et gubernare, atque dispensare secundum Canonicam auctoritatem. Volumus ut et laici in eorum ministerio obediant Episcopis ad regendas Eclesias Dei, viduas et orphanos defendendos, et ut obedientes sint eis, ad eorum christianitatem servandam. Et Episcopi consentientes sint Comitibus et Judicibus ad Justitias faciendas. Et ut nullatenus per aliquorum mendacium vel falsum testimonium, neque perjurium, aut per praemium lex justa in aliquo depravetur.

[2]) Libri II. cap. 2. Ut Episcopi habeant potestatem cet. usque „christianitatem servandam.“ Quae sequuntur ad modum capituli primi a. 813 Car. M. ita mutavit: Consentientesque sint Comites, Judices, Praesulibus suis ad justitias faciendas juxta praecepta legis divinae. Et ut nullatenus per aliquorum cet. Confer etiam Joann. Godofr. Eichhorn Weltgesch. II. Theil. p. 34.

§ 156.

Civilis Jurisdictio Praelatorum, partim ad similitudinem Curiae Regiae comparata,

Tribunal Praelatorum, coram quo de causis Nobilium Eclesiae suae disceptabatur, Auditorii Regum prae se ferebat speciem. Horum ad exemplum Archiepiscopus Strigoniensis et Judicem Curiae et Palatinum habuit, habetque hunc hodieque. De quorum auctoritate ita Bela IV. in privilegio de libertatibus „quae ad Eclesiam Strigoniensem semper pertinuerunt, a. 1263 „nullus Judicum Curiae Regiae quocumque nomine nominetur, vel Palatinorum regni, vel quicunque Comes, populos Eclesiae Strigoniensis conditionarios, et Nobiles suos univer-

sos judicare possit, sed ejusdem Eclesiae Strigoniensis judices, videlicet: Palatinus suus vel Judex Curiae suae, aut terrestris Comes per Archiepiscopum deputatus, in omnibus judicet. Si Nobiles Eclesiae Strigoniensis in furto vel spolio per Palatinum regni nostri, vel Judicem Curiae nostrae ordine juris servato interficerentur, possessiones taliter interfectorum non ad Palatinum regni vel Judicem Curiae regni devolvantur, sed ad Eclesiam Strigoniensem.“ Praelati ceteri praeter quatuor principales ministeriales ex more Praelatorum Germaniae: Tavernicum nempe, Dapiferum, Pincernam, et Agazonem, quisque Curialem alterum, alterum terrestrem habuerunt Comitem suum. Quorum hic extra Curiam causas minores, minorumque; ille tamquam Comes Curiae Episcopi aut Abbatis, in Curia, eo coram, vel absente causas quasque non tamen solus, verum, ne quid ad simulacrum Curiae Regiae desideraretur, adsidentibus Nobilibus Jobagionibus Eclesiae definivit. De provocatione ad Curiam Regiam usus non convenit. A Sententiis Curiae Archiepiscopi Strigoniensis, aliorumque plurium Praelatorum nullus in praesens usque provocationi locus; fide vero literarum b. Petri Quinqueeclesiensis, si Episcopus ejas, vel Officiales justitiam conquerentibus denegarent, Episcopus ad Regiam potuit et debuit praesentiam evocari. [1])

---

[1]) Idem ad Eclesiam Zagrabiensem viguit, vigetque etiam nunc.

§ 157.

partim dominica erat, estque nunc ipsum.

Notionem hujus dedi alias. Non itaque faciam longius. Tribunal hoc, in cognoscendis etiam, si potestas haec Eclesiae per Reges facta est, capitalibus quaestionibus, nihil a simili Dominorum aliorum foro differebat. Regestum Varadiense, inter plurima dominicalium judiciorum hujusmodi monimenta, illius item servavit memoriam, quod per Comitem Miskam cum Vilhelmo Episcopo

Transsylvaniae (ab a. **1203—1223** Eclesiae huic praefuit) simul celebratum monet, [1]) istius quoque generis tribunalium (mixtas sedes dominales vocamus) usum, apud nos esse perantiquum.

[1]) Reg. Varad. num. 69.

De re militari.

§ 158.

Hanc pactis legibusque jam per Arpadum constitutam

Politicis aliarum gentium institutis meditato in rem suam usi consilio Hungari, quod ad rem militarem: plura habuerunt ipsi digna, quae exteri imitanda summerent. Ex his Henricus I. Imp. quod eorum exemplo arces perpetuis ex vicino agro equitibus muniverat, primus tamquam novi apud suos instituti conditor fama celebratur. [1]) Nolim tamen existimes militiae leges omnes, quibus Hungari ab excessu Protoregis usi sunt, (usi inquam, nec enim tabulae exstant) sic plane vernaculas eorum fuisse, nihil ut aliunde acceptum sit. Perlucent ex his quoque Capitularia Regum Francorum, adhibitique ad delectum horum tanti solertia judicii, ut institutum hoc ea etiam parte, qua ex Capitularibus his derivatum est, ex antiquissimis propriisque fluere videatur gentis moribus.

[1]) Rotteckius o. c. T. V. p. 272 novi hujus, usuque non Germanis, non Francis antea cogniti instituti meminit: unde illud Henricus sumserit, silentio praetermisit.

§ 159.

Stephanus

Primus recepto per Europam Christianam sacro cerimoniarum apparatu auctorari ad militiam appetiit. [1])

[1]) Thur. P. II. cap. XIII. et XXVIII.

Quod ejus exemplum Reges deinde, [2]) privatique in majores nati fortunas imitati sunt; nam ceteri arma, non ritu aliquo publico, sed cum id aetatis essent, prisco Patrum more, sua ipsi manu sumserunt.

---

[2]) Geyza II. (ita Otto Frising.) altera die in praedicto Campo ad quamdam ligneam Eclesiam accedit, ibique ab Episcopis (nam eousque in puerilibus annis positus non dum militem induerat) accepta sacerdotali benedictione ad hoc instituta armis accingitur.

§ 160.

uberius excoluit.

Alias me dicere memini d. Stephanum quidquid fuit moris aviti, quod componi cum religione sacro sancta posset, integrum et illibatum servasse. Jam illud apertum profecto est: in re militari, uti haec Arpadi constituta auspiciis fuit, nihil eo Rege novatum; sed quaedam ex rationibus conditae Monarchiae addita, quae paucis percurrere lubet.

§ 161.

De obligatione militandi Praelatorum,

In disponendis Curiis Episcoporum et Praelatorum, providit, ut hi tam gentes, more Còmitum Dominorumque aliorum, quam ad similitudinem Regiae, Comites Curiales, milites quippe haberent „qui si forte in regione suboriretur seditio, ad monasterii, armata manu accurrerent custodiam et Praelato regalem visitanti praesentiam certo numero praesto essent“. [1]) Hos a ministerialibus

---

[1]) Cod. Dipl. I. p. 296. Plura vide in praeclarissima Michaelis Horváth dissertatione, quam a magyar honn védelem történeti vázlata, inscripsit vol. VI. Annal. erud. Soc. Hung. editam p. 310 et seqq. tum ab alta eruditione, tum Attica quadam Stÿli hungarici insignem gratia.

cum equis, Jobbagionibus equitibus, Jobbagionibus Eclesiarum exercitualibus,[2]) seu pro recentiori loquendi usu, gentibus distinguendos monui alibi, moneo iterum, clarissimo etiam Petri de Várda Archiepiscopi Colocensis, viri ab eruditione quoque optime comparati hortatu, qui ita ad Báthorium a. **1491**:[3]) Scire autem potest Magnif. Vestra Nobiles Eclesiae nostrae, qui Nobis et Eclesiae nostrae immediate subsunt, nunquam aliqua exercituatione, neque ulla servitute fuisse vel esse, praeterquam nobis et Eclesiae nostrae, in cujus terris resident, a principio obligatos, et hyeme hac una cum aliis gentibus nostris pro defensione partium exercitualiter manere ex nostra coactione oportuit, et hac aestate omnes illos per singula capita, penes Paulum de Kinis insurgere jusseramus; super reliquos vero, qui exercituationi interesse noluerunt, nos quoque pecunias exercituales, secundum antiquum morem[4]) eorum, nobis debitas, exigi mandaveramus.

---

[2]) Hi sunt, ad quos verba referuntur Lad. IV. Udvarnicos in Szölös Eclesiae Varadiensi (V. v. 2. p. 333) donantis: ,,licitum sit Episcopo, ut ad quatuor aut quinque mansiones et non plures, si quos ex eisdem Udvarnicis viderit aptos ad hoc, habentes videlicet arma et usum armorum et alias industrias, in Jobbagiones, qui cum Episcopo Varadiensi, prout est et fuerit pro tempore, in expeditione regali exercituare debeant (deligere). Keresztury Hist. Ecl. Varad. pag. 136.

[3]) Kat. Hist. Crit. T. XVII. p. 193 apud Vagner in serie literarum magni Praesulis hujus CXV.

[4]) Bene: secundum antiquum morem; ex literis enim hospitum de Egreg (V. v. p. 591) de a. 1279 constat: ,,hos si in regno generalem fieri exercitum contigit, per singulas mansiones jobagionibus (gentibus) Eclesiae euntibus ad exercitum 3. pondera solvenda habuisse. De literis Colomanni Episcopi Jaurinensis huc facientibus suo loco.

§ 162.

quam in medio Hungarorum nati qui sunt, per se etiam explere nunquam cunctabantur;

Etsi vero dubitari nequeat, prima Eclesiae Hungaricae aetate fuisse Praelatos, peregrino maxime ortos genere, qui ordini suo adsertam alibi [1]) vacationem militiae isthic quoque pertenderent, eaque Stephani concessu uterentur; lege tamen neque Stephanus, neque alter de stirpe virili Arpadum Rex quidquam sanxit hujusmodi. [2]) Praelatorum vero, qui non essent alienigenae, sed patriotae, [3]) numerus longe amplissimus ita a natura fuit instinctus, ut non tantum ad augendum solemnis Regum Comitatus splendorem, verum ad heroicam quoque gentis laudem ipsi coram pro virili conferre adlaborarent, nihilque per omne aevum intermedium haberent antiquius, quam ne veterascere ad propriam hanc Cleri Hungariae gloriam viderentur. Philippus sedis Romanae legatus, primus anno 1279 in Synodo Budensi edicto pro-

---

[1]) Capit. a. 769. cap. 1. Servis Dei per omnia omnibus armaturam portare vel pugnare, aut in exercitum vel in hostem pergere omnino prohibemus, nisi illi tantum, qui propter divinum ministerium, missarum scilicet solemnia adimplenda et sanctorum patrocinia portanda ad hoc electi sunt, id est: unum vel duos Episcopos cum Capellanis, presbyteris cet. Vide et Meyerum de lege Ripu. et Long. factaque per has omni ord. ecl. lege Romana vivendi potestate T. I. p. 292, 293. Hac tamen Pontifices Germaniae non omnes, nec statim usos fuisse Muchar l. c. p. 230 testatur.

[2]) Immo vero Abbas S. Maurit. de Bél a. 1258 „populos de Nucztup in ordinem et numerum Nobilium refert ita, ut quandocumque eum vel ejus successores ad exercitum regalem ire, vel mittere opportuerit, unum cum equo et alio necessario (instructum) mittere cum Abbate vel homine suo teneantur.“ LL. EE. T. II. p. 393. Ladisl. IV. literas similes ad § 161. n. 2. dedimus.

[3]) Verba Legen. maj. S. Ger. apud C. I. Batthyán p. 328.

hibuit „ne Praelati aliique Clerici, cujuscunque sint Ordinis, dignitatis, aut status, bellicis se actibus implicarent, neve in praesenti licet Eclesiarum aut patriae discrimine propriis in personis pugnarent.“ Sed vero deinceps quoque Majorum insistere moribus, quam discriminis plenum alieni arbitrii sequi Clerus Hungariae imperium maluit. Itaque factum, ut prius etiam, quam cum Joanne Vitézio Magno Varadiensi, mox Strigoniensi Antistite novum Hyerarchiae hungaricae exortum decus esset, [4]) plures de Clero sanctissimam defendendae Patriae causam suo signarent sanguine; posterior vero aetas vitae ejus rationes pro perfectissima Civis et Sacerdotis norma imitaretur. [5]) Praelatos cum banderiis more antiquo pro defensione finium regni deputari; legem, qua cavetur, ne Praelati instar exercituantium procedentes damna infe-

---

[4]) Vide Dipl. Mathiae de a. 1464 apud Batth. LL. EE. T. III. p. 521 ex quo patet eum „quod bellicis expeditionibus pro defensione vel patriae vel fidei susceptis partim per se, partim per suos adfuerit“ a depositione juramenti ea absolutum lege fuisse, ut in omnibus causis adjudicatio juramenti, non in personam et nomen ejus, sed in personam et nomen Judicis Curiae ejus, aut alterius Officialis dirigatur; at licet Joannes solus pro decem personis nobilibus juraturus esset, dictus Judex vel Officialis non solus, sed more nobilium cum decem personis nobilibus se incluso jurare teneatur. Immunitatem hanc Joannes ad Strigoniensem sedem promotus huc attulit, ejusque itidem datum meritis est, ut illa perpetua Archiepiscopis Strigoniensibus in praesens quoque esset. Ibid. pag. 523.

[5]) De Abbate Cisterciensium de Pilis, qui Posonium audita adventus Tatarorum fama munivit, vide Timon Ep. chron. pag. 31. Quaedam societas nobilium de Austria intraverunt Hungariam fere mille armati et castrum, quod dicitur Raab, manu valida expugnaverunt; et in eadem urbe Episcopus de Quinqueeclesiis, qui fuit Capitaneus ibidem, robustus et animosus, captus est, ait Chro. Austr. ad a. 1273. De Episcopo Trans. Arnolfo causa securitatis confiniorum Hungariae Jaurinum transponendo vide lit. Belae IV. de a. 1245.

rant, perferri aequo animo paterentur;[6]) omnesque ultro agnoscerent, sibi quoque, si per se militiae obire munus non possent, speciali, uti quibusque aliis secularis Ordinis viris, venia opus esse. [7]) Haec usque annum **1602** quo Praelatis et aliis nonnullis a militiae per se faciendae obligatione relevatis, praesens Cleri immunitas superiorum usu seculorum nititur.

---

[6]) De personali insurgendi obligatione Praelatorum vide art. 5, 1545. 8, 1597. 21, 1622. 46, § 6, 1681.

[7]) De venia hujusmodi Ladislao filio Danch Canonico Csanadiensi per Comitem Temesiensem data a. 1420 vide literas apud Batth. LL. EE.

§ 163.

officium defendendae Patriae sanctissimum rati.

Majorum parta virtutibus Stephanus aequo omnium defendi Marte, bello igitur, quod pro patriae gerendum salute esset, neminem quemquam liberorum deesse voluit. [1]) Atque hoc illud est, quod condidisse fertur, systema regni defensivum, ex quo Principem quacumque alia, quam vim vi depellendi causa, ad bellum accinctum Nobiles, nisi quibus hoc volentibus esset, sequi non tenebantur. Sapientissimae constitutionis hujus laudem ego ad Stephanum refero; partem consilii praecipuam Ordini Pontificum adjudico; nemini enim magis convenit in eo elaborasse, ut quidquid hanc in rem sisceretur, ad studium pacis, imitationemque legis esset adcomodatum, quae apud Babenbergensem, Coloniensemque Eclesias [2]) viguit, plurimumque habere aequitatis videbatur.

---

[1]) Providentiae lege hac vernacula ad ipsum etiam municipium Albense extensa.

[2]) Recollige justitiam ministerialium Babenbergensium, sec. XI. apud Ekkart. T. II. p. 102. Legem item, ministerialium b. Petri Coloniensium (Kindlinger vol. II. p. 68) hanc: ,,ut si aliquis hominum terram Coloniensem et terminos Episcopatus

invadere voluerit; universi ministeriales b. Petri tam beneficiati, quam non beneficiati ad defendendam terram Domino suo Archiepiscopo assistere, et usque ad terminos Episcopatus eum cum armis sequi debeant. Si autem Archiepiscopus ultra procedere voluerit, ipsum eum longius sequi non teneantur; nisi hoc, de voluntate sua faciant, aut Dominus eorum apud eos hoc promereatur.“

§ 164.

Particularis, generalisque expeditionis bellicae specimina.

Stephanus, intellecto Bissenos animo hostili finibus regni adpropinquare, viaque recta contra Albam Gyulae tendere; Praefectum Ultra sylvanum, ut copias ad repellendam vim quam primum compararet, admonuit. Per has confectum bellum, particularis expeditionis ex lege in Zér condita praebet speciem; bellum aliud, uti constat, Conradus II. Imperator non minori impetu quam armorum apparatu intulit; Rex itaque (Hartvici verba sunt) „Consultum habens Episcoporum, et Principum ad tuendam patriam armatos totius Hungariae (attendi verba haec velim: Ultrasylvaniam quoque loco hoc; nam deinceps ceteras etiam regni partes significabunt aliquamdiu) contraxit“ generalem scilicet expeditionem publico regni consilio decrevit. [1])

[1]) De hac vide Vipponem, Aloldum, et Chronicum Abb. Ursperg. ad a. 1025 Boczek item et Joannem Archid. de Gverese VII. v. 4. citatos.

§ 165.

Bellidux, Rege quoque d. Stephano, publico lectus Comitiatu.

Vis consuetudinis priscae, indicta generali expeditione, Belliducem publico legendi Comitiatu, Stephano quoque Rege et ejus exemplo per omne medium aevum duravit.

Ex his Csanádius primus,[1]) ultimus Tomorius memoriae proditus[2]) non peritia belli, non fortitudine dissimiles; at virtus militum, quae recens adhuc illam Csanádio contra Achtumum victoriam patravit, moribus et disciplina per inertiam Jagellonum debilitatis, et ipsa, ut videbimus, consenuit.

---

[1]) Apud Biographum S. Gerardi: d. Stephanus „eligite, ait ad Optimates, e vobis talem virum, qui sit Princeps noster in praelio" (contra Achtumum). „Rex et Regni Principes caeperunt arma parare, ordinare Duces super legionibus" Hist. Salon. c. 37.

[2]) Brodericus Cancell. Regis Lud. II. ad a. 1526 „Quum itaque Batham omnes convenissent, et tempus exigere videretur imperatorem aliquem exercitui praeficere; Rex animis ac sufragiis omnium a singulis secreto exploratis cet. eum totius exercitus Imperatorem declarat."

§ 166.

De baneriis generatim.

Vexillum, quod Simoni Kéza bannerium dicitur, [1]) jam apud Belae Regis Notarium cuique exercitui septem principalium personarum distinctum praeferri videas. [2]) Zászló illud Hungaris, ex quo Zászlós Úr et Zászló allya, quorum primum Baronem, alterum gentes ejus auctoratas vexillo (comites, exercituales, filios jobbagionum, familiares) significat. [3]) Quidquid in-

---

[1]) L. 1. c. 2. § 2. item § 6. Thuroczius II. c. 6. jam banderium scribit; vel sic tamen in lit. Lad. posth. de a. 1453 apud Spiesz „infinitis hostium captis banderiis, quae in Eclesia B. M. V. per futura secula pendebunt" pro vexillo summitur.

[2]) Cap. 40, 45. cet.

[3]) Illa Simonis de Kéza l. c. cap. 4. § 5. de Colomanni in Apuliam expeditione „Capitaneo Hungaro et Regis Hungariae Bannerio ibidem cum Venetis derelictis" nomine Banerii copias indicant. Quo significatu vox haec in literis quoque Belae IV. pro

terim de vocabulo; institutum certe initiis Hungarorum coaevum est.

Krecz et aliis elargitis (C. D. IV. 2. p. 409, 522) saepius ocurrit. Et haec et illud Thomae Archi-Diaconi hist. Salon. c. 37. „venerunt et Praesules Hungariae, qui et ipsi prae divitiarum magnitudine, magnas militum acies ductitabant" et multa alia ignorare eos oportet, qui Banderia ante Regum de domo Andagavensi aetatem apud nos incognita existimant.

§ 167.

De bannerio Regis in specie.

Sub vexillo Regis munus militiae obibant, Viri genere ac opibus insignes, quorum plurimi suas ipsi gentes, nemo non plures milites, quibus comitaretur [1]) habuit; iidem ipsi, qui d. Stephano majores, valentiores, seniores, verbo Comites appellantur.

---

[1]) Quod Lud. Tubero (apud Schwandt. T. II. com. suorum l. IV. §. 11) de exercitu contra Albertum Polonum conscripto monet „neminem equitum in hoc exercitu fuisse tam tenuis fortunae, quem saltem tres Comites in equis non sint sequuti, et alios quindecim, et alios quidem viginti equites sunt comitati" verum est de omnibus iis, quos antiquissimae Regum literae (primaevo horum Comitatu ad huc integro) more nobilium ire in expeditionem innuunt.

§ 168.

De bannerio Comitis Castri

„Antiquitus (ipsum namque velim super argumento tam gravi, et nondum satis extricato Sigismundum Regem loquentem audias) consuetum fuit, ut omnes, praeter Dominos banderiatos (Comites s. Stephani) ad

exercitum ire debentes, proficiscerentur sub conductu proprii Comitis provincialis." [1]) Testimonium hoc Regio missum ore, non hactenus tantum, sed quod historiae rei militaris apud Hungaros ad amussim respondeat, locupletissimum est, ex quo primaeva bannerii Comitis Castri amplitudo elucet. Hoc ex instituto d. Stephani in plures divisum ordines. Primi: Jobbagiones de generatione, Liberi s. Regis, Altiores, proceresque Jobbagiones Castri, Királyfiak, milites, naturaliter servientes Regis, et quae alia equestris ordinis apud veteres sunt nomina, quorum ex posteris deinde, seculo tertio decimo, plures in Aulitum Regiorum, militumque familiae regiae sublimati, aut exstracti gradum sunt, solo tantum splendore nominis brevi, neque solidi etiam juris cujusquam accessione a Nobilibus his regni distinctum. Quod enim ad vexillum Regium: perpetua ea nullo non tempore omnium etiam reliquorum regni nobilium fuit praerogativa, ut domi quidem lustrae, pervisionisque causa, quo Comes vocaret, intra fines provinciae comparere; [2]) in generali tamen expeditione militiam facere (prorsus ex spiritu defensivi, quod ajunt, systematis d. Stephani) sub solius ductu Regis, nec cum alio, nisi, quo sponte vellent, Barone sub auspiciis Regiis tenerentur. [3])

---

[1]) Regest. Sigism. apud Kovachich Supl. ad vest. Com. T. I. p. 392.

[2]) Recollige num. reg. Varad. supra ad § 29 (1) citatum.

[3]) Hoc nempe significant verba Belae IV. (IV. v. 3. p. 262), ut (Bisseni de Padány) inter regni nostri Nobiles computentur et nobiscum et non cum aliquo exercituare teneantur. De praerogativa hac literae Mathaei Bani Slav. de a. 1270 ita habent: Item dum hostilis incursus vel exercitus venerit super regnum, aut Dominus Rex processerit in expeditionem personaliter; tunc Nobiles regni dicti Slavoniae singuli et universi ire ad exercitum tenebuntur, ita tamen, quod iidem cum Baronibus, quibuscum voluerint, exercituandi habebunt liberam facultatem. His praemissis clarius jam patet, quid verba significent Belae IV. in priv. hosp. de

Zólom a. 1254 (Kat. H. Cr. T. VI. p. 213) „ut quandocunque exercitum habuerimus generalem, sub nostro vexillo tantummodo militare teneantur, cum Comite de Zolom in nostro ordine descendentes."

§ 169.

in varios diviso

Alterum bannerii hujus ordinem, atque hunc quidem proprium jam Comitis Castri militem (Jobbagiones seu Servientes Castri) manebat munus id, ut ab imperio Comitis Castri penderet totus, Regemque etiam ultra fines regni una cum Comite suo, neque illum modo, sed Baronem quoque, cui vicem suam Rex delegasset, sequeretur. [1])

[1]) Art. 7, 1222. § 2. clarius § 2. art. 15, 1231.

§ 170.

ordines.

Agmen reliquum Castrenses, quorum in bello partes superius descripsimus.

§ 171.

De exercitualibus Regis et Reginae [1])

Gentes fuerunt utriusque, per quas Udvarnoki eorum, impositam sibi muneris militandi partem, quo Rex jussit, loco duceque obiverunt.

[1]) De his Elis. Regina senior a. 1282 „quamdam terram nostram exercitualium, Vinár, ubi pauci exercituales populi residebant. Elis. jun. 1284 „terram nostram Epel, super qua exercituales populi reginales residebant." Fenenna a. 1291 „quamdam villam nostram Mocha, quam populi nostri exercituales et Bucharii inhabitare consveverunt."

§ 172.

De judicio seu birsagio exercitus et pecunia exercituali.

Verba legis Andreae II. „si Rex extra regnum exercitum ducere voluerit, Servientes (nullo Regis Regnique Servientium discrimine) cum ipso ire non teneantur, nisi pro pecunia“; satis per se luculenta sunt. Sed quod his subjicitur „et post reversionem judicium exercitus super eos non recipiat“ industriam Commentatorum diu fatigat. Cessari jam a labore hoc licet; consulto namque capitulari Caroli M. verba haec sua sponte in eam sententiam fluunt: Servientes Regem, si exercitum extra regnum ducere velit, sequi, nisi pro stipendio non teneri, nec idcirco mulcta (birsagio) per Regem adfici posse. Quod ne speciosius, quam verius dictum putes, verba recordare art. **22. 1298.** „Item statuimus, quod si duo fuerint fratres aut plures, unus illorum ad exercitum Domini Regis venire teneatur. Qui si venire obmiserit, non ad plura judicia seu gravamina exercitus (Hadbirság) praeter ad unum simul omnes teneantur.“ Habesque et locum illum legis Andreae II. per aliam Andreae III. legem explicatum, et ipsas utriusque origines clarissimas. [1]) Pecuniae, quae in legibus, diplomatibusque nostris exercituales, [2]) Francis conjectus vocabantur. [3])

---

[1]) Confer etiam priv. Nob. campi Turopolya de a. 1279, quo ratione judiciorum exercitus agravari vetantur.

[2]) Recole Petri de Várda Archiep. Col. lit. cit. superius, item lit. a. 1250 (IV. 2. p. 71.) „Ipsa domina in ipsa possessione mariti sui, percipiendo ipsius possessionis fructus, et utilitates debet et potest residere; praeter exactionem, quae fieret ratione exercitus, qui cedit in usum exercituantium“ citata porro ad § 101. num. 1. literarum de a. 1292 verba „qui aut filii si paupertate praepediti exercituare non possent, Dominis eorum unciam dare pro expensa teneantur.“ Huc facit etiam art. 27. a. 1526.

[3]) Cap. 2. Capit. a. 807 „conjectati solidi quinque, quos pauperiores communi sumtu militem unum statuentes dependerunt.

Exemplum Conjectus hujusmodi apud Hungaros etiam C. D. IX. v. 1. p. 139 occurrit.

§ 173.

Loci apud Ottonem Frisingensem

Otto Frisingensis scriptor sec. XII. de exercitu Hungarorum „Coloni, ait, qui in vicis morantur, novem decimum, vel etiam septem octavum, vel infra, si necesse fuerit, cum supellectili ad bellum necessario instruunt, ceteris pro cultura terrae domi relictis." Institutum hoc singulare videtur auctori, summo Ducum Austriae genere nato, literisque haud mediocriter perculto. Tam nulla constitutionum Capitularium Caroli M., quem d. Rex hac parte consectatus est, jam sec. XII. apud Germanos supererat[1]) memoria. Multo aliter res apud Hungaros habuit. His Caroli nomen jam ab artibus belli honoratissimum; in imitanda igitur quaeque instituta ejus militaria hoc alacrioribus animis ferebantur, quod illum vicissim de virtute hunnica praeclarissime existimasse, cum aliis indiciis, tum vero certa literarum ejus fide acceperant, datarum ad Offam secundum Merciorum apud Anglos Regem, cui dum maximi munera pretii mittere vellet, baltheum et gladium hunníscum et pallia misit. [2])

---

[1]) Capit. de a. 807 c. 2. „Quicunque liber mansos quinque de proprietate habere videtur, in hostem veniat." Cap. 6. „Reliqui vero pauperiores sex septimum praeparare faciant, et sic ad condictum placitum bene praeparati hostiliter veniant." Vide etiam caput 1. Capit. primi de a. 812. Hi usu Diplomatum seculi XIII. Jobbagiones, Jobbagiones Castri, filii Jobbagionum Castri, Udvarnokorum cet. vocantur; quo cognito; de sensu verborum „non sub certo numero, sed eo modo, sicut servientes Regales per se et personaliter armati nobiscum exercituare teneantur" non me oportet disserere.

[2]) Apud Matthaeum Vestmonast. ad a. 775. Vide ibidem Carmina quoque, quibus regia dona haec celebrantur. Cf. etiam Sim. Dunelm. ad a. 795 de palliis holosericis Varchunorum.

§ 174.

de re militari

In ipsa (ita Otto c. o. l. I. c. 31. continuat) Regis acie hospites, quorum ibi magna copia est, et qui apud eos Principes (Fő emberek) dicuntur, latus Principis ad muniendum ambiunt. Omnes poene tetri tetris in armis procedunt, nisi quod jam ab hospitibus, quos nunc solidarios dicimus, educati, vel ab eisdem etiam geniti quamdam non innatam, sed quasi extrinsecus affixam virtutem trahentes, Principes tantum et hospites nostros in pugnandi peritia, armorumque splendore imitantur.[1]) Primum horum de Comitibus Principis ambientibus latus: consuetudinem testatur gentis ab Atilanis deductam temporibus; posterius nonnihil ab ira habet, estque ita corruptum, ut hoc Otto ne popularibus quidem suis persuaserit. Ex quibus Horneckius Hungaros in societate Germanorum cum Ottocaro (a. 1278) depraeliantes, utraque illa gloria Francorum simillimos dixit. [2])

---

[1]) Ex lit. Mart. Vice Jud. Curiae Regiae (VI. 2. p. 15) intelligas: medietatem amplissimae dinastiae Vöröskőensis pro comparanda, quali Barones regni utebantur, lorica vendi oportuisse.

[2]) Von Ungern ich nie gehört
Weder vor, noch seid
Die je chomen in Streit
So menoleich wern gewesen cet
Sy druckten hin herwieder
In dem Streit hertichleich
Als sy daz Frankchreich
Hieten vechten gelernt; apud Sig. Cales Ann. Austr. scriptorem elegantem eum, et aequissimum P. II. p. 557.

§ 175.

Hungarorum.

Quisquis tamen Ottonis Frisingensis in Hungaros animus fuerit, de historia quidem rei horum militaris bene is alio item meruit loco. De ordine aciei Atilae Jornandem; de simili Arpadi lege, ex qua primi impetum hostis Bisseni Siculique excipiendum habebant, inter plurimos alios testem apellavimus Chronographum Thuroczii. Nunc his Ottonem jungimus; tam rite conveniunt quae de acie Hungarorum, dum hi praelio ad Lajtam (a. 1146) cum Henrico Austrio colliderentur, positisque in capite aciei hujus duabus alis, quae vim hostium eminus depellerent, tradit. Is auctor maximum hunc Geyzae II. exercitum [1]) septuaginta millia pugnatorum vel amplius habuisse dicit, [2]) apte itidem; quod namque de Lacedemoniis accepimus: [3]) „ignoratum horum numerum fuisse propter institutum illius Civitatis, quae res suas occultabat“ non de his magis, quam Hungaris veteribus suapte quoque natura tacitis tenet. Qui cum in Conventibus publicis plurimum de bellicis viribus suis agerent, nihil curabant impensius, quam ne summa harum seu per tabulas legum, seu quoque alio modo efferatur foras. Avitae hujus sollicitudinis forma in verbis conceptis solennis legum sanctionis regiae „inter ceteros tractatus“ etiamnum manet; nam de averso a censibus, calculisque politicis animo, quem etsi nulla subsit causa, tamen nescio qua timida verecundia nunc quoque retinemus, non attinet verba plura facere.

---

1) Cap. 30.

2) Cap. 32.

3) Thucid. l. V.

§ 176.

Onus expeditionis bellicae ad quindenam restrictum.

Bella aevo medio impetu magis, quam perseverantia gesta, tempusque militiae in castris obeundae spatio brevi, et lege quidem Caroli M. apud Gallos, Wilhelmi Conquestoris apud Anglos quadraginta definitum diebus erat.[1]) Quod cum Hallerus Sismondium secutus apud nos ad trimestre protendit, non ille quidem tota re, sed temporibus errat. Liquet enim ex Regesto Sigismundi, communi adhuc ejus aetatis hominum sententia: Nobiles ferre onus exercitus ultra dies 15. non debuisse.[2]) Etsi vero decreto Regis hujus quinto sapienter cautum, lex namque Andreae III. instaurata „ne quis ante debitam et finalem expeditionem belli sine licentia recedere ausit;" anno tamen 1485 constitutum itidem est: exercitum generalem non ultra confinia et metas regni exercitualiter proficisci debere, ubi si inimici defuerint, solum per 15 dierum spatium et non amplius in exercitu tali moram faciendam esse; antiqua consuetudine regni requirente. Lex itaque a. 1463 „ut exercitus (tunc conscriptus) duret infra tres menses" non antiqua regula, ut auctoribus illis videbatur, sed exceptio est, conditis deinde in sensum hunc pluribus legibus ad regulae vim elevata.[3])

---

[1]) Haller Restaur. der Staatsw. T. II. p. 77.

[2]) Vide inprimis Regest. Sigism. R. Jam Bela IV. in lit. pro Ingersics et aliis „cum tribus equitibus pharetratis in propriis sumtibus; ad 15 dies, sub banderium Regium comparere parati sint; evolutis illis in usuali stipendiali salario et sumtibus Regum, quo jussi fuerint, famulare teneantur." Huc faciunt illa Verantii „objectabant jus veteris libertatis, qua non ultra quindecim dies in bello esse tenerentur" apud Katona Hist. Crit. T. XXI. p. 1096.

[3]) Apud Siculos interim, si contra occidentales movendum hostes fuit, vetus consuetudo mansit, ut non ultra quintum decimum diem sequantur castra, ita Ant. Verant. inter Script. min. Kovach. p. 108.

De reditibus aerarii publici.

§ 177.

Ordinarii hi et extraordinarii erant.

Divus Stephanus populos Eclesiae Pécsvaradiensis „a gravaminibus per collectores tam victualium, quam denariorum, seu quarumlibet aliarum exactionum, tam in praesenti, quam in futuro Camerae et Fisco regali exigendarum" penitus exemit. Similem Andreas II. populis monasterii de juxta Gron immunitatem „omnium proventuum, et commoditatum, quae ad regiam jurisdictionem pertinent, tam in tributis et descensibus, quam in liberis denariis et ponderibus, seu aliis quibuscunque debitis, quae in regno solent, et possent emergere" concessit. In quolibet anno, ait Bela IV. in privilegio hospitibus de Luprecht dato „nihil magis solvere teneantur, nisi in festo s. Michaelis, de qualibet porta [1]) duo pondera, et cum collecta Regis per totum regnum exigitur, ipsi partem collectae dictae solvere teneantur" Ejusdem verba Regis sunt in Priv. Eclesiae Strigoniensis de a. 1263 „nullam collectam, nullum censum Fisco Regia aplicandum possunt dicare [2]) et exigere, vel lucrum Camerae, quod super populos omnium regnicolarum quan-

---

[1]) Pro ostio, exactione ostiorum apud Romanos, fundoque in Hungaria sec. XIII. porta scribi caepit. In Verőcze (ita lit. a. 1234) de qualibet villae porta quatuor pondera; in Beregszasz de qualibet porta duo pondera; in Civitate Crisiensi (a. 1252) a qualibet porta 40. den. Si rusticus (a. 1271) solus servat unam Curiam integram seu portam, et caret tritico, dicabitur pro duabus capetiis.

[2]) Dicare, usu Diplomatum idem, quod connumerare; derivatur a dica (portione irrogati debiti censusque) cujus jam in priv. Sax. Transyl. de a. 1224 mentio „nunciis vero, quos Rex ad dicam colligendam statuerit."

docunque dicare et exigere consueverunt". [3]) Quorsum tandem haec ab aetate d. Stephani tam dissita? ut uno in conspectu videas a primis conditae Monarchiae hungaricae initiis, reditus aerarii publici (Regis enim et Regni aerarium sumtusque, nondum strictim discernebantur) alios ordinarios, extraordinarios alios fuisse.

---

[3]) Ladisl. IV. a. 1285 hoc Eclesiae Strig. privil. his confirmat verbis ,,praesentibus declaramus, ut universi populi cujuscunque conditionis, hospites, liberi vel conditionales ipsius Ecl. Strig. ab omni omnino collecta regali tam denariorum, quam victualium, quacunque causa, in regno nostro generaliter vel particulariter indicenda liberi sint. Plura de ,,Collecta, quae in regno fieri continget" V. v. 1. p. 9. de ,,exationibus, quas indici contigerit" V. v. 1. p. 150 et alibi.

I. De ordinariis aerarii reditibus.

§ 178.

literae Belae III. exstant.

Antiquissimos ordinariorum redituum regiorum fontes Bela III. literis a. 1184 [1]) per summa quidem capita, sed, quae ejus in d. Stephanum erat pietas, et instituta illius servandi religio, fide integra dinumerat. Erant vero

---

[1]) Cod. Dipl. III. p. 217.

§ 179.

1. Proventus rei monetariae.

Cujus nomine et fodinae metallorum et jus feriundi ac pro more alibi quoque gentium recepto cum lucro Camerae, ope numulariorum, in cursum ponendi signati aeris intelligitur. ,,Nullus in tam spatioso, ait Otto Frisingen-

sis,[1]) ambitu, Rege excepto, monetam vel telonium habere audet." Quod quidem ratione monetae de privatis verum est. Duces, quibus pars regni tertia obvenit, juris hujus expertes non fuisse specimina testantur nummorum, qui Belae Geyzaeque Ducum nomina referunt. Quod de fratribus Regum statui pro certo, non tamen de filiis etiam Regum potest, qui uti partem Regni, ita jus quoque feriundae monetae, superstite Patre, sola voluntate hujus pactoque per hanc praefinito adepti sunt. Apud Francos lege Carolus calvus constituit „ut in denariis monetae suae ex una parte nomen suum habeatur in gyrum; ex altera nomen Civitatis et in medio crux." Haec nummorum quoque d. Stephani facies; non itaque dubium est, quod pridem antehac celeberrimus Cornidesius advertit, legem eam Francorum, Hungaros quoque adoptasse. [2]) Cetera de nummis d. Stephani Luczenbacherus noster disseruit eruditissime. [3]) Quocum plane certum habeo antiquissimas domos cudendae monetae Strigonii et Budae exstitisse, et secundum ea, quae de Strigonio primaeva Hungariae metropoli suo doco dixi, [4]) Civitatem regalem, nummis illis inscriptam ad hanc pertinere metropolim. Est praeterea et hoc simillimum veri, jam d. Stephanum constituisse „ut ferramenta cudentia et sculpta non alias servari debeant, quam sub hominis custodia, ad hanc per Archiepiscopum Strigoniensem deputati; et de qualibet marca in Camera, ubi denarii cuduntur, unum pondus (pisetum ab italico peso) argenti fini eidem Archiepiscopo persolvatur." Enim vero et Stephani in Eclesiam hanc liberalitati congruit, et sensui cohaeret literarum, quas Bela IV. de instauratis Eclesiae illius juribus edidit. [5]) Sed hoc, addicta item ei per Andream II. decima monetae ad historiam rerum gestarum pertinet;

---

[1]) De gestis Fried. I. c. 31.

[2]) In Genealog. Regum Hung. sec. XI. p. 200.

[3]) Magyar ország ekkorig ismeretes pénzei. Budán 1841.

[4]) Lib. II. § 70.

[5]) De anno 1256 in Cod. Dip. IV. 2. p. 384

usu namque posteri temporis, et lege scripta [6]) privilegium piseti ad solam Cremniczienseni reductum Cameram; Decimae vero illius conditio ab origine fluxa evalescere non potuit. Sed quid de nummis minime homo numosus plura? finem igitur disserendi faciam, si pauca quaedam adjecero. Literae Belae IV. prostant, quibus super infidelitate, et de Crimine laesae Majestatis et super fabricatione falsae monetae notatum, praesentibus Baronibus et militibus, nudum judicavit ad duellum, testatus disserte: ex antiqua hoc regni factum consuetudine. [7]) Prostant aliae, quae reum Criminis fabricationis falsae monetae convictum bonis mulctatum omnibus, haecque, secundum regni consuetudinem, ad Judicem per Regem delegatum et in partem eorum, qui de Crimine patrato indicarunt, devoluta perhibent.[8]) Thesauri reperti indicium jam ab antiquo profitendum fuisse, ex Regesto Varadiensi notum est. [9])

---

[6]) Art. 40, 1298.

[7]) C. D. V. p. 431.

[8]) VI. p. 171.

[9]) Num. 348. „traxit in Causam quosdam dicens, quod fures essent Regis, eo, quod thesaurum inventum, cum deberent, Regi non indicassent.“

§ 180.

2. Proventus Salis.

Rem monetariam Salis excipiunt proventus, quorum partem salicidia, akna in vernaculo, [1]) partem vectigalia salis,[2]) reliquum repositoria et quaestus ad exteros

---

[1]) In lit. And. II. pro FF. teutonicis „possunt Naves habere liberas per totum regnum sales devehentes, et salis fodinas, quae Akna vocantur.“

[2]) De vectigalibus his vide Priv. monast. de juxta Gron a. 1075.

soli servatus Regi,[3]) suppeditarant. Intra fines enim regni comercium salis paene liberum privilegiorum frequentia, Praelatis speciatim, Baronibusque ac illis quidem in dotem Eclesiae,[4]) his in partem honorarii [5]) major, quam pro necessitate admensa per Reges fuit salis copia, ut quod ab ea superesset, vendi libere et in praesentem redigi pecuniam posset.

---

[3]) In lit. de a. 1217. Domui hospit. s. Joann. de Hieros. „sales suos ubique, exceptis confiniis, vendendi habeant facultatem" Kat. Hist. Crit. T. V. p. 280. LL. EE. T. II. p. 308.

[4]) Jam d. Steph. monasterio Pécsvarad. (I. p. 300) salicidium omni inquietudine liberum contulit. Carolus Rob. in lit. de a. 1326 decimam salis ex fodina Tordensi jam donatione s. Regum Episcopo Transylv. atributam perhibet apud Szereday Ser. Epis. 73. Andreas II. in literis super juramento, quod a. 1222 (Suplem. ad vest. Com. T. I. p. 15). Legato Pontif. nuncupavit, eidem Episcopo duo millia Zuanorum (Centenarios notat) quotannis danda vovit; similem ceterarum Eclesiarum dotem vide inibi.

[5]) A sale salarium Plin. l. 31. c. 7. derivat; apud nos sal re ipsa pars erat stipendii Baronum regni. Vide Regestum Sigism. Regis apud Kovachichium et Notit. praevias ad Hist. Regum Hung. Prayi pag. c.

§ 181.

3. Reditus Castrorum Regiorum;

Amplissima vero Copia rerum omnium ex Castris Regiis adfluxit, in quae universa descripta fuit Hungaria. In his plena ubique Kollárius horrea, plenas cellas vinarias, greges, armenta, et jumenta innumerabilia videt ac recte videt; ita enim res per omnem Hungariam habebant prospere, usque dum ad filios Belae III. ac praesertim Andream II. ventum est. Regias opes has, quarum pars ex castri et hominibus et rebus, pars haud paulo major, ex possessionibus, praediisque regalibus intra fines ejus sitis, per singulos annos exuberebant, Scriptores,

nullo fontium discrimine, Castrorum Regiorum appellant proventus. His ego, dum hunc Sectioni praesenti inscriberem titulum, satisfecisse me credo; jam quid sensus art. **29**, **1222** et **34**, **1231** exigat, videndum est.

§ 182.

hi varii erant generis:

Redituum horum alii erant, quorum pars tertia Comiti Castri lege obvenit; [1]) alii, quos citra specialem Regis indultum jure non participabant; injuriam enim non abfuisse ex lege intelligi par est, quae (art. **29**. **1222**) „Comites, ait, jure Comitatus sui tantum fruantur; cetera ad Regem pertinentia, scilicet: cibriones, tributa, boves, et duas partes castrorum Rex obtineat."

[1]) Colom. l. I. c. 78.

a) Proventus, quorum pars tertia Comiti cessit.

In his computandis semper primo loco debitum, census, pensio Castrensium numerabatur. Marcae erant, tres passim, usque octo, quae per hos pro amplitudine et utilitate dispari fundorum suorum Centurioni quotannis repraesentari debebant.[1]) Liberi deinde denarii, etiam libertini denarii, vulgo füstpénz (fumarii) dicti.[2]) Hi per hospites, advenas, in quorumcunque degerent fundis, Regi velut Patrono, summoque libertatis eorum defensori contribuebantur. Vicesima item Decimarum, lege s. La-

[1]) Colom. l. I. cap. 79. et Regest. Varad. locis plurimis, quorum aliquos ad § 91. 2. b. n.; 1. dedimus.

[2]) In lit. s. Steph. Ecl. Pécsvarad. datis „insuper et liberorum denariorum tertiam partem, qui ab advenis in terra Eclesiae habitantibus debentur." Qui idcirco etiam debitores libertinorum denariorum in Reg. Varad. scribuntur. In priv. Belae IV. Abbatiae s.

dislai explicita; [3]) Decima porcorum, qui in Castrorum sylvis pascebantur, per omnes, quicunque hujus partem habuissent beneficii, proinde Nobiles etiam, nisi speciale de immunitate hac privilegium nacti essent, depensa. [4]) Pecora vaga; [5]) Quinquagesimae, ovium aliarumque rerum (ut diplomata loquuntur) minutarum, per Valachos praestitae; [6]) omnes denique praediorum, et omnium (ne longi simus) adnexorum his Jurium Regalium minorum: fori, macelli, Oenopolii cet. fructus. In numero proventuum horum in quibusdam Hungariae, plurimis Transylvaniae partibus (nam de Slavonia post videbimus) Martures quoque et varii pelles generis computabantur. Atque hi praecipui rami proventuum Castrensium erant, inter Reges, Comitesque Castri sic divisorum, ut duae tertiae illis, una his praeter ceteros, de quibus sparsim diximus, proprios muneris reditus, jure Comitatus obveniret, quod iis Andreas II. salvum, sed sua item jura integra legibus superius citatis voluit. Harum sensu erant

---

Crucis in Austria collato „liberos denarios, qui vulgo fumarii dicuntur."

[3]) Voces § 2. cap. 52. l. II. s. Steph. „decimationem Episcopo separatam" § 1. cap. 40. l. I. Decr. s. Lad. et Privilegium, quod Colomannus a. 1111 (apud Lucium l. III. cap. 4) Clero Dalmatiae dedit, interpretantur clarissime. Ex decima Episcoporum vicesima Regibus, Pristaldis autem Regis et Episcopi octuagesima, Curiali Comiti Episcopi quadragesima obvenit. De vicesima hac vide sis art. 29. 1231 literasque C. D. V. 2. p. 399 et alibi productas, quarum testimonio de hac Reges disponebant.

[4]) Tributi porcorum jam d. Steph. in Priv. Ecl. Pécsvarad. meminit. De Communibus Castrorum sylvis, harumque proventu hoc vide literas Ladisl. IV. (Cod. Dipl. V. v. 3. p. 406). Partem Decimae porcorum hujusmodi ad Palatinum, partem ad Comitem Castri pertinuisse ex Dipl. Belae IV. (C. D. IV. v. 1. p. 105) verbisque patet: „item concessimus, quod nullus audeat recipere tributum seu decimas porcorum regni Palatino et Comitibus castrorum debitam, a praedicta domo (Crucif. de Alba) sive Jobbagionibus ejusdem, et nihilominus porci dictae domus possint intrare

et pasci in sylvis Castrorum, ubi alii porci de provincia pro tributo intrare permittuntur."

[5]) Ex lege Hungarorum citata alias.

[6]) Vox Quinquagesimarum primum, quod sciam, in art. 3. 1444 occurrit; est tamen usus ejus, reique, quam significat, multo antiquior, teste Dipl. Lud. de a. 1359 (IX. v. 3. p. 159) Festa Pentecostes Quinquagesimae ferias dixerunt veteres. Quod si, ut veri est simillimum, portio illa rerum, aut census is ad dies has debebatur; quantum quidem ad nominis rationem: haec sic satis in promtu esset.

b) alii intra fines territorii Castrorum proventus, quos Comes Castri, vi muneris, non participabat.

Tributa, speciatim, quae ab Udvarnicis, Servisqueregiis et reginalibus ter in anno: in nativitate Domini, paschate, et ab apotheosi Stephani ad festum ejus colligebantur, in vernaculo Úrpénz. [1]) Horum nomine pondera quoque intelligebantur per Udvarnicos terragii depensa titulo, et quod praeterea mutatio monetae reddebat lucrum. Cibriones item a Csöbör vernaculo [2]) seu cubuli, magni cubuli vini, vulgo Akó (urna), a vineis regiis ad paenarias Regum cellas conferendi qui fuerant, et denique boves, de quibus inferius. Ex his, ceterisque Possessionum regalium (nostrarum ait Andreas II.) nulla Comitibus Castri ordinarie portio obvenit. Quod tamen Simon de Kéza testatur: Colomannum Palatino regni suos ad usum Udvarnicos concessisse: [3]) hoc non de eo tantum Rege nec ejus temporis Palatino solum, sed sequentibus quoque Regibus, nec Palatinis

---

[1]) Vide Donat. Andr. II. de a. 1212. FF. s. sepulchri factam; alias item literas ejus de a. 1214, quibus testamentum Boleslai Vaczien. Episc. confirmat. De vernaculo Úrpénz IV. 2. p. 383.

[2]) Lit. de a. 1270 „a solutione tributi de vineis, quod Kors Cheber vocatur."

[3]) App. C. II. § 2.

modo, sed Comitibus quoque Castri nonnullis verum est, quorum commoditati, prosperitatique vitae facilitas Regum nunquam defuit. [4])

[4]) Ex literis haec Andreae II. colligas, quibus Comiti Sopron. castri mandat, ut de vineis FF. de monte s. Mariae Cybriones non recipiat ,,possessio quippe libera est, et possessor ejusdem praedii Comes videlicet Dionisius, qui eam terram Eclesiae et FF. illis tradidit, hactenus non persolvit.“ Idem alibi ,,dedimus igitur illis libertinos denarios, qui vulgo fumarii vocantur, et pondera, et omnes Cybriones ab omni populo eorum, cujuscunque conditionis; ad nullum enim pertinent, nec ad Palatinum, nec ad Comitem de Suprun, nisi ad nos, cum possessiones eorum (Hevenesi: et praedia) libera semper fuerint.“ Conf. lit. Belae IV. de Nyúlensibus.

§ 183.

4. Proventus de pedagiis et passagiis et mercatis seu foris.

Hos omnes Regis esse testatur Bela III.; haberi certe sine privilegio per privatos nequibant; quo de portu Obada, et telonio fori Moniales de valle Veszpremiensi jam per d. Stephanum donatae sunt. Idem in Pécsvarad forum bis in hebdomada stare voluit. Hujus proventum generis Andreas I. in lit. Monast. Tihany. mercati tributum vocat, ex rebus ipsis desumtum olim, deinde ad aes paratum reductum.

§ 184.

5. Proventus tricesimae

,,Et praeter haec tricesima“ addit Bela IV. Quae ejus verba apponimus, ut distinctum hunc jam aetate ejus redituum aerarii fuisse ramum agnoscas. [1])

[1]) Rex Ungariae ait Greg. IX. PP. in lit. a. 1235, pro dote — filiae — quosdam reditus, qui tricesima vulgariter appellantur, obligavit. III. 2. p. 448. Occurrit etiam in priv. Belae IV. Pestho majori et minori collato IV. 1. p. 326, et alio IV. 3. p. 396.

§ 185.

6. Strenarum annuarum.

Dona [1]) erant, quae **Bela III.** sibi, **Reginae**, filiisque magna in argento, pannis, sericis, equuis annue repraesentata testatur. **Horum memoriam Sigismundi Decreti II. art. 13. et 23. anni 1514 retinet.**

---

[1]) Ad haec spectant illa formulae comitivae portus urbis Romae apud Cassiodor. l. VII. „Unus quisque per solemnitatem commonitus, offerat voluntarium munus; xenia enim sunt ista, non debitum." Item Lud. I. literarum Nagy Bányensibus datarum verba haec: „annis singulis pro earum collecta annuali et pro lucro camerae nostrae et strenis" cet.

§ 186.

7. Jus descensus Regum

Populus terrae, ait denique Bela III., victum Regi facit plenarium. Jus hoc descensus nobis, aliis apud Du Cangeium metatus, vel metatum, quo Carolum Magnum, sine ordinum discrimine usum quidam auctores prodiderunt.[1]) **Apud Hungaros gentem natura hospitalem praeclara indoles haec pro lege fuit; cogi tamen extrinsecus qui de ordine equestri fuerant, nil hujusmodi quidquam jure potuerant ipsi; immunitatem enim hanc non ad eorum etiam extensam populos, proba itaque esse, et quae per Belam in literis his et quae per Verbőczium in Jure consuetudinario Hungariae adferuntur,**[2]) **illico videbimus.**

---

[1]) Batthiány LL. EE. T. I. p. 488 et sequ. Jure hoc usi sunt Praelati quoque Dioecesin suam visitantes, abusique. Per Synodum itaque Budensem c. XIV. commonentur „se et suos familiares ut a superfluis et illicitis coerceant."

[2]) P. II. tit. 14. § 11.

II. De reditibus aerari publici extraordinariis.

§ 187.

Nomen collectae notionem quoque subsidii, ut hodie loquimur, continet.

Collecta stylo aevi medii multifariam, et pro ordinaria enim tributi specie, et pro ope accipiebatur, quae exigi per Reges, nisi ex decreto publici regni Consilii, jure non poterant.[1]) Posteriori significatu hoc cum talia,[2]) lucro Camerae latissime accepto,[3]) vectigalibus

---

1) Conf. lit. Gregorii IX. PP. ad And. II. Katona H. C. T. V. p. 737.

2) In lit. Belae III. b. Petro Quinqueecl. datis „Collectam vel talliam (a gallico tailla) in regno nostro pro tempore emergentem, nec nobis, nec nostris Baronibus solvere teneantur.“ In lit. Belae IV. „in homines Eclesiae talliis, collectis et aliis exactionibus saeviit.“ Idem alibi (IV. 3. p. 333) „nullius exactionis, talliae seu collectae“ cet. Confer, quae Spelmannus de tallagio et tallia eruditissime, apteque ad rem etiam nostram disserit.

3) Andreas II., verba concepta Juramenti de immunitate Cleri a. 1233 quod nuncupaverat, sequentia „nullas collectas, et nullum lucrum imponemus, vel recipiemus a clericis“ interpretatur ipse (Suplem. ad vest. Com. T. I. p. 16, 27) hunc in sensum: ne exactiones aliquae vel collectae quacunque occasione iis imponantur. Tam late patet vocabulum lucri Camerae in altero quoque ejus privilegio de a. 1234 (VII. 5. p. 245) ab omni penitus solutione collectae, quae lucrum Camerae vel monetae dicitur. Idem in priv. Saxon. Transyl. nomen lucri Camerae etiam pro censu accipit. In priv. Ecles. Strig. superius citato lucrum Camerae „quod quandocunque super populos omnium regnicolarum dicaretur“ diserte subsidium significat.

publicis [4]) donatione (ajándék, munere honorario) synonima, [5]) hoc apud veteres Hungaros denotabat, quod proxime ante tempora Matthiae Corvini usurpari caeptum taxae, huicque subrogatum eo auctore subsidii vocabulum. Subsidia igitur seculo Mathiae invaluisse de voce omnino tenet; de re non item; aliis enim involuta nominibus praestabantur jam principio conditi regni, quoties communi Regis, Regnique Consilio cognita justa causa inciderat. Aetas tamen Majorum ex connata genti, et quasi per manus tradita hac sollicitudine, ut ne munera hujusmodi in debitionis vertantur speciem, extraordinarias collectas posteris mille celandas ignorandasque artibus duxit; usque dum hi accepta ab iis sollicitudine hac, aevo Matthiae I. Regis per aliam, multo majorem sollicitudinem victa, subsidia legum inferre tabulis satius censuissent. De re gesta plura olim; nunc de collectis.

---

[4]) In lit. And. II. Hosp. s. Joann. Hyer. a. 1217 datis (Kat. H. Cr. T. IV. p. 287) „saepe dictae domus homines nec liberos denarios, vel pondera, nec descensum, nec aliam publicorum vectigalium exactionem, quae aliquo casu vel occasione in regno nostro possent emergi, persolvere teneantur.“

[5]) Idem in lit. Ecl. s. Crucis in Aust. datis (itidem apud Kat. T. V. p. 241) quod praedicta Curia ipsorum Legintov ab omni donatione, Collecta, Steura, Contributione, solutione, exactione seu dicatione qualibet, nostro regio nomine exigenda, liberae sint penitus et exemtae nec lucrum Camerae nostrae, sive exactoribus Camerae nostrae solvere tenebuntur. Philippi ad haec sedis Romanae, aetate Lad. IV. legati Canonum Budensium caput adde 59, quo Eclesias et Eclesiasticas personas ab omnibus angariis, exactionibus et Collectis et aliis superinductionibus, oneribus, et muneribus sordidis (!) laicorum liberos decernit. De Steura, Stura seu petitionibus (Geldgeschenke) apud Germanos vide Hüllmann c. o. p. 653.

§ 188.

Op. trip. P. II. tit. 14. § 11. explicatur

Itaque nimirum, quod Verbőczius operis sui P. II. tit. 14. § 11. scribit: „jam aetate d. Stephani Nobiles plures, Collectarum, ex parte Colonorum suorum solutione obnoxios fuisse Regi“ in re ipsa verum; Collecta enim vocabatur, quidquid Regibus descensus titulo praestitum fuit. Huic non tantum Nobiles, sed ipsos adeo populos horum lege Andreae II. exemtos esse pariter clarum; Collectam tamen ea etiam parte, qua donationem (ajándék, munus honorarium, subsidium) significat, per legem eam Andreae desiisse, nec Verbőczius asserit, nec statui contra fidem diplomatum potest.

§ 189.

Nobilibus regni immunitate Collectarum

Rebus ad gradum hunc adductis, reliquum negotium omne jam succedit sub manus. [1]) Comites et liberi seu milites d. Stephani, ab omni Collecta regali pro tributo sumta immunes, Collectam quoque extraordinariam non ipsi, verum coloni eorum praestabant; Ser-

---

[1]) Ad leges alibi citatas adde, quod in Regesto de Thurocz provocatur, Belae IV. de a. 1250 privilegium Joanni filio Namzel concessum „ut quaecunque regalis collecta in regno suo emanaret, sicut nobiles regni sui talem Collectam sibi dare non teneatur.“ Huc facit etiam privilegium Lad. IV. (V. v. 2. p. 498) quo Jobbagionum castri Zagrab. libertates confirmando, in his eam item approbat „ut nullus Collectorum jobbagiones in Curia eorum Jobbagionum Castri existentes dicandi haberet optionem, nec ratione judiciorum exercitus ipsos possemus agravare, nisi eadem Collecta emergeretur per regnum supradictum.“

vitoribus, qui in numero familiae habebantur, ab utroque Collectae genere exemtis.

§ 190.

Nobiles Jobbagiones Eclesiarum pares habebantur.

Majorum quoque seu Nobilium Jobbagionum Eclesiarum haec nullo non tempore fuit libertas, ut nec pensum, nec terragium, nec collectam regiam vel aliquam exactionem penderent. Constat hoc fide literarum, quae Nobilibus Eclesiae Strigoniensis de Csalóköz a. 1291 per Lodomerium Archiepiscopum, Rege consentiente,[1]) aliarum item, quae de hac lucri Camerae immunitate perpetuis retro temporibus observata Nobilibus Jobbagionibus Eclesiae Colocensis per Sigismundum Regem datae sunt.[2])

---

[1]) C. D. VIII. v. 2. p. 259.
[2]) Ibid. VII. v. 5. p. 45.

§ 191.

Udvarnoki Regum, Conditionalesque Eclesiarum dimidiam pendebant collectam.

De primis diximus alias; constat vero jam de ea item aprobata antiquissima regni consuetudine, ut conditionales populi Eclesiarum cathedralium ad Collectas regias, quae seu ratione Camerae, seu quacunque causa, necessitate, vel casu (verba sunt Ladislai IV.) imponerentur, dimidiam tantum darent, vel solverent Collectam; jam id invitus adfero: exstitisse Praesules quosdam, qui vel parvum hoc, quod populi sui Collectarum subsidiorumque nomine ad aerarium publicum deferre tenerentur, Eclesiae suae, per Reges conferri sollicitarent, impetrarentque.

§ 192.

Hac per d. Stephanum Eclesiis quibusdam collata, plures deinde sacri profanique Ordinis viri privilegium idem a Regibus posteris sollicitarunt.

Munificentiam d. Stephani, praesertim, quod modum in ea tenuit, nemo reprehenderit; Regum ceterorum liberalitas hujus generis nec per se aequa satis, exempli quidem onere aerario publico per quam gravis fuit; cum beneficium his concessum non facile negari Dominis aliis posset, eodem jure, meliorique etiam saepe causa sumtuum, quos in gentes suas haberent, flagitantibus.[1]) Quo factum, ut horum interesset etiam Collectas regias decerni, cum toties ipsi quoque privatum sibi facerent compendium.[2])

---

[1]) „Si Comes, ex idoneitatis suae industria, dicam regiam a dictis populis, impetrando obtinere potuerit; eam ipsam dicam, mediam partem recipiet, eisdem residuum relaxando" in Supl. ad Anal. Scep. p. 418.

[2]) Literae aliae ibid. p. 138 de a. 1279. „Item si dicatio ex mandato Domini Regis ad territorium pervenerit; quidquid tunc Nobiles Scepusienses, de villis suis a qualibet dica perceperint; ex gratia speciali Comes Botiz ac fratres, praedictos populos in medietate supportare et eximere tenebuntur." Ex his literis hoc item patet: quidnam verba privilegii Nobilium Scepus haec significent „neminem Nobilium horum Collectam vel exactionem quampiam solvere teneri; nisi ipsa Collecta ad Servientes Regis, et alios quoslibet Nobiles fuerit generalis."

§ 193.

Invaluit vero sec. XIII. generatim, ut Domini facta Collectae Regiae inter populos suos partitione, quod percepissent, ipsi per se inferrent aerario.

Id vero pluris etiam aliquanto, quam vel haec nosse refert: seculo tertio decimo hanc Dominorum facultatem

fuisse omnium, ut Collectas publico decretas Comitiatu inter colonos suos, aequa lance partirentur ipsi, curarentque, ut hae ad manus Collectorum regiorum pervenirent. Hinc loquendi formula: Collectae, lucrique Camerae ex parte Colonorum solutioni obnoxium esse;[1]) ex hac vero apud homines rerum nostrarum haud satis prudentes, scientesque conjectura orta est: Nobiles quoque Collectam, lucrumque Camerae pensitasse.[2])

---

[1]) Qua Verbőczius quoque P. II. tit. 14 superius citato usus est.

[2]) Respice ad literas §pho superiori subnexas; verba item Dipl. de anno 1293 (VI. v. 1. pag. 243) „et quod nullum genus exactionis seu Collectae, quam in praedictis praediis nostris (Zólyom, Thurócz, Lipto) facere vel indicere nos contingeret, nobis solvere teneantur, nisi per totum regnum nostrum Collectam ab universis populis Nobilium nostrorum ordinaverimus, pro nobis exigendam, quam (cum) ceteris Nobilibus regni nostri ipsos nobis similiter dari volumus et persolvi.“ Ad subsidia haec referuntur, sumtibus Colonorum, seu, quod phrasis recentior significat, „de bonis“ praestita, diversaque ab iis, quae ex propriis facultatibus (art. 3. 1552) ex propria bursa (art. 5. 1546) tempore postero suppeditata sunt.

§ 194.

Collectae pro munere honorario sumtae species antiquissima boves;

In justis decernendae Collectae causis (tempora debita vocat Bela IV. in privilegio [1]) Eclesiae Agriensis) nunquam non numerabantur: nuptiae Regum et ex nato his primo filio acceptum gaudium. Siculi ad hilaria haec, et solemnia inaugurationis regiae certum per singulas domos, quae habitarentur, boum numerum, instar muneris gratuiti, praestiterunt, quod a stigmate regio

---

[1]) C. D. IV. v. 3. p. 41.

bobus illis inusto vulgus Ökör sűtés vocavit. [2]) De Cumanis tardius liberalitate Belae IV. et nepotis ejus Ladislai Regum in latissima inter Tibiscum Danubiumque planitie collocatis idem; quoties nempe Regina masculam eniteretur prolem, per singulas domos singulos dari boves consvevisse, Nicolaus Istvanfius Propalatinus scriptum reliquit.

[2]) Bonfin. Dec. I. l. 1. Verant. ad a. 1538. Olahus in Atila suo cap. 18. Kallay o. c. Sect. IV. § 7. Missi per Ferdinandum I. ad cognoscendum Transylvaniae statum referunt, tum temporis obligationem hanc, Primoribus, Primipilariisque semet ei jam antea eximentibus, solum vulgus nobilium Siculorum mansisse, itaque numerum boum, qui olim 40 mille frusta aequabat, ad 4 mille decrevisse.

§ 195.

In quibus ex lege d. Stephani Fisco particeps Comes Castri non erat.

Existimo ecquidem ad solemnia hujusmodi (nam Bela IV. Rege ad nuptias quoque filii ejus itidem Belae [1]) Collecta decreta est) antiquitus, dum in armentis opes omnes starent, per reliquas etiam Hungariae partes hoc muneris honorarii obtinuisse genus. A literis tamen haud satis instructus, id tantum affirmo: lege d. Stephani per Andream II. instaurata, Comiti Castri ex dono hujusmodi, quia non ad ordinarios Castri proventus pertinebat, nullam obvenisse portionem. [2]) Atque haec hactenus; postquam enim in omnes publicae rei partes ea, ex quibus conditae per Stephanum Monarchiae patriae ratio tutissime colligitur, diximus, sequitur, ut quae huic avitorum gentis morum, institutorumque Caroli M. compagi, sublato auctore et columine illo, vis vitalis infuerit, disseramus. Quare hic praesenti Tomo sit modus.

[1]) Cod. Dipl. IV. v. 3. p. 504.

[2]) Bullae aur. art. 29.